

รายงานวิจัย

เรื่อง

พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา
THE BUDDHIST INTERGRATION OF RELIGIOUS PROPERTY MANAGEMENT
OF MONESTRY IN BUDDHISM

โดย

พระมหาสุวัฒน์ สุนนฺโท, ดร.
พระสุธีวีรบัณฑิต, ดร.
พระมหาภุชญา กิตติโสภโณ, ดร.
พระครูภาวนาวชิรคุณ, ดร.
ผศ.ดร.อนุวัต กระสังข์
คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ.๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760226

รายงานวิจัย

เรื่อง

พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา
THE BUDDHIST INTERGRATION OF RELIGIOUS PROPERTY MANAGEMENT
OF MONESTRY IN BUDDHISM

โดย

พระมหาสุวัฒน์ สุนนฺโท, ดร.
พระสุธีวีรบัณฑิต, ดร.
พระมหากฤษฎา กิตติโสภโณ, ดร.
พระครูภาวนาวชิรคุณ, ดร.
ผศ.ดร.อนุวัต กระจ่าง
คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ.๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760226

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

THE BUDDHIST INTERGRATION OF RELIGIOUS PROPERTY MANAGEMENT OF MONESTRY IN BUDDHISM

By

Phramaha Sunan Sunandho, Dr.

Phrasutriweerabuddhit, Dr.

Phramaha Krisada Kittisobhano (Saelee), Dr.

Phrakhrabhavanawachirakun, Dr.

Asst. Prof. Dr. Anuwat Krasang

Department of Political Science, Faculty of Social Sciences

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

B.E. 2560

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610761226

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธรูปศาสนา
ผู้วิจัย:	พระมหาสุนันท์ สุนนโท และคณะ
ส่วนงาน:	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๐
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธรูปศาสนาของพระสังฆาธิการ ๒) ศึกษากระบวนการในการจัดการศาสนสมบัติของวัด ๓) นำเสนอพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธรูปศาสนา ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมวิธี ระหว่างงานวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๑๘ รูปหรือคน และการสนทนากลุ่มเฉพาะ กับผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๘ ท่าน และงานวิจัยเชิงปริมาณ ด้วยการวิจัยเชิงสำรวจ กับประชากรกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๓๒๔ รูป เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง สถิติที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัยพบว่า

๑. ระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธรูปศาสนา ของพระสังฆาธิการโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๙๖$, S.D. = ๐.๗๔๐) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน คือ ๑. ด้านการเก็บรักษาเงินของวัด ($\bar{X} = ๔.๐๐$, S.D. = ๐.๘๐๖) ๒. ด้านการได้ทรัพย์สินมาเป็นศาสนสมบัติของวัด ($\bar{X} = ๓.๙๙$, S.D. = ๐.๗๙๓) ๓. ด้านการให้เช่าที่ดินหรืออาคาร ($\bar{X} = ๓.๙๗$, S.D. = ๐.๗๖๔) ๔. ด้านการให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ ที่กลบนาหรือที่วัด ($\bar{X} = ๓.๙๒$, S.D. = ๐.๘๐๕) และ ๕. ด้านการกันที่ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์ ($\bar{X} = ๓.๙๐$, S.D. = ๐.๗๘๙)

๒. กระบวนการจัดการศาสนสมบัติของวัดเป็นงานที่ละเอียดอ่อนเป็นตัวหลักของการคณะสงฆ์ แต่ผู้ปฏิบัติโดยตรงคือเจ้าอาวาสซึ่งเป็นพระสังฆาธิการระดับวัด เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้นต้องมีความสัมพันธ์กัน ๒ ประการ คือ (๑) ควบคุมการจัดการศาสนสมบัติ ได้แก่ ๑) ควบคุมการทำแผนผังวัดให้สอดคล้องกับยุคพัฒนา ๒) ควบคุมแบบแปลนเสนาสนะแต่ละวัด ให้อยู่ในหลักประหยัดและพอเหมาะพอควรแก่สภาพท้องถิ่น และให้ก่อสร้างตามแบบแปลน ๓) ควบคุมให้แต่ละวัดที่สร้างถาวรวัตถุให้เป็นทรงไทยหรือให้รักษาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสำคัญ ๔) ควบคุมการเงินและบัญชีรับ - จ่ายของแต่ละวัดให้เป็นไปตามหลักบัญญัติ ๕) ควบคุมดูแลการเอกสารต่างๆ ของเจ้าอาวาส เช่นรายงานขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมาให้เป็นไปโดยถูกต้อง ๖) ควบคุมการจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปตาม กฎ กระทรวง (๒) ส่งเสริมการจัดการศาสนสมบัติ ได้แก่ ๑) ออกตรวจตราเยี่ยมเยียนเจ้าอาวาสผู้เร่งรัดการพัฒนาวัด ๒) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาส ๓) แนะนำการจัด

งานวัด และการเรียไรให้เป็นไปตามระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคม ๔) ช่วยยกฐานวัดที่ได้พัฒนาดี แล้วเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง ๕) ช่วยยกย่องเจ้าอาวาสผู้มีผลงานสาธารณูปการดีหรือแม่รองเจ้าอาวาส และหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสที่ควรยกย่องด้วย แต่อย่าให้เกินกว่าเจ้าอาวาส ๖) แนะนำแจ้งการจัด ประโยชน์ของวัดให้ถูกต้องตาม กฎ กระทรวง

๓. พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ๔ ขั้นตอน คือ

ขั้นฉันทะ (วางแผน) ได้แก่ มีการวางแผนจัดทำแผนแม่บทในการพัฒนาวัด มีการเปิดรับ ฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน จัดประชุมเจ้าอาวาสและไวยาวัจกรเพื่อชี้แจงการจัดทำเอกสาร รวมถึง การแต่งตั้งคณะกรรมการด้านศาสนสมบัติขึ้นหนึ่งชุดทำหน้าที่ในการชี้แจง ควบคุมการดำเนินการ งานด้านศาสนสมบัติ

ขั้นวิริยะ (ลงมือทำ) ได้แก่ ดำเนินการตามแผนแม่บทฯ จัดประชุมชี้แจงเจ้าอาวาสให้ ทราบถึงแม่แบบที่กำหนด ให้แต่ละวัดดำเนินการตามแบบบัญชีที่กำหนด จัดทำระบบการจัดเก็บ เอกสารให้เจ้าอาวาสนำไปปฏิบัติ ออกตรวจตราเยี่ยมเยียนเจ้าอาวาส

ขั้นจิตตะ (ตรวจสอบ) ได้แก่ ตรวจสอบผลการดำเนินการตามแผนแม่บทฯ มี คณะกรรมการจัดจ้างและตรวจรับงาน เปิดโอกาสให้ประชาชนตรวจสอบได้ แต่งตั้งคณะกรรมการ ตรวจสอบผลการดำเนินการ ให้แต่ละวัดส่งบัญชีเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง กำหนดให้เจ้าอาวาส รายงานผลการดำเนินการในรอบปี เพื่อตรวจสอบ มีการตรวจสอบผลการจัดการศาสนสมบัติของวัด ว่าเป็นไปตาม กฎ กระทรวง หรือใหม่ จัดทำรายงานผลการส่งเสริมการจัดการศาสนสมบัติ สำนวณ ความพึงพอใจของพระสังฆาธิการ

ขั้นวิมังสา (ปรับปรุงแก้ไข) ได้แก่ แก้ไขปรับปรุงแผนแม่บทให้ทันสมัย แก้ไขปรับปรุง ข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นระหว่างการก่อสร้างโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน หากวัดใดดำเนินการไม่ ถูกต้อง ก็ให้กลับไปดำเนินแก้ไขใหม่ให้ถูกต้อง พัฒนาระบบจัดเก็บเอกสารให้ทันสมัยและมี ประสิทธิภาพอยู่เสมอ แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาส ให้ถูกต้องตาม กฎ กระทรวง

Research Report Title: Buddhism Integration for Religious Properties Management of Buddhist Monasteries

Researcher: Phramaha Sunan Sunandho and Others

Division: Faculty of Social Sciences,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Fiscal Year: 2560

Research Support Fund: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

Objectives of this research were to: 1. Study management level of religious properties in Buddhist monasteries of Sangha Administrators, 2. Study the religious properties management process of Buddhist monasteries and 3. To propose the Buddhism integration for religious properties management of Buddhist monasteries Methodology was the mixed methods: the qualitative research collected data from 18 key informants by in-depth-interviewing and 8 participant in focus group discussion. The quantitative research collected data from 324 samples with questionnaires by the researcher and analyzed data with frequency, percentile, mean and standard deviation.

Findings were as follows:

1. The level of religious properties in monasteries management of Sangha administrators was at high level with mean score at 3.96, SD. at 0.740 and all aspects were at high levels: 1) monastery money keeping was at 4.00, SD. At 0.806, 2) making properties from other sources the monastery properties was at 3.99, SD.at 0.793, 3) land or building rental was at 3.97, SD. 0.765, 4) Sangha, monastery land rental was at 3.92, SD.0.805 and 5) allocation of monastery land for specific benefits was at 3.90, SD. 0.789.

2. Religious properties management was the sensitive process of Sangha principles. The abbots, who are the Sangha administrators at monastery levels, have direct responsibilities. Sangha administrators at all levels have to work relatedly at 2 levels; 1) religious property control, (1) monastery lay-out plan control corresponding to development plan, (2) plan of each monastery control to be in line with economy and context of each communities and construction in line with plan, (3) controlling each monastery to build Thai style buildings or local cultural architect, (4) control of money book-keeping according to the rules, (5) abbots' document control such as reports and document requesting for Royal grant land for the monastery church and

(6) control and keeping the religious properties according to the rules and regulations of the Ministry.

3. Buddhism integration for religious properties management of Buddhist monasteries consisted of 4 steps:

Chanda, aspiration;(Plan) there are master plan for monastery development, opening to public hearing, abbots and monasteries lay managers meeting work on document. There should be appointment of a committee for religious properties to inform, operate, control and manage the religious properties in monasteries.

Viriya, effort; (Do) operation according to the master plan, abbots meeting to inform the set rules, accounts, book-keeping and plan to follow, visiting abbots regularly.

Chitta, attention;(Check) checking and evaluating the operation according to the master plan by checking committee, opening opportunities for public to co-check the operation, abbots submitted annual reports on religious properties management if abided by the rules and laws of the ministries, preparing plan for religious properties allocation and abbots' satisfaction survey.

Vimamsa, examination; (Act) improve the master plan, correct the mistakes during the past operation by peoples' participation, developing book-keeping and document and keeping them up-to-date at all times, helping solve the abbots' problems and obstacle in line with the rules and regulations of the ministries.

กิตติกรรมประกาศ

รายงานการวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีเพราะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่สนับสนุนทุนในการวิจัยในครั้งนี้ เพราะเล็งเห็นถึงประโยชน์และคุณค่าของงานวิจัยฉบับนี้ ขอขอบพระคุณพระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิตย์ อากาศโร, ดร.) ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์และช่วยเหลือผู้วิจัยมาตลอด

ขอขอบพระคุณ ผู้บริหารคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่เมตตาอนุเคราะห์ให้ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยในครั้งนี้ ขอกราบขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจทานงานวิจัยฉบับนี้ให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยหวังว่ารายงานการวิจัยฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อสาธารณชนและวงการศึกษามนุษยศาสตร์ที่เกิดขึ้นจากรายงานการวิจัยครั้งนี้ อุทิศให้บิดา มารดา พระอุปัชฌาย์ และครูบาอาจารย์ทุกท่าน

คณะนักวิจัย

๓๐ มิถุนายน ๒๕๖๑

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง.....	ช
สารบัญแผนภาพ.....	ณ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๕
๑.๓ ปัญหาการวิจัย.....	๕
๑.๔ ขอบเขตการวิจัยและกรอบแนวคิด.....	๕
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	๗
๑.๖ ข้อจำกัดในการวิจัย.....	๗
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	๗
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๘
๒.๑ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสำหรับการจัดการศาสนสมบัติวัด.....	๘
๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร.....	๒๓
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับศาสนสมบัติของวัด.....	๓๕
๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๖๔
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๗๓
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๗๓
๓.๒ พื้นที่วิจัย.....	๗๓
๓.๓ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	๗๓
๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๗๕
๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๗๗
๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๗๘
บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....	๘๒
๔.๑ บริบทของวัดในพระพุทธศาสนาที่ใช้เป็นพื้นที่ในการวิจัย.....	๘๓
๔.๒ ผลการศึกษาระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดใน พระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ.....	๘๗
๔.๓ ผลการศึกษาระบบการในการจัดการศาสนสมบัติของวัด.....	๙๕

๔.๔	นำเสนอพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดใน พระพุทธรูปศาสนา.....	๑๒๑
๔.๕	องค์ความรู้จากการวิจัย.....	๑๒๔
บทที่ ๕	สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	๑๒๗
๕.๑	สรุปผลการวิจัย.....	๑๒๗
๕.๒	อภิปรายผล.....	๑๒๘
๕.๓	ข้อเสนอแนะ.....	๑๓๒
	บรรณานุกรม.....	๑๓๔
	ภาคผนวก.....	๑๔๐
	ภาคผนวก ก บทความวิจัย.....	๑๔๑
	ภาคผนวก ข กิจกรรมเกี่ยวข้องกับการนำผลจากการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๑๕๖
	ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรมที่ได้ ดำเนินการและผลที่ได้รับของโครงการ.....	๑๕๙
	ภาคผนวก ง เครื่องมือวิจัย แบบสอบถาม / สัมภาษณ์ / ชื่อผู้ทรงคุณวุฒิ.....	๑๖๒
	ภาคผนวก จ รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย.....	๑๗๔
	ภาคผนวก ฉ ประวัติคณะผู้วิจัย.....	๑๗๗
	แบบสรุปโครงการวิจัย.....	๑๘๗

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
๓.๑	แสดงประชากรและกลุ่มตัวอย่างการวิจัย.....	๗๔
๔.๑	แสดงจำนวนพระภิกษุ - สามเณร ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๒ ประจำปี ๒๕๕๕.....	๘๕
๔.๒	แสดงจำนวนวัด ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๒ ประจำปี ๒๕๕๕.....	๘๕
๔.๓	ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม.....	๘๗
๔.๔	ระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการโดยภาพรวม.....	๘๙
๔.๕	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ ด้านการได้ทรัพย์สินมาเป็นศาสนสมบัติของวัด.....	๙๐
๔.๖	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ ด้านการกันที่ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์.....	๙๑
๔.๗	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ ด้านการให้เช่าที่ดินหรืออาคาร.....	๙๒
๔.๘	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ ด้านการให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ ที่กลับมาหรือที่วัด.....	๙๓
๔.๙	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ ด้านการเก็บรักษาเงินวัด.....	๙๔
๔.๑๐	พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา.....	๑๒๑

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่		หน้า
๑.๑	กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๖
๔.๑	เขตพื้นที่การปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๒.....	๘๓
๔.๒	แผนที่แสดงเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๒.....	๘๔
๔.๓	กระบวนการในการจัดการศาสนสมบัติของวัด.....	๑๑๙
๔.๔	องค์ความรู้จากการวิจัย.....	๑๒๔

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาการสังคมเศรษฐกิจ การเมืองการปกครองอย่างเป็นระบบ ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของบุคคลให้มีการเปลี่ยนแปลงระบบชีวิตให้สอดคล้องกับความเจริญก้าวหน้าตามสภาพความเจริญทางวัตถุนิยม เช่น ข้อมูลสารสนเทศเทคโนโลยีและวิทยาการต่างๆ ที่เน้นคุณภาพชีวิตทางวัตถุนิยมมากเกินไป การพัฒนาเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้เกิดปัญหาชีวิตขึ้นตามมา เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาความยากจน ปัญหาความเครียด ปัญหาการตกงาน ปัญหาครอบครัว และปัญหาเสื่อมทางศีลธรรมวัฒนธรรม เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้เป็นอุปสรรคที่ส่งผลกระทบทำให้เกิดปัญหาด้านจิตใจ และส่งผลกระทบให้เกิดเป็นปัญหาด้านอื่นๆ เมื่อประชาชน ไร้ศีลธรรม คือ การเสื่อมศีลธรรมจากจิตใจชาวพุทธ ความเจริญทางด้านวัตถุนิยมได้เข้ามาสู่สังคมอย่างมีระบบตามหลักการบริหารจัดการที่เหมาะสม แต่ความเจริญทางศีลธรรมกลับไม่ได้รับการตอบรับจากสังคม องค์กรก็ตามการพัฒนาศีลธรรมปรากฏมีในวัดวาอารามเท่านั้น จากการพัฒนาเปลี่ยนแปลงสังคมนี้ จึงนำไปสู่ปัญหาสังคมที่มีผลกระทบต่อ การดำเนินชีวิตอย่าง ไร้ร้อน และรุนแรงยิ่งขึ้น ปัญหาที่น่าเป็นห่วงมากที่สุดคือปัญหาด้านจิตใจเป็นปัญหาพื้นฐานของปัญหาอื่นๆ เพราะจิตใจเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด ที่ทำให้คนเราคิดกระทำการกรรมต่างๆ ทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว พระพุทธเจ้า ได้ตรัสยืนยันไว้ในจุฬามณีวาทว่า^๑ “กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตได้”

การกระทำของตนไม่ว่าจะเป็นทางกาย วาจาและใจ ก็ล้วนมีอิทธิพล ที่ทำให้ชีวิตมีปัญหาทั้งสิ้น เมื่อแต่ละคนประสบปัญหาจะมากหรือน้อยเพียงใดนั้นก็ขึ้นอยู่กับ การกระทำของตน หรือความต้องการที่เกิดจากตัณหาเป็นตัวกระตุ้นทำให้คนที่มีความต้องการมากก็มีปัญหามาก คนที่มีความต้องการน้อยก็มีปัญหาชีวิตน้อยลงไปตามส่วน แต่ถ้าบุคคลที่ยังไม่ได้แก้ไขปัญหาชีวิตด้วยวิธีที่ถูกต่อนั้นจะทนทุกข์ทรมานตลอดไป จนเป็นสาเหตุของการฆ่าตัวตายก็มี เพื่อจะหลีกเลี่ยงปัญหา เพราะคิดว่าไม่มีใครที่จะช่วยปลดปล่อยให้พ้นจากความทุกข์ทรมานได้ แต่หลักพุทธธรรมที่เป็นหลักคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาได้ชี้แนวทางการแก้ไขปัญหาชีวิตที่เด่นชัดได้ผลจริง เช่น หลักที่ภูธธัมมิกัตถะประโยชน์^๒ หมายถึงหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน หรือหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น ประกอบด้วย ๑) อุฏฐานสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยความหมั่น ๒) อารักขสัมปทา คือถึงพร้อมด้วยการรักษา ๓) กัลยาณมิตตา คือคบคนดีเป็นมิตรรู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย เลือกเสวนาสำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณมีศรัทธา ๔) สมชีวิตา คือมีความเป็นอยู่เหมาะสม

^๑ อัง.อรรถ (ไทย) ๒๓/๕๘๑/๒๕๑.

^๒ อัง.อรรถ (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๘๙.

หลักธรรมหมวดนี้เรียกกันสั้นๆ ว่า ทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์หรือเรียกติดปากอย่างไทยๆ ว่า ทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์^๑

ผู้บริหารไร้อัจจะ ประชาชนขาดศีลธรรม โลกนี้จะเป็นอะไร บุคคลในโลกนี้ไร้ความปราณีต่อกันและกัน ติดอยู่ในความโลภจนเกิดการลักขโมยสิ่งของเพื่อนบ้าน หลงตัวอยู่ในแสงสีเสียง ประพฤติผิดในกามจนกลายเป็นคนเจ้าชู้มากคู่หลายเมีย เพื่อผลประโยชน์ของตนสามารถพุดมูสาได้ทุกอย่างเพื่อต้องการให้คนหลงเชื่อว่าคำพูดของตนนั้นดี และน่าเชื่อถือ โดยปกติคนทุกชาติชอบดื่มน้ำ โดยเฉพาะสุรา เป็นน้ำดื่มที่มีรสน่าดื่มอย่างมากสำหรับผู้คนที่มึ่ปัจจัยซื้อหาได้ตามร้านสะดวกซื้อ และสุรามาคู่กับนารี ดื่มสุราเป็นระยะขาดสติเป็นระยะ ในที่สุดก็ทำความผิดได้เป็นระยะเหมือนกัน สังคมจะเป็นอะไร สังคมปัจจุบันนี้ตกอยู่ในภาวะเสี่ยงอันตรายสูงเพราะผู้คนขาดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ (๑) การขาดความพากเพียรในการทำงานหรือการศึกษา (๒) การไม่รู้จักรักรประหยัดทรัพย์ มีการใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น (๓) มีการคบคนพาลเป็นเพื่อน ชอบแนะนำไปในทางที่ผิด หรือที่ไม่ควรเอาใจ เช่น แนะนำให้ไปเล่นการพนัน ให้ไปลักขโมย ให้กินยาบ้า ให้เสพยา ขวนไปอุดคร่าอณาจารย์เป็นต้น เหล่านี้ถือว่าเป็นอุปสรรคในการดำเนินชีวิต และ (๔) มีการใช้จ่ายทรัพย์เกินฐานะ ใช้ชีวิตให้ไปตามกระแสนิยมของความต้องการ (ตัณหา) และไม่รู้จักรักรเพียงพอ ไม่พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่เกิดความอยากได้อะไรก็อยากเป็น (โลภ) เกินฐานะของตนจึงทำให้เกิดปัญหาในการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทย^๒

การบริหารกิจการคณะสงฆ์มาตั้งแต่สมัยพุทธกาล หลักการบริหารคือพระธรรมวินัยพระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองในประเทศอินเดียและกระจายไปสู่ประเทศต่างๆ โดยได้รับการสนับสนุนอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ในอดีตที่ผ่านมาอย่างต่อเนื่อง ส่วนประเทศไทยเรานั้นได้นับถือพระพุทธศาสนามาเป็นเวลานานจนถึงสมัยปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช (ร.๙) ได้ทรงตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕^๓ และปรับปรุงแก้ไขในปี พ.ศ.๒๕๓๕ ต่อมาได้ทรงตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่แล้วให้เหมาะสมยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ดังกล่าวมีการปรับปรุงแก้ไขตามลำดับเพื่อใช้บริหารกิจการคณะสงฆ์จนถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์และเป็นหลักการจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์

การบริหารธุรกิจด้านสังฆาภิบาลและอสังฆาภิบาล จะดำเนินการโดยกลุ่มบุคคลที่มีประสบการณ์ร่วมกลุ่มกันเพื่อทำงานเป็นระบบ โดยมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน คือเป้าหมาย จะต้องใช้ทรัพยากรจากสิ่งสภาพแวดล้อม การบริหารธุรกิจประกอบด้วย^๔ คน (Man) เงิน (Money) วัตถุประสงค์

^๑พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๓๘.

^๒นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์, *วิเคราะห์ปัญหาสำคัญในสังคมไทย*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓), หน้า ๖๘.

^๓สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม, *คู่มือพระสังฆาภิบาล*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๑๖.

^๔วิเชียร วิทย์อุดม, *องค์การและการจัดการ*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธนธการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๖๘.

(Material) เครื่องจักร (Machine) วิธีการ (Method) และการจัดการ (Management) หรือที่นิยมเรียกกันว่า 6M's การบริหารจัดการนั้น สามารถจำกัดความตามความเข้าใจได้โดยคำว่าการบริหาร (Administration) จะใช้ในการบริหารระดับสูง โดยเน้นที่การกำหนดนโยบายที่สำคัญและการกำหนดแผนของผู้บริหารระดับสูง เป็นคำนิยมใช้ในการบริหารรัฐกิจ (Public Administration) หรือใช้ในหน่วยงานราชการและคำว่าผู้บริหาร (Administrator) จะหมายถึงผู้บริหารที่ทำงานอยู่ในองค์กรของรัฐ หรือองค์กรที่ไม่มุ่งหวังกำไร สำหรับการจัดการ (Management) หมายถึงการจัดการสังหาริมทรัพย์และอสังหาริมทรัพย์ที่เป็นธุรกิจเอกชนหรือการทำธุรกิจทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ หมายถึงผู้บริหารที่ทำงานอยู่ในองค์กรของเอกชนที่มุ่งหวังแสวงหาผลกำไรเพื่อกลุ่มธุรกิจของตนเท่านั้น (Business management)

การบริหารหมายถึงการกำหนดวัตถุประสงค์ของธุรกิจที่สำคัญประกอบด้วย^๗ การวางแผน (Planning) การจัดองค์กร (Organizing) การสั่งการ (Leading/Directing) หรือการอำนวย และการควบคุม (Controlling) ซึ่งจะมีความสัมพันธ์โดยตรงกับทรัพยากรขององค์กร (6M's) เพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์และด้วยจุดมุ่งหมายสำคัญในการบรรลุความสำเร็จตามเป้าหมายขององค์กร ส่วนคำว่าจัดการ (Management) จะเน้นการปฏิบัติการให้เป็นไปตามนโยบาย (แผนที่วางไว้) ซึ่งนิยมใช้ในการจัดการธุรกิจ (Business management) ส่วนคำว่าผู้จัดการ (Manager) จะหมายถึงบุคคลในองค์กรซึ่งทำหน้าที่รับผิดชอบต่อกิจกรรมในการบริหารทรัพยากรและกิจการงานอื่นๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ขององค์กร การบริหารจัดการ (Management) หมายถึงชุดของหน้าที่ต่างๆ (A set of functions) ที่กำหนดทิศทางในการใช้ทรัพยากรทั้งหลายอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายขององค์กร การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ (Efficient) หมายถึงการใช้ทรัพยากรได้อย่างเฉลียวฉลาดและคุ้มค่า (Cost-effective) หมายถึงการตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง (Right decision) และมีการปฏิบัติการสำเร็จตามแผนที่กำหนดไว้

การสาธารณสุขการ หมายถึงการกำหนดภารกิจบริหารของสังฆาธิการถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญเพราะถ้ามีระบบบริหารที่ดีศาสนาก็มีความเจริญมั่นคงดีขึ้น การบริหารที่ดีนั้นจะต้องมีรูปแบบและวิธีการจัดการที่เหมาะสม มีการแบ่งงาน กระจายงานให้ผู้อยู่ฝ่ายบริหารระดับต่างๆ รับผิดชอบตามความรู้ความสามารถของตน การบริหารภารกิจของสงฆ์ ก็มีอำนาจรัฐและจารีตประเพณีเข้ามาเกี่ยวข้อง เมื่อมีอิทธิพลเกิดขึ้นต้องอาศัยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เป็นเกณฑ์จัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ การบริหารภารกิจของสงฆ์^๘ ประกอบด้วย การปกครอง การศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณสุขการ และการสาธารณสุขสงเคราะห์

วัดเป็นหน่วยงานพื้นฐานสำหรับรองรับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมประเพณีโบราณ ซึ่งหลักเกณฑ์และวิธีการต่างๆ ที่เกี่ยวกับวัดนั้น ทรงตราเป็นพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ทั้งสิ้น เช่นเดียวกับบทบัญญัติว่าด้วยมหาเถรสมาคม ซึ่งเป็นสถาบันหรือองค์กรบริหารกิจการคณะสงฆ์สูงสุด อนึ่ง วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย ตามความในมาตรา ๓๑ วรรคสอง และมาตรา ๑๙ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ วัดจึงได้รับ

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๘.

^๘ กองแผนงาน, **คู่มือพระสังฆาธิการ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๒), หน้า ๑๖.

ความคุ้มครองจากบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์รวมถึงกฎหมายอื่นๆ ดังนั้น วัดทั้งหลายมีสิทธิและหน้าที่ตามบทกฎหมายดังเช่นบุคคลธรรมดา เว้นแต่สิทธิและหน้าที่บางอย่างที่ตัวเองมิได้ จำเป็นต้องมีผู้แทน เพื่อใช้สิทธิและหน้าที่หรือแสดงเจตนา ดังเช่นบทบัญญัติในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มาตรา ๓๑ วรรคสามว่า “เจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป”^๙

การสาธารณูปการ หมายถึงผู้บริหารคือพระสังฆาธิการได้ปฏิบัติงานก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ การซ่อมแซมของเก่า และการปรับปรุงตกแต่งศาสนวัตถุและศาสนสถานที่มีอยู่เดิมหรือที่เพิ่มเติมขึ้นใหม่เพื่อให้เหมาะสมยิ่งขึ้น^{๑๐} การสาธารณูปการ เป็นงานที่ละเอียดอ่อนเป็นภารกิจของพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสผู้ปฏิบัติงานโดยตรง เจ้าอาวาส เจ้าคณะทุกชั้น ต้องมีความสัมพันธ์กับภาระกิจ ๒ ประการคือ ควบคุมและส่งเสริม พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๓๕ ดังต่อไปนี้^{๑๑} หมวด ๖ ศาสนสมบัติ มาตรา ๔๐ ศาสนสมบัติแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท^{๑๒}

๑) ศาสนสมบัติกลาง ได้แก่ทรัพย์สินของพระศาสนาซึ่งมีใช้ของวัดใดวัดหนึ่ง แต่เป็นของสงฆ์ส่วนกลางเช่น ที่ดิน และผลประโยชน์วัดร้าง ทรัพย์สินที่มีผู้ยกให้สงฆ์ส่วนกลาง ศาสนสมบัติกลางเป็นหน้าที่ของผู้ปกครองสงฆ์ระดับสูงสุดแล รักษา ทั้งนี้ การจัดการศาสนสมบัติภายในวัด จะต้องยึดหลักให้ถูกต้องตามกฎหมาย พระธรรมวินัย มติมหาเถรสมาคมและจะต้องไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชนโดยทั่วไปหากไม่จำเป็น

๒) ศาสนสมบัติของวัด ได้แก่ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง เป็นหน้าที่ของสงฆ์ในวัดนั้นซึ่งมีเจ้าอาวาส เป็นต้น ช่วยกันดูแล รักษา ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย

การดูแลรักษาและการจัดการศาสนสมบัติกลาง ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรรมการศาสนา เพื่อการนี้ให้ถือว่ากรรมการศาสนาเป็นเจ้าของศาสนสมบัติกลางนั้นด้วย

การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัด ให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง มาตรา ๔๑ ให้กระทรวงศึกษาธิการจัดทำงบประมาณประจำปีของศาสนสมบัติกลางด้วยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม และเมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้งบประมาณนั้นได้ การบริหารสาธารณูปการ เป็นงานสำคัญละเอียดอ่อน เป็นงานระดับบารมีของพระสังฆาธิการ ผลงานจากการจัดการสาธารณูปการได้ชัดเจนถูกต้องตามรูปแบบ เป็นส่วนหนึ่งทำให้พระสังฆาธิการได้รับการยอมรับและได้รับการพิจารณาเป็นพิเศษต่อหน้าที่การงาน แต่บางครั้งก็เป็นเหตุก่อให้เกิดปัญหา เช่น ปัญหาความขัดแย้งระหว่างวัดกับชาวบ้านจนถึงลูกกลามใหญ่โต เพราะการสาธารณูปการเป็นต้นเหตุ ถ้าหากเจ้าคณะผู้ใหญ่ได้เห็นความสำคัญตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าอาวาสได้ดี การขัดแย้งระหว่างวัดกับชาวบ้านจะลดน้อยลงตามลำดับ และความสมัคปรองมอดสามัคคี

^๙ พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ), การคณะสงฆ์และการศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๖.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

^{๑๑} กฎมหาเถรสมาคม, คู่มือพระสังฆาธิการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๑๕๕๓), หน้า ๒๓.

^{๑๒} กองพุทธศาสนสถาน, การพัฒนาวัดสู่ความเป็นมาตรฐาน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๕), หน้า ๗.

ระหว่างวัดกับชาวบ้านจะมีมากขึ้น เป็นเหตุให้การบริหารกิจการคณะสงฆ์ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยดีงาม ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาเรื่อง “พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา” เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปและปัญหาอุปสรรคการจัดการศาสนสมบัติของวัดเพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและหลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัด และเพื่อนำเสนอแนวทางพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษากระบวนการในการจัดการศาสนสมบัติของวัด
- ๑.๒.๓ เพื่อนำเสนอพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

- ๑.๓.๑ พระสังฆาธิการมีระดับการปฏิบัติในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาอยู่ในระดับใด
- ๑.๓.๒ กระบวนการในการจัดการศาสนสมบัติของวัดมีอะไรบ้าง
- ๑.๓.๓ พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา ควรเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัยและกรอบแนวคิด

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา” ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษาได้ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา” ได้จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย

- ๑) หลักพุทธธรรม แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการ
- ๒) แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับศาสนสมบัติของวัด
- ๓) วัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดอ่างทอง และจังหวัดสระบุรี

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านประชากร

ผู้วิจัยเก็บข้อมูลแบบสอบถามจากพระสังฆาธิการ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดอ่างทอง และจังหวัดอ่างทอง จำนวน ๑,๗๐๙ รูป

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้ทำการสุ่มมาจากประชากรจำนวน ๖๔๘ คน โดยคำนวณตามสูตรของทาโร่ ยามาเน่ (Taro Yamane)

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย พระสังฆาธิการ เจ้าอาวาส และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสระบุรี และจังหวัดอ่างทอง เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน ๑๘ รูป/คน

ผู้เชี่ยวชาญในการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ผู้วิจัยได้คัดเลือกจากพระสังฆาธิการ ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสระบุรี และจังหวัดอ่างทอง เพื่อยืนยันพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา จำนวน ๘ รูป/คน

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

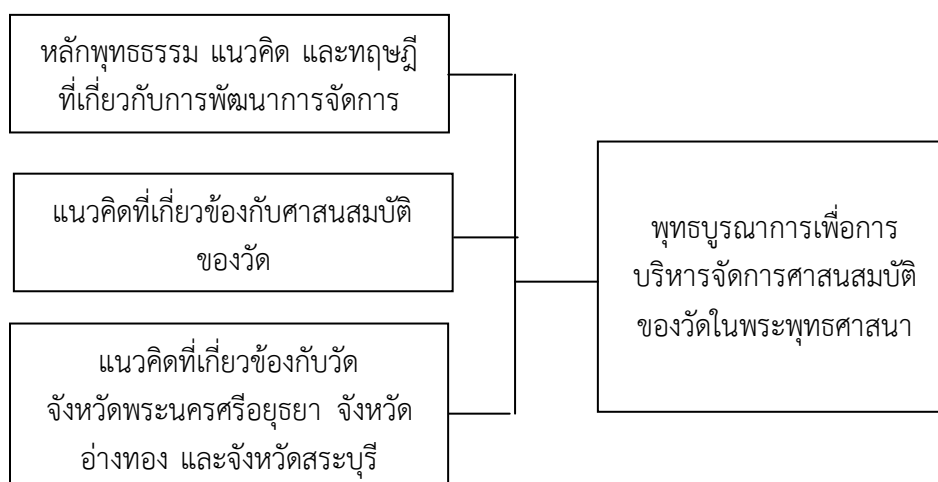
ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตการศึกษาด้านพื้นที่ไว้ คือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดอ่างทอง และจังหวัดสระบุรี

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ดำเนินการวิจัยตั้งแต่วันที่ ๑ กันยายน พ.ศ.๒๕๖๐ ถึงวันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ.๒๕๖๑ รวมเป็นระยะเวลา ๒๐ เดือน

๑.๔.๕ กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่อง “พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ดังนี้

แผนภาพที่ ๑ แสดงกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา” ผู้วิจัยได้นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัยไว้ดังนี้

พุทธบูรณาการ หมายถึง การนำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการ ได้แก่ หลักอิทธิบาทธรรม

การบริหารจัดการ หมายถึง การระบุพันธกิจ วัตถุประสงค์และกลยุทธ์ขององค์การ การวิเคราะห์สิ่งแวดล้อมภายนอก การวิเคราะห์สิ่งแวดล้อมภายใน การกำหนดกลยุทธ์ การนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติ และการประเมินผลงาน

ศาสนสมบัติ หมายถึง บรรดาทรัพย์สินของวัดทั้งเคลื่อนที่ได้และเคลื่อนที่ไม่ได้ ได้แก่ ศาสนสถานและศาสนาวัตถุ ประกอบด้วย การได้ทรัพย์สินมาเป็นศาสนสมบัติของวัด การกั้นที่ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์ การให้เช่าที่ดินหรืออาคาร การให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ ที่กัลปนาหรือที่วัด การเก็บรักษาเงินวัด

วัด หมายถึง วัดในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยวัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา และสำนักสงฆ์ ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๒ ได้แก่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดอ่างทอง และจังหวัดสระบุรี

๑.๖ ข้อจำกัดในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยพบข้อจำกัดในเรื่องของการให้ข้อมูลสำคัญของพระเถระผู้ใหญ่ เนื่องจากท่านมีภารกิจมาก จึงเลือกใช้วิธีการให้เลขานุการส่วนตัวของท่านแสดงความคิดเห็นเอง หรือสัมภาษณ์แทนซึ่งอาจจะได้ข้อมูลไม่ครบถ้วน ซึ่งหากแก้ไขไม่ได้ทำให้ส่งผลกระทบต่อการสรุปโครงการทั้งทางตรงและทางอ้อม

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๗.๑ ทำให้ทราบระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ

๑.๗.๒ ทำให้ทราบกระบวนการในการจัดการศาสนสมบัติของวัด

๑.๗.๓ ได้นำเสนอพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา” ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

- ๒.๑ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสำหรับการจัดการศาสนสมบัติวัด
- ๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ
- ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับศาสนสมบัติของวัด
- ๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสำหรับการจัดการศาสนสมบัติวัด

หลักธรรมของพระพุทธศาสนาย่อมทำให้เข้าใจแจ่มแจ้งในเรื่องที่เป็นไปในลักษณะของประโยชน์สุขในปัจจุบัน ที่มีแง่มุมทางลึกลงซึ่งทางเศรษฐศาสตร์มีมิติที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทั้งการอยู่ การกิน รวมถึงความสัมพันธ์ทางกิจกรรมของเศรษฐกิจในทุก ๆ เรื่องเลยทีเดียว นำพามาซึ่งความมั่นคงและสมบูรณ์ ซึ่งหลักธรรมที่นำพาสู่ความสำเร็จนั้น ผู้วิจัยจะนำเสนอหลักธรรมในหัวข้อ “อิทธิบาท ๔” ซึ่งจะนำเสนอได้ ดังนี้

คำว่า **อิทธิบาท** แปลว่า บาทฐานแห่งความสำเร็จ หมายถึง สิ่งซึ่งมีคุณธรรมเครื่องให้ลุถึงความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ ผู้หวังความสำเร็จในสิ่งใด ต้องทำตนให้สมบูรณ์ด้วยสิ่งที่เรียกว่าอิทธิบาท ซึ่งจำแนกไว้เป็น ๔ คือ^๑

๑. ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น
๒. วิริยะ ความพากเพียรในสิ่งนั้น
๓. จิตตะ ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ในสิ่งนั้น
๔. วิมังสา ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของสิ่งนั้น

ธรรม ๔ อย่างนี้ ย่อมเนื่องกัน แต่ละอย่างๆ มีหน้าที่เฉพาะของตน

ฉันทะ คือความพอใจ ในฐานะเป็นสิ่งที่ ตนถือว่า ดีที่สุด ที่มนุษย์เราควรจะได้ ข้อนี้ เป็นกำลังใจ อันแรก ที่ทำให้เกิด คุณธรรม ข้อต่อไป ทุกข้อ

วิริยะคือความพากเพียร หมายถึง การกระทำที่ติดต่อกัน ไม่ขาดตอน เป็นระยะยาวจนประสบ ความสำเร็จ คำนี้ มีความหมายของ ความกล้าหาญ เจืออยู่ด้วย ส่วนหนึ่ง

จิตตะหมายถึงความไม่ทอดทิ้ง สิ่งนั้น ไปจากความรู้สึก ของตัว ทำสิ่งซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ นั้นให้เด่นชัด อยู่ในใจเสมอ คำนี้ รวมความหมาย ของคำว่า สมาธิอยู่ด้วยอย่างเต็มที่

^๑พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, “อิทธิบาท ๔”, ไม่ระบุวันเดือนปี(เทพดลั), ๒ ตลับ.

วิม้งสาหมายถึงความสอดคล้องใน เหตุและผล แห่งความสำเร็จ เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ให้ ลึกซึ้งยิ่งๆ ขึ้นไปตลอดเวลา คำนี้ รวมความหมาย ของคำว่า ปัญญา ไว้อย่างเต็มที่

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวว่า^๒ “พึงเข้าใจระลึกไว้เสมอว่าการที่เพียร พยายามแสวงหารักษาและครอบครองโภคทรัพย์ไว้นั้นก็เพื่อจะใช้ให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและคน อื่นถ้าไม่ใช้ทรัพย์สมบัติให้เกิดคุณประโยชน์แล้วการหาและการมีทรัพย์สมบัติก็ปราศจากคุณค่าหา ความหมายใดๆมิได้ดังนั้นเมื่อมีทรัพย์หรือหาทรัพย์มาได้แล้วต้องรู้จักสรรทรัพย์นั้นโดยถือหลักการ แบ่งทรัพย์เป็น๔ส่วนที่เรียกว่าโภควิภาค” คือหนึ่งส่วนใช้จ่ายเลี้ยงตนเลี้ยงคนที่ควรบำรุงเลี้ยงได้แก่ บิดามารดาบุตรภรรยาและคนในปกครองมิตรสหายผู้ร่วมกิจการงานทำบุญตลอดจนบำรุงราชาการ ด้วยการเสียภาษีอากรเป็นต้นสองส่วนใช้เป็นทุนประกอบกิจการงานสามส่วนเก็บไว้ใช้ในยามจำเป็น

อิทธิบาท ๔ เป็นแนวทางการเรียน การทำงาน ให้ประสบความสำเร็จที่พระพุทธองค์ได้ ทรงสดับไว้อย่างแยบคาย อันประกอบด้วยแนวปฏิบัติ ๔ข้อ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิม้งสา ซึ่ง ใครๆก็ท่องได้ จำได้ แต่จะมีสักกี่คนที่ปฏิบัติได้ครบกระบวนการทั้ง ๔ข้อ อันเป็น ๔ขั้นตอนที่ ต่อเนื่องหนุนเสริมกัน จะขาดข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้ ด้วยว่ามันเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงกันทั้ง ๔ข้อ จึงจะทำให้เราประสบผลสำเร็จในชีวิตและการทำงานได้ตามความมุ่งหวัง ขออธิบายดังต่อไปนี้

๑) ฉันทะ คือ การมีใจรักในสิ่งที่ทำใจที่รักอันเกิดจากความศรัทธาและเชื่อมั่นต่อสิ่งที่ทำ จึงจะเกิดผลจริงตามควร เราคงเคยได้ยินคำว่า "ขอฉันทามติจากประชุม" บ่อยๆ หรือ "มีฉันทะ ร่วมกัน" ก่อนเลิกการประชุมบางอันเป็นเสมือนสัญญาะหว่างกันว่าเราจะทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ร่วมกันหรือ ละเว้นบางสิ่งร่วมกัน ซึ่งความเข้าใจในข้อนี้คิดว่าถูกเพียงครึ่งเดียว เพราะความหมายของ "ฉันทะ" นั้น ไม่ใช่แปลว่าเป็นสัญญาภาษากระต่ายหรือสัญญาที่ให้ไว้กับมวลหมู่สมาชิกเท่านั้น หากแต่เป็น สัญญาใจและเป็นใจที่ผูกพัน เป็นใจที่ศรัทธาและเชื่อมั่นต่อสิ่งนั้นอยู่เต็มเปี่ยม จึงจะเกิดความเพียร ตามมา เปรียบได้กับนักวิจัยที่ศรัทธาและเชื่อมั่นในแนวคิดแนวปฏิบัติของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นซึ่งอาจ มีมากน้อยต่างกัน คงไม่มีใครบอกได้นอกจากตัวนักวิจัยเองและผลของงานที่เกิดขึ้นจริงเป็นที่ ประจักษ์ต่อสาธารณะชน

หลายคนคงเคยได้ยินประโยคที่ว่า Where there is the will, there is the way. ที่ใด มีความปรารถนาอันแรงกล้า ที่นั่นย่อมมีหนทางเสมอ ขอเพียงแต่ให้มีความตั้งใจแน่วแน่ ที่จะ ประสบความสำเร็จในเรื่องนั้นๆให้ได้ ด้วยความมุ่งมั่น ไม่ท้อถอย ย่อมมีหนทางนำเราไปสู่ ความสำเร็จได้เสมอ

การมีใจรัก ถือว่าสำคัญมากไม่ใช่ทำให้รักเพื่ออะไรสักอย่าง หรือ ห้ามใจไม่ให้รัก มัน ก็ยากยิ่งพอๆกัน เพราะรักดังกล่าวไม่ได้เกิดจากรักความรักความศรัทธาของเราจริงๆ ขึ้นทำไปก็มีแต่จะ ทุกข์ทรมานแม้จะได้บางสิ่งทีมุ่งหวังแล้วก็ตาม ประการสำคัญเป็นการแอบแฝงมาจากความคิดอื่น ศรัทธาอื่นหรือความเป็นอื่นที่เราพยายามหาเหตุและผลมาอธิบายว่า มันคือสิ่งเดียวกันเพื่อให้

^๒พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **ธรรมบุญชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๓๙.

สามารถดำเนินไปได้หรือเพื่อให้ตัวเองสบายใจที่สุด แต่ถ้าเรามีใจศรัทธาอันแรงกล้าแล้ว พลังสร้างสรรค์ก็จะบังเกิดขึ้นกับเราอย่างมหัศจรรย์ทีเดียว

ที่นี้มาพูดถึงว่า "เราจะสร้างฉันทะให้เกิดขึ้นได้อย่างไร" พระพุทธองค์เคยสอนไว้ว่า มนุษย์เราต้องเลือกที่จะศรัทธาบางอย่างและหมั่นตรวจสอบศรัทธาของตัวเองว่าดีต่อตัวเองและดีต่อผู้อื่นอันรวมถึงสังคมโดยรวมหรือไม่ เมื่อดีทั้งสองอย่างก็จงมุ่งมั่นที่จะทำด้วยความตั้งใจ และหากไม่ดีก็จงเปลี่ยนแปลงศรัทธาเสียใหม่ ซึ่งเราต้องเลือก ไม่เช่นนั้นเราจะกลายเป็นคนที่สับสนไม่มีแก่นสารและเป็นคนไร้รากในที่สุด เมื่อเป็นคนไม่มีแก่นสารก็就会被ชักชวนไปในทางที่ไม่ดีได้ง่ายนั่นเอง

หากจะฝึกฝนตนเอง อาจเริ่มจากการตั้งคำถามกับตัวเองว่าเราศรัทธาอะไรอยู่ เพราะคนเราเมื่อศรัทธาอะไรก็จะได้พบกับสิ่งนั้นเข้าถึงสิ่งนั้น ศรัทธาในเทคโนโลยีเราก็จะเข้าถึงเทคโนโลยี ศรัทธาต่อชาวบ้านเราก็จะเข้าถึงชาวบ้าน ศรัทธาต่อวัตถุก็จะเข้าถึงวัตถุ ศรัทธาต่อลาภยศสรรเสริญก็จะเข้าถึงลาภถึงยศเข้าถึงตำแหน่ง ศรัทธาต่อความรู้ก็จะเข้าถึงความรู้ หรือศรัทธาต่อหลักธรรมก็จะเข้าถึงธรรม หรือไม่ศรัทธาอะไรเลยก็ไม่เข้าถึงก็ไม่เข้าถึงอะไรเลย เพราะความศรัทธานำมาซึ่งมุ่งมั่นทุ่มเทเพื่อทำทุกอย่างให้ได้มาซึ่งสิ่งที่เราศรัทธานั้นเอง ขณะเดียวกันก็ลองตรวจสอบตัวเองดูว่าสิ่งที่เราศรัทธากับสิ่งที่ยึดถือของเราศรัทธานั้นตรงกันหรือไม่ หากตรงกันก็เรียนรู้ที่จะเปลี่ยนแปลงตนหรือหากไม่ตรงกันก็เรียนรู้ที่จะให้โอกาสตัวเองไปสู่แห่งที่เหมาะสมกว่า^๓

๒) วิริยะคือ ความมุ่งมั่นทุ่มเทเป็นความมุ่งมั่นทุ่มเททั้งกายและใจ ที่จะเรียนรู้และทำให้เข้าถึงแก่นแท้ของสิ่งนั้นเรื่องนั้น ถ้าหากกระทำก็จะทำจนเชี่ยวชาญจนเป็นผู้รู้ ถ้าหากศึกษาก็จะศึกษาให้รู้จนถึงรากเหง้าของเรื่องราวต่างๆ ดังนั้น คำว่า "วิริยะ" จึงหมายถึงความเพียรพยายามอย่างสูงที่จะทำตามฉันทะหรือศรัทธาของตัวเอง หากเราไม่มีความเพียรแล้วก็อนุมานได้ว่าเรามีฉันทะหลอกลวงๆ หรือศรัทธาหลอกลวงๆ ทั้งโกหกตัวเองและหลอกผู้อื่น เพื่ออะไรนั้น ผลงานที่เขาทำจะชี้ชัดออกมาเองว่าทำเพื่ออะไร ดังนั้น นักวิจัยท้องถิ่น จึงต้องมีใจที่รักต่อคนท้องถิ่นและรักต่อการทำงานวิจัยเพื่อแก้ปัญหาคนท้องถิ่น อันเป็นศรัทธาสูงสุด หากไม่เป็นเช่นนั้น ก็ได้แต่เพียงศรัทธาปากเปล่าที่ไร้แก่นเงาของความมุ่งมั่นและทุ่มเท หากแต่มีศรัทธาอื่นให้ครุ่นคิดและกระทำอยู่

วิริยะนี้มาคู่กับความอดทนอดกลั้น เป็นความรู้สึกลึกไม่ย่อท้อต่อปัญหาและมีความหวังที่จะเอาชนะอุปสรรคทั้งปวง โดยมีศรัทธาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ นำใจ และเตือนใจ ความอดทนเป็นเครื่องมือสำหรับคนใจเย็นและใจงามด้วย ไม่ใช่มีหุนหุนดุเดือดรีบร้อน เพราะมันจะทำให้มีโอกาสผิดพลาดได้ง่าย หรือสูญเสียความอดทนในที่สุด ดังนั้น ความวิริยะอุสาหะ จึงเป็นวิถีทางของบุคคลที่หาญกล้าและท้าวต่ออุปสรรคใดๆ ทั้งหมด

ถามว่า "ความวิริยะมันเกิดจากอะไร" คำตอบก็คือ "เกิดจากศรัทธาหรือฉันทะนั้นเอง" และเป็นศรัทธาที่มั่นคงด้วยไม่ว่าจะมีอุปสรรคใดๆ มากกระทบก็ตามก็จะไม่เปลี่ยนแปลง แต่อาจปล่อยวางหรือวางเฉยในบางเวลาบางสถานการณ์บ้าง เพื่อรอสภาวะที่เหมาะสมกว่า ความวิริยะไม่ใช่ความ

^๓ ศตราจารย์โรงพยาบาลเชียงใหม่, แบบประกอบนักธรรมตรี อธิบายธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๓๖), หน้า ๙๕-๙๖..

ดูต้นอย่างเอาเป็นเอาตายหรือต้องให้ได้เสมอ แต่มันคือความแยบยลและเลือกที่จะทำบางอย่างเพื่อรักษาศรัทธาไว้หรือเพื่อรอวาระที่เหมาะสมอันหมายถึงการบรรลุผลแห่งศรัทธา

ถ้าจะฝึกฝนเรื่องความวิริยะแล้วคงต้องเริ่มจากความคิดที่ว่า ต้องหมั่นฝึกฝนตนเองบ่อยๆ หมั่นทำหมั่นคิดหมั่นเขียนหมั่นนำเสนอและอย่าชี้เกี้ยว อย่ากลัวความผิดพลาดและจงกล้าแสดงออกซึ่งความรับผิดชอบต่อความล้มเหลวของตัวเอง อย่าท้อต่องานหนักและงานมากให้คิดว่าทำมากรู้มากเก่งมากขึ้น อย่างบ่นว่าไม่มีเวลาเพราะเวลามีเท่าเดิม ฯลฯ

๓) จิตตะ คือ ใจที่จดจ่อและรับผิดชอบเมื่อมีใจที่จดจ่อแล้วก็จะเกิดความรอบคอบตามค่านี้อย่างใหญ่มาปัจจุบัน สังคมซับซ้อน มีสิ่งใหม่ๆ เกิดขึ้นมากมาย แต่ละคนมีภาระหน้าที่ ที่ต้องทำมากมาย ไม่รู้จะทำอะไรก่อน เวลาอ่านหนังสือก็คิดถึงงานที่รับผิดชอบ เวลาอ่านทำงานก็คิดว่าต้องอ่านหนังสือเพื่อเตรียมตัวสอบ ไม่สามารถมีจิตจดจ่ออยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้นาน ผลคือ ทำอะไรก็ไม่ดีสักอย่างทำผิดๆถูกๆอยู่อย่างนั้น

แต่ถ้าเรามีใจที่จดจ่อต่อสิ่งที่เราคิดเราทำและรับผิดชอบแล้ว ไม่ว่าจะเป็นการเรียนหรือการทำงานก็ตาม ทุกอย่างก็จะดีขึ้นไปเอง เราก็จะมีความรอบรู้มากขึ้นเรื่อยๆด้วยใจที่จดจ่อตั้งมั่นและใฝ่เรียนรู้ของเรา เมื่อมีความรอบรู้มากขึ้นก็จะเกิดความรอบคอบตามมา เมื่อมีความรอบคอบแล้วการตัดสินใจทำอะไรก็จะเกิดความผิดพลาดน้อยตามไปด้วย

ความรอบคอบจะเกิดขึ้นไม่ได้เลยหากไม่รอบรู้ ดังนั้น การที่คนจะรอบรู้ได้นั้น ต้องหมั่นศึกษาเรียนรู้อยู่เป็นเนืองนิจ ติดตามข่าวสารบ้านเมืองสม่ำเสมอ ต้องอ่านหนังสืออย่าให้ขาดและหลากหลายโดยไม่ยึดติดกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ประการสำคัญต้องฝึกตั้งคำถามกับตัวเองกับเรื่องราวต่างๆที่เกิดขึ้นรอบตัวเราพร้อมกับค้นหาคำตอบให้ได้ การฝึกสนทนากับผู้รู้บ่อยๆก็เป็นสิ่งจำเป็น ซึ่งเมื่อเราทำได้อย่างนี้แล้ว เราก็จะเป็นผู้ที่เข้าใจความรอบรู้ไปโดยปริยาย

เมื่อเราเข้าใจความรอบรู้แล้ว ก็ไม่ใช่เรื่องยากที่จะวิเคราะห์สังเคราะห์เนื้อแท้ของเรื่องราวต่างๆ ออกมาสู่การตัดสินใจของหมู่คณะหรือแม้แต่เรื่องส่วนตัวของเราเอง ดังนั้น ความรอบคอบจึงแฝงไปด้วยความรอบรู้ตามสภาพจริงของมัน อันเป็นแนวปฏิบัติที่คนรุ่นใหม่ต้องสร้างให้เกิดเป็นนิสัยแก่ตนเอง

ความรอบคอบนอกจากจะดำรงอยู่คู่กับความรอบรู้แล้ว ยังต้องอาศัยความดีงามเป็นเครื่องเตือนสติด้วย ถึงจะสามารถใช้จิตของเราพิจารณาและตรึกตรองในเนื้อแท้ของสิ่งต่างๆนั้นได้อย่างเหมาะสม เพราะความดีงามตามแบบอย่างของคุณธรรมตามหลักศาสนาและจริยธรรมของสังคมนั้นเป็นสิ่งเดียวที่จะทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างปรกติสุข

๔) วิมังสา คือ การทบทวนในสิ่งที่ได้คิดได้ทำมาอันเกิดจาก การมีใจรัก (ฉันทะ) แล้วทำด้วยความมุ่งมั่น (วิริยะ) อย่างใจจดใจจ่อและรับผิดชอบ (จิตตะ) โดยใช้วิจารณ์ญาณอย่างรอบรู้และรอบคอบ จึงนำไปสู่การทบทวนตัวเอง และทบทวนองค์กรหรือทบทวนขบวนการ ทบทวนในสิ่งที่ได้คิดสิ่งได้ทำผ่านมาว่าเกิดผลดีผลเสียอย่างไร ทั้งที่เป็นเรื่องส่วนตัวของเราเองและเป็นเรื่องที่ร่วมคิดร่วมทำกับคนอื่น เพื่อปรับปรุงปรับแก้ให้ดียิ่งขึ้น

การทบทวนเรื่องราวจากภายในของตัวเราเป็นสิ่งสำคัญมากในยุคปัจจุบันที่ผู้คนเริ่มสับสนวุ่นวายอย่างเข้มข้น ทบทวนความคิดเพื่อตรวจสอบความคิดและการกระทำของเราว่าเราคิดหรือทำจากความคิดอะไร? พร้อมกับถามตัวเองว่าเราคิดอย่างนั้นเพื่ออะไร? เราทำสิ่งนี้เพื่ออะไร?

เพื่อความสุขของตัวเองหรือเพื่อความสงบสุขของสังคม? ฯลฯ ซึ่งจะทำให้เรารู้ว่าเราควรจะทำอยู่ ณ จุดไหนของสังคมหรือเปลี่ยนแปลงตนเองอย่างไรไปสู่การสร้างสรรค์ตนเองและสังคมที่งดงาม^๕

ผู้ปฏิบัติงานหรือคนทำงาน คือ ผู้ที่ถูกมอบหมายให้ทำงานจากผู้บริหารหรือผู้บังคับบัญชา ซึ่งผู้ปฏิบัติงานหรือ คนทำงานทุกคนต่างก็ปรารถนาที่จะประสบความสำเร็จในการทำงานด้วยกันทุกคน ดังนั้น ชุดธรรมะที่เหมาะสมสำหรับผู้ปฏิบัติงาน คือ อิทธิบาท ๔ ซึ่งหมายถึงธรรมแห่งความสำเร็จ โดยหลักธรรมในอิทธิบาท ๔ ประกอบด้วย

๑. **ฉันทะ**: ความพอใจ หมายถึง ความรักงาน- พอใจกับงานที่ทำอยู่ ผู้ปฏิบัติงานจะต้องชอบหรือ ศรัทธางานที่ทำอยู่ จะต้องพอใจที่จะทำและมีความสุขที่ได้ทำงานที่ได้รับมอบหมาย

๒. **วิริยะ**: ความพากเพียร หมายถึง ขยันหมั่นเพียรกับงาน ผู้ปฏิบัติงานจะต้องมีความขยันหมั่นเพียร ในการทำงานที่ได้รับมอบหมาย รวมทั้ง หมั่นฝึกฝนตนเองอย่างต่อเนื่องเพื่อให้การทำงานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๓. **จิตตะ**: ความเอาใจใส่ หมายถึง ความเอาใจรับผิดชอบงาน ผู้ปฏิบัติงานจะต้องมีจิตใจ หรือ สมาธิจดจ่อกับงานที่ทำ รวมถึง มีความรอบคอบและความรับผิดชอบในงานที่ทำอย่างเต็มสติกำลัง

๔. **วิมังสา**: ความสอดส่องในเหตุและผล หมายถึง การพินิจพิเคราะห์และใช้ปัญญาตรวจสอบงานผู้ปฏิบัติงานจะต้องทำงานด้วยปัญญา ด้วยสมองคิด รวมถึง การมีความเข้าใจในงานอย่างลึกซึ้งทั้งในแง่ขั้นตอนและผลสำเร็จ/ผลสัมฤทธิ์ของงาน^๕

ศูนย์สารสนเทศสิ่งแวดล้อม กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้กล่าวไว้ว่า นอกจากเราจะใช้สติปัญญาในการทำงาน เพื่อแก้ปัญหาและหาหนทางเจริญก้าวหน้าอยู่นั้น มีทฤษฎีมากมายที่หวังให้เราปฏิบัติตาม ลองย้อนกลับมาใช้ธรรมะง่ายๆ ที่ให้คุณประสบความสำเร็จในการทำงานสูงสุดธรรมะที่เราควรหยาบยบายมาใช้ในการทำงานทุกวันนี้ คงหนีไม่พ้นอิทธิบาท ๔ เพราะความหมายของอิทธิบาท ๔ คือธรรมให้ถึงความสำเร็จ หรือหนทางแห่งความสำเร็จนั่นเอง โดยหลักอิทธิบาท ๔ นั้นเป็นหลักธรรมสำคัญที่ทำให้เกิดสมาธิในการทำงาน ไม่ฟุ้งซ่านไปกับสังคมและกระแสต่างๆ พร้อมทั้งตีกรอบให้เราทำงานอย่างคงเส้นคงวาอีกด้วย

ฉันทะ = ฉันทพอใจกับงานที่ทำอยู่ มีใครบ้างไหมไม่ชอบงานที่ทำอยู่ ให้คุณลองตรวจสอบตัวเองดูว่า คุณนั้นมีความชอบหรือศรัทธากับงานแบบใด หรือพอใจกับงานแบบใดอยู่ เหมือนกับคุณเป็นนักศึกษาที่เพิ่งจบใหม่กำลังใช้ความคิดไตร่ตรองว่าคุณต้อง การเดินไปเส้นทางใด เรื่องเหล่านี้ไม่มีใครให้คำตอบคุณได้เพราะเป็นความชอบความศรัทธาที่ก่อเกิด จากตัวของคุณเอง จจริงอยู่ที่งานแต่ละอย่างไม่มีทางที่คุณจะชื่นชอบไปทั้งหมดทุกกระบวนการ แต่ถ้าคุณพอใจที่จะทำดี สบายใจที่จะต้องเจอมันทุกวันเราเรียกว่าความศรัทธา เป็นสิ่งแรกที่มนุษย์ต้องการและเป็นพื้นฐาน

^๕คณาจารย์โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, แบบประกอบนักธรรมตรี อธิบายธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๓๖), หน้า ๙๗-๙๘.

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๐-๑๐๒.

ของความสำเร็จ อย่างเช่น คุณมีความศรัทธาและใจรักที่จะเป็นพนักงานขายที่ดีและซื่อสัตย์ สิ่งนี้จะ เป็นพลังให้คุณเดินไปหาความสำเร็จได้แบบเป็นเส้นตรง และเข้าถึงจิตใจเนื้อแท้ในการทำงาน มากกว่าคนที่ไม่ได้มีความศรัทธาใดๆ กับงานที่ทำคุณอาจเริ่มต้นง่ายๆ ด้วยการตั้งคำถามกับตัวเอง ฉันทำงานเพื่ออะไร ฉันมีความสุขหรือไม่ เพียงแค่นี้คุณก็จะทราบตัวเองว่ามีความลึกซึ้งกับงานที่ทำ อยู่เพียงใด เมื่อเราจะได้มีเวลาค้นหาและปรับเปลี่ยนตัวเอง หรือปรับศรัทธาของตัวเองให้เข้ากับงาน ที่ทำอยู่

วิริยะ = ฉันทขยันหมั่นเพียรกับงานที่มีคงไม่มีคนไหนประสบความสำเร็จโดยปราศจาก ความเพียร เป็นคำคมที่แปลง่ายแต่ความหมายเหน็ดเหนื่อยยิ่งนัก เพราะความวิริยะนั้นเป็นเครื่องมือ อีกอย่างหนึ่งที่จะนำคุณไปสู่ความสำเร็จ ได้ ยิ่งคุณขยันเท่าไรผลตอบแทนที่คุณจะได้รับมันก็มีมาก เท่านั้น ยกตัวอย่างต่อจากหัวข้อฉันทะ คุณเป็นพนักงานขายที่มีความศรัทธากับงานที่ทำ มีความสุข ในการทำงานเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ร่วมกับความขยันหมั่นเพียร ไม่เฉยชาที่จะต้อนรับลูกค้า กระตือรือร้นหาลูกค้าใหม่ๆ อยู่เสมอ มีวินัยในการทำงาน ไม่ท้อกับปัญหาและอุปสรรคที่เข้ามา มีความทุ่มเทอย่างนี้ ตำแหน่งที่สูงขึ้นไปอยู่ไม่ไกลเกินเอื้อมแน่นอน ที่สำคัญความวิริยะจะเกิดขึ้นได้ก็ ด้วยความศรัทธาของฉันทะนั่นเอง และความวิริยะไม่ใช่การทำงานแบบเอาเป็นเอาตาย แต่เป็นการ หมั่นฝึกฝนตนเองต่างหาก

จิตตะ = ฉันทเอาใจใส่รับผิดชอบกับงานที่ทำ จิตตะเป็นธรรมแสดงถึงสติและจิตใจที่รอบคอบและความรับผิดชอบที่ จะตามมา ซึ่งในสังคมการทำงานปัจจุบันนี้มุ่งเน้นแย่งชิงตำแหน่งกัน และขัดขวางจนลืมนึกไปว่า งานที่ ตนเองต้องรับผิดชอบนั้นคือสิ่งใดกันแน่ จิตตะจึงมีความสำคัญในการทำงานโดยไม่วอกแวกออกไป นอกกลุ่มนอกทางดังนั้น เมื่อคุณมีทั้งฉันทะและวิริยะแล้ว จิตตะจะเป็นเสมือนรั้วของเส้นทางที่ไม่ให้ ไขว้เขวออกนอกทางสู่ความสำเร็จได้ รวมทั้งเป็นสติที่สื่อออกมาถึงความมุ่งมั่นที่สูงกว่าความพอใจ และความขยัน หมั่นเพียร

วิมังสา = ฉันทใคร่ครวญและใช้ปัญญาตรวจสอบงาน สิ่งสุดท้ายในการทำงานคือการ ใช้ปัญญา ที่เป็นกุญแจสูงสุดของอิทธิบาท ๔ เมื่อคุณมีความรักในงานที่ทำ มีความขยันหมั่นเพียร มีสติ รับผิดชอบ การมีปัญญาคือการทบทวนตนเองและปัญหา ว่าสิ่งที่เราได้ทำมานั้นมีผลดีผลเสียอย่างไร มีสิ่งใดที่เข้ามากระทบใจเราหรือคนอื่นหรือไม่ เราจะได้รู้จุดยืนของเราว่าทำงานและอยู่ในด้านทุกข์ หรือสุข ล้มเหลวหรือประสบความสำเร็จ อย่างเช่น ทบทวนตัวเองบ้าง ว่าวันนี้ทั้งวันเราทำอะไรบ้าง สรุปรูปกับตัวเองว่าทำเพื่ออะไร เราจะได้มีกำลังใจต่อไปในวันต่อไป และไม่ทำผิดพลาดอีกเช่นเดิม พร้อมกันนั้นเราจะสามารถเห็นหนทางได้ว่า เส้นทางไหนที่จะนำเราสู่ความสำเร็จได้จริงๆ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวว่า “เมื่อได้ใช้โศกทรัพย์ทำประโยชน์อย่าง นี้ แล้วถึงโศกจะหมดสิ้นไปก็สบายใจได้ว่าได้ใช้โศกะนั้นให้เป็นประโยชน์ถูกต้องตามเหตุผลแล้วถึง โศกจะเพิ่มขึ้นก็สบายใจเช่นเดียวกันเป็นอันไม่ต้องเดือดร้อนใจในทั้งสองกรณี” การทำประโยชน์ ปัจจุบันหรือการปฏิบัติตามหลักธรรม “อิทธิบาท ๔” เป็นเรื่องเกี่ยวกับปากท้องการกินการอยู่ปัจจัย การดำรงของคนถ้าบ้านเมืองมีเศรษฐกิจดีคนมีความอยู่ดีกินดีต่างคนต่างประกอบอาชีพที่สุจริตไม่ เบียดเบียนกันรัฐบาลก็ไม่ต้องวุ่นวายอยู่กับการปราบปรามเรื่องทุจริตสามารถพัฒนาประเทศชาติให้ เจริญก้าวหน้าไปและเศรษฐกิจของชาติจะดีขึ้นจำเป็นต้องมีการพัฒนาคือการดำเนินกิจการเพื่อเพิ่ม

รายได้ของคนให้สูงขึ้นต่อเนื่องกันเป็นระยะยาวนานปัจจัยขั้นมูลฐานที่สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจคือประชากรซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีค่าสูงสุดและเป็นปัจจัยมูลฐานเป็นต้นทุนเบื้องต้นถ้าคนทุกคนที่เป็นประชากรของชาติมีหลักธรรมตามที่กล่าวมาก็ถือว่าประเทศชาติมีประชากรที่มีคุณภาพมีความสามารถในการประกอบอาชีพและเป็นอาชีพที่สุจริตรัฐบาลก็สามารถพัฒนาส่งเสริมอาชีพทางด้านเทคโนโลยีเพื่อคุณภาพและปริมาณของผลผลิตมีการศึกษาวิจัยค้นคว้านวัตกรรมให้ประชากรเกิดความชำนาญในวิชาชีพการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศก็ย่อมบรรลุตามเป้าหมาย

สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ได้พูดถึงวิธีการต่างๆ มากมาย ต่อแต่นี้ไปจะพูดถึงกฎบังคับตายตัวในพระพุทธศาสนา อีกอย่างหนึ่ง ที่นักปฏิบัติไม่ว่าระดับใดต้องยึดถือเป็นกฎบังคับสำหรับการปฏิบัติ ถ้าทิ้งอิทธิบาท ๔ นี้ เสียแล้ว ไม่ว่าจะทำอะไรก็ไม่มีทางสำเร็จผลสมความปรารถนา แต่ถ้าท่านผู้ใดทรงการปฏิบัติตาม ในอิทธิบาท ๔ นี้แล้ว สมเด็จพระผู้มีพระภาคตรัสรับรองผลว่า ต้องสำเร็จสมความมุ่งหมาย ทุกประการ แม้ท่านหวังพระนิพพานในชาตินี้ ก็หวังได้แน่นอน ใจความในอิทธิบาท ๔ มีดังนี้

๑. ฉันทะ มีความพอใจในปฏิปทาที่ปฏิบัติโดยสม่ำเสมอ
๒. วิริยะ มีความพากเพียรพยายามไม่ทอดทิ้ง
๓. จิตตะ สนใจในข้อวัตรปฏิบัตินั้นเนื่องนิত্য
๔. วิมังสา ใคร่ครวญพิจารณา ในข้อวัตรปฏิบัตินั้นโดยถูกต้อง^๖

ท่านพุทธทาสภิกขุ^๗ ได้ให้ความหมายของอิทธิบาทแปลว่าบาทฐานแห่งความสำเร็จ หมายถึง สิ่งซึ่งมีคุณธรรมเครื่องให้ถึงความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ ผู้หวังความสำเร็จในสิ่งใดต้องทำตนให้สมบูรณ์ ด้วยสิ่งที่เรียกว่า อิทธิบาท ซึ่งจำแนกไว้เป็น ๔ คือ

๑. ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น
๒. วิริยะ ความพากเพียรในสิ่งนั้น
๓. จิตตะ ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ในสิ่งนั้น
๔. วิมังสา ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของสิ่งนั้น

ธรรม ๔ อย่างนี้ ย่อมเนื่องกัน แต่ละอย่างๆมีหน้าที่เฉพาะของตน

ฉันทะคือความพอใจในฐานะเป็นสิ่งที่ ตนถือว่า ดีที่สุดที่มนุษย์เราควรจะได้ข้อนี้ เป็นกำลังใจอันแรก ที่ทำให้เกิด คุณธรรม ข้อต่อไป ทุกข้อ

วิริยะคือความพากเพียร หมายถึงการกระทำที่ติดต่อไม่ขาดตอนเป็นระยะยาวจนประสบความสำเร็จ คำนี้มีความหมายของความกล้าหาญเจออยู่ด้วยส่วนหนึ่ง

จิตตะหมายถึงความไม่ทอดทิ้งสิ่งนั้น ไปจากความรู้สึกของตัว ทำสิ่งซึ่งเป็นวัตถุประสงค์นั้นให้เด่นชัด อยู่ในใจเสมอ คำนี้ รวมความหมาย ของคำว่า สมาธิอยู่ด้วยอย่างเต็มที่

^๖ สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์, **คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔๔.

^๗ พุทธทาสภิกขุ, **ศึกษาธรรมอย่างถูกวิธี หรือ ธรรมวิภาค นวกุมิ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๕๐), หน้า ๗๔.

วิมิงสาหมายถึงความสอดคล้องในเหตุและผลแห่งความสำเร็จ เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ให้ลึกซึ้ง ยิ่งๆ ขึ้นไปตลอดเวลา คำนี้รวมความหมายของคำว่าปัญญาไว้อย่างเต็มที่บุคคลเมื่อประกอบด้วยคุณธรรม ๔ อย่างนี้แล้วย่อมประสบความสำเร็จ ในสิ่งที่ไม่เหลือวิสัยของมนุษย์ ซึ่งโดยตรงทางหมายถึงความดับทุกข์โดยสิ้นเชิง ที่เรียกว่า นิพพาน ส่วนเรื่องอื่น นอกนั้นไป ถือว่าเป็นเรื่องพิเศษ และ ไม่มีขอบเขตจำกัดเพราะมีปัญหาเกี่ยวกับ เรื่องนอกเหนือวิสัยธรรมดา อยู่มาก เช่น เรื่องที่ว่า คนเราอาจมีอายุยืน ถึงกัลป์ด้วยอำนาจแห่งอิทธิบาททั้ง ๔ นี้ ซึ่งข้อนี้มิได้มีความหมายขัดกัน ในข้อที่ว่าอิทธิบาท ๔ นี้จะเป็นสิ่งที่ทำให้อายุยืนถึงปานนั้นได้หรือไม่แต่มีปัญหาอยู่ที่ว่า คนเราจะสามารถเจริญอิทธิบาทให้มากถึงเท่านั้นได้หรือไม่ต่างหาก เพราะฉะนั้น ท่านจึงถือว่า หลักเกี่ยวกับอิทธิบาทนี้ คงมีความหมายไปตามตัวหนังสือ โดยไม่ต้องมีขอบเขตจำกัดว่าอะไรบ้าง สรุปความสั้นๆ ว่าวิสัยของใครทำให้เขาเจริญอิทธิบาทได้มากเท่าใด เขาย่อมได้รับผลเต็มกำลังของอิทธิบาทนั้นแม้ในสิ่งที่บางคน ถือว่าเป็นของเหลือวิสัย โดยเฉพาะเช่นการบรรลุนิพพานในที่บางแห่ง ท่านเติมคำว่าอิปเตยย เข้าข้างท้ายคำเหล่านี้ เป็นฉันทาธิปไตย วิริยาธิปไตย วิมิงสาธิปไตย ไปดังนี้ก็มี แปลว่าความมีฉันทะ เป็นใหญ่เป็นต้นซึ่งที่แท้ ก็ได้แก่ อิทธิบาท อย่างเดียวกันนั่นเอง แต่ใช้คำว่า ที่มีความหมาย ที่เห็นได้ชัด ยิ่งขึ้นว่า ในการทำกิจใดๆ ก็ดีย่อมมีฉันทะ เป็นต้น เหล่านี้เป็นใหญ่หรือเป็นประธานในความสำเร็จ เป็นการชวนให้สนใจในสิ่งที่เรียกว่า อิทธิบาทนี้ยิ่งขึ้น มีพระพุทธรูปยี่สิบแปดองค์ อยู่ในที่หลายแห่ง ว่า การตรัสรู้ อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ของพระองค์เอง สำเร็จได้โดยมีอิทธิบาท ๔ นี้ เป็นประธาน แห่งการกระทำ ในลำดับนั้นๆ ฉะนั้น จึงถือว่าเป็น อุปกรณ์อันขาดเสียไม่ได้ในความสำเร็จทุกชนิด ผู้ปฏิบัติ เพื่อความ ความดับทุกข์จึงต้องสนใจเป็นพิเศษ แม้การประกอบ ประโยชน์ ในทางโลก ก็ใช้หลักเกณฑ์อันเดียวกันนี้ได้เป็นอย่างดี โดยเท่าเทียมกัน แม้ที่สุด แต่ในกรณีที่เป็นการทำชั่ว ทำบาป ก็ยังอาจนำไปใช้ ให้บรรลุผลได้ตามที่ตนประสงค์ ฉะนั้นท่านจึงจัดเป็น หลักธรรม ที่สำคัญหมวดหนึ่ง ในบรรดา โภธิปักขิยธรรมทั้งหลายนี้ นับว่า เป็นอุปกรณ์ในฐานะเป็นเครื่องช่วยให้เกิดการปฏิบัติ ดำเนินไปได้ โดยปราศจากอุปสรรค ตั้งแต่ต้น จนถึงจุดหมายปลายทาง

อิทธิบาท ๔^๔

๑ ฉันทะ แปลว่า ความพอใจรักใคร่ หมายความว่า พอใจ รักใคร่ที่จะทำความดี ด้วยความ เต็มใจและตั้งใจอย่างแรงกล้า ซึ่งความดีที่ควรทำนั้นมีประการต่างๆ ตัวอย่างเช่น การศึกษา ศิลปวิทยา ทางโลกและทางธรรม การประกอบกิจเครื่องเลี้ยงชีวิต การปฏิบัติพระธรรมพระวินัย คัมภีร์จงใจให้สงบ แข่มชื่น จนกระทั่งการทำจิตให้หมดจดจากกิเลส

๑.๑ ฉันทะในการทำงาน ฉันทะ ความรักความพอใจ ที่จะทำงาน คือ มีงานเมื่อไหร่ ก็ จะทำด้วยความเต็มใจเต็มใจด้วยความสุขใจ เต็มใจทำ ฉันทะนี้มีความสำคัญอย่างมากๆ ต่อการ ทำงานทุกๆ อย่าง ลองนึกถึงตัวเราเอง ถ้าเราทำงานขึ้นไหนด้วยความรัก สนุกกับงาน งานนั้นย่อม ประสบความสำเร็จได้ง่าย ในทางกลับกัน ถ้ามีงานขึ้นไหนทำด้วยความฝืนใจ ไม่อยากทำเลยจริงๆ ถูกบังคับให้ทำ ถูกสั่งให้ทำ ต้องจำใจทำ ผลที่ได้จะไม่เท่ากัน ค่าที่เกิดขึ้นจะไม่เท่ากัน ความสำเร็จก็

ไม่เท่ากัน เหมือนพวกทหารอาสา กับ ทหารเกณฑ์ ไปสู้รบแล้ว ประสิทธิภาพไม่เท่ากัน พวกทหารอาสา จะทำด้วยใจ และทำได้ดีกว่า เป็นต้น

๑.๒ ฉันทะในแนวทางการปฏิบัติสมาธิ พระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีได้ให้ความหมายโดยสรุปไว้ คือ “ปักใจ” ท่านได้ขยายความว่า “ต้องปักใจรักการนี้จริงๆ ประหนึ่งชายหนุ่มรักหญิงสาว ใจจดจ่อ ต่อหญิงคู่รัก ฉะนั้น” การรักสมาธิต้องมีใจเฝ้าคะนึงถึงด้วยความรักอย่างจริงๆ

แนวทางการวัดฉันทะในใจเราว่า มีมาก แค่นั้นด้วยการให้ถามตัวเองว่า “เรารักในการเข้าถึงพระธรรมกายมากแค่ไหน” เป็นการให้ทบทวน ถึงฉันทะในตัวเราและประเมินตัวเองบ่อยๆ เมื่อเราได้ตระหนักถึงความรักในการเข้าถึงพระธรรมกาย เราก็จะเกิดวิริยะมีความเพียรขึ้น แล้วเราจะเริ่มปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงพระธรรมกายอย่างจริงจัง การปฏิบัติธรรมต้องระวังเรื่องของความอยาก เพราะถ้าความรักมีมากเกินไป จนกลายเป็นความอยาก ความสุขในการทำสมาธิก็จะไม่เกิด จะมีความเครียดมาแทน ฉะนั้น ผู้ทำสมาธิจึงพึงสังวรและระวัง อย่าให้ฉันทะกลายเป็นตัณหา คือ ความอยาก

“ฉันทะคือความรักในการปฏิบัติธรรม อยากเข้าถึงธรรมได้อย่างเย็นๆ มีความผูกสมัค รักใคร่ในธรรม อยากให้เข้าถึงดวงธรรม อยากถึงธรรมกาย อยากเข้าถึงกลางได้ อยากได้สุขที่เกิดจากการหยุดการนิ่งภายใน มีแค่ฉันทะพอ อย่าให้ฉันทะมีมากเกินไปเป็นความอยาก ถ้าอยากมากเกินไปแล้วล้ม ถ้านั่งไม่ได้ผลแล้วเบื่อ พอเบื่อแล้วก็โทษนั่นโทษนี่ น้อยอกน้อยใจกันไป เพราะฉะนั้นให้มี ฉันทะแค่นั้นพอ มีความรักมีความชอบมีความพึงพอใจที่จะเข้าถึงธรรมอย่างเย็นๆ เบาๆ สบาย พอฉันทะซึ่งเป็นหัวเรือใหญ่ เป็นหัวหน้าที่ตั้งขึ้นได้ เดี่ยววิริยะความเพียรจะตามมาเอง”

๑.๓ เหตุให้เกิดฉันทะบางประการ การกระทำให้เกิดฉันทะมีอยู่หลายประการอย่างเช่น การมองให้เห็นคุณค่าของการปฏิบัติธรรม การมองให้เห็นคุณค่าของการออกจากภพและการมองให้เห็นภัยที่มีอยู่ในภพ เหมือนพระโพธิสัตว์ของเราที่ท่านมองเห็นโทษของความแก่ ความเจ็บ และความตายว่าเป็นภัย ท่านจึงไม่อยากกลับมาเกิดอีก และมองเห็นว่าเพศสมณะมีคุณที่จะทำให้เราออกไปจากภพที่มีความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตายนี้ พระโมคคัลลานะและพระสารีบุตร เมื่อครั้งที่ท่านเป็นคฤหัสถ์ ขณะที่กำลังดูการแสดงบนเวที ซึ่งทุกคนกำลังสนุกสนานกับการแสดงอยู่ แต่ท่านทั้งสองกลับมองว่าไม่นานคนแสดงก็ต้องตาย แม้ตัวท่านทั้งสองก็ต้องตายจึงออกบวช ตั้งใจปฏิบัติธรรม ในเรื่องของ การมองให้เห็นคุณค่าของการออกจากภพและโทษของการอยู่ในภพนี้ เพื่อให้เข้าใจได้ชัดเจนขึ้น จะขอนำตัวอย่างของพระมิลลกะ ที่ท่านได้กัลยาณมิตรจึงทำให้ท่านเกิดฉันทะในการทำความเพียร เล่ากันมาว่า ในเวลาเป็นคฤหัสถ์ พระเถระนั้นเลี้ยงชีพด้วยการกระทำปาณาติบาต เป็นนายพรานอยู่ในป่า วันหนึ่ง กำลังเคี้ยวกินเนื้อที่ปิ้งไว้บนถาดนึ่ง เทียวไปในที่ใกล้บ่วงถูกความกระหายครอบงำจึงไปสู่วิวหารของพระเถระผู้อยู่ป่ารูปหนึ่ง เปิดหม้อน้ำดื่มที่ตั้งอยู่ในที่ไม่ไกลของพระเถระผู้กำลังจงกรมอยู่ ไม่ได้เห็นน้ำติดกันโอง เกิดอารมณ์โกรธ กล่าวว่า “ ภิกษุ พวกท่านฉันโภชนาที่คฤหบดีให้แล้วก็กลับไป ไม่จัดตั้งน้ำไว้แม้เพียงนิ้วมือหนึ่งในหม้อน้ำ นั่นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง”

พระเถระกล่าวว่า “ผมได้ตั้งหม้อน้ำดื่มไว้เต็มแล้ว แล้วจึงไปตรวจดู เห็นหม้อน้ำยังเต็ม จึงบรรจุสิ่งสำหรับใส่น้ำดื่มจนเต็มได้ให้แล้ว ท่านดื่มน้ำที่เต็มสังข์ที่สอง คิดว่า หม้อเต็มน้ำอย่างนี้ อาศัยการกระทำของเราเกิดเป็นเหมือนกระเบื้องร้อน ในอนาคต ตัวของเราจะเป็นอย่างไร เมื่อ

นายพรานฟังแล้ว มีจิตสลด ทิ้งธนูแล้วกล่าวว่าขอท่านโปรดบวชให้กระผมเถิดครับ” พระเถระให้ท่านบรรพชา^๑

เมื่อท่านทำสมณธรรมอยู่ สถานที่ที่ฆ่าเนื้อและสุกรเป็นอันมาก และสถานที่ดักบ่วง และฟ้าทับเหว ย่อมปรากฏ เมื่อท่านกำลังระลึกถึงสถานที่นั้นอยู่ เกิดความเร่าร้อนในร่างกาย ใจท่านไม่ดำเนินไปตามแนว พระกัมมัฏฐาน เป็นเหมือนโคโคง ฉะนั้น ท่านคิดว่า โดยภาวะเป็นภิกษุเราจะทำอย่างไร ถูกความไม่ยินดียิ่งบีบคั้น ไปหาพระเถระ ไหว้แล้วกล่าวว่า “ ท่านครับ ผมไม่อาจทำสมณธรรมได้” ลำดับนั้น พระเถระกล่าว กับท่านว่า “ท่านจงทำการฝีมือ” ท่านรับว่า “ ครับ” แล้วตัดไม้สดมีไม้มะเดื่อ เป็นต้น ทำเป็นกองใหญ่ แล้วถามว่า “ผมจะอย่างไรต่อไป” “จงเผามัน” ท่านก่อไฟในทิศทั้ง ๔ ก็ไม่สามารถ จะเผาได้ จึงกล่าวว่า “ผมทำไม่ได้ครับ” พระเถระกล่าวว่า “ถ้าเช่นนั้น จงหลีกไป” แล้วใช้ฤทธิ์ เอามือแหวก แผ่นดิน หยิบเศษไฟ จากมหานรก ทิ้งไปบนกองไม้สด ชั่วพริบตาเดียวกองไม้ใหญ่เพียงนั้นก็ไหม้วูบ หายไปเหมือนไม้แห้ง พระเถระแสดงเปลวไฟแก่ท่านแล้วกล่าวว่า “ถ้าท่านจะสีก ท่านจะไหม้ในที่นี้” ท่านเกิดความสังเวชปนกับความกลัวมหานรกอย่างจับใจ ตั้งแต่ท่านได้เห็นเปลวไฟ ท่านตัวสั่นถามว่า “ท่านครับ พระพุทธศาสนาเป็นเหตุนำออกจากทุกข์ แน่หรือครับ” พระเถระกล่าวว่า “อย่างนั้น” พระมิลลกะกล่าวว่า “ท่านครับ เมื่อพระพุทธ-ศาสนาเป็นเหตุนำออกจากทุกข์ มิลลกะภิกษุ จะทำตนให้พ้นทุกข์ ท่านอย่าคิดไปเลย” ตั้งแต่นั้นมา ท่านมิลลกะเพียรพยายามทำสมณธรรม บำเพ็ญวัตรปฏิบัติ ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ ในขณะที่ว่างฟางที่ชุ่มน้ำไว้บนศีรษะ นั่งหย่อนเท้าทั้งสองลงในแอ่งน้ำนั้นเอง

เราจะเห็นแล้วว่า เมื่อเรามองให้เห็นคุณของการออกจากภพ และโทษภัยของวิภวูจะ จะทำให้เรา เกิดฉันทะในการทำความเพียรขึ้นได้ มีกำลังใจที่จะปฏิบัติ ดังนั้น เราจึงควรหมั่นทำ ฉันทะของเรา เกิดขึ้นบ่อยๆ ให้น้อมไปในการปฏิบัติธรรมให้มาก เมื่อเริ่มต้นด้วยฉันทะอันดีงามแล้ว นั้นย่อมแสดง ถึงความสำเร็จที่จะมาถึง เหมือนอาทิตย์อุทัย เป็นที่มาของแสงสว่างฉนั้น

๒. วิริยะ โดยคำศัพท์แล้วมาจากคำว่า วีระ แปลว่า กล้า ก็คือ มีความกล้าที่จะผจญกับอุปสรรค ทุกชนิด เห็นอุปสรรคแล้วมีความรู้สึกเหมือนทารกเห็นขนม หรือเห็นอุปสรรคต่างๆ แล้วมีความรู้สึกเหมือนทารกเห็นไอศกรีมเห็นช็อคโกแลต เห็นแล้วก็อยากกิน อยากจะลิ้มลอง อยากจะพิสูจน์ วิริยะเมื่อเกิดขึ้นกับใครแล้ว จะทำให้มีความขยันหมั่นเพียรและความพากเพียรบากบั่นในการทำงานนั้นๆ ไม่ยอมแพ้ต่อความเกียจคร้าน ความขี้เกียจ ความเฉื่อยชา ซึมเซา คือบางทีขี้เกียจอยากจะทำ อยากจะนอน อยากจะเล่น แต่ก็ยังไม่ยอมแพ้ต่อความอยากเหล่านั้น ไม่ขี้เกียจแข่งใจสู้ ต้องทำไปไม่ยอมแพ้ นี่คือ วิริยะ

วิริยะมีความสำคัญต่อการทำงานทางใจ คือ จะให้สำเร็จได้ต้องมีวิริยะความพากเพียร นั่นก็ อย่างไม่ยอมแพ้สำเร็จ ต้องลงมือทำถึงจะสำเร็จ ถ้าคิดแล้วไม่ทำก็เป็น การสร้างวิมานในอากาศ คิดแล้วต้องทำงานทางใจ ถึงจะสำเร็จได้ ถ้าเรามีวิริยะความสำเร็จที่เกิดขึ้นจะเกิดขึ้นอย่างเราคาดไม่ถึงเลยทีเดียว

๒.๑ วิริยะในการปฏิบัติสมาธิวิริยะ ในการทำสมาธินั้น บากบั่นท่านได้ขยายความไว้ว่า “ต้องบากบั่นพากเพียรเอาจริงเอาจัง” “ขยันนั่งขยันทำใจหยุดนิ่ง ไม่ว่าจะเวลาซัก ๑ หรือ ๒ นาทีก็ฝึกไปเรื่อย ทำยังไงจะปล้ำใจ ให้มันหยุดนิ่งอยู่ใน ไม่ว่าจะจะมีเวลา ๑ นาที ๒ นาที ๕ นาที ๑๐ นาที ในรถในเรือ ที่ไหนก็แล้วแต่ บนเครื่องบิน ห้องน้ำห้องท่า ทำหมดฝึกไปเรื่อยๆ ฝึกตั้งแต่ยังคุ่มๆ ค่ำๆ นึกอะไรไม่ออก ใจยังฟุ้งซ่านอยู่ ก็จะค่อยๆ ฝึกไปเรื่อยๆ นี่ความขยันมาแล้ว พอความขยันมาใจก็จรดจ่อ ขบวนการที่ ๓ ก็ตามมา”

๒.๒ วิริยะ ๓ ระดับ เราสามารถจัดแบ่งวิริยะได้เป็น ๓ ระดับดังนี้ คือ

วิริยะระดับเบื้องต้น คือ การเริ่มต้นทำสมาธิตั้งแต่เริ่มนั่งบ้างไม่นั่งบ้าง แต่ก็เริ่มต้นด้วยการกล้าเปลี่ยนแปลงตัวเองด้วยการนั่งที่ละน้อย และกล้าที่จะทำให้ตัวเองก้าวหน้าในการทำสมาธิด้วยการทำสมาธิ

วิริยะระดับกลาง เป็นการนั่งสมาธิทุกวันไม่ขาด นั่งเรื่อยๆ แต่จะเข้าถึงเมื่อไหร่ก็เป็นเรื่องของใจ แต่มีความเพียรทำอย่างสม่ำเสมอ เป็นความกล้าที่เพิ่มขึ้นในการทำ จะทำความดีอย่างต่อเนื่อง และจริงจัง ผู้ที่ทำได้แบบนี้ ไม่วันใดก็วันหนึ่ง ต้องได้บรรลุแน่นอน

วิริยะระดับสูง คือ การทำสมาธิอย่างเอาชีวิตเป็นเดิมพัน ตั้งมั่นว่าเมื่อนั่งลงไปแล้วไม่ได้ยอมตายกันทีเดียว ในทางพระพุทธศาสนาจัดว่าเป็นปรมัตถบารมี ถ้าไม่ได้ยอมตาย เป็นการนั่งทำความเพียรแบบเด็ดขาด เรียกว่าไม่ได้ตายเกิด การนั่งแบบนี้จะขึ้นอยู่กับบารมี บางคนก็ตายจริง บางคนก็ไม่ตาย แต่ถึงแม้ จะตายแต่ยังทำไม่ได้ในภพนี้ ก็จะไปได้ในชาติหน้า ตัวอย่างของบุคคลผู้มีความเพียรอย่างเอาชีวิตเป็นเดิมพัน ในพระไตรปิฎกก็มีกล่าวไว้ ในที่นี้จะขอ ยกกลุ่มบุคคลที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ ดังต่อไปนี้

เรื่องของภิกษุ ๗ รูป ในอดีตเล่ากันมาว่า ในภัทรกัปนี้ พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปะ ได้เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว พระองค์ทรงยังศาสนธรรมให้รุ่งโรจน์ ช่มชี่เดียรถีย์ผู้หลอกลวง ทรงแนะนำเวไนยสัตว์ แล้วเสด็จปรินิพพานพร้อมทั้งพระสาวก ครั้นเมื่อพระโลกนาถพร้อมทั้งพระสาวกปรินิพพานแล้ว เมื่อศาสนธรรม กำลังจะสูญสิ้นอันตรธาน ทวยเทพและมนุษย์พากันสลดใจ สยายผมมีหน้าเศร้าคร่ำครวญว่า ดวงตา คือ พระธรรมจะดับแล้ว เราจะได้ไม่เห็นท่านผู้มีวัตรดีงามทั้งหลาย เราจะได้ฟังพระสัทธรรม โอหนอ พวกเราเป็นคนมีบุญน้อย ครั้งนั้น พื้นปฐพีทั้งหมดนี้ ทั้งใหญ่ทั้งหนา ได้ไหวสั่นสะเทือน สาครสมุทร ดุจเหือดแห้ง แม่น้ำครวญครางน่าสงสาร อมนุษย์ตีกลองดังทั่วไป มีควีนพวยพุ่ง หมูสัตว์ร้องครวญคราง อย่างน่าสงสาร

ในขณะนั้นมีภิกษุ ๗ รูป เห็นเหตุการณ์เหล่านั้น เกิดความสลดใจ คิดว่าความอันตรธานแห่งพระศาสนายังไม่มีเพียงใด พวกเราจะกระทำที่พึ่งแก่ตนเพียงนั้น ไหว้พระเจดีย์ทองคำแล้ว เข้าไปสู่ป่า เห็นภูเขาสูงหนึ่ง จึงกล่าวว่า “ผู้มีอาลัยในชีวิตจงกลับไป ผู้ไม่มีอาลัยจงขึ้นภูเขาสูงนี้” พาดบันไดแล้ว แม้ทั้งหมดขึ้นสู่ภูเขานั้น ผลักบันไดทิ้งแล้วกระทำสมณธรรม

บรรดาภิกษุเหล่านั้น พระสังฆเถระบรรลุประอรหัตโดยล่วงไปราตรีเดียวเท่านั้น พระเถระนั้น เคี้ยวไม้ชำระฟันชื่อนาคลดาในสระอนโตนต นำบิณฑบาตมาแต่อุดตกรูทวิป แล้วกล่าวกับภิกษุเหล่านั้นว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย พวกท่านเคี้ยวไม้ชำระฟันนี้ บ้วนปากแล้ว จงฉันบิณฑบาตนี้” ภิกษุ ท่านผู้เจริญก็พวกเราทำติดากันไว้อย่างนี้ว่า “ภิกษุใดบรรลุประอรหัตก่อน ภิกษุทั้งหลาย ที่เหลือ จะฉันบิณฑบาตที่ภิกษุนั้นนำมาหรือ”

พระเถระกล่าวว่า ผู้มีอายุ “ข้อนั้นไม่มีเลย”

ภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า “ถ้าเช่นนั้น แม้พวกเราจะยังคุณวิเศษให้เกิดเหมือนท่าน แล้วจะนำอาหารมาบริโภคเอง” ดังนี้แล้วก็มารับ ในวันที่ ๒ พระเถระองค์ที่ ๒ บรรลุนาคามีผล พระเถระนั้นนำบิณฑบาตมาแล้วก็นิมนต์ภิกษุรูปอื่นให้ฉันอย่างนั้นเหมือนกัน ภิกษุเหล่านั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ก็พวกเราทำติดากันไว้อย่างนี้ว่าพวกเราจะไม่บริโภคบิณฑบาตที่พระมหาเถระนำมาแต่จะบริโภคบิณฑบาตที่พระอนุเถระนำมาหรือ” พระเถระองค์ที่ ๒ กล่าวว่า “ผู้มีอายุข้อนั้นไม่มีเลย”

ภิกษุเหล่านั้นกล่าวว่า “เมื่อเป็นเช่นนั้น แม้พวกเรายังคุณวิเศษให้เกิดเหมือนท่านแล้ว อาจเพื่อบริโภคด้วยความเพียรแห่งบุรุษของตนได้ จึงจะบริโภค” ดังนี้แล้วก็มารับ บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุผู้บรรลุประอรหัตปรินิพพานแล้ว ภิกษุผู้เป็นอนาคามีบังเกิดในพรหมโลก ภิกษุอีก ๕ รูปไม่อาจยังคุณวิเศษให้บังเกิดได้ ฝ่ายผอมแล้ว มรณภาพ ในวันที่ ๗ บังเกิดในเทวโลก ในสมัย ของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันนี้ จูติ(ตาย) แปลว่า เคลื่อนจากเทวโลกนั้นแล้ว เกิดในตระกูลต่างๆ

เมื่อได้มาเกิดในภพสุดท้าย ภิกษุรูปหนึ่งได้เป็นพระราชา พระนามว่า ปุกกุสาติ พังธรรมจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยการพบกันครั้งแรกก็ได้เป็นพระอนาคามี มรณภาพแล้วได้ไปสู่พรหมโลก ท่านที่เหลือ ได้เกิดมาเป็นพระกุมารกัสสปะ พระทาร์จิริยะ พระทัพพมัลลบุตร พระสภิกยะ ทั้ง ๔ องค์ ได้เป็นพระอรหันต์ โดยการพังธรรมจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพียงครั้งเดียวเท่านั้น

จากข้างต้นเราจะเห็นได้ว่า การทำความเพียรแบบเอาชีวิตเป็นเดิมพันนั้น ได้ผลเร็วเห็นทันตา แต่ต้องใช้ความเพียรอย่างสูงจึงจะทำได้ ดังนั้นในประวัติศาสตร์จึงมีเพียงไม่กี่คนเท่านั้นที่ทำได้ ในยุคของเราก็มีพระเดชพระคุณพระมงคลเทพมุนีที่เป็นตัวอย่างแก่เรา

๒.๓ วิธีการสร้างให้มีคามวิริยะ เราจะต้องป้องกันศัตรูตัวร้ายที่มาทำร้ายวิริยะ คือ อบายมุข ทั้งการสูบบุหรี่ ต้มเหล้า การเที่ยวเตร่เฮฮา การสูบบุหรี่ต่างๆ ความเจ้าชู้ คบคนไม่ดี ความเกียจคร้านต่างๆ ใครเคยต้มเหล้าหัวราน้ำ ต้องเพลา ต้องเลิกต้องงด ฯลฯ เพราะสิ่งเหล่านี้ทำให้เสียสุขภาพ เมื่อสุขภาพไม่ดีพอถึงคราวจะทำงาน ก็ไม่ยอมทำ ต้มเหล้าเมามาตื่นเช้าก็ยังมึนอยู่ ยังไม่สร้าง ทำให้ขยันไม่ออกเพราะสภาพร่างกายไม่พร้อม พักผ่อนไม่พอ ร่างกายไม่แข็งแรง ต้องเว้นอบายมุขเสียก่อน เมื่อสุขภาพดี จึงจะทำการงานได้

ในการคิดจะทำสมาธิ ต้องลงมือทำทันที ส่วนใหญ่เสียเวลาตรงตั้งท่าเยอะ พอคิด ใช้เวลาตั้งท่า หลายวัน พอเริ่มจะทำก็เหนื่อยเสียก่อน คิดจนเหนื่อย มีลูกเล่นมาก ทำได้หน่อยเดียวเลยเลิก พอคิดปั๊บ ต้องทำเลย จะรู้สึกสนุกและอยากจะทำต่อ เหมือนเด็กเรียนหนังสือเด็กที่ขยันเรียนหนังสือ เรียนเสร็จ กลับมาบ้านทบทวนแบบฝึกหัดทบทวนแบบเรียน การบ้านมีทำ พอถึงคราวไปเรียนใหม่จะอยากเรียนต่อ เพราะความรู้เก่าก็แน่น ความรู้ใหม่ก็ดูมาล่วงหน้า อยากจะเรียน ถึงคราวเรียนสวดครุอย่างเดียว ก้าวครุจะไม่ถาม อยากให้ถามพร้อมจะตอบ คนที่ทำสมาธิบ่อยๆ จะรู้สึกมีความสุขกับการทำสมาธิ และอยากนั่งให้ยิ่งๆ ขึ้นไป เช่นนี้

๓. จิตตะ หมายถึง มีใจจดจ่อ ไม่วอกแวก เรียกว่าตั้งใจทำ ไม่ใช่ว่าขยันแต่ไม่ตั้งใจทำ ไม่ใช่ว่าขยัน ไปอย่างนั้น ใจคิดโน่นคิดนี่ งานก็ไม่เกิด เกิดก็ไม่เต็มที่ คนที่ขาดจิตตะ เปรียบเหมือน น้ำประปาที่ ไหลๆ หยดๆ เปิดน้ำไหลกะปริบกะปรอย รongน้ำตั้งนานกว่าจะเต็มโอง เพราะความที่ มันคอยฟุ้งซ่าน บางตอนมันก็คิด ซักพักก็ไปฟุ้งถึงเรื่องอื่น กว่าจะได้ผลงานน้ำสักโองรongตั้งนาน แต่ ความคิดของคน มีจิตตะ ความคิดของเขาจะไหล เห็นโล่งโปร่ง เปรียบเหมือนน้ำก็ไหลโจ๊ก พักเดียว เต็มโองเลย ไม่มีขาด ไม่มีหยุด เต็มกำลังเต็มแรง ใช้เวลาเท่ากันแต่ประสิทธิภาพอาจแตกต่างกัน หลายเท่าตัว^{๑๑}

การทำงานของจิตตะเป็นการทำงานอย่างต่อเนื่องในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ซึ่งคนที่มี จิตตะอย่างสมบูรณ์ไม่ว่าจะกระทำกิจใด ก็จะพัฒนาแนวทางการทำกิจกรรมนั้นๆ อย่างต่อเนื่อง ไป จนกว่า จะสำเร็จ ลักษณะการทำซ้ำๆ บ่อยๆ เป็นลักษณะที่สำคัญของจิตตะ การทำสมาธิซ้ำๆ จน เกิดเป็นนิสัยขาดไม่ได้ ซึ่งเป็นการแสดงว่าคนๆ นั้น มีจิตตะที่สมบูรณ์ ซึ่ง จะแตกต่างจากวิธีะที่เป็น ความกล้าในการเปลี่ยนแปลง แต่จิตตะเป็นการตอกย้ำซ้ำๆ ในงานนั้นๆ เหมือนกับการตีทำลายหินที่ ขวางทางน้ำ ซึ่งกว่าจะได้น้ำก็ต้องเอาค้อนตีซ้ำๆ ลงไป การตีก้อนหินใหญ่ ในแต่ละครั้งนั่นเอง หมายถึงความสำเร็จที่รออยู่ จนในที่สุดการตีบ่อยๆ นั้น ก็ทำหินแตกได้น้ำมากิน การทำสมาธิก็ เช่นกัน เมื่อทำซ้ำๆ ไป ย่อมใกล้ความสำเร็จและเมื่อประกอบกับวิมิงสาในการพัฒนา การปฏิบัติ อย่างต่อเนื่อง ก็จะเป็นเหตุให้การทำสมาธิประสบผลสำเร็จได้

ในเรื่องนี้มีตัวอย่างในพระไตรปิฎกว่า ในสมัยที่พระพุทธองค์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์นั้น ได้ เกิดเป็นพ่อค้า ครั้งหนึ่งได้เดินทางผ่านไปทางทะเลทราย ในวันนั้นเป็นวันสุดท้ายที่ดูจากระยะทาง แล้วต้องพ้นจาก ทะเลทรายในวันนี้แน่นอน ทุกคนต่างก็มีความมั่นใจว่า ต้องผ่านไปได้ เพราะเหลือ อีกไม่กี่ไกล ปกติการเดินทางในทะเลทรายมักจะเดินทางกันตอนกลางคืน เพราะอากาศกลางวันร้อน มากจึงต้องหลบพักผ่อนอยู่ ในเต็นท์คืนนั้นเป็นคืนสุดท้ายที่ทุกคนจะว่าอย่างไรก็คงพ้นทะเลทราย จึง ต่างพากันพักผ่อนและปล่อย ใ้ให้ไคทำงานพาเดินไปโดยมีคนทำหน้าที่ดูควบคุมเส้นทางเอาไว้ ๑ คน

เนื่องจากความประมาท คนที่ทำหน้าที่คุมเส้นทางก็พลอยผล็อยหลับไปด้วย ไคซึ่งปัญญา ก็น้อย จึงเดินไป ตามใจตัวเอง หมุนเวียนให้เดินทางย้อนกลับเส้นทางเดิม กว่าจจะรู้ตัวตื่นก็ปรากฏ ว่า ย้อนกลับมาที่เดิมเรียบร้อยแล้ว ก็เข้าพอดิ คนส่วนใหญ่พากันเข่าอ่อนคิดว่า ตายแน่คราวนี้ เนื่องจาก น้ำที่เตรียมมาหมดพอดิ เมื่อขาดน้ำก็ไม่สามารถจะหุงหาอาหารได้ พากันนอนรอความตายอยู่ มีแต่ เพียงพระโพธิสัตว์เท่านั้น ที่คิดว่าจะแก้ปัญหาอย่างไร ท่านเดินไปเดินมาอยู่แถวนั้นก็เหลือบไปเห็น กอหญ้าอยู่กอหนึ่ง พลันความคิดก็กระจ่าง ท่านจึงให้ช่วยกันขุดทราย เอาน้ำจากใต้ดินมาใช้ แต่ว่า เมื่อขุดไปจนจะถึงน้ำ ปรากฏว่ามีก้อนหิน ก้อนใหญ่ขวางทางอยู่จึงเป็นเหตุให้ทุกคนสิ้นหวังกลับไป นอนหมด แต่พระโพธิสัตว์ไม่ยอมแพ้ ด้วยจิตตะ ที่ฝึกมาดีแล้ว ท่านพิจารณาเห็นก้อนหินมีลักษณะที่ จะกระทำอะไรได้สักอย่าง จึงเรียกคนใช้คนสำคัญมา สั่งว่า จงทุบหินนี้ คนใช้นั้น เป็นคนที่ไม่มีข้อแม้ แม้ตนเองจะรู้ว่า แทบไม่มีทางเลย ก็ทุบทุบลงไปในที่สุด หินนั้นก็แตกจริงๆ และทุกคนก็รอดตาย เพราะน้ำนั้น เราจะเห็นว่า จิตตะนั้นเป็นตัวทำให้เกิดความเพียรมี ความสม่ำเสมอในการทำการงาน

^{๑๑}วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๕/๓๐๓.

ความเพียรที่สม่ำเสมอ มีความสำคัญ ในการเปลี่ยนแปลง ให้หลายสิ่ง หลายอย่างเป็นไปอย่างที่เราหวังได้

๓.๑ จิตตะในแนวการปฏิบัติสมาธิ จิตตะนั้นความหมายโดยสรุปไว้คือ “วิจาร์ณ” ท่านได้ขยายความว่า “วิจาร์ณตรวจดูการปฏิบัติให้ถูกต้อง ตามแนวสอนของอาจารย์ให้ดีที่สุด” คือต้องตรวจดู การปฏิบัติ ทำตามคำที่ครูสอน ครูสอนไว้อย่างไร ก็ดำเนินตามแนวนั้นไม่ปฏิบัติผิดจากกัน

๓.๒ วิธีการสร้างจิตตะจิตตะจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยบรรยากาศรอบตัวเป็นส่วนช่วย ลองสังเกตดู ถ้าเรามาวัด ก็เป็นบรรยากาศของการปฏิบัติธรรม การนั่งสมาธิการฟังเทศน์ สิ่งนี้ก็ถือเป็นเรื่องปกติ เพราะบรรยากาศ ทุกอย่างเอื้อให้นึกถึงเรื่องบุญ เรื่องธรรมะ เรื่องบุญเรื่องกุศล แต่ถ้าใครไปชายหาด บรรยากาศ ความรู้สึก ก็จะไปอีกแบบ ใจก็จะคิดไปอีกเรื่อง ฉะนั้น บรรยากาศรอบตัว จะมีผลต่อความรู้สึกนึกคิด ของตัวเราเอง

เพราะฉะนั้นในการสร้างจิตตะ ถ้าเราต้องการจะทำสิ่งใด ต้องสร้างบรรยากาศรอบตัวให้เอื้อต่อ สิ่งนั้น เช่น จะนั่งสมาธิ ก็ต้องสร้างบรรยากาศการปฏิบัติธรรม จัดสถานที่ให้อำนวยต่อการปฏิบัติ พุดคุยกันเรื่องธรรมะ และสิ่งสำคัญประการหนึ่งของบรรยากาศ ก็คือ บรรยากาศพื้นฐานให้ใจสบาย ใจสงบ ซึ่งจะเป็นพื้นฐานในการทำกิจกรรมทางโลกทุกอย่าง ก็ต้องเริ่มจากการรักษาความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย อย่ามองเป็นเรื่องเล็กน้อยว่าการรักษาความสะอาดไม่เห็นจะมีอะไร ความสะอาดสำคัญมาก เพราะสิ่งที่เราเห็น จะส่งผลต่อตัวเราทั้งความคิด คำพูด และการกระทำได้

๑.๔ วิมังสาแปลว่า ความตรិตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้นๆ หมายความว่า ใช้ปัญญา สอดส่องเทียบเคียงเปรียบเทียบ ทั้งเหตุ ทั้งผลในความดีต่างๆ ที่ตนกระทำแล้ว คือ ย้อนกลับไปดูว่าตนได้ทำเหตุปลูกฉันทะ ใช้วิริยะ ได้ตั้งจิตตะในการนั้นๆ ไว้มากน้อยเท่าไรแล้วได้ผลเท่าไร แม้ในปัจจุบันกำลังทำเหตุ คือ ปลูกฉันทะเป็นต้นไว้เท่าไร ต่อไปคงจะได้ผลเท่าไร

ถ้าได้ทำเหตุ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ ไว้ดีในเบื้องต้น ก็ย่อมได้รับผล คือ ความสำเร็จในขั้นนั้นๆ เป็นลำดับมาและถ้าไม่ละเหตุดังกล่าวนั้นเสียในปัจจุบัน ก็ย่อมได้ผลคือความสำเร็จในขั้นสูงต่อไปในอนาคต แม้ในการปฏิบัติธรรมสะสางกิเลส ถ้ามีเหตุคือฉันทะเป็นต้นบริบูรณ์ ก็ย่อมจะได้รับผลดีเป็นขั้นๆ ถ้ามีเหตุไม่บริบูรณ์ ก็ย่อมได้รับผลไม่ดี คือละกิเลสไม่ได้

อีกประการหนึ่ง กิจกรรมใดๆ จะสำเร็จมากน้อยเพียงใด หรือไม่สำเร็จ เพราะเหตุใดตนเอง จะต้องสอบสวน เปรียบเทียบด้วยตนเองเป็นดีที่สุด พระพุทธเจ้าตรัสเตือนไว้ว่า ปฏิบัติเสตมตตนา จงพิจารณาสอบสวนด้วยตนเอง

เมื่อบุคคลพิจารณาสอบสวนการกระทำของตนด้วยตน ก็ย่อมเข้าใจตนเอง สามารถปรับตนเอง ให้ถูกต้อง ทำงานให้ถูกต้อง ทั้งคติโลกคติธรรม ก็ย่อมสำเร็จกิจตามวัตถุประสงค์ที่ไม่เหลือวิสัยทุกประการ^{๑๒}

๔.๑ วิมังสาในแนวทางการปฏิบัติสมาธิในแนวทางการปฏิบัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงใคร่ครวญถึงแนวทางการปฏิบัติ ของพระองค์อยู่เสมอ กว่าการตรัสรู้ธรรมของพระองค์

^{๑๒}วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๕/๓๐๗.

จะเกิดขึ้นได้ทรงใช้วิจารณ์ญาณ ในการใคร่ครวญ ทำการทดลองอยู่ถึง ๖ ปี ในที่สุด ก็บรรลุพระ สัพพัญญุตญาณ วิม้งสานั้น ความหมายโดยสรุปไว้คือ “ทดลอง” ท่านได้ขยายความว่า “ทดลองใน ที่นี้ ได้แก่ หมั่นใคร่ครวญสอดส่องดูว่า วิธีการที่ทำไปนั้นมีอะไรขาดตกบกพร่องบ้าง รีบแก้ไข อย่าง นั้นไม่ตีเปลี่ยนอย่างนี้ลองดูใหม่ เช่น นั่งภาวนาในที่นอนมักจะง่วง ก็เปลี่ยนมานั่งเสียด้านอื่น เป็นต้น”

วิม้งสา ในแนวการปฏิบัติ ได้ขยายความคำว่า วิม้งสา ไว้ดังนี้ “วิม้งสามาแล้ว ตรวจตรา ปรับปรุงวิธีการ ปรับปรุงใจว่า ทำไมเราถึงนั่งแล้วไม่หยุด ทำไมเมื่อวานนั่งดี วันนี้ทำไมนั่งไม่ดี หรือ วันนี้นั่งดีทำอย่างไรถึงจะดีตลอดไป หรือเราได้ยินได้ฟังคนนั้นเขาหยุด เขานิ่ง เขามีความสุข เขา เข้าถึงดวงธรรมภายใน ทำอย่างไรเราถึงจะเข้าถึง เราตั้งเกินไป เราหย่อนเกินไป วิม้งสามันก็จะ มาตอนนี้”

ธรรมทั้ง ๓ ประการข้างต้น คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ ต้องมีวิม้งสาเป็นตัวช่วย เพราะถ้ามี ฉันทะ ไม่พอดี คือ หย่อนเกินไป ไม่ค่อยจะรักในการปฏิบัติธรรมเท่าที่ควร หรือมีฉันทะมากเกินไป จนกลายเป็นความอยาก การปฏิบัติจะผิดวิธี และไม่สำเร็จผล เช่นเดียวกันหากมีความเพียรย่อหย่อน ไม่ค่อยได้ทำ หรือมีความเพียรจัดเกินไปจนร่างกายบอบช้ำ การปฏิบัติจะสัมฤทธิ์ผลได้ยาก

อีกประการหนึ่ง ถ้าหากทำไปเรื่อยๆ มีจิตตะ แต่ถ้าไม่ได้พัฒนาแนวทางการปฏิบัติ การ ปฏิบัติก็ จะไม่ก้าวหน้า

ท่านโสณะเป็นพระสาวกผู้เลิศทางด้านการทำงานความเพียร แต่ในช่วงต้น ท่านทำความ เพียรจัดเกินไป จนร่างกายบอบช้ำ จึงไม่สามารถบรรลุธรรมได้ การปฏิบัติของท่านนั้น ว่ากันว่า ถึง ขั้นเลือดตกยางออก กันทีเดียว มีเรื่องเล่าว่า ในช่วงต้นท่านได้ทำความเพียร ทั้งกลางวันและกลางคืน เป็นเหตุให้เกิดความง่วงอย่างมาก เมื่อเกิดความง่วงขึ้น ท่านจึงเริ่มเดินจงกรม และการเดินจงกรม ของท่าน ก็เดินเท้าเปล่า เนื่องจากพระสมัยนั้นไม่ใส่รองเท้า เป็นเหตุให้เท้าของท่านแตก เมื่อเท้าของ ท่านแตก จนเดินไม่ได้ ท่านก็ไม่ละความเพียรยังคงเดินต่อไปด้วยเข่า และในที่สุดก็ต้องคลาน สถานที่ที่ท่านทำความเพียรจนพื้นที่ที่ทำ ความเพียรเป็นสีแดงด้วยเลือดของท่าน สถานที่นั้นเป็น เหมือนลานเซียดโค ท่านพิจารณาเห็นว่า ท่านทำความเพียรอย่างหนักประกอบด้วยฉันทะ วิริยะ จิต ตะอย่างยิ่ง แต่ก็ไม่ทำให้ท่านบรรลุได้ ด้วยวิม้งสาก็ยังไม่สมบูรณ์ของท่าน ท่านจึงคิดว่า สงสัยเรานั้น จะไม่มีบุญได้บรรลุเป็นแน่ เพราะเราถึงทำความเพียรอย่างนี้แล้ว ก็ยังไม่บรรลุ เกิดความท้อใจ จึงคิด สึกไปเป็นคฤหัสถ์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเห็นด้วยพระมหากรุณาธิคุณ จึงทรงเสด็จมาเพื่อเป็น กัลยาณมิตรให้แก่ท่าน ด้วยการมาเติมวิม้งสาให้สมบูรณ์ โดยใช้อุปมาของพิน ๓ สาย ดังเนื้อเรื่อง ที่ จะยกมาเป็นตัวอย่าง

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบปริวิตกแห่งใจของท่านพระโสณะด้วยพระทัย แล้ว ทรง หายตัวจากภูเขาคิชฌกูฏไปปรากฏตรงหน้าของท่านพระโสณะที่ป่าสีตวัน ทรงประทับนั่งบน อาสนะที่ ได้ปูแล้ว แม้ท่านพระโสณะถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วได้นั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้าง หนึ่ง ครั้นแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถามท่านพระโสณะว่า “ดูก่อนโสณะ ท่านหลีกออกเร้นอยู่ ในที่ลับ เกิดปริวิตก แห่งใจอย่างนี้ หรือว่าสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่าใดเหล่าหนึ่ง เป็นผู้ ปรารถนาความเพียร เราก็เป็นผู้หนึ่งในจำนวนสาวกเหล่านั้น ก็แต่ว่าจิตของเรายังไม่หลุดพ้นจากอาสวะ

เพราะไม่ยึดมั่นถือมั่น ก็โศกทรัพย์มีอยู่ในสกุลของเรา เราอาจเพื่อใช้สอยโศกทรัพย์และทำบุญได้ หรือมีเงินนั้น เราควรบอกคืนสิกขา สักมาเป็นคฤหัสถ์ ใช้สอยโศกทรัพย์และทำบุญดีกว่า”^{๑๓}

สรุปได้ว่า "อิทธิบาท ๔" จึงมีความหมายกับคนรุ่นใหม่ที่ต้องการจะเดินทางไปไปสู่ความสำเร็จในชีวิตและการงานเพราะหากทำได้ตามกระบวนการแล้ว สังคมความรู้ ชุมชนความรู้ และปัจเจกชนความรู้ คงอยู่ไม่ไกลเกินฝัน ประการสำคัญ "อิทธิบาท ๔" ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยวจากหลักธรรมข้ออื่นๆอันเป็นองค์รวมและเชื่อมโยงถึงกัน เพียงแต่อธิบายคนละบทบาทเท่านั้น สิ่งสำคัญ เราได้ใคร่ครวญในเรื่องเหล่านี้มาน้อยเพียงใด เพราะ ในโลกปัจจุบัน โลกที่สังคม อวิชชามากจนเกินล้น จึงกลายเป็นโลกที่ฉาบฉวยและวุ่นวายสูงสุด นั้นแปลว่าเราต้องฝึกฝนตนเองหลายเท่าตัวเพื่อจะเข้าใจและเข้าถึงหลักธรรมที่ก่อกำเกิดการพัฒนาที่จุดเริ่มต้นของตนเองอย่างแท้จริง

๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

การบริหารมีควบคู่กันมากับมนุษย์เป็นเวลายาวนานแล้ว แต่การบริหารกิจการใดๆ ที่เกี่ยวกับสาธารณะ ในยุคปัจจุบันมีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยผู้บริหารมืออาชีพ จึงจะทำให้พันธกิจต่างๆ เหล่านั้นดำเนินการไปได้ด้วยดีและบรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ สำหรับนักบริหารกิจการสาธารณะต่างๆ ไป รวมทั้งพระสงฆ์สังฆาธิการผู้บริหารงานการคณะสงฆ์ด้วย ต้องศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการบริหารทั้งที่เป็นแนวคิดทางด้านศาสนา และด้านหลักการบริหารต่างๆ ไป ดังนี้

๒.๒.๑ ความหมายของการบริหาร

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูลหลายท่านให้ความหมายของคำว่า “การบริหาร” ไว้ ผู้ศึกษาจึงใคร่ขอนำมาประกอบการศึกษา ดังนี้

การบริหาร คือ กระบวนการจัดการ และดำเนินการทุกๆ ด้าน เพื่อให้การคณะสงฆ์ซึ่งตั้งอยู่บนฐานของการวัด และเป็นฐานรองรับพระศาสนามีความก้าวหน้า สามารถอำนวยความสะดวก เสริมสร้างความผาสุก ความถูกต้อง ความเป็นระเบียบเรียบร้อยดีงาม และแสดงความเมตตาอนุเคราะห์ต่อปวงชน ปรากฏชัดทั้งทางรูปธรรมและนามธรรม^{๑๔} นอกจากนี้ยังหมายถึงการปกครอง (Government) การดูแลรักษาหมู่คณะ และการดำเนินงานหรือจัดการ (Management) กิจกรรมต่างๆ ของหมู่คณะ หรือองค์กรต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปตามนโยบาย (Policy) และวัตถุประสงค์ (Purposes/Objectives) ขององค์กรนั้นๆ ด้วยดี มีประสิทธิภาพ (Efficiency)^{๑๕}

ผู้บริหารงานที่ดีจะต้องมีวิธีการบริหารงานที่จะทำให้ชนะใจลูกน้อง ธรรมะสำหรับผู้บริหารงาน คือ จะต้องมีความหนักแน่นมั่นคง และสามารถเป็นเสาหลักในการสร้างความเชื่อมั่น

^{๑๓}วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๕/๓๑๕.

^{๑๔}พระธรรมวรานายก (โอภาส นิสฺสิตฺเตสฺส), ธรรมปริทัศน์ “๔๖”, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗๓.

^{๑๕}พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ขยมงคลโล), การบริหารวัด, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (นครปฐม : เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๒๖.

ให้แก่ลูกน้องได้ มีความสามารถในการแบ่งงานให้ลูกน้องทำตามความชำนาญของแต่ละบุคคลและ รู้จักกระจายอำนาจให้แก่ลูกน้องได้ช่วยแบ่งเบาภาระของตนเอง ดังนั้นผู้บริหารงานที่ดีจึงเป็นผู้ที่ คอยดูแลภาพรวมในการทำงานของบุคคลในองค์กร^{๑๖} ดังนั้นการบริหารจัดการ จึงเป็นกระบวนการ ของการแสวงหา และการผสมผสานทรัพยากรที่สำคัญ ๓ ประเภท คือ มนุษย์ การเงิน และ ทรัพยากรด้านกายภาพ เพื่อที่จะได้บรรลุเป้าหมายหลักขององค์กรในการผลิตสินค้าหรือบริการ ซึ่ง เป็นที่ปรารถนาของสังคม การบริหารโดยสรุปก็คือ

๑. การทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งให้สำเร็จโดยลำพังคนเดียว ไม่ใช้การบริหารหรือการ จัดการ การบริหารหรือการจัดการเกิดขึ้นในบริบทของกลุ่ม โดยอย่างน้อยที่สุดกลุ่มนั้นจะต้องมี จำนวนสมาชิกตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป

๒. กลุ่มบุคคลดังกล่าวจะต้องมีเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน และผู้จัดการจะมี บทบาทสำคัญในการชี้แนะให้แนวทางในการกำหนดเป้าหมายของกลุ่มหรือเป็นผู้ที่กำหนดเป้าหมาย ของกลุ่มเอง ในกรณีที่เป้าหมายของกลุ่มมิได้กำหนดขึ้นมาจากภายนอกหรือจากหน่วยงานระดับ เหนือขึ้นไป

๓. การจัดการเป็นงานด้านสมอง ใช้ความคิด ปฏิภาณ และการตัดสินใจ เพื่อสร้าง เงื่อนไขและรักษาไว้ซึ่งเงื่อนไขสำหรับการบรรลุเป้าหมายของกลุ่ม^{๑๗}

จึงกล่าวได้ว่าการบริหารงานเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ซึ่งเป็นสาขาวิชาที่มีการจัดระเบียบ อย่างมีระบบ กล่าวคือ มีหลักการ กฎเกณฑ์และทฤษฎีที่เชื่อถือได้อันเกิดจากการค้นคว้าเชิง วิทยาศาสตร์เพื่อประโยชน์ในการบริหารงาน โดยลักษณะเช่นนี้การบริหารงานจึงเป็นศาสตร์ทาง สังคม ที่อยู่ในกลุ่มเดียวกับวิชาจิตวิทยา สังคมวิทยาและรัฐศาสตร์ แต่ถ้าพิจารณาการบริหารงานใน ลักษณะของการปฏิบัติที่ต้องอาศัยความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์และทักษะของผู้บริหารงาน แต่ละคนที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมาย ซึ่งเป็นการประยุกต์เอาความรู้ หลักการ และทฤษฎีไปปรับ ใช้ในการปฏิบัติงานเพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อม^{๑๘}

นอกจากนี้การบริหารงานเป็นการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ กำหนดไว้ โดยอาศัยปัจจัยต่างๆ อันได้แก่ คน (Man) เงิน (Money) วัสดุสิ่งของ (Material) และ วิธีการปฏิบัติงาน (Method) เป็นอุปกรณ์ในการดำเนินงาน^{๑๙} หรือความพยายามที่จะสั่ง แนะและ ผสมผสานความพยายามของมนุษย์ ซึ่งมีจุดรวมที่มุ่งสู่จุดหมายปลายทางหรือเป้าหมายบางอย่าง

^{๑๖} พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี), **คนสำราญงานสำเร็จ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๐), หน้า ๒๕-๓๒.

^{๑๗} ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ, **วิทยาการบริหารสำหรับนักบริหารมืออาชีพ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๓-๔.

^{๑๘} จันทรานี สงวนนาม, **เอกสารประกอบการสอนบรรยายหลักสูตรผู้บริหารสถานศึกษาระดับสูง**, (กรุงเทพมหานคร : ม.ท.ป., ๒๕๓๖), หน้า ๔.

^{๑๙} สุธี สุทธิสมบูรณ์ และสมาน รังสิโยภุชงค์, **หลักการบริหารเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ก.พ., ๒๕๓๖), หน้า ๑๒.

การบริหารเป็นกิจกรรมที่จำเป็นของผู้บริหาร ในองค์การซึ่งมีหน้าที่สั่งการ ให้ความสะดวกในการทำงานของกลุ่มคนที่มีวัตถุประสงค์เดียวกัน^{๒๐}

การบริหารเป็นทั้งศิลป์ ศาสตร์ และอาชีพ กล่าวคือ กรณีที่เป็นศิลป์ (art) หมายถึงบุคคลได้ใช้ทักษะและความรู้ที่พัฒนาขึ้นของแต่ละบุคคล เพื่อให้บรรลุจุดหมายใดจุดหมายหนึ่ง กรณีที่เป็นศาสตร์ (science) เป็นองค์ความรู้ในสิ่งที่เกิดจากการสืบค้นหาความรู้ใหม่ ด้วยวิธีเชิงวิทยาศาสตร์ มีการรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ การประมวลผลข้อมูล การตั้งสมมุติฐาน และการทดสอบสมมุติฐาน กรณีที่เป็นอาชีพ (profession) นั้น อาชีพเกิดจากความเป็นศิลป์และความเป็นศาสตร์โดยพิจารณาจากเกณฑ์ที่แสดงถึงความเป็นอาชีพใดๆ^{๒๑} และเป็นกระบวนการของการวางแผน การจัดการ การสั่งการ และการควบคุมกำลังความพยายามของสมาชิกขององค์การ และใช้ทรัพยากรอื่นๆ เพื่อความสำเร็จในเป้าหมายขององค์การที่กำหนดไว้^{๒๒}

จากแนวคิดดังกล่าวนี้ สรุปความหมายของการบริหารว่า การบริหารก็คือการที่บุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปร่วมมือกันทำงานโดยใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ พร้อมทั้งใช้ทรัพยากรทางการบริหารมาจัดดำเนินการตามกระบวนการบริหาร เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ร่วมกัน

จากความหมายของการบริหารสามารถสรุปแนวคิดได้ดังนี้

๒.๒.๒ ความหมายของผู้บริหาร

ในการพัฒนาองค์การให้มีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นจะต้องอาศัยผู้บริหาร ที่มีความรู้ความสามารถสูง ในการพัฒนาองค์การให้มีคุณภาพต่อไปได้ องค์การทางพระพุทธศาสนาก็จำเป็นต้องอาศัยผู้บริหาร คือ พระสังฆาธิการที่มีความรู้ และความสามารถสูงในการพัฒนาองค์การทางพระพุทธศาสนา มี วัด เป็นต้น ได้มีผู้ให้ความหมายของผู้บริหารไว้หลายท่าน ดังนี้

นักบริหาร คือ ผู้ทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น เขาบริหารงานด้วยธรรมาธิปไตยที่ถือหลักการและความสำเร็จของงานเป็นใหญ่ เขาเป็นผู้นำที่น้อมอยู่ในหัวใจของคนร่วมงาน^{๒๓} ผู้บริหารคือ นักแก้ปัญหาขององค์การทั้งปัญหาในด้านงาน ด้านงบประมาณ ด้านเวลาและด้านคน ซึ่งรวมถึงปัญหาสุขภาพทางร่างกายและทางจิตใจด้วย^{๒๔} รวมถึงผู้บริหารเป็นบุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งหรือการ

^{๒๐} ชาญชัย อาจिनสมาจาร, การบริหารการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริม, ๒๕๔๐), หน้า ๓๘.

^{๒๑} วิโรจน์ สารรัตน์, การบริหารหลักการทฤษฎี และประเด็นทางการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทยวิสุทธิ์, ๒๕๔๒), หน้า ๔.

^{๒๒} สมยศ นาวิการ, การบริหาร, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ, ๒๕๔๔), หน้า ๑๘.

^{๒๓} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), คุณธรรมสำหรับนักบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๓๙), หน้า ๕๖.

^{๒๔} ถวิล เกื้อกุลวงศ์, การบริหารการศึกษสมัยใหม่ : ทฤษฎี วิจัย และปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๐), หน้า ๑๗.

เลือกตั้ง หรือยกย่องจากกลุ่มให้ทำหน้าที่ของตำแหน่งผู้นำ เช่น การชี้แนะ การสั่งการและช่วยเหลือให้กลุ่มสามารถปฏิบัติงานได้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้^{๒๕}

ผู้บริหาร คือ บุคคลใดๆ ก็ตามที่พยายามทำให้เกิดความสำเร็จในเป้าหมายขององค์การโดยใช้กำลังความพยายามของบุคคลอื่น หรือบุคคลที่มีอำนาจหน้าที่ต่อบุคคลอื่นคือผู้บริหาร^{๒๖} และหมายถึง ผู้ทำหน้าที่ทางการบริหารจัดการไม่ว่าจะเป็นภาครัฐหรือเอกชน และมีความหมายในระดับเดียวกัน^{๒๗}

ผู้บริหาร (Administrator) คือ ผู้ที่ทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยผู้อื่น หรืออาศัยความร่วมมือจากผู้อื่น (Get things done through others) คำว่า บริหารนั้นมาจากคำ ๒ คำคือ **บริ** แปลว่าโดยรอบ และ **หาร** แปลว่า แบ่ง รวมความจึงแปลว่า การแบ่งงานที่อยู่รอบข้างช่วยกันทำให้สำเร็จและการที่จะเป็นเช่นนั้นได้ผู้บริหารจะต้องเป็นทั้งหัวหน้า (Head) และผู้นำ (Leader) ในคนเดียวกัน จากคำจำกัดความข้างต้นจะเห็นได้ว่า ผู้บริหารที่สมบูรณ์จะต้องให้คนอื่นทำงานแทนตนจนสำเร็จอย่าไปลงมือทำงานด้วยตนเองทั้งหมด ถ้าใครลงมือทำงานด้วยตนเองแม้แต่เรื่องเล็กน้อยจึงมักถูกเหน็บแนมว่าเป็น “ผู้บริหารสันดานเสมียน”^{๒๘}

ความหมายของคำว่า นักบริหาร โดยปกติคำว่า **นัก** จะหมายถึงตัวบุคคลถ้าไปอยู่กับคำอื่นโดยเฉพาะที่เป็นอาชีพจะแสดงให้เห็นว่าคนๆ นั้น มีความเป็นมืออาชีพ เช่น นักมวย นักฟุตบอล นักร้อง นักแสดง นักพูด นักเขียน เป็นต้น คำว่า **มืออาชีพ** เป็นคำที่ใช้กับบุคคลหรือองค์กรซึ่งทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างเป็นผู้รู้จริงในสิ่งนั้น และเชี่ยวชาญกว่าสิ่งอื่น อย่างเช่นครูมืออาชีพ แสดงว่าครูผู้นั้นมีความรู้ความสามารถสูง และมีความเชี่ยวชาญในการสอนเป็นอย่างมาก ในขณะที่คำว่า อาชีพครูมีความหมายเพียงว่าคนๆ นั้นมีอาชีพเป็นครูบาอาจารย์ มีหน้าที่สั่งสอนลูกศิษย์แต่จะมีความรู้และมีความเชี่ยวชาญหรือไม่นั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง นักบริหาร (Professional Administrator) จึงหมายถึงผู้บริหารมืออาชีพที่มีความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการอย่างดีเยี่ยมและมีความเชี่ยวชาญในการบริหารงาน โดยดูจากประสบการณ์การทำงาน ด้านการบริหารมาอย่างยาวนานและประสบความสำเร็จ

ดังนั้นการเป็นนักบริหารจึงไม่ใช่เรื่องง่ายใครที่เป็นได้ถือว่ายอดเยี่ยม เพราะจะมีทั้งความเป็นผู้นำหัวหน้าและผู้บริหารอยู่ในคนๆ เดียวอย่างสมบูรณ์เกี่ยวกับการเป็นนักบริหารคนที่จะเป็นได้จะต้องสอดคล้องหรือฉายแววให้ปรากฏพอสรุปเฉพาะหัวข้อได้ ๙ ประการดังนี้^{๒๙}

ประการที่ ๑ แสดงออกอย่างแรงกล้าต้องการประสบความสำเร็จ

^{๒๕} เศวตนิท เสดานานนท์, **ภาวะผู้นำ (Leadership)**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (นครราชสีมา : ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะวิทยาศาสตร์ สถาบันราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๕๑), หน้า ๒.

^{๒๖} สมยศ นาวิการ, **การบริหาร**, หน้า ๒๒.

^{๒๗} สาคกร สุขศรีวงศ์, ดร., **การจัดการ : จากมุมมองนักบริหาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท จี. พี. ไชเบอร์พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒๘.

^{๒๘} สุเมธ แสงนิมิต, **ภาวะผู้นำกับธรรมาภิบาลในการบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น**, (กรุงเทพมหานคร : ส เจริญ การพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๘-๙.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

ประการที่ ๒ สนใจใคร่รู้ใฝ่รู้ใฝ่ฝัน
 ประการที่ ๓ เป็นที่ฟังของคนอื่นได้
 ประการที่ ๔ ให้คนอื่นทำงานแทนตนจนสำเร็จ
 ประการที่ ๕ ตัดสินใจได้ดี
 ประการที่ ๖ แก้ปัญหาเองได้
 ประการที่ ๗ ทำอะไรได้มากเป็นพิเศษและรวดเร็ว
 ประการที่ ๘ ประสานงานคล่องแคล่ว
 ประการที่ ๙ ทำงานได้ดีกว่าเดิมเสมอมีการคิดปรับปรุงไม่พอใจในผลงานจะทำให้ดีขึ้นเรื่อยๆและมักประสบผลสำเร็จ

ผู้บริหาร (The Administrators) เปรียบได้ว่าเป็นจอมทัพสำคัญที่จะนำพาองค์การให้ก้าวไปในกระแสของการปฏิรูปได้อย่างมีเกียรติและศักดิ์ศรี ผู้บริหารในยุคของการเปลี่ยนแปลงทางบริบท (Context) หลากหลายส่วนนั้น น่าจะเปรียบได้กับ “ผู้บริหารมีอาชีพ” จึงจะเหมาะสมกับสภาพการณ์ปัจจุบัน ซึ่งบุคลากรดังกล่าวที่ หมายถึง “ผู้บริหารโรงเรียน/สถานศึกษามีอาชีพ” และ “ผู้บริหารการศึกษามีอาชีพ” เหล่านี้ ประจักษ์พยานหลักฐานสำคัญของขบวนการฟื้นฟูการศึกษาที่จะทำหน้าที่สำคัญต่อการขับเคลื่อนขบวนการไฟไปสู เป้าหมายที่พึงประสงค์ได้ โดยการกำหนดเป็นยุทธศาสตร์ การจัดการศึกษาสู่ การปฏิบัติที่แสดงให้เห็นทั้งคุณภาพ ศักยภาพ เกิดประโยชน์สูงสุดในเขตพื้นที่การศึกษานั้นเอง^{๓๐}

จากแนวคิดดังกล่าว สรุปความหมายของผู้บริหาร ก็คือ ผู้ที่ดำรงตำแหน่งในการบริหาร และเป็นผู้จัดกระบวนการบริหารโดยทำหน้าที่เกี่ยวกับการอำนวยความสะดวก การจูงใจ การริเริ่ม การประนีประนอม การประสานงาน และควบคุมบุคคลอื่นให้ปฏิบัติหน้าที่

จากความหมายของผู้บริหารสามารถสรุปได้ดังนี้

๒.๒.๓ ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร

องค์กรหนึ่งๆ ต้องอาศัยทฤษฎีการบริหาร เพื่อประโยชน์ในการจัดการองค์กร มีนักวิชาการ/แหล่งข้อมูลหลายท่านได้เสนอทฤษฎีการบริหารไว้แตกต่างกัน ทั้งนี้ผู้บริหารจำเป็นต้องศึกษาทฤษฎีนั้นๆ ให้ท่องแท้ และนำมาประยุกต์ใช้กับองค์กรของตน ไว้ดังนี้

การบริหารองค์กรต่างๆ จึงเป็นงานในหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับ

๑) การปกครองบังคับบัญชา (Supervision and Control) การพิจารณาวินิจฉัย (Consideration) การตัดสินใจ (Decision) และการสั่งงาน (Command/Ordering) ตามลำดับชั้นในสายการบังคับบัญชา (Chain of Command) ของแต่ละองค์กร หรือหน่วยงาน (Organization) ในระดับต่างๆ

๒) การจัดการ (Management) กิจกรรมต่างๆ ของวัด ได้แก่ การจัดการเกี่ยวกับการให้การศึกษาหลักธรรม (พระปริยัติสัทธรรม) การให้การศึกษาอบรม ศิล สมาธิ ปัญญา (พระปริยัติ

^{๓๐} สุรศักดิ์ ปาเย, “สู่มิติการเป็นนักบริหารการศึกษามีอาชีพ”, วารสารวิชาการ, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๖ (มิถุนายน, ๒๕๔๓) : ๗๐-๗๕.

สัทธรรม) และการเผยแผ่พระสัทธรรม การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ การสาธารณสงเคราะห์ และศาสนพิธีต่างๆ เป็นต้น

การกำหนดวัตถุประสงค์ (Objectives) การวางนโยบาย (Policy) การจัดลำดับความสำคัญเร่งด่วน (Priority) ของโครงการ การวางแผนและการบริหารโครงการ (Project Planning and Administration) อันเป็นกิจกรรมขององค์กร หรือหน่วยงานในระดับต่างๆ การแบ่งงาน (Division of Works) และการมอบหมายหน้าที่การงาน (Delegation of Authority) การจัดการ (Management) ตามแผนงานให้บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายที่กำหนดเอาไว้ให้ได้ผล คือ “ประสิทธิผล” (Effectiveness) ดี อย่างมี “ประสิทธิภาพ” (Efficiency) สูง และรวมทั้ง การตรวจงาน (Inspection) การติดตามผล (Follow-up) และการประเมินผลงาน (Evaluations)

๓) การจัดการทางด้านบุคลากร (Personnel Management) การเงินหรือการคลัง (Financial Management) และทรัพย์สิน (Assets) ขององค์กรหรือหน่วยงานแต่ละระดับ

เครื่องวัดผลของการบริหารงาน (Administrative Measurement) ก็คือ ประสิทธิภาพ (Efficiency) ซึ่งหมายถึงอัตราส่วนแห่งค่าลงทุน (Investment Value) ต่อประสิทธิผล (Effectiveness) ของการบริหารงานของนักบริหารหรือหน่วยงานหนึ่ง เมื่อเทียบกับอัตราส่วนแห่งค่าลงทุน ต่อประสิทธิผลของการบริหารงานอย่างเดียวกันของนักบริหารหรือหน่วยงานเดียวกัน แต่ต่างระยะเวลากัน หรือ เมื่อเทียบกับอัตราส่วนแห่งค่าลงทุนต่อประสิทธิผลของการบริหารงานอย่างเดียวกันของนักบริหารอีกคนหนึ่งหรืออีกหน่วยงานหนึ่ง

กล่าวอีกนัยหนึ่ง การบริหารงานที่ได้ผลสำเร็จมีประสิทธิภาพสูง คือ การบริหารงานที่ได้ผลผลิต หรือ ผลงานที่ได้สำเร็จด้วยดีมากที่สุด ด้วยต้นทุนหรือค่าลงทุนที่ต่ำที่สุด ซึ่งก็หมายความว่า นักบริหารที่ดีก็จะต้องรู้จักเลือกใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด อย่างประหยัดที่สุด และได้ผลงานที่ดีมากที่สุดนั่นเอง^{๓๑)}

หลักกระบวนการบริหารมีอยู่ ๕ ประการ คือ^{๓๒)}

๑) การวางแผน (Planning) หมายถึง การกำหนดนโยบายและมาตรการอันเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้

๒) การจัดองค์กร (Organizing) คือ การกำหนดตำแหน่งสายบังคับบัญชาใน องค์กร

๓) การแต่งตั้งบุคลากร (Staffing) หมายถึงการสรรหาบุคลากรมาบรรจุแต่งตั้งในตำแหน่งที่กำหนดไว้

๔) การอำนวยการ (Directing) คือ กำกับ สั่งการและมอบหมายให้แต่ละฝ่ายได้ปฏิบัติงานตามแผนที่วางไว้

๕) การควบคุม (Controlling) คือ การติดตามดูว่าแต่ละฝ่ายปฏิบัติงานไปถึงไหน มีปัญหาและอุปสรรคเกิดขึ้นที่ใด

ซึ่งสอดคล้องกับกระบวนการของหลักการบริหาร ซึ่งมีอยู่ ๕ ขั้นตอน ดังนี้^{๓๓)}

^{๓๑)} พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ขยมงคล), การบริหารวัด, หน้า ๒๖-๒๗.

^{๓๒)} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), คุณธรรมสำหรับนักบริหาร, หน้า ๓.

๑. การวางแผน (Planning)
๒. การจัดระบบองค์การ (Organizing)
๓. การจัดบุคลากร (Staffing)
๔. การเป็นผู้นำในองค์การ (Leading)
๕. การควบคุมการดูแล (Controlling)

หลักการบริหารเหล่านี้อาจจะเคยปฏิบัติโดยผู้บริหารก่อนมี Fayol แต่ Fayol เป็นบุคคลแรกที่ประมวลหลักการเหล่านี้ขึ้นมา ทำให้ผู้บริหารทุกคนสามารถเรียนรู้ได้ เขาได้วางรากฐานของการบริหารในฐานะที่เป็นวิชาซึ่งอย่างหนึ่ง

ทฤษฎีการบริหารโดยมีความเชื่อว่าเป็นไปได้ที่จะหาทางศึกษาถึงศาสตร์ที่เกี่ยวกับการบริหาร (Administrative) ซึ่งสามารถใช้ได้กับการบริหารทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นการบริหารอุตสาหกรรมหรืองานรัฐบาล โดยมีสาระสำคัญเกี่ยวกับการบริหาร (Management Functions) ซึ่งประกอบด้วยหน้าที่ทาง การบริหาร ๕ ประการ คือ^{๓๙}

๑. การวางแผน (Planning) หมายถึง ภาระหน้าที่ของผู้บริหารที่จะต้องทำการคาดการณ์ล่วงหน้าถึงเหตุการณ์ต่างๆ ที่จะมีผลกระทบต่อธุรกิจ และกำหนดขึ้นเป็นแผนปฏิบัติงานหรือวิถีทางที่จะปฏิบัติเอาไว้เพื่อเป็นแนวทางของการทำงานในอนาคต

๒. การจัดองค์การ (Organizing) หมายถึง ภาระหน้าที่ที่ผู้บริหารจะต้องจัดให้มีโครงสร้างงานต่างๆ และอำนาจหน้าที่ ทั้งนี้เพื่อให้เครื่องจักร สิ่งของ และตัวคน อยู่ในส่วนประกอบที่เหมาะสมในอันที่จะช่วยให้งานขององค์การบรรลุผลสำเร็จได้

๓. การบังคับบัญชาสั่งการ (Commanding) หมายถึง หน้าที่ในการสั่งการงานต่างๆ ของผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ซึ่งจะกระทำให้ผลสำเร็จด้วยดี โดยที่ผู้บริหารจะต้องกระทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี จะต้องเข้าใจคนงานของตน จะต้องเข้าใจถึงข้อตกลงในการทำงานของคนงานและองค์การที่มีอยู่ รวมถึงจะต้องมีการติดต่อสื่อสารกับผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างใกล้ชิดทั้งขึ้นและลง นอกจากนี้ยังต้องทำการประเมินโครงสร้างขององค์การและผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาของตนเป็นประจำอีกด้วย หากโครงสร้างขององค์การที่เป็นอยู่ไม่เหมาะสมก็จำเป็นต้องปรับปรุงเช่นเดียวกัน ถ้าผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาคนใดหย่อนประสิทธิภาพ การไล่ออกเพื่อปรับปรุงกำลังคนที่มีอยู่ให้เหมาะสมยิ่งขึ้นก็เป็นสิ่งจำเป็นต้องทำ

๔. การประสานงาน (Coordinating) หมายถึง ภาระหน้าที่ที่จะต้องเชื่อมโยงงานของคนให้เข้ากันได้ และกำกับให้ไปสู่จุดมุ่งหมายเดียวกัน

๕. การควบคุม (Controlling) หมายถึง ภาระหน้าที่ในการที่จะต้องกำกับให้สามารถประกันได้ว่ากิจกรรมต่างๆ ที่ทำไปนั้นสามารถเข้ากันได้กับแผนที่ได้วางไว้แล้ว

^{๓๙}Koontz, Harold and Heize Weihrich, *Essential of management*, 5th, (Singapore : McGraw-Hall, 1990), pp. 26-27.

^{๓๙}Price, Alan, *Human Resource Management In a Business Context*, 2 edition, (London : Thomson Learning, 2004), p. 110.

นอกจากนี้หลักการในการบริหารจัดการยังแบ่งออกเป็น ๑๔ ประการเป็นส่วนประกอบสำคัญในการเพิ่มประสิทธิภาพของกระบวนการบริหารจัดการ ดังนี้

๑. การแบ่งงานกันทำ (Division of Labor) ฟาโย ได้เสนอว่า คนงานควรจะได้รับกรมอบหมายหน้าที่ให้ปฏิบัติมากขึ้น หรือได้รับการกระตุ้นให้มีความรับผิดชอบในผลลัพธ์ของงานมากขึ้น ซึ่งหลักการนี้จะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในองค์กรยุคปัจจุบันได้

๒. อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ (Authority and Responsibility) แวปเบอร์ และฟาโย ได้ให้ความสำคัญของอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ อำนาจหน้าที่แบบเป็นทางการของแวนเบอร์จะได้มาจากตำแหน่งหน้าที่ของผู้บริหารในสายการบังคับบัญชา ส่วนอำนาจหน้าที่แบบไม่เป็นทางการจะได้รับจากความชำนาญงานของบุคคล (Expertise) ความรู้ทางด้านเทคนิค (Technical Knowledge) ความมีคุณค่าทางศีลธรรม (Moral Worth) และความสามารถในการนำ (Leading) และสร้างความผูกพันกับผู้ใต้บังคับบัญชา ตลอดจนเน้นว่าอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบควรอยู่คู่กัน

๓. การมีผู้บังคับบัญชาคนเดียว (Unity of Command) ฟาโย กล่าวว่าคำสั่งสองคำสั่ง (Dual Command) อาจก่อให้เกิดปัญหาในการทำงาน เช่น การรายงานจะมีความเกี่ยวข้องในเมื่อผู้ควบคุมสองคนได้ให้คำสั่งกับผู้ใต้บังคับบัญชาเพียงคนเดียว ทำให้เกิดการสับสนในบางสถานการณ์ คำสั่งสองคำสั่งนี้ทำให้เกิดความยุ่งยากแก่ผู้บังคับบัญชา และทำให้เกิดการสับสนในลำดับชั้นของอำนาจหน้าที่แบบเป็นทางการ (Formal Hierarchy of Authority) การประเมินอำนาจหน้าที่ และความรับผิดชอบของผู้บริหารในระบบผู้บังคับบัญชาสองคนจะเป็นการยาก และผู้บริหารจะไม่สนใจในความรู้สึกของผู้ใต้บังคับบัญชา มักจะโกรธ และอาจไม่ให้ความร่วมมือในอนาคตถ้าผู้ใต้บังคับบัญชาไม่เชื่อฟัง

๔. สายการบังคับบัญชาตามอำนาจหน้าที่ (Line of Authority) เป็นสายการบังคับบัญชาจากผู้บริหารในระดับบนสู่ผู้ปฏิบัติงานในระดับล่างขององค์กร ความสัมพันธ์ของการจำกัดความยาวของสายการบังคับบัญชา โดยการควบคุมจำนวนของระดับในลำดับชั้นของการบริหารจัดการ จำนวนที่ดีที่สุดที่ลำดับชั้นการบังคับบัญชา (Hierarchy) คือ ความยาวของการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้บริหารระดับสูง และพนักงานระดับล่าง รวมถึงความล่าช้าในการวางแผน (Planning) และการจัดการ (Organizing) ซึ่งการจำกัดจำนวนของระดับชั้นการบังคับบัญชาให้น้อยลงจะทำให้ปัญหาในการติดต่อสื่อสารลดลง และองค์กรจะมีการปฏิบัติงานที่รวดเร็วและมีความยืดหยุ่นมากขึ้น ภายในองค์กรได้มีการแบ่งแยกแผนกต่างๆ ซึ่งแต่ละแผนกจะมีระดับชั้นการบังคับบัญชาโดยผู้บริหารในระดับกลาง และระดับต้นของสายการบังคับบัญชาแต่ละแผนก ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับผู้จัดการในระดับเดียวกันในแผนกอื่นๆ ซึ่งปฏิสัมพันธ์นี้ช่วยในการตัดสินใจให้เร็วขึ้น เนื่องจากผู้บริหารจะรู้จักบุคคลอื่น และรู้วิธีการในการแก้ปัญหาเพิ่มมากขึ้น สำหรับการทำงานข้ามแผนกหรือการทำงานข้ามสายนั้นเป็นการสร้างทีมงานข้ามสาย ซึ่งสามารถควบคุมโดยผู้นำของแต่ละทีม

๕. การรวมอำนาจ (Centralization) เป็นการรวมอำนาจของการบังคับบัญชาไว้ที่ผู้บริหารระดับสูงขององค์กร ซึ่งอำนาจหน้าที่จะไม่ได้รวมไว้ที่ผู้บริหารระดับสูงของสายการบังคับบัญชา แต่เป็นการกำหนดว่า ควรมีการรวมอำนาจไว้ที่ผู้บริหารระดับสูงเท่าไรอย่างไร และมีการ

กระจายอำนาจให้กับผู้ใต้บังคับบัญชาและคนงานในระดับล่างอย่างไร สิ่งนี้ถือว่ามีความสำคัญ เนื่องจากว่าจะมีผลกระทบต่อพฤติกรรมของพนักงานในทุกระดับขององค์การ

๖. การมีเป้าหมายเดียวกัน (Unity of Direction) เป็นการออกแบบหรือกำหนดแผนในการปฏิบัติงานของผู้บริหาร และคนงานที่ใช้ทรัพยากรขององค์การ องค์การใดที่ไม่มีแผนจะ ทำให้ขาดประสิทธิภาพและขาดประสิทธิผล ซึ่งจะไม่มีการมุ่งไปสู่กิจกรรมของกลุ่มหรือกิจกรรมของบุคคล แต่การวางแผนจะเริ่มที่ผู้บริหารระดับสูงทำงานเป็นที่ร่วมกับกลยุทธ์ขององค์การ ซึ่งจะต้องมีการติดต่อกับผู้บริหารในระดับกลางที่มีส่วนในการตัดสินใจว่าจะใช้ทรัพยากรขององค์การอย่างไร เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามกลยุทธ์ หลักการในข้อนี้ยึดหลักว่า กิจกรรมของแต่ละกลุ่มต้องมีจุดหมายและแผนเดียวกัน

๗. หลักความเสมอภาค (Equity) ความเสมอภาคคือ ความเป็นธรรม (Justice) ความยุติธรรม (Impartiality) และความเหมาะสม (Fairness) สำหรับสมาชิกทุกคนภายในองค์การซึ่งในปัจจุบันพนักงานมีความต้องการความเสมอภาคมากขึ้นเป็นการจัดการที่ใช้หลักความเท่าเทียมกัน

๘. การออกคำสั่ง (Order) วิธีการจัดการซึ่งอยู่ในตำแหน่งนั้นในการจัดหาเพื่อให้องค์การได้รับประโยชน์สูงสุด และเป็นการจัดหางานให้แก่พนักงานโดยใช้ผังองค์การ (Organization Chart) เพื่อแสดงให้เห็นถึงตำแหน่ง และหน้าที่ของพนักงานแต่ละคน และเป็นการชี้ชัดว่าตำแหน่งของพนักงานแต่ละคนอาจจะมีการเลื่อนขั้นได้ในอนาคต การวางแผนเกี่ยวกับอาชีพได้รับความสนใจมากขึ้นในองค์การยุคปัจจุบัน เนื่องจากทรัพยากรมนุษย์ถือว่ามีความจำเป็นที่จะต้องให้การฝึกอบรม (Training) และการพัฒนากำลังแรงงาน (Developing) โดยองค์การจะกำหนดตำแหน่งหน้าที่สำหรับคนทุกคน และทุกคนจะเข้าใจตำแหน่งหน้าที่ของตน

๙. ความคิดริเริ่ม (Initiative) เป็นความสามารถของบุคคลในการกระทำการต่างๆ โดยปราศจากการสั่งการจากผู้บังคับบัญชา ผู้บริหารจะต้องกระตุ้นให้พนักงานมีความคิดริเริ่มซึ่งความคิดริเริ่มนั้นนับถือว่าเป็นจุดแข็งขององค์การ เนื่องจากจะสามารถสร้างนวัตกรรมใหม่ๆ ได้ ผู้บริหารมีความต้องการทักษะ (Skill) และไหวพริบ (Tact) เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างองค์การและความต้องการของพนักงาน และความสามารถ (Ability) จะทำให้เกิดความสมดุล ซึ่งเป็นสิ่งที่ชี้วัดผู้บริหารระดับสูงในการพัฒนาและการบริหารงาน

๑๐. ความมีระเบียบวินัย (Discipline) เป็นการมุ่งให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องการเชื่อฟัง (Obedience) อำนาจ (Energy) คำขอร้อง (Application) และลักษณะของการแสดงความนับถือออกมา สำหรับอำนาจของผู้บังคับบัญชา ความมีระเบียบวินัยเป็นบุคลิกลักษณะที่เกี่ยวข้องกับผู้บริหารหลายๆ คนที่สามารถสร้างความน่าเชื่อถือให้กับผู้ปฏิบัติงานทั้งหมดและทำงานอย่างเข้มแข็ง เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การ ความมีระเบียบวินัยจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในองค์การกับคุณสมบัติของผู้นำภายในองค์การ และเป็นความสามารถของผู้บริหารในการที่จะปฏิบัติตามอย่างยุติธรรมอีกด้วย

๑๑. ค่าตอบแทน (Remuneration of Personnel) การให้รางวัลประกอบด้วยโบนัส และแผนการแบ่งกำไร เป็นการช่วยกระตุ้นการทำงานของพนักงานได้ การให้หรือการจ่ายค่าตอบแทนให้แก่พนักงานมีความสำคัญอย่างมากต่อความสำเร็จขององค์การ ระบบรางวัลที่มีประสิทธิภาพสามารถให้ความยุติธรรมทั้งพนักงาน และองค์การ รวมทั้งสามารถกระตุ้นผลผลิตเพิ่ม

โดยการให้รางวัล เพื่อเป็นการสนับสนุนให้มีผลผลิตเพิ่มขึ้น โดยยึดหลักว่าการจ่ายค่าตอบแทนควร ยุติธรรมและตอบสนองความพึงพอใจสูงสุดทั้งนายจ้าง และลูกจ้างเท่าที่จะทำได้

๑๒. ความมั่นคงในงาน (Stability of Tenure of Personnel) ความมั่นคงในงานมีความสำคัญต่อการจ้างงานระยะยาว เมื่อพนักงานอยู่ในองค์กรซึ่งมีแนวโน้มจะทำงานเป็นทีมเป็นระยะเวลานาน โดยพยายามพัฒนาทักษะ และปรับปรุงความสามารถในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรขององค์กร การจ้างงานระยะยาวเป็นปัจจัยสำคัญที่ใช้อธิบายการประสบความสำเร็จของบริษัทขนาดใหญ่ในญี่ปุ่น

๑๓. ผลประโยชน์ส่วนตัวมีความสำคัญน้อยกว่าผลประโยชน์ขององค์กร (Subordination of individual interests to the common interest) ผลประโยชน์ขององค์กรถือว่าเป็นประโยชน์ของทุกๆ คนหรือของทุกกลุ่มในองค์กร ในขณะที่องค์กรยังดำเนินกิจการอยู่จะต้องมีการกำหนดผลประโยชน์เพื่อให้เกิดความยุติธรรมระหว่างองค์กร และสมาชิกภายในองค์กร

๑๔. ความสามัคคี (Sprit de corps) เป็นความรู้สึกร่วมกันของสมาชิกภายในองค์กรที่ช่วยสนับสนุนการทำงานของสมาชิกในกลุ่ม ในการออกแบบประยุกต์ของอำนาจหน้าที่ตามลำดับชั้นภายในองค์กร และสิทธิในการสั่งการ หรือการบริโภคน และความร่วมมือกันถือว่าเป็นส่วนประกอบสำคัญในการที่ทำให้องค์กรบรรลุผลสำเร็จ และมีการพัฒนาความสามัคคีจะสามารถบรรลุผลสำเร็จได้หากมีการติดต่อกันระหว่างผู้บริหาร และคนงานโดยการติดต่อเพื่อแก้ไขปัญหาในสถานการณ์ที่สำคัญ เพราะความสามัคคีคือพลัง เมื่อสมาชิกมีความสามัคคีกันสูงก็จะทำให้องค์กรมีความแข็งแกร่ง^{๓๕}

และมีผู้นำเสนอกระบวนการบริหารงาน ๗ ประการ เรียกโดยย่อว่า “POSDCoRB” เป็นกระบวนการบริหารงานที่นำเสนอไว้ในหนังสือ “Papers on the Science of Administration” ในปี พ.ศ.๒๔๗๙ โดยมีกระบวนการบริหารงาน ดังนี้^{๓๖}

๑. การวางแผน (Planning) หมายถึง การวางแผนทางการปฏิบัติงานตลอดจนวิธีการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้

๒. การจัดหน่วยงาน (Organizing) หมายถึง การจัดโครงสร้าง อำนาจหน้าที่และการแบ่งส่วนของงานให้เหมาะสมและลงตัว

๓. การจัดสายงานและการจัดตัวบุคคล (Staffing) หมายถึง การบริหารงานด้านบุคลากร อันได้แก่ การจัดอัตรากำลัง การสรรหา การรักษาสภาพการทำงาน และการควบคุมการปฏิบัติงานของบุคลากร

^{๓๕} ฟาโย, อังโน ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคณะ, **ทฤษฎีองค์การ : ฉบับมาตรฐาน**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, ๒๕๔๕), หน้า ๖๘-๖๙.

^{๓๖} Luther Gulick and Lyndall Urwick, **Papers on the Science of Administration**, (New York : Institute of Public Administration, 1937), pp. 37-38.

๔. การอำนวยการ (Direction) หมายถึง การดำเนินการตัดสินใจ และสั่งการในการปฏิบัติงานของส่วนต่างๆ ให้ดำเนินไปอย่างมีระเบียบแบบแผน ทั้งในลักษณะงานทั่วไปและในลักษณะงานเฉพาะ ตลอดจนการให้คำแนะนำ และควบคุมการปฏิบัติงานในทุกภาคส่วน

๕. การประสานงาน (Coordinating) หมายถึง การร่วมมือกันของบุคลากรในการปฏิบัติงานตามส่วนต่างๆ ให้ประสานสอดคล้องกันอย่างกลมกลืน

๖. การรายงาน (Reporting) หมายถึง การรายงานผลการปฏิบัติงานของหน่วยงานให้ผู้บริหารงานและสมาชิกของหน่วยงานได้ทราบถึงความเคลื่อนไหว และความก้าวหน้าของกิจการต่างๆ ภายในหน่วยงาน

๗. งบประมาณ (Budgeting) หมายถึง การควบคุมการใช้จ่ายให้รอบคอบ และรัดกุม รวมถึงการจัดสรรงบประมาณและการจัดทำบัญชี

นักวิชาการ/แหล่งข้อมูลในประเทศไทยได้เสนอภารกิจสำคัญในการบริหารไว้ ๗ ประการ คือ ^{๓๗)}

๑. การวางแผน (Planning) หมายถึง การกำหนดโครงการอย่างกว้างๆ ว่ามีอะไรที่จะต้องปฏิบัติตามลำดับ วางแนววิธีปฏิบัติพร้อมด้วยวัตถุประสงค์ของการปฏิบัติงานนั้น ก่อนลงมือปฏิบัติการ

๒. การจัดองค์การ (Organizing) หมายถึง การจัดรูปโครงสร้างหรือเค้าโครงการบริหาร โดยกำหนดอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานย่อยหรือตำแหน่งต่างๆ ของหน่วยงานให้ชัดเจนพร้อมด้วยกำหนดลักษณะ และวิธีการติดต่อสัมพันธ์ตามลำดับชั้นแห่งอำนาจหน้าที่สูงต่ำลดหลั่นลงไป

๓. การจัดคนเข้าทำงาน (Staffing) หมายถึง การบริหารงานเกี่ยวกับตัวบุคคลของหน่วยงานการบริหารบุคคลดังกล่าว รวมถึงตั้งแต่การแสวงหาคคนมาทำงาน การบรรจุ การแต่งตั้ง การฝึกอบรม และการพัฒนาบุคคล การบำรุงขวัญ การเลื่อนขั้น ตลอดจนการพิจารณาให้พ้นจากงาน การบำรุงรักษาสภาพของการทำงานให้ดี และมีประสิทธิภาพให้คงอยู่ต่อไป

๔. การสั่งการ (Directing) หมายถึง การอำนวยการ หรือการวินิจฉัยสั่งการหลังการได้วิเคราะห์ และพิจารณาโดยรอบคอบ รวมทั้งติดตามดูแลให้มีการปฏิบัติตามคำสั่งนั้นๆ

๕. การประสานงาน (Coordinating) หมายถึง การประสานงาน หรือติดต่อสัมพันธ์กับหน่วยงานย่อยหรือตำแหน่งต่างๆ ในองค์กร เพื่อก่อให้เกิดการทำงานที่มีประสิทธิภาพ ไม่มีการทำงานที่ซ้ำซ้อนหรือขัดแย้งกัน สามารถทำงานประสานความกลมกลืนกันเพื่อวัตถุประสงค์หลักขององค์การ

๖. การรายงาน (Reporting) หมายถึง การเสนอรายงานไปยังผู้บังคับบัญชาหรือยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งบนและล่าง เพื่อทราบความก้าวหน้าของงานทุกระยะ สะดวกแก่การประสานงานอื่นจะเป็นการสร้างใจอันดีต่อกัน ตลอดจนเป็นการบำรุงขวัญกำลังใจไปในตัวด้วย

^{๓๗)} ดิน ปรัชญพฤทธิ, **หลักการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๒๔-๒๖.

๗. การงบประมาณ (Budgeting) หมายถึง การจัดสรรทรัพยากร หรือการทำงบประมาณการเงิน วางแผนหรือโครงการในการจ่ายเงิน การบัญชี และการควบคุมดูแลการใช้จ่ายเงินโดยรอบคอบ และรัดกุม

หลักเกณฑ์ได้พัฒนาการบริหารที่มีหลักเกณฑ์ซึ่งมีพื้นฐานอยู่ในหลักการ (Principles) ที่สำคัญ ๔ ประการ คือ

๑. ต้องมีการคิดค้นและกำหนดวิธีที่ดีที่สุด สำหรับงานแต่ละอย่างคือ ต้องมีการกำหนดวิธีการทำงานที่ดีที่สุดที่ช่วยให้สามารถทำงานเสร็จลุล่วงไปด้วยดีตามวัตถุประสงค์มาตรฐานของงาน จะต้องมีการจัดวางเอาไว้ โดยมีหลักเกณฑ์ที่ได้พิสูจน์มาแล้วว่าเป็นวิธีที่ดีที่สุดจริง และในเวลาเดียวกันการจ่ายผลตอบแทนแบบจูงใจต่างๆ ก็จ่ายให้ตามผลผลิตทั้งหมด

๒. ต้องมีคัดเลือกและพัฒนาคนงาน โดยตระหนักถึงความสำคัญ และคุณค่าของการรู้จักงานให้เหมาะสมสอดคล้องกับคนงาน นอกจากนี้ต้องมีการอบรมคนงานให้รู้จักวิธีการทำงานที่ถูกวิธีด้วย และในการคัดเลือกคนงานจะต้องมีการพิจารณาเป็นพิเศษที่จะให้ได้คนที่มีความสมบัติที่ดีที่สุดตรงตามงานที่จะให้ทำ

๓. ด้วยวิธีการพิจารณาอย่างรอบคอบเกี่ยวกับวิธีการทำงาน ควบคู่กับการพิจารณาคนงานนี้ คนงานจะไม่คัดค้านต่อวิธีทำงานใหม่ที่ได้กำหนดขึ้น เพราะโดยหลักเหตุผลคนงานทุกคน จะเห็นจริงถึงโอกาสที่เขาจะได้รับรายได้สูงขึ้นจากการทำงานถูกวิธีที่จะช่วยให้ได้ผลิตผลสูงขึ้น

๔. การประสานร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดระหว่างผู้บริหารและคนงาน ฝ่ายบริหารควรจะได้ประสานอย่างใกล้ชิดเป็นประจำกับคนงานที่เป็นผู้ปฏิบัติงาน แต่ต้องไม่ใช่โดยการลงมือปฏิบัติงานที่ควรจะเป็นงานของคนงานเท่านั้น^{๓๔}

สำหรับแนวคิดการบริหารได้รับการพัฒนาขึ้นมาตามแบบวิธีการทางวิทยาศาสตร์ จนเกิดเป็นทฤษฎีการบริหารที่มุ่งจะวิเคราะห์ศึกษาถึงการบริหารอย่างเป็นระบบ โดยเฮนรี ฟาโย นักบริหารชาวฝรั่งเศส ซึ่งได้วางรากฐานสำคัญของทฤษฎีการบริหารทั่วไปอันเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง ทฤษฎีอันหนึ่งที่ว่าด้วยหน้าที่ในการบริหาร ๕ ประการคือ การวางแผน การจัดองค์การ การบังคับบัญชา การประสานงาน และการควบคุม ต่อมาได้พัฒนาและปรับปรุงจนกลายเป็นตำราการบริหาร เช่น ทฤษฎีของลูเธอร์ กูลิค ศาสตราจารย์การบริหารรัฐกิจชาวอเมริกัน ที่ได้ขยายแนวคิดของฟาโย กำหนดหน้าที่ในการบริหารที่เรียกกันว่า POSDCoRB : Planning (การวางแผน) Organizing (การจัดองค์การ) Staffing (การจัดบุคคลเข้าทำงาน) Directing (การสั่งการหรืออำนวยความสะดวก) Coordinating (การประสานงาน) Reporting (การรายงานผลการปฏิบัติงาน) Budgeting (การงบประมาณ)^{๓๕}

^{๓๔} เทเลอร์, ฮ้างโน ธงชัย สันติวงศ์, **องค์การและการบริหาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๓), หน้า ๔๗-๔๘.

^{๓๕} สุปรีชา กมลาศน์, **กลยุทธ์การบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๔๕), หน้า ๒.

การบริหารงานด้วยวงจรคุณภาพ (PDCA) ตามแนวคิดของเดมมิ่ง ปัจจุบันจัดเป็นกระบวนการสากลที่ทุกคนทราบกันดี และถือเป็นเครื่องมือการบริหารที่จัดเป็นแกนร่วมของการบริหารที่หลากหลายบนพื้นฐานเดียวกัน ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าแนวคิดของเดมมิ่งและนักการศึกษาทั้งในประเทศและต่างประเทศที่ได้กล่าวถึงวงจรคุณภาพ (PDCA) ไว้ ดังนี้

จากการศึกษาทฤษฎีการบริหาร จึงสรุปได้ว่า การบริหารมีความจำเป็นต้องมีกระบวนการที่สำคัญ ๕ ประการ คือ ๑) การวางแผน (Planning) หมายถึง การกำหนดนโยบายและมาตรการอันเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ ๒) การจัดองค์การ (Organizing) คือ การกำหนดตำแหน่งสายบังคับบัญชาใน องค์การ ๓) การแต่งตั้งบุคลากร (Staffing) หมายถึง การสรรหาบุคลากรมาบรรจุแต่งตั้งในตำแหน่งที่กำหนดไว้ ๔) การอำนวยการ (Directing) คือ กำกับ สั่งการและมอบหมายให้แต่ละฝ่ายได้ปฏิบัติงานตามแผนที่วางไว้ และ ๕) การควบคุม (Controlling) คือ การติดตามดูว่าแต่ละฝ่ายปฏิบัติงานไปถึงไหน มีปัญหาและอุปสรรคเกิดขึ้นที่ใด เป็นต้น

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับศาสนสมบัติของวัด

จากการทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการจัดการศาสนสมบัติของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาผู้วิจัยจะได้นำเสนอข้อมูลที่เกี่ยวข้องซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๓.๑ ความหมายของศาสนสมบัติ

คำว่า “ศาสนสมบัติ” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า ทรัพย์สินของพระพุทธศาสนา ทั้งที่เป็นศาสนสถาน ศาสนวัตถุ และหมายความรวมถึงศัพท์เฉพาะทางพระพุทธศาสนา ซึ่งใช้เรียกพระศาสนา ศาสนธรรม ศาสนศึกษา ศาสนบุคคล ศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ศาสนสมบัติ และศาสนพิธี^{๔๐}

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ตามมาตรา ๓๗ (๑) ว่าเจ้าอาวาสมีหน้าที่บำรุงรักษาวัดจัดกิจกรรมและการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดีการสาธารณูปการตามความหมายที่กล่าวมานี้จะมีลักษณะของการกระทำการสาธารณูปการใน ๓ ประการคือ

๑. การกระทำด้วยความคิดแรงงานและทุนทรัพย์รวมถึงการควบคุม
๒. การกระทำด้วยเอกสารรายงาน
๓. การกระทำโดยการจัดประโยชน์

การกระทำใน ๓ ลักษณะนี้บางอย่างเป็นกิจการเฉพาะในหน้าที่ของเจ้าอาวาสเพราะเจ้าอาวาสจะต้องปฏิบัติโดยตรงเจ้าอาวาสเป็นผู้จัดการโดยเฉพาะงานบางอย่างเริ่มแล้วผ่านการพิจารณาตามลำดับทั้งฝ่ายคณะสงฆ์และฝ่ายราชอาณาจักรบางอย่างเริ่มต้นจากเจ้าคณะและหรือเจ้าหน้าที่ทางราชอาณาจักรหรือผู้มีศรัทธามุ่งช่วยการวัดและการคณะสงฆ์ทั้งนี้ย่อมเป็นไปตามระเบียบแบบแผนคณะสงฆ์ ดังนั้น ผู้จัดการสาธารณูปการได้แก่

^{๔๐}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๖๖๐.

๑. เจ้าอาวาส
๒. เจ้าคณะ
๓. เจ้าหน้าที่ทางราชอาณาจักร
๔. ผู้เจริญด้วยศรัทธามุ่งช่วยการวัดและการคณะสงฆ์

การจัดการศาสนสมบัติ หมายถึงการลงมือปฏิบัติงานองค์กร ๖ ประการ ซึ่งมีวิธีปฏิบัติแตกต่างกันตามลักษณะงานการก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ได้แก่การก่อสร้าง ศาสนวัตถุขึ้นใหม่การซ่อมแซมของเก่าและการปรับปรุงตกแต่งศาสนวัตถุและศาสนสถานที่มีอยู่เดิมหรือที่เพิ่มเติมขึ้นใหม่เพื่อให้เหมาะสมยิ่งขึ้น^{๔๑}

พระพุทธวรญาณ (ทองย้อย กิตติทินโน) ได้กล่าวถึงงานปกครองเป็นงานนำ เป็นงานหลักซึ่งกว้างขวางยิ่งใหญ่ละเอียดอ่อนยิ่งกว่างานทั้งหลายและเป็นงานที่ทำไม่เสร็จ ต้องคอยปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมแก่สถานการณ์ปัจจุบันอยู่ตลอดเวลา ถ้างานปกครองดำเนินไปอย่างใดงานอื่นๆ ก็จะดำเนินไปอย่างนั้น ถ้างานปกครองดำเนินไปไม่ได้ งานบริหารลักษณะอื่นๆ ก็ดำเนินไปไม่ได้เช่นกัน ผู้ปกครองวัดก็คือ เจ้าอาวาส ซึ่งเป็นพระสังฆาธิการอันดับที่ ๙ เป็นผู้มีความรับผิดชอบต่อการพระศาสนาอย่างยิ่งใหญ่ เพราะต้องปกครองวัด คำว่า “วัด” มีความหมาย ๒ ประการ คือ หมายถึง ศูนย์กลางแห่งการพระศาสนาทั้งปวง และหมายถึงแหล่งรวมของส่วนประกอบที่สำคัญของพระศาสนา ๕ ประการ คือ ศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ศาสนบุคคล ศาสนธรรมและศาสนกิจเป็นต้น^{๔๒}

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล) ได้ให้ความหมายการจักรการศาสนสมบัติ ว่า หมายถึงกระบวนการบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ เน้นกิจกรรมการพัฒนาภายในวัดเป็นงานหลัก งานอื่นๆ เป็นงานรองภายใต้หลักการ ๓ ประการ คือ ดูแลรักษาของเก่าไว้ให้ได้ สร้างสรรค์พัฒนาของใหม่ให้แจ่มเริง^{๔๓}

กรมการศาสนา ได้ให้ความหมายศาสนสมบัติ^{๔๔} หมายถึงการดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนาวัดด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้วัดเอื้อประโยชน์ตามภารกิจของเจ้าอาวาสด้านอื่นๆ การพัฒนาเหล่านี้ได้แก่ การดูแล การทำนุบำรุงรักษาสาธารณสมบัติของวัด การดูแลและรักษาการก่อสร้างอาคารสถานที่เช่น พระอุโบสถ เมรุ อาคารเรียน หอธรรม กุฏิสงฆ์ ศาลาการเปรียญ เป็นต้น งานสาธารณูปการแต่ละวัดจะไม่เท่าเทียมกัน มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับขนาดของเศรษฐกิจ ความต้องการของชุมชน และบารมีของเจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์ในวัดเป็นสำคัญ

^{๔๑} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญฺโญ), เอกสารประกอบการบรรยายเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๕๖-๕๗.

^{๔๒} พระพุทธวรญาณ (ทองย้อย กิตติทินโน, ธรรมญาณนิพนธ์ : ๑๐๐ ปี พระพุทธวรญาณ , (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑) , หน้า ๓๐..

^{๔๓} พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล), การบริหารวัด , (ราชบุรี: เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๕๒) , หน้า ๑๗๔.

^{๔๔} กรมการศาสนา, หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๕๓), หน้า ๗.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้ให้แนวความคิดเกี่ยวข้องกับการบริหารวัดสมัยใหม่ดังนี้^{๕๕}

- ๑) การสร้างค่านิยม
- ๒) จัดโครงสร้าง
- ๓) จัดระบบงาน
- ๕) บุคลากร
- ๖) เสริมทักษะ
- ๗) กลยุทธ์

และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้ให้ความหมายของการสาธารณูปการว่าเป็น การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานภายในวัด ความสำคัญของการสาธารณูปการโดยรวมหมายถึงการพัฒนาวัดในด้านวัตถุทุกอย่าง ไม่เฉพาะแต่ศาสนสถานเท่านั้น หากรวมไปถึง การทำให้วัดมีความสะอาด ร่มรื่น สะดวก สบาย การทำถนนทางเดินในวัด และการตกแต่งวัดให้ดูสวยงามให้สบายตาแก่ผู้พบเห็น นอกจากนี้การสาธารณูปการเป็นงานประจำของเจ้าอาวาสอย่างหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องทำ ทั้งนี้เพื่อสร้างสิ่งที่เป็น รัักษาสิ่งที่มีอยู่แล้วไว้ และซ่อมแซมสิ่งชำรุดทรุดโทรมให้คงสภาพไว้เพื่อประโยชน์แก่ชุมชน และพระสงฆ์ในวัด ในการนี้ให้รวมถึงการดูแลรักษาศาสนสมบัติของพระพุทธศาสนาที่เป็นสมบัติส่วนรวมของสงฆ์ มิใช่สมบัติส่วนตัวของผู้ใดผู้หนึ่ง โดยเฉพาะ มีพระพุทธานุญาตให้สงฆ์ช่วยกันดูแลรักษาเช่น ทรงตั้งพระภิกษุทำหน้าที่ดูแลรักษาวัตถุสิ่งของของสงฆ์ซึ่งเรียกว่า ภณฑาคาริก โดยเฉพาะศาสนสมบัติแบ่งเป็น ๒ อย่างคือ ๑.ศาสนสมบัติของวัดคือวัดใดวัดหนึ่งเป็นหน้าที่สงฆ์ในวัดนั้นซึ่งมีเจ้าอาวาสเป็นต้น ช่วยกันดูแลรักษาให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย ๒.ศาสนสมบัติกลางคือทรัพย์สินอันมิใช่เป็นศาสนสมบัติวัดแต่เป็นของสงฆ์ส่วนกลาง เช่นที่ดิน และผลประโยชน์วัดร้าง ทรัพย์สินที่มีผู้ยกให้สงฆ์ส่วนกลาง ศาสนสมบัติกลางเป็นหน้าที่ของผู้ปกครองสงฆ์ระดับสูงดูแลรักษา ทั้งนี้การจัดการศาสนสมบัติภายในวัดจะต้องยึดหลักให้ถูกต้องตามกฎหมาย พระธรรมวินัย มติมหาเถรสมาคม และไม่ให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชนโดยทั่วไป

หลักการดำเนินการสาธารณูปการ เป็นภารกิจที่วัดหรือพระภิกษุดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนาวัดด้านอาคาร สถานที่ และสิ่งแวดล้อม การบูรณปฏิสังขรณ์ในเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาสส่วนกลาง ง่าย ๆ ก็คือภารกิจด้านการก่อสร้างซ่อมแซม การจัดให้มีการบำรุงดูแลรักษาถาวรวัตถุสาธารณสมบัติของวัด เช่นการสร้างอุโบสถ วิหาร อาคารเรียน ศาลาการเปรียญ หอธรรมกุฎี เมรุ การจัดการสาธารณสมบัติให้เป็นไปด้วยดีด้วยการจัดทำบัญชีเสนาสนะและศาสนสมบัติของวัด เป็นต้น

^{๕๕} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, วัดพัฒนาตัวอย่าง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนา, ๒๕๕๓), หน้า ๔๖.

ระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการปลูกสร้างอาคารในวัดหรือที่ธรณีสงฆ์ของวัดอันมีผู้เช่าอยู่ พ.ศ.๒๕๓๗ ดังต่อไปนี้^{๔๖}

ข้อ ๔ วัดใดมีความประสงค์จะปลูกสร้างอาคารพาณิชย์ของวัดขึ้นใหม่ในที่วัด หรือที่ธรณีสงฆ์ของวัดอันมีผู้เช่าปลูกสร้างอาคารอยู่ก่อนก็ดี จะปรับปรุงแก้ไขอาคารของวัด ซึ่งปลูกสร้างอยู่ในวัด หรือที่ธรณีสงฆ์ของวัดอันมีผู้เช่าอยู่ก่อนให้เป็นอาคารพาณิชย์ก็ดี ให้ดำเนินการตามวิธีการดังต่อไปนี้

(ก) วัดดำเนินการปลูกสร้างเป็นอาคารของวัด โดยขอให้ผู้เช่าที่ดินหรืออาคารนั้นบริจาคค่าปลูกสร้างตามราคาที่ปลูกสร้าง และให้ได้สิทธิการเช่ามีกำหนดจำนวนปีตามสมควรแก่ท้องที่ในกรณีเช่นนี้ ถ้าผู้เช่าบริจาคมูลค่าบำรุงวัดด้วยก็ให้ขยายเวลาการเช่าออกไปอีกตามสมควรแก่จำนวนมูลค่าบำรุงวัดในการเก็บค่าเช่า ให้จัดเก็บตามความเหมาะสมของอาคารและท้องถิ่น ส่วนการทำสัญญาเช่าให้เป็นไปตามมาตรา ๔๐ วรรคสาม แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พ.ศ.๒๕๐๕

(ข) ในกรณีดังกล่าวใน (ก) ถ้าผู้เช่าที่ดินหรืออาคารนั้นไม่สามารถบริจาคค่าปลูกสร้างอาคารได้ดี ไม่มีความประสงค์จะเช่าที่ดินหรืออาคารนั้นต่อไปก็วัดจะมอบให้ผู้อื่นปลูกสร้างอาคารก็ได้ โดยยกกรรมสิทธิ์ให้แก่วัดทันที พร้อมกับมีเงื่อนไขตามที่ตกลงกันไว้ในสัญญา และให้วัดช่วยรื้อย้ายอาคารจากที่เช่า หรือค่าขนย้ายออกจากอาคารให้แก่ผู้เช่าตามจำนวนอันควร

(ค) เมื่อวัดได้ดำเนินการสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้เช่าที่ดินหรืออาคารดังกล่าวใน (ก) หรือ (ข) แล้วแต่กรณี แต่ผู้เช่าที่ดินหรืออาคารนั้นไม่ยอมตกลงด้วย ให้วัดหรือผู้จัดประโยชน์แทนวัดเสนอข้อขัดแย้งไปยังคณะกรรมการตามความในข้อ ๖ ในกรณีเช่นนี้ผู้เช่ามีสิทธิที่จะเสนอข้อขัดแย้งนั้นเองก็ได้

ท่านพุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินทปญโญ) ได้กล่าวถึงการบริหารว่า เป็นการดำเนินไปได้แห่งกิจการที่กระทำด้วยปัญญา กระทำด้วยความหวังและต้องทำเพื่อสังคมหรือน้อยที่สุดทำเพื่อตัวเอง ต้องมีการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุปสรรคด้วยสติปัญญา^{๔๗}

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์คงคปญโญ) กล่าวถึง ศาสนสมบัติ ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕ กล่าวว่าเป็น “ค่านาม” หมายถึง การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ สำหรับ ศาสนสมบัติ ที่จัดเป็นระเบียบบริหารการคณะสงฆ์ส่วนกลาง นั้นหมายถึง

๑. การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ ศาสนวัตถุและศาสนสถาน
๒. กิจการอันเกี่ยวกับวัด คือ การสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบเลิก การขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา การยกวัดร้างเป็นวัดที่มีพระภิกษุอยู่จำพรรษา และการยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง
๓. กิจการของวัดอื่นๆ เช่นการจัดงานวัด การรับบริจาค

^{๔๖} กองแผนงาน, **คู่มือพระสังฆาธิการ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๒๗๙.

^{๔๗} พุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินทปญโญ), **การบริหารธุรกิจแบบพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๕๓), หน้า ๙.

๔. การศาสนสมบัติของวัด

การควบคุมและส่งเสริม การสาธารณูปการ เป็นงานที่ละเอียดอ่อนเป็นตัวหลักของการคณะสงฆ์ แต่ผู้ปฏิบัติโดยตรงคือ เจ้าอาวาส ซึ่งเป็นพระสังฆาธิการระดับวัด เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้น ต้องมีความสัมพันธ์กัน ๒ ประการ คือ ควบคุมการจัดการศาสนสมบัติและส่งเสริมการพัฒนาจัดการศาสนสมบัติของวัด

การควบคุมดูแลวัดนั้น เจ้าคณะจะเพิกเฉยมิได้ ถ้าเพิกเฉยจะเป็นการละเว้นการปฏิบัติต้องสอดส่อง ดูแล ชี้แจง แนะนำ ในการสาธารณูปการของเจ้าอาวาส ดังต่อไปนี้

๑. ควบคุมการทำแผนผังวัดให้สอดคล้องกับยุคพัฒนา

๒. ควบคุมแบบแปลนเสนาสนะแต่ละวัดให้อยู่ในหลักประหยัดและพอเหมาะพอควรแก่สภาพท้องถิ่นและก่อสร้างตามแบบแปลน

๓. ควบคุมให้แต่ละวัดสร้างถาวรวัตถุให้เป็นทรงไทย หรือให้รักษาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสำคัญ

๔. ควบคุมการเงินและบัญชี รับ - จ่าย ของแต่ละวัดให้เป็นไปตามหลักบัญชี

๕. ควบคุมดูแลการเอกสารต่างๆ ของเจ้าอาวาส เช่น รายงานขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมาให้เป็นไปโดยถูกต้อง

๖. ควบคุมการจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปตามกฎกระทรวง^{๔๘}

พระพะยอม กลยาโณ ได้กล่าวถึงการจัดการศาสนสมบัติของวัด^{๔๙} หมายถึงการบริหารงานคณะสงฆ์ ผู้บริหารต้องตั้งอยู่ในธรรม มีศีล มีความรู้ มีความกล้าหาญ มีความขยัน และรู้จักละสิ่งที่ควรละ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข ความเจริญแก่สังคม

พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์ คงคปณฺโณ) ได้กล่าวถึงการบริหารการคณะสงฆ์ในปัจจุบันว่า^{๕๐} ประกอบด้วยองค์กรปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๓๕ ดังนี้ การสาธารณูปการ หมายถึงการช่วยเหลือ อุดหนุน หรือเกื้อกูล คนส่วนมากหรือคนทั่วไป หรือกิจการเกี่ยวกับการดูแลรักษา และจัดการวัดให้อยู่ในความเรียบร้อย เป็นงานเกี่ยวกับการพัฒนาอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมของวัด ได้แก่ การก่อสร้าง และบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุ ศาสนสถานให้วัดเรียบร้อยดีงาน ซึ่งได้แก่ การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน โดยมีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำในการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจ

^{๔๘} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโณ) , การคณะสงฆ์และการพระศาสนา, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑.

^{๔๙} พระพะยอม กลยาโณ, การบริหารเชิงพุทธในการบริหารธุรกิจแบบพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๙.

^{๕๐} พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์ คงคปณฺโณ), การพัฒนาพระสังฆาธิการภาค ๒ ภาคปฏิบัติการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๙.

พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ) ได้กล่าวถึงบทบาทสาธารณูปการ^{๕๑} หมายถึง การพัฒนาสาธารณูปการ โดยแบ่งออกเป็น ๓ ระดับได้แก่ พัฒนาวัด พัฒนาคนในวัด และพัฒนาชุมชน เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ความมุ่งหมายของการสาธารณูปการ ก็เพื่อบำรุงรักษาและส่งเสริมวัด ให้เป็นที่อำนวยการประโยชน์แก่ประชาชน หรือแก่สังคมผู้เป็นเจ้าของวัดให้พัฒนาสภาพรื้อไป ในปัจจุบันการกิจการคณะสงฆ์ และการพัฒนาพระศาสนาด้านสาธารณูปการของวัดแบ่งได้เป็น ๓ เรื่อง ดังต่อไปนี้ การบูรณะและพัฒนาวัด การก่อสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์เสนาสนะ และการดูแลรักษา และจัดการศาสนสมบัติของวัด

สรุปได้ว่า การจัดการศาสนสมบัติ เป็นภาระหน้าที่ของเจ้าอาวาสตามพระราชบัญญัติ คณะสงฆ์มาตรา๓๗ (๑) ว่า เจ้าอาวาสมีหน้าที่บำรุงรักษาวัดและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี เป็นหน้าที่ของผู้บริหารวัดและคณะสงฆ์โดยตรง ในส่วนรัฐและพุทธบริษัทจะต้องอุปถัมภ์ด้วยไม่ว่า จะก่อสร้างหรือบูรณะรักษาเสนาสนะของสงฆ์พระสังฆาธิการทุกรูปต้องมองเห็นความสำคัญการ จัดทำแผนแม่บทการก่อสร้างและรู้จักวิธีการบริหารงานสาธารณูปการเป็นอย่างดีมีเทคนิคและ วิธีการขอคำปรึกษากับหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบขั้นตอนการดำเนินการก่อสร้างการบริหาร จัดการงานสาธารณูปการที่ดีและต้องรู้จักวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและพัฒนาวัดให้สงบรวม รื่นเป็นศูนย์กลางพัฒนาของชุมชน โดยกำหนดยึดหลักการบริหารบูรณปฏิสังขรณ์การรักษาดูแล ทะนุบำรุง ศาสนวัตถุ และการจัดทำวัดให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างถึงกระนั้นก็ตามพระสงฆ์จะมีเพียง หน้าที่ในการทำนุบำรุงรักษาเพียงอย่างเดียวไม่ได้ ต้องมีการอนุรักษ์ศาสนสถานคือดูแลรักษาศาสน สถานให้มั่นคงถาวรและเป็นการอนุรักษ์สถานแก่อนุชนรุ่นหลังได้

๒.๓.๒ ปัญหาข้อกฎหมายของการพัฒนาการจัดการศาสนสมบัติ

จากการทบทวนวัตถุประสงค์ที่เกี่ยวกับการจัดการศาสนสมบัติ พบว่า ทรัพย์สินที่เป็น ของพระศาสนาเรียกว่าศาสนสมบัติ กฎหมายสงฆ์แบ่งศาสนสมบัติเป็นสองประเภทคือ ศาสนสมบัติ กลาง ได้แก่ทรัพย์สินของพระศาสนาซึ่งมีไซ้ของวัดใดวัดหนึ่ง อีกประเภทคือศาสนสมบัติของวัดได้แก่ ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง เช่นโฉนดที่ดินของวัด อาคารเสนาสนะของวัด ฯลฯ สำหรับผู้มีอำนาจ ดูแลจัดการศาสนสมบัติของวัดก็คือเจ้าอาวาส ส่วนการดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติกลางเป็น อำนาจหน้าที่ของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

ศาสนสมบัติของวัด คือ ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง และเนื่องจากวัดเป็นนิติบุคคลตาม พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ การดูแลรักษาและจัดการก็เป็นอำนาจหน้าที่ของ เจ้าอาวาส ซึ่งเป็นผู้แทนของนิติบุคคล คือ วัด แต่แม้ว่าการดูแลรักษาและจัดการทรัพย์สินของวัด ใดๆ จะเป็นอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสวัดนั้นๆ ก็ตามการดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัดที่ เจ้าอาวาสจะกระทำได้นั้น จะต้องไม่ขัดต่อกฎหมาย และจำต้องเป็นไปตามวิธีการที่กำหนดใน กฎกระทรวง ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๑๑) ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่ง

^{๕๑}พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ), **พุทธศาสตร์ปริทรรศน์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๗๔.

กำหนดวิธีการปฏิบัติในการดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัดไว้เป็นแม่บทให้เจ้าอาวาสถือปฏิบัติ ซึ่งการจัดการทรัพย์สินของวัดในด้านการลงทะเบียนทรัพย์สิน การจำหน่ายออกจากทะเบียน การทำทะเบียนที่จัดประโยชน์ ทะเบียนผู้เช่า วัดสามารถกระทำได้โดยเรียบริ้อย เพราะมีขั้นตอนการดำเนินงานที่ชัดเจน ประกอบกับแบบทะเบียน แบบบัญชี และแบบพิมพ์อื่นๆ กรมศาสนา ก็ได้กำหนดไว้ให้แล้ว แต่อย่างไรก็ตาม การบริหารจัดการดูแลและจัดประโยชน์ในอสังหาริมทรัพย์ของวัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งด้านพระศาสนาเอง และการจัดหารายได้เพื่อทำนุบำรุงรักษาวัด ก็ยังประสบปัญหาในการดำเนินการหลายประการ อาทิปัญหาอันเนื่องด้วยกฎหมายที่เกี่ยวข้อง^{๕๒}

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ กฎกระทรวงที่ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และกฎหมายเถรสมาคม บางส่วนไม่เหมาะสมกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน เนื่องจากกฎหมายต่างๆ เหล่านี้มีพื้นฐานมาจากพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๑๘๘๔ แม้จะมีการแก้ไขปรับปรุงมาตามลำดับก็ตาม ก็ยังคงมีลักษณะบางประการไม่เหมาะสมกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป คือ^{๕๓}

๑. การเป็นผู้แทนของวัดของเจ้าอาวาสในการจัดการศาสนสมบัติของวัดวัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล ตามความในมาตรา ๓๑ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ดังนั้นจึงต้องตกอยู่ภายใต้บทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และกฎหมายอื่นๆ ด้วย วัดทั้งหลายย่อมมีสิทธิและหน้าที่ต่างๆ ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเช่น เรื่องสถานะนิติบุคคลของวัด เว้นแต่สิทธิและหน้าที่ที่จะพึงมีได้เฉพาะบุคคลธรรมดา การแสดงเจตนาในการใช้สิทธิและหน้าที่จึงจำเป็นต้องมีผู้แทน ซึ่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้บัญญัติไว้ในมาตรา ๓๑ วรรคสามว่า “เจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป” ดังนั้นเจ้าอาวาสจึงเป็นทั้งผู้ปกครองของวัด ตามมาตรา ๓๗ (๒) และเป็นผู้แทนวัดตามมาตรา ๓๑ วรรคสาม ทั้งมีฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา ตามมาตรา ๔๕ ตำแหน่งเจ้าอาวาส จึงเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญยิ่ง หน้าที่ที่สำคัญอย่างหนึ่งของเจ้าอาวาส คือ บำรุงรักษา วัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี ตามมาตรา ๓๗ (๑) การจัดการศาสนสมบัติของวัดในปัจจุบันจำเป็นต้องใช้ความรู้ความสามารถสูงใน การบริหารจัดการเพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งด้านศาสนาและด้านรายได้ของวัด เจ้าอาวาสในฐานะผู้แทนของวัดมีทั้งบทบาทของสงฆ์ที่จะต้องจรจรโง่งพระพุทธรูปศาสนา รวมไปถึงการปกครองสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาในวัดและปกครองสอดส่องคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือ ฟานักพักอาศัยอยู่ในวัดอีกทั้งยังทำหน้าที่ในการจัดการกิจการต่างๆ อันเกี่ยวเนื่องกับวัดทั้งสิ้น โดยเฉพาะในฐานะผู้แทนของวัดในการบริหารจัดการอสังหาริมทรัพย์ที่เป็นศาสนสมบัติของวัด เจ้าอาวาสต้องมีผลผูกพันทางกฎหมายตามประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และกฎหมาย

^{๕๒} กรมการศาสนา, พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๕๐), หน้า ๒๑๐.

^{๕๓} สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, วัดพัฒนาตัวอย่าง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนา, ๒๕๕๒), หน้า ๔๘.

อื่นๆ แต่การกำหนดคุณสมบัติของเจ้าอาวาส ตามกฎหมายอาวาสมาคม ฉบับที่ ๑๖ (พ.ศ. ๒๕๓๕) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ เป็นการให้ความสำคัญในการปกครองคณะสงฆ์เท่านั้นไม่ได้กำหนดคุณสมบัติด้านการศึกษาในทางโลกเอาไว้ด้วย การจัดประโยชน์ในอสังหาริมทรัพย์ อันเป็นศาสนสมบัติของวัด กรณีนี้ผู้เขียนเห็นว่ามีส่วนที่ต้องเกี่ยวข้องกับกฎหมาย เช่น นิติกรรมสัญญา เป็นต้น รวมไปถึงศาสตร์ในการบริหาร ซึ่งหากขาดความรู้ความเข้าใจการศึกษาทางโลกแล้ว อาจเป็นผลเสียและส่งผลไปถึงการมอบอำนาจให้บุคคลอื่นที่จะเข้ามารองรับอำนาจ ของเจ้าอาวาส ในฐานะผู้รับมอบอำนาจ รวมไปถึงการวางมาตรการหรือการมอบอำนาจให้บุคคล คณะกรรมการ หรือคณะบุคคล ดำเนินการบริหารจัดการฯ แทนเจ้าอาวาส ก็อาจเกิดผลเสีย และไม่มีประสิทธิภาพ ในการบริหารและจัดการได้ นอกจากนี้ตำแหน่งเจ้าอาวาส มาตรา ๔๕ ถือว่าเป็นเจ้าพนักงาน ตามประมวลกฎหมายอาญา ๒ ถ้าเจ้าอาวาสหรือผู้แทนเจ้าอาวาสหรือผู้จัดประโยชน์ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ดำเนิน การจัดประโยชน์แทนวัดโดยมิชอบ โดยหลักปฏิบัติดังกล่าวทั้งรู้และไม่รู้เท่าถึงการณ์ ถือว่ามีความผิดทางกฎหมาย เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว หากขาดการบริหารจัดการอสังหาริมทรัพย์ของวัดที่เหมาะสม เจ้าอาวาสอาจมีความผิดในฐานะเจ้าพนักงานปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบได้

๒. การแต่งตั้งไวยาวัจกรหรือผู้จัดประโยชน์ของวัด เป็นผู้จัดการศาสนสมบัติของวัดการแต่งตั้งถอดถอนไวยาวัจกร อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๕ ตรี แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และมาตรา ๒๓ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ มหาเถรสมาคมตรากฎหมายอาวาสมาคม ว่าด้วยการแต่งตั้งและถอดถอนไวยาวัจกร ทั้งนี้ คำว่า “ไวยาวัจกร” หมายถึง คฤหัสถ์ผู้ได้รับการแต่งตั้งให้มีหน้าที่เบิกความจ่าย “นิตยภัต” และมีอำนาจดูแลรักษาจัดการทรัพย์สินของวัดได้ตามที่เจ้าอาวาสมอบหมาย เป็น หนังสือ นิตยภัตตามระเบียบกรมการศาสนาว่าด้วยการเบิกจ่ายนิตยภัต พ.ศ. ๒๕๑๔ หมายถึง เงินงบประมาณที่กรมการศาสนาได้รับเป็นประจำปีเพื่อจ่ายถวายอุปถัมภ์ ให้แก่พระภิกษุผู้ได้รับแต่งตั้ง หรือพระภิกษุผู้ปฏิบัติหน้าที่พิเศษตามที่กำหนดไว้ในบัญชีอัตรานิตยภัต พระภิกษุผู้มีตำแหน่งหลายตำแหน่ง ทางราชการจะถวายนิตยภัตในตำแหน่งที่สูงกว่าเพียงตำแหน่งเดียว พระภิกษุผู้ได้รับแจ้งการถวายนิตยภัต ในเขตจังหวัดพระนคร ธนบุรี นนทบุรี และสมุทรปราการ ให้ไวยาวัจกร ไปขอเบิกนิตยภัตที่กรมการศาสนา ในเขตจังหวัดอื่นให้ไวยาวัจกรไปขอเบิกนิตยภัตที่จังหวัดซึ่งพระภิกษุรูปนั้น สังกัดอยู่ภายในเดือนกันยายนของปี

การจัดการประโยชน์จากศาสนสมบัติวัด ในกรณีที่วัดมีที่ดินมากพอจะนำมาหาประโยชน์ได้ ก็ให้วัดเหล่านั้นจัดหาประโยชน์เข้าวัดจากที่ดินเหล่านั้นได้ โดยการตั้งไวยาวัจกรเป็นตัวแทนของเจ้าอาวาส หรือแต่งตั้งผู้จัดหาประโยชน์ของวัดขึ้นดำเนินการ เหตุที่ต้องแต่งตั้งไวยาวัจกร ก็เพราะว่าการจัดประโยชน์ในศาสนสมบัติวัด โดยเฉพาะอสังหาริมทรัพย์เป็นเรื่องธุรกิจการค้าเชิงพาณิชย์ และการเงิน ซึ่งไม่เหมาะสมที่จะให้เจ้าอาวาสเข้ามาจัดการด้วยตนเอง กฎหมายจึงตั้งให้ไวยาวัจกรเป็นตัวแทนเจ้าอาวาส และเป็นตัวแทนของวัด ซึ่งวัดต้องรับผิดชอบในการกระทำนั้น ถ้าได้กระทำภายในของเขตอำนาจที่ได้รับมอบหมาย ดังนั้น ตำแหน่งไวยาวัจกร จึงเป็นตำแหน่งที่สำคัญสำหรับกิจการของคณะสงฆ์ตำแหน่งหนึ่ง ตามบทบัญญัติกำหนดให้ช่วยงานเจ้าอาวาส หรือ แทนเจ้าอาวาสเมื่อได้รับมอบหมายหน้าที่จากเจ้าอาวาส จึงจะมีอำนาจโดยสมบูรณ์ในการดูแลรักษาและจัดการทรัพย์สินของวัดตามที่ได้รับ มอบหมาย จากคุณสมบัติของคฤหัสถ์ ผู้ที่จะได้รับการแต่งตั้งเป็น

ไวยาวัจกร กรณีนี้ผู้เขียนเห็นว่ายังไม่ได้กำหนดคุณสมบัติบางประการของไวยาวัจกรที่ เหมาะสมกับ สภาพปัจจุบัน เช่น ไม่ได้กำหนดคุณสมบัติทางการศึกษาของไวยาวัจกร อีกทั้งวาระในการดำรง ตำแหน่ง และการสรรหาตัวบุคคลที่เหมาะสมกับกิจการที่ได้รับมอบอำนาจเฉพาะเรื่อง อำนาจในการ แต่งตั้งไวยาวัจกร นั้น คือ เจ้าอาวาสของวัดนั้นปรึกษาสงฆ์ในวัดพิจารณาคัดเลือกคฤหัสถ์ผู้มี คุณสมบัติ ตามที่กำหนดไว้ และโดยทั่วไปแล้วเจ้าอาวาสมักจะแต่งตั้งบุคคลที่มีความคุ้นเคย หรือ ญาติพี่น้อง ให้เป็นผู้จัดการประโยชน์ในศาสนสมบัติของวัด และในการจัดประโยชน์ใน อสังหาริมทรัพย์บางประการจะต้องเกี่ยวข้องกับตัวบท กฎหมาย เช่น การทำนิติกรรมสัญญาต่างๆ ซึ่งจะต้องรู้เรื่องกฎหมายอย่างถ่องแท้ ดังนั้นหากไวยาวัจกร ไม่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมย่อมทำให้ เกิดผลเสียในการบริหารจัดการอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งเป็น ศาสนสมบัติของวัดได้

๓.การควบคุมตรวจสอบและการถ่วงดุลอำนาจของผู้เกี่ยวข้องจากกรณีผู้มอบอำนาจ และผู้รับมอบอำนาจ ในฐานะที่วัดเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย ตามความในมาตรา ๓๑ แห่ง พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และตามความในมาตรา ๓๗ (๑) เจ้าอาวาสมี หน้าที่ดำเนินการดูแลรักษาประโยชน์ในศาสนสมบัติของวัด และเจ้าอาวาสมีอำนาจในการแต่งตั้ง ไวยาวัจกร ได้ตามกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๘ (พ.ศ. ๒๕๓๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอน ไวยาวัจกร ซึ่งอาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๕ ตรี แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

ผู้แทนและตัวแทนในการจัดการดูแลรักษาศาสนสมบัติในอสังหาริมทรัพย์ซึ่งเป็นศาสน สมบัติของวัด คือ เจ้าอาวาส และไวยาวัจกร หรือผู้จัดการประโยชน์ต้องดูแลรักษาและจัดการศาสน สมบัติของวัดให้เป็นไปตามกฎ กระทรวง ฉบับที่ ๒ (๒๕๑๑) ซึ่งข้อ ๓ กำหนดให้การเช่าที่ดินหรือ อาคาร เจ้าอาวาสต้องจัดให้ไวยาวัจกร หรือผู้จัดการประโยชน์ของวัด ซึ่งเจ้าอาวาสแต่งตั้ง ทำทะเบียน ทรัพย์สินที่จัดประโยชน์ ทะเบียนผู้เช่าหรือผู้อาศัยไว้ให้ถูกต้อง และเก็บรักษาทะเบียนและหนังสือ สัญญาเช่าไว้เป็นหลักฐาน โดยที่กฎกระทรวง ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๑๑) ข้อ ๓ นี้ ไม่ได้บัญญัติการ ควบคุมตรวจสอบของเจ้าอาวาสไว้ และในข้อ ๖ กำหนดให้เจ้าอาวาสจัดให้ไวยาวัจกรหรือผู้จัด ประโยชน์ของวัดซึ่งเจ้าอาวาส แต่งตั้งทำบัญชีรับจ่ายเงินของวัด และเมื่อสิ้นปีปฏิทิน ให้ทำบัญชีเงิน รับจ่ายและคงเหลือ ทั้งนี้ให้เจ้าอาวาสตรวจตราดูแลให้เป็นไปโดยเรียบร้อยและถูกต้อง โดยตรวจได้ เสมอในเมื่อมีความประสงค์จะตรวจ แต่ไม่ควรทิ้งระยะเวลาอันเกินไป และอาจมอบหมายให้ภิกษุ รูปอื่นที่มีความรู้ทางบัญชีทำการตรวจแทนได้ อันเป็นการตรวจสอบเบื้องต้นของเจ้าอาวาส ซึ่งถ้า พบว่าไวยาวัจกรทุจริตต่อหน้าที่ หรือไม่ปฏิบัติหน้าที่จนเป็นเหตุให้เกิดความเสียหายอย่างร้ายแรง หรือประมาทเลินเล่อในหน้าที่เป็นเหตุให้เกิดความเสียหายแก่วัดอย่างร้ายแรง เจ้าอาวาสอาจสั่งถอด ถอนไวยาวัจกรผู้นั้นออกจากหน้าที่ได้ โดยอนุมัติของเจ้าคณะอำเภอตามกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๘ (พ.ศ. ๒๕๓๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนไวยาวัจกรสำหรับผู้จัดประโยชน์เป็นอำนาจในการ แต่ง ตั้งของเจ้าอาวาส จึงอาจถอนคืนการจัดประโยชน์จากผู้นั้นได้ โดยแจ้งการถอนคืนแก่ผู้นั้นเป็น หนังสือไว้เป็นหลักฐาน อันเป็นการควบคุมตรวจสอบของเจ้าอาวาสได้อย่างสมบูรณ์ แต่สำหรับเจ้า อาวาสซึ่งมีหน้าที่บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี ตามมาตรา ๓๗ (๑) แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ นั้น ในบทกำหนดโทษ หมวด ๗ กรณีนี้ผู้เขียนเห็นว่า ไม่ได้บัญญัติไว้ จึงไม่อาจควบคุมตรวจสอบได้โดยตรง อีกทั้งกฎกระทรวง ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๑๑) ใน

การดูแลรักษาจัดการศาสนสมบัติของวัด ก็ไม่ได้กำหนดอำนาจให้ผู้ใดในการตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าอาวาส ดังนั้นถ้าเจ้าอาวาสฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และกฎกระทรวง ย่อมเกิดปัญหาในทางปฏิบัติในการควบคุมตรวจสอบ แต่ผู้บังคับบัญชาตามลำดับชั้นอาจใช้กฎหมายตราสามศก ฉบับที่ ๑๖ (พ.ศ. ๒๕๓๕) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ ในหมวด ๔ จริยาพระสังฆาธิการ ในข้อ ๔๓ ซึ่งบัญญัติไว้ว่า “พระสังฆาธิการต้องเฝ้าเพื่อต่อพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎกระทรวง กฎหมายตราสามศก ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง ประกาศ พระราชบัญญัติสมเด็จพระสังฆราชสังวร และปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยโดยเคร่งครัด ” ในการควบคุมดูแล แนะนำ ชี้แจง หรือสั่งให้เจ้าอาวาสผู้อยู่ในบังคับบัญชาปฏิบัติตามจริยาพระสังฆาธิการได้ เนื่องจากการดูแลรักษาจัดการศาสนสมบัติของเจ้าอาวาสนั้น ต้องปฏิบัติตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และกฎกระทรวง^{๕๔}

๔.การจัดการศาสนสมบัติของวัดตามวิธีการที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวงมาตรา ๔๐ วรรคสามแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้บัญญัติไว้ว่า “การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง” ซึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้อาศัยอำนาจตามความในพระราชบัญญัตินี้ ออกกฎกระทรวง ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๑๑) ว่าด้วยการดูแลรักษา และ จัดการศาสนสมบัติของวัด ซึ่งผูกพันให้วัดต้องปฏิบัติตามวิธีการที่กำหนด และบางกรณีการดำเนินการจัดการศาสนสมบัติของวัดต้องได้รับความเห็นชอบ จากกรมการศาสนา ก่อน ได้แก่ กฎกระทรวง ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๑๑) ข้อ ๒ กำหนดว่า “การกั้นที่ดินซึ่งเป็นที่ดิน ให้เป็นที่จัดประโยชน์ จะกระทำได้อีกต่อเมื่อกรมการศาสนาเห็นชอบและได้รับอนุมัติจากมหาเถรสมาคม” ในข้อ ๔ “การให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ ที่กัลปนา หรือที่วัดที่กั้นไว้เป็นที่จัดประโยชน์ ที่มีกำหนดระยะเวลาเช่าเกินสามปี จะกระทำได้อีกต่อเมื่อได้รับความเห็นชอบจากกรมการศาสนา ” และในข้อ ๕ “การเก็บรักษาเงินของวัดในส่วนที่เกินสามพันบาทขึ้นไปให้เก็บรักษาโดย ฝ่ายกรมการศาสนา จังหวัด อำเภอ หรือ ธนาคาร หรือนิติบุคคลที่กรมการศาสนาให้ความเห็นชอบ ทั้งนี้ให้ฝากในนามของวัด” ข้อกำหนดดังกล่าวนี้ ผู้เขียนเห็นว่า ไม่เอื้อประโยชน์ในการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ที่เป็นศาสนสมบัติของวัด เกิดความล่าช้าและไม่สะดวกในการลงทุนเพื่อประโยชน์ตอบแทนของวัด อีกทั้งไม่มีข้อบัญญัติใดทั้งในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และกฎกระทรวง เป็นบทลงโทษ ถ้าไม่ปฏิบัติตาม ดังนั้นถ้าเจ้าอาวาสฝ่าฝืน กรมการศาสนาก็ไม่มีอำนาจบังคับ แต่วัดอาจมีปัญหากฎหมายในสัญญาเช่าเกินสามปีในที่ธรณีสงฆ์ ที่กัลปนา หรือที่จัดประโยชน์กับผู้เช่าได้^{๕๕} นอกจากนั้น

^{๕๔} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีการบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๕.

^{๕๕} คำพิพากษาฎีกาที่ ๒๗๔๑/๒๕๔๑, ที่ดินพิพาทเป็นทรัพย์สินที่พระภิกษุ ส. ได้มาในระหว่างเวลาที่อยู่ในสมณเพศ และพระภิกษุ ส. ไม่ได้จำหน่ายไปในระหว่างมีชีวิตหรือทำพินัยกรรมอย่างอื่น ที่ดินพิพาทจึงตกเป็นกรรมสิทธิ์ของวัด ซึ่งเป็นวัดที่เป็นภูมิลำเนาของพระภิกษุ ส. ตาม ป.พ.พ. มาตรา ๑๖๒๓ ดังนี้ไม่ว่าโจทก์จะซื้อ มาโดยสุจริตไม่ก็ตาม โจทก์ก็ย่อมไม่ได้กรรมสิทธิ์ในที่ดินพิพาท เพราะตาม พ.ร.บ.คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ มาตรา ๓๔ ที่วัดจะโอนกรรมสิทธิ์ได้ก็แต่โดยพระราชบัญญัติ โจทย์ย่อมไม่มีอำนาจฟ้องขับไล่จำเลยซึ่งอาศัยอยู่ในที่ดินพิพาทได้.

กฎกระทรวงก็ไม่ได้บัญญัติถึงรายละเอียด และวิธีการจัดหาประโยชน์ในอสังหาริมทรัพย์ของวัดอย่างชัดแจ้ง ให้เป็นอำนาจของเจ้าอาวาสหรือตัวแทนที่จะจัดการหาประโยชน์ในที่ดินของวัดไป โดยลำพังไม่ต้องอยู่ในความควบคุมของหน่วยงานทางราชการ ซึ่งถ้าเจ้าอาวาสไม่สอดคล้องดูแลไวยาวัจกร ผู้จัดประโยชน์อย่างทั่วถึง หรือตัวแทนที่แต่งตั้งทำหน้าที่ได้ไม่ดีพอ เป็นบุคคลที่ไม่เหมาะสม หรือไม่มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการวัด อาจสูญเสียผลประโยชน์เป็นจำนวนมากได้

๕.ลักษณะ ของการผูกพันในนิติกรรมสัญญาต่างๆ และผลผูกพันตามกฎหมาย ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๑๑) ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ต่อผู้มอบอำนาจและผู้รับมอบอำนาจเจ้าอาวาสซึ่งเป็นผู้แทนโดยชอบด้วยกฎหมายของวัด ในฐานะที่วัดมีสถานภาพเป็นนิติบุคคลตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๓๕ มีความชอบธรรมที่จะบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัด โดยเฉพาะอสังหาริมทรัพย์ของวัด กิจการบางอย่างที่ต้องอาศัยรูปการการจัดการจัดการในเชิงพาณิชย์อันเกี่ยวเนื่อง ด้วยอสังหาริมทรัพย์ของวัดตามกฎหมาย มีรูปแบบการจัดการตามกฎหมายในเรื่องของ นิติกรรมสัญญาเช่าต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการให้เช่าที่ดิน หรืออาคาร ซึ่งเป็นศาสนสมบัติของวัด ดังนั้นเจ้าอาวาสซึ่งเป็นผู้แทนของวัดจึงมีผลผูกพันตามกฎหมายในอันที่จะลงนาม ในฐานะคู่สัญญาที่เข้าผูกพันในนิติกรรมสัญญาต่างๆ ของวัด จากความไม่เหมาะสม รวมถึงข้อจำกัดในด้านวัฒนธรรมประเพณีสังคมไทยที่เคารพเทิดทูนพระภิกษุสงฆ์ จึงให้อำนาจเจ้าอาวาสที่จะมอบอำนาจให้กับบุคคลภายนอกเข้ามาดำเนินการแทนเจ้า อาวาสได้ กฎกระทรวงฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๑๑) ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แต่เนื่องจากเจ้าอาวาสในฐานะตัวการผู้มอบอำนาจเฉพาะ ซึ่งได้กระทำไปในขอบเขตของอำนาจตามกฎหมายอันจะต้องรับผิดชอบบุคคลภายนอก ซึ่งเข้ามาเป็นคู่สัญญากับวัดผลผูกพันดังกล่าวระหว่างผู้มอบอำนาจ และผู้รับมอบอำนาจ กรณีนี้ผู้เขียนเห็นว่า ยังมีได้มีการกำหนดไว้อย่างเด่นชัดในพระราชบัญญัติพระสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และกฎหมายที่เกี่ยวข้องอันเป็นอุปสรรคอย่างอื่นในการบริหารจัดการศาสนสมบัติ ของวัด โดยเฉพาะอสังหาริมทรัพย์ให้เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน ในการจัดการดูแลรักษา และหาประโยชน์ในศาสนสมบัติ เนื่องจากวัดเป็นเจ้าของอสังหาริมทรัพย์ เช่น ที่ดิน ซึ่งตามกฎหมายฉบับที่ ๒ ได้กำหนดให้ผู้มีหน้าที่ในการดูแลรักษาและจัดประโยชน์ในศาสนสมบัติของวัด หลายฝ่ายด้วยกัน ซึ่งอาจจะอยู่ในฐานะ “ผู้แทน” ของวัด หรือ “ตัวแทน” ของวัด ถ้าได้กระทำกิจการใดๆ ในหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายโดยชอบด้วย กฎกระทรวง ฉบับที่ ๒ แล้ว ก็ถือว่าได้กระทำภายในกิจการเพื่อประโยชน์แก่วัด โดยชอบด้วยกฎหมาย วัดจึงมีหน้าที่ต้องผูกพันในกิจการนั้นๆ

๖.อำนาจหน้าที่ของผู้บังคับบัญชาในคณะสงฆ์ในการควบคุมดูแลการจัดประโยชน์ในศาสนสมบัติของวัดการปกครองคณะสงฆ์ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้กำหนดไว้ในมาตรา ๒ “คณะสงฆ์ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม การจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎมหาเถรสมาคม” และมาตรา ๒๐ ทวิ ได้บัญญัติไว้ว่า “เพื่อประโยชน์แก่การปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ให้มีเจ้าคณะใหญ่ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์” สำหรับการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ได้จัดแบ่งเขตปกครองเป็นภาค จังหวัด อำเภอ และตำบล โดยมีเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล เป็นผู้ปกครองตามลำดับชั้น การปกครองคณะสงฆ์มีขั้นตอนที่ต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินการค่อนข้างยาวนาน อาจจะทำให้เกิดปัญหาในการควบคุมดูแลในปกครองของสงฆ์ได้ โดยเฉพาะการ

บริหาร จัดการผลประโยชน์ในอสังหาริมทรัพย์ซึ่งเป็นศาสนสมบัติของวัด อีกทั้งไม่มีข้อบัญญัติถึงอำนาจและหน้าที่ของพระสังฆาธิการที่เป็นผู้บังคับบัญชาของเจ้าอาวาส ในการควบคุมดูแลการจัดประโยชน์ในศาสนสมบัติของวัดกฎกระทรวงกำหนดไว้เป็น เพียงการเสนอเรื่องตามลำดับชั้นถึงกรมการศาสนา

๗.วัด สำนักสงฆ์ และที่พักสงฆ์วัดในประเทศไทย ตามสถิติข้อมูลของกรมการศาสนามีวัดซึ่งได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา และยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา จำนวนทั้งสิ้น ๓๒,๗๑๐ วัด๖ โดยไม่ได้กล่าวถึงจำนวนสำนักสงฆ์ ซึ่งวัดตามมาตรา ๓๑ แห่งพระบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ มีสองอย่างคือ วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา และสำนักสงฆ์ และมาตรา ๓๒ กล่าวว่า “การสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบเลิกวัด และการขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา ให้เป็นตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง” ซึ่งกฎกระทรวง ฉบับที่ ๑ (พ.ศ.๒๕๐๗) ที่อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๖ และมาตรา ๓๒ แห่งพระบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้บัญญัติถึงการสร้างวัด การตั้งวัด การรวมวัด การย้ายวัด การยุบเลิกวัด และการขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา โดยไม่ได้กล่าวถึงการสร้างสำนักสงฆ์ ดังนั้น สำนักสงฆ์ที่กระจายอยู่ทั่วประเทศไทย ย่อมเป็นการใช้เรียกชื่อพ้องเป็นเพียงที่พักสงฆ์ คือ เป็นที่พำนักของพระภิกษุที่ไม่ได้ขออนุญาตสร้างวัดและตั้งวัด เพราะสำนักสงฆ์ ตามมาตรา ๓๑ นั้น อาจแปลตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย คือ วัดที่ยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ซึ่งถ้าเกิดคดีความขึ้น๕๖ กรณีนี้ผู้เขียนเห็นว่า ที่พักสงฆ์ที่ไม่ได้ขออนุญาตในการสร้างวัดและการตั้งวัดย่อมไม่อยู่ในความคุ้มครองหรือในบังคับของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ดังเช่นมาตรา ๓๔ บัญญัติว่า “ที่วัด และที่ธรณีสงฆ์ จะโอนกรรมสิทธิ์ได้ก็แต่โดยพระราชบัญญัติ๕ และห้ามมิให้บุคคลใดยกอายุความขึ้นต่อสู้กับวัดในเรื่องทรัพย์สินอันเป็นที่ วัด และที่ธรณีสงฆ์” มาตรา ๓๕ บัญญัติว่า “ที่วัดและที่ธรณีสงฆ์เป็นทรัพย์สินซึ่งไม่อยู่ในความรับผิดชอบแห่งการ บังคับคดี๕” เมื่อที่พักสงฆ์ไม่ใช่วัด ย่อมไม่อยู่ในสายการปกครองของคณะสงฆ์ ทั้งฝ่ายสงฆ์ และฝ่ายบ้านเมืองจึงควบคุมได้ยาก อีกทั้งการจัดประโยชน์ในอสังหาริมทรัพย์ ก็อาจไม่ถูกต้องตามกฎหมาย อาจก่อให้เกิดกรณีพิพาทขึ้นได้ ซึ่งอาจเป็นที่เสื่อมเสียแก่พระศาสนาได้เหมือนกัน^{๕๖}

สรุปได้ว่าเจ้าอาวาส มีอำนาจหน้าที่จัดการดูแลศาสนสมบัติของวัด และมาตรา ๕๗ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๔๔ ที่ว่า “พระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งตามพระราชบัญญัตินี้ให้ถือว่า เป็นเจ้าพนักงานตามกฎหมายลักษณะอาญา” ซึ่งจำเลยโต้แย้งว่าเป็นเพียงการให้อำนาจไว้ เพื่อควบคุมและคุ้มครองวัดอย่างเดียวกับเจ้าพนักงานเท่านั้น มิได้มีผลบังคับว่า ถ้าทำผิดจะต้องเป็นเรื่องเจ้าพนักงานกระทำผิดด้วยโดยตรง ดังที่กฎหมายลักษณะอาญาบัญญัติไว้ ในเรื่องเจ้าพนักงานกระทำผิดนั้น ฯลฯ คำว่า “ให้ถือว่าเป็นเจ้าพนักงานตามกฎหมายลักษณะอาญา”

^{๕๖} คำพิพากษาฎีกาที่ ๗๔๙๐/๒๕๔๒, ระหว่างวัดโนนสูง และนายสมร บุญคน กับพวกจำเลย ว่า วัดที่ได้รับอนุญาตให้สร้างเป็นวัดได้ แต่ยังไม่ดำเนินการจัดตั้งเป็นวัด เป็นเพียงสำนักสงฆ์ไม่มีอำนาจฟ้องคดี จึงถือว่ายังไม่เป็นนิติบุคคล.

นั้น บ่งชี้ว่า อำนาจ และหน้าที่ พร้อมมูลทั้ง ๒ ประการ กล่าวคือ เมื่อมีอำนาจในวัดเหมือนเจ้าพนักงานแล้ว หากกระทำผิดในหน้าที่ก็ต้องผิดฐานเจ้าพนักงานกระทำผิดด้วย โดยนัยเช่นเดียวกัน

๒.๓.๓ ลักษณะงานของการจัดการศาสนสมบัติของวัด

การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ ได้แก่ การก่อสร้างศาสนาวัตถุขึ้นใหม่ การซ่อมแซมของเก่าและการปรับปรุงตกแต่งศาสนวัตถุและศาสนสถานที่มีอยู่เดิมหรือที่เพิ่มเติมขึ้นใหม่ เพื่อให้เหมาะสมยิ่งขึ้น ขอเรียนแนะนำ ดังนี้

ระยะเริ่มสร้างวัด ก่อนแต่จะสร้างวัดควรจัดหาสถานที่ตั้งวัดให้ได้ก่อนโดยเจ้าของที่ดินยอมยกให้เมื่อได้ที่ดินแล้วควรเขียนแผนผังวัดและแบบแปลนสิ่งก่อสร้างให้เหมาะสมกับสภาพที่ดินและเหมาะสมแก่ชุมชนผู้จะบำรุงวัด รวบรวมทรัพย์สินและวัสดุอุปกรณ์ที่จะใช้ก่อสร้างให้ได้พอควรแล้วจัดทำเอกสารขออนุญาตสร้างวัดตามแบบของทางราชการ เมื่อได้รับอนุญาตให้สร้างวัดและได้สร้างเสนาสนะพอควรแล้วจึงขอตังวัดตามแบบของทางราชการ เมื่อกระทรวงศึกษาธิการประกาศตั้งวัดแล้วคณะสงฆ์จึงแต่งตั้งเจ้าอาวาส รับโอนที่ดินและรับถวายเสนาสนะเป็นของสงฆ์ พร้อมบันทึกประวัติวัดไว้เป็นหลักฐาน การจัดการระยะนี้เป็นภาระคนอื่นดำเนินการ มาก่อนเจ้าอาวาสจะได้ปฏิบัติต่อเมื่อได้รับแต่งตั้งแล้ว

ระยะตั้งวัดแล้ว เมื่อตั้งวัดแล้วหรือกรณีที่เจ้าอาวาสรับช่วงตำแหน่งจากรูปอื่นซึ่งมีวัดมานานก็ตามควรดำเนินการดังนี้ ถ้าเดิมไม่มีแผนผังวัดเลยควรเร่งเขียนแผนผังวัดและแบบแปลนเสนาสนะใหม่ ถ้ามีอยู่แล้วต้องดำเนินการก่อสร้าง หรือซ่อมแซมหรือปรับปรุงตามแผนผังวัดและแบบแปลนเดิม เว้นแต่มีการขยายที่ตั้งวัดให้กว้างขวางขึ้น ในกรณีเช่นนี้หากต้องการแผนผังวัดใหม่ก็เขียนใหม่โดยอาศัยแผนผังเดิมเป็นหลักและควรขออนุญาตจากเจ้าคณะผู้ปกครองและดำเนินการเพื่อบูรณปฏิสังขรณ์จากมหาเถรสมาคม แบบแปลนเสนาสนะนั้นควรยึดทรงไทยอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติเป็นหลักหรือยึดศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสำคัญ การก่อสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์หรือตกแต่งบริเวณวัด เจ้าอาวาสควรรับฟังความคิดเห็นพระภิกษุสามเณรในวัดละทายกทายิกาผู้บำรุงวัดเป็นหลักประกอบการตัดสินใจและการก่อสร้างใด ๆ ในวัดควรคำนึงถึงแหล่งมาแห่งทรัพย์สินและความเหมาะสมกับชุมชนเป็นหลัก และควรระมัดระวังอย่าให้มีการแตกแยกความคิดระหว่างบ้านกับวัด เพราะการสาธารณูปการเป็นเหตุ^{๕๗}

แผนผังวัด การกำหนดแผนผังวัดมิใช่เรื่องยุติตายตัวย่อมมีข้อยกย้ายถ่ายเทไปตามเหตุการณ์ ขอให้คำนึงขนาดของวัดและชุมชนพร้อมสภาพที่ดินที่ตั้งวัดและความเหมาะสมเป็นสำคัญ^{๕๘}

วัดขนาดเล็ก วัดขนาดเล็กและตั้งอยู่ในชุมชนขนาดเล็กควรจัดแผนผังขนาดย่อม โดยให้มีถนนหนทางเชื่อมพองามกับให้มีสนามหญ้าและที่ปลูกต้นไม้ไว้ส่วนหนึ่ง เสนาสนะควรมีเฉพาะที่

^{๕๗} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต), พุทธวิธีบริหาร, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓.

^{๕๘} พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวินัย คงคปโย), การพัฒนาพระสังฆาธิการภาค ๒ ภาคปฏิบัติการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๙.

ขาดไม่ได้คือ กุฎี ศาลาการเปรียญและอุโบสถและควรกันบริเวณไว้เป็นเขตฌาปนสถาน พร้อมกะสิ่งก่อสร้างไว้ในแผนผังคือ เมรุเผาศพ (แบบใหม่) ศาลาบำเพ็ญกุศล ส่วนเสนาสนะอื่นๆ ถ้าจำเป็นจริงจึงให้มี เพราะถือนโยบายประหยัด

วัดขนาดกลาง วัดขนาดกลางและตั้งอยู่ในชุมชนขนาดกลาง ที่ตั้งวัดกว้างขวาง ควรจัดแบ่งออกเป็นเขต คือ เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส เขตการศึกษา และเขตสาธารณสงเคราะห์ ปันเขตด้วยถนนหรือลำคลอง จัดเป็นสนามหญ้าบริเวณปลูกต้นไม้ (สวนป่า) และแดนอภัยทานตามควรแก่ที่ตั้งวัดและชุมชน เสนาสนะควรมีมากกว่าวัดขนาดเล็ก คือ กุฎีเป็นหมู่ ศาลาการเปรียญ อุโบสถ โรงเรียนพระปริยัติธรรม โรงเรียนการศึกษาสงเคราะห์ เขตสาธารณสงเคราะห์หรือฌาปนสถาน ควรแยกเป็นส่วนหนึ่ง กำหนดสิ่งก่อสร้างให้ชัด เช่น เมรุเผาศพ (แบบใหม่) ศาลาบำเพ็ญกุศลที่เก็บศพ โรงครัว

วัดขนาดใหญ่ วัดขนาดใหญ่และตั้งอยู่ในชุมชนขนาดใหญ่ ควรจัดแบ่งเขตให้เหมาะสมกว่าวัดขนาดกลาง หรืออาจเพิ่มเขตจัดประโยชน์เข้าอีก เสนาสนะก็อาจมีมากกว่าและประณีตขึ้นตามสมควรแก่ขนาดวัดและชุมชน

การเขียนแผนผังวัดนี้ ขออุปถัมภ์อุปกรณ์บางส่วนได้จากกรมการศาสนา เพื่อให้ได้มาตรฐานแบบเดียวกัน เมื่อเขียนเสร็จแล้ว เสนอตามลำดับถึงกรมการศาสนาให้ความเห็นชอบและเสนอมหาเถรสมาคม เพื่ออนุมัติเป็นหลักต่อไป

การตกแต่งวัดจะขนาดเล็ก ขนาดกลาง หรือขนาดใหญ่ก็ตาม ควรได้มีการตกแต่งให้หน้ารื่นรมย์เหมาะสมกับ คำว่า “ อาราม ” เช่น จัดทำถนนเข้าวัดและภายในวัด จัดทำความสะอาดวัดเป็นประจำทุกสัปดาห์ จัดปลูกไม้ยืนต้นริมถนนหนทาง จัดทำป้ายบอกชื่อวัด ที่ตั้งระยะทาง ที่ทางแยกเข้าวัด ถนนสายหลัก จัดทำป้ายหน้าวัด ทำป้ายประชาสัมพันธ์กิจการภายในวัด เขียนแผนผังวัดลงในกระดานขนาดใหญ่ติดไว้ในที่เปิดเผย การทำป้ายชื่อวัดนั้น ขอให้บอกชื่อทางราชการและให้ถูกต้องตรงกันทั้งป้ายถนนแยกเข้าและป้ายหน้าวัด

การจัดการศาสนสมบัติของวัดเป็นงานที่ละเอียดอ่อนเป็นตัวหลักของการคณะสงฆ์ แต่ผู้ปฏิบัติโดยตรงคือเจ้าอาวาสซึ่งเป็นพระสังฆาธิการระดับวัด เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้นต้องมีความสัมพันธ์กัน ๒ ประการ คือ

(๑) ควบคุมการจัดการศาสนสมบัติ

(๒) ส่งเสริมการจัดการศาสนสมบัติ

การควบคุมนั้นเจ้าคณะจะเพิกเฉยมิได้ถ้าเพิกเฉยเสียเป็นการละเว้นการปฏิบัติต้องสอดส่องดูแลชี้แจงแนะนำในการสาธารณูปการของเจ้าอาวาส ดังนี้

๑) ควบคุมการทำแผนผังวัดให้สอดคล้องกับยุคพัฒนา

๒) ควบคุมแบบแปลนเสนาสนะแต่ละวัด ให้อยู่ในหลักประหยัดและพอเหมาะพอควรแก่สภาพท้องถิ่น และให้ก่อสร้างตามแบบแปลน

๓) ควบคุมให้แต่ละวัดที่สร้างถาวรวัตถุให้เป็นทรงไทยหรือให้รักษาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสำคัญ

๔) ควบคุมการเงินและบัญชีรับ - จ่ายของแต่ละวัดให้เป็นไปตามหลักบัญญัติ

๕) ควบคุมดูแลการเอกสารต่างๆ ของเจ้าอาวาส เช่นรายงานขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมาให้เป็นไปโดยถูกต้อง

๖) ควบคุมการจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปตาม กฎ กระทรวง^{๕๙}

การส่งเสริม เจ้าคณะทุกชั้นควรส่งเสริมเจ้าอาวาสในการจัดการศาสนสมบัติ ดังนี้

๑) ออกตรวจตราเยี่ยมเยียนเจ้าอาวาสผู้เร่งรัดการพัฒนาวัด

๒) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาส

(๑) ในการจัดหาช่างดำเนินการก่อสร้าง

(๒) ในการดูแลแบบแปลนอาคารตลอดแผนผังวัด

(๓) ในการทุนก่อสร้างด้วยการขอเงินงบประมาณอุดหนุนจากทางราชการ

(๔) ชี้แจงแนะนำการปฏิบัติงานสาธารณูปการเพื่อให้ เข้าใจ ถูกต้อง

(๕) ขจัดความขัดแย้งระหว่างวัดกับชาวบ้านซึ่งมีการสาธารณูปการเป็นเหตุ

๓) แนะนำการจัดงานวัด และการเรียไร้ให้เป็นไปตามระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคม

๔) ช่วยยกฐานวัดที่ได้พัฒนาดีแล้วเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง

๕) ช่วยยกย่องเจ้าอาวาสผู้มีผลงานสาธารณูปการดีหรือแม้รองเจ้าอาวาสและหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสก็ควรยกย่องด้วย แต่อย่าให้เกินกว่าเจ้าอาวาส

๖) แนะนำแจ้งการจัดประโยชน์ของวัดให้ถูกต้องตาม กฎ กระทรวง^{๖๐}

สรุปได้ว่าการบำรุงรักษาวัดและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี เป็นหน้าที่ของผู้บริหารวัดและคณะสงฆ์โดยตรง ในส่วนของรัฐและพุทธบริษัทจะต้องอุปถัมภ์ด้วยไม่ว่าจะก่อสร้างหรือบูรณะรักษาเสนาสนะของสงฆ์ พระสังฆาธิการทุกรูปต้องมองเห็นความสำคัญการจัดทำแผนแม่บทการก่อสร้าง และรู้จักวิธีการบริหารงานสาธารณูปการ เป็นอย่างดี มีเทคนิคและวิธีการขอคำปรึกษากับหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบ ขั้นตอนการดำเนินการก่อสร้าง การบริหารจัดการงานสาธารณูปการที่ดี และต้องรู้จักวิธีการบูรณปฏิสังขรณ์ ศาสนวัตถุและพัฒนาวัดให้สงบร่มรื่น เป็นศูนย์กลางพัฒนาของชุมชน โดยกำหนดยึดหลักการบริหารบูรณปฏิสังขรณ์ การรักษาดูแลทุนบำรุงศาสนวัตถุ และการจัดทำวัดให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง ถึงกระนั้นก็ตามพระสงฆ์จะมีเพียงหน้าที่ในการทำนุบำรุงรักษาเพียงอย่างเดียวไม่ได้ ต้องมีการอนุรักษ์ศาสนสถาน คือ ดูแลรักษาศาสนสถานให้มั่นคงถาวรและเป็นการอนุรักษ์สถานแก่อนุชนรุ่นหลังได้ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาวัดเป็นการปรับปรุงสภาพวัดและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของวัด โดยเน้นการปรับปรุงและแก้ไขข้อบกพร่องเดิมภายในวัดรวมทั้งส่งเสริมกระบวนการดำเนินงานกิจกรรมพระศาสนาในวัดให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพสมบูรณ์ เพื่อสร้างวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนและเป็นแหล่งอารยธรรมอันเจริญรุ่งเรือง มีศาสนวัตถุ ศาสนสถานอันเป็นเครื่องหมายแห่งศิลปวัฒนธรรมอันดีงาม

^{๕๙} พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์ คงคปณโณ), การพัฒนาพระสังฆาธิการภาค ๒ ภาคปฏิบัติการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๙.

^{๖๐} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณโณ), การคณะสงฆ์และการพระศาสนา, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘.

บุคลากรทางศาสนามีความประพฤติดี เป็นแบบอย่างแก่ประชาชนในสังคม สามารถแนะนำให้ประชาชนในสังคม พ้นจากความลุ่มหลงฟุ้งเฟ้อและดำรงอยู่ได้อย่างเป็นสุข มีการส่งเสริมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์อย่างหลากหลาย ทั้งในด้านศาสนพิธี การให้การศึกษาการเผยแผ่ ศาสนธรรมและการสาธารณสงเคราะห์เพื่อสนับสนุนส่งเสริมให้วัดมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน และที่สำคัญเพื่อให้พระศาสนาสร้างความสงบสุขได้อย่างแท้จริง

๒.๓.๔ ปัญหาอุปสรรคการพัฒนาการจัดการศาสนสมบัติ

จากการทบทวนปัญหาอุปสรรคที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการจัดการศาสนสมบัติ จะพบว่า ปัญหาอุปสรรคเรื่องการพัฒนาวัด ก็คือโครงสร้างการบริหารคณะสงฆ์เป็นไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ เป็นการปกครองตามนโยบายของมหาเถรสมาคมเป็นผู้กำหนดเป้าหมาย เป็นผู้ทำหน้าที่กำกับดูแลคณะสงฆ์ มีอำนาจหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย แต่ปัญหาอุปสรรคในการบริหารงานของคณะสงฆ์ก็ยังมีปัญหาอยู่มากมาย โดยกรมการศาสนาได้กล่าวถึงปัญหาของพระพุทธศาสนา วัด สงฆ์ และองค์กรสงฆ์ในประเทศไทย ว่ามีปัญหาอุปสรรคดังต่อไปนี้

การบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดเป็นบทบาทหน้าที่โดยตรงของพระสังฆาธิการ ผู้ปกครองดูแลวัด ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ ผู้จัดทำมุ่งศึกษาการบริหารจัดการศาสนสมบัติของพระสังฆาธิการ ใน ๔ ด้าน คือด้านบุคลากรด้านงบประมาณด้านวัสดุอุปกรณ์ และด้านการบริหารจัดการดังต่อไปนี้

ก. ด้านบุคลากร

การบริหารงานในทุกองค์กรให้ประสบความสำเร็จได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยสมาชิกหรือทรัพยากรมนุษย์เป็นผู้ขับเคลื่อนงานต่างๆ ให้ดำเนินไปตามแผนงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนด ทรัพยากรมนุษย์จึงถือเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าที่สุดขององค์กรในบรรดาปัจจัยขั้นพื้นฐานทั้งหมด^{๖๑} การสรรหาบุคคลซึ่งมีคุณสมบัติเหมาะสมกับตำแหน่งหรืองานที่มอบหมาย มีระบบการสรรหาอยู่ ๒ ระบบ^{๖๒} ดังนี้

๑) ระบบอุปถัมภ์ (Patronage System) เป็นการสรรหาบุคคลเข้าทำงานโดยได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับความรู้ความสามารถว่าเหมาะสมกับงานหรือไม่ เพียงแต่เห็นว่าเป็นพรรคพวกกัน วิธีนี้จะทำให้ขวัญของคนในองค์กรเสีย ไม่มีความเชื่อมั่นในการทำงานในองค์กร จึงทำให้ความจงรักภักดีต่อองค์กรมีน้อย วิธีนี้อาจเรียกว่า “การใช้เส้นสาย”

๒) ระบบคุณธรรม (Merit System) เป็นการสรรหาบุคคลเข้าทำงานโดยพิจารณาจากความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ และปัจจัยอื่นๆ เข้ามาช่วยในการตัดสินใจ โดยอาศัยเครื่องมือใน

^{๖๑} สาคู สุขศรีวงศ์, Management การจัดการ : จากมุมมองนักบริหาร, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท จี พี ไฮเบอร์พรีนธ์ จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๒๖๖.

^{๖๒} ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, องค์กรและการจัดการ (Organization and Management), หน้า ๑๘๓.

การวิเคราะห์ เช่น การวิเคราะห์งาน (Job Analysis) การประเมินค่าของงาน (Job Evaluation) เป็นต้น

ข. ด้านงบประมาณ

งบประมาณ หมายถึงบัญชีแบบกำหนดรายรับรายจ่าย ดังนั้น ภาระงานด้านการจัดการงบประมาณเกี่ยวกับการบริหารจัดการศาสนสมบัติ จึงเป็นเรื่องของการจัดทำบัญชีของวัด ทั้งนี้ รวมถึงค่าใช้จ่ายในกิจกรรมต่างๆ ด้วย

ค่าใช้จ่าย คือ มูลค่าเงินที่ใช้เป็นค่าบริการหรือสินค้าต้องจ่ายเมื่อทำกิจกรรมใดๆ โดยอาจจ่ายในรูปแบบเงินสดหรือเครดิต

งบประมาณ เป็นแผนทางการเงินขององค์การที่กำหนดขึ้นเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ขององค์การตั้งนั้น งบประมาณจึงมีความจำเป็นและสำคัญอย่างมากและอย่างกว้างขวาง เพราะงบประมาณจะต้องจัดสรรเพื่อให้สอดคล้องตามนโยบาย วัตถุประสงค์ รวมไปถึงการใช้งบประมาณจะต้องสอดคล้องกับการจัดสายงาน

สรุปก็คือ งบประมาณ เป็นภาระงานเกี่ยวกับการจัดทำบัญชีทั้งรายรับ รายจ่าย ที่เกิดขึ้นภายในวัด ในส่วนของกิจกรรมที่เกิดขึ้นโดยวัตถุประสงค์เพื่อก่อสร้างและรักษาสมบัติของวัด เช่น งบประมาณในการบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะภายในวัด เป็นต้น ซึ่งทั้งนี้ย่อมหมายถึง การบริหารจัดการเงินของวัดจากการบริจาคของพุทธศาสนิกชน ตลอดจนระบบและกรรมวิธีในการบริหารเกี่ยวกับงบประมาณและการเงินตลอดจนการใช้งบประมาณในการควบคุมงานด้วย

ค. ด้านวัสดุอุปกรณ์

องค์ประกอบของการบริหารที่สำคัญและมีความจำเป็นต่อทุกองค์การ คือ ทรัพยากรในการบริหาร ได้แก่ วัสดุและเครื่องใช้เพื่อประกอบการดำเนินงาน รวมไปถึงความสามารถในการจัดการทรัพยากรในการบริหารทั้ง ๔ หรือ ๔Ms คือ มนุษย์ (Man) เงิน (Money) วัสดุอุปกรณ์ (Material) และความสามารถในการจัดการ (Management) หรือ ๖Ms ที่มีเครื่องจักร (Machine) และตลาด (Market) เพิ่มเข้ามาซึ่งในปัจจุบันมีความจำเป็นมาก^{๖๓}

วัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือ เครื่องจักร เครื่องทุนแรงในการทำงาน ถือเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งในการทำงานของทุกองค์การ ซึ่งแม้บุคลากรขององค์การจะเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ ทักษะ และประสบการณ์ แต่หากขาดซึ่งวัสดุอุปกรณ์ในการทำงานที่ดี มีประสิทธิภาพ การปฏิบัติงานนั้นอาจไม่สัมฤทธิ์ผลตามต้องการได้

ง. ด้านการบริหารจัดการ

ระบบบริหารจัดการ (Management System) หมายถึง กลไก หรือระบบที่เกี่ยวข้องกับการให้ทิศทางและการควบคุมองค์การ อาทิ นโยบาย แผนงาน ขั้นตอนวิธีปฏิบัติ การดำเนินงาน การควบคุม ซึ่งมีองค์ประกอบ คือ บุคลากร ทรัพยากรต่างๆในองค์การที่มีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกัน เพื่อให้ข้อกำหนดแห่งมาตรฐานหรือการจัดการใดๆได้รับการปฏิบัติอย่างครบถ้วนและสามารถบรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่กำหนดไว้

^{๖๓} สมคิด บางโม, การบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๔๕), หน้า ๖๑.

สรุปได้ว่าปัญหาอุปสรรคการพัฒนาการจัดการศาสนสมบัติของวัด คือ เจ้าคณะควรจะเห็นว่างานจัดการศาสนสมบัติเป็นงานสำคัญโดยเฉพาะเป็นงานระดับบารมีเจ้าอาวาสและเป็นงานละเอียดอ่อน เป็นงานระดับท้องถิ่นและพระศาสนาส่วนหนึ่ง เป็นงานที่ให้มองเห็นความสำคัญของเจ้าอาวาสได้เร็วกว่าอย่างอื่น แต่ก็มักเป็นเหตุก่อปัญหา เช่น บางแห่งเกิดความขัดแย้งระหว่างวัดกับชาวบ้านจนถึงลูกกลามใหญ่โต ก็เพราะการสาธารณูปการเป็นเหตุ หากเจ้าคณะได้เห็นความสำคัญเร่งรัดตรวจตราชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่เจ้าอาวาสได้ดีแล้วการขัดแย้งระหว่างวัดกับบ้านจะน้อยลงตามลำดับ และความสมัคสมานสามัคคีระหว่างบ้านกับวัดจะมีมากขึ้น เป็นเหตุให้การคณะสงฆ์ละการพระศาสนาดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยดีงาม การควบคุมและส่งเสริมการจัดการ ศาสนสมบัติของวัดจึงถือเป็นหน้าที่อันสำคัญของเจ้าคณะทุกระดับชั้น

๒.๓.๕ พุทธวิธีในการพัฒนาการบริหารจัดการศาสนสมบัติ

จุดกำเนิดองค์การตามแนวพระพุทธศาสนาเมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว มีดำริที่จะเผยแผ่พระสังฆกรรมแก่เวไนยสัตว์ จึงทรงดำริถึงอาจารย์คือ อาฬารดาบส และอุทกดาบสเมื่อรู้ว่าท่านทั้งสองได้เสียชีวิตแล้ว พระพุทธองค์จึงได้เสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์ มีพระอัญญาโกณฑัญญะ พระวัปปะ พระภัททิยะ พระมหานามะและพระอัสสชิ ที่อาศัยอยู่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันเขตกรุงพาราณสี เมื่อเสด็จไปถึงทรงแสดงธรรมชื่อว่าธัมมจักกัปปวัตตนสูตรโปรดท่านเหล่านั้น พอจบพระธรรมเทศนาพระอัญญาโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาสิ่งทั้งปวงนี้มีความดับไปเป็นธรรมดา” และทูลขอบรรพชาอุปสมบทในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ เรียกว่า วันอาสาฬหบูชา ซึ่งเป็นวันที่พระรัตนไตรครบ ๓ ประการ คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ จึงนับได้ว่า พระอัญญาโกณฑัญญะเป็นพระสงฆ์องค์แรกที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา ส่วนอีก ๔ คนที่เหลือพระพุทธเจ้าทรงส่งสอนอบรมจนได้ดวงตาเห็นธรรมและบรรลุมรรณันต์ผลในเวลาต่อมา พระพุทธองค์ทรงประทานการบรรพชาด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาโดยตรัสว่า “เธอทั้งหลายจงเป็นภิกษุมารเกิด”^{๖๔} ด้วยพระดำริสนี้ทำให้พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก

จากประเด็นที่กล่าวมานี้จะเป็นได้ว่าวันอาสาฬหบูชาเป็นจุดกำเนิดองค์การพระพุทธศาสนาขึ้นอย่างสมบูรณ์ โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นผู้นำหรือผู้บริหารองค์การ และพระสงฆ์สาวกเป็นสมาชิก ซึ่งได้ร่วมแรงร่วมใจกันทำงานเพื่อขับเคลื่อนองค์การให้เป็นไปตามนโยบายที่กำหนดไว้คือ การประกาศพระธรรมวินัย ต่อมาพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมแก่ยสะกุลบุตร และสหายของ ยสะอีก ๔ คน คือ วิมลละ สุหาหุ ปุณณชิ ควัมปติ ซึ่งเป็นบุตรของเศรษฐีในกรุงพาราณสีนั่นเอง เมื่อ ๔ คนนี้ได้รับการบรรพชาแล้ว สหายอีก ๕๐ คน ของพระยสะที่เป็นชาวชนบททราบข่าวแล้วมีความคิดว่า ธรรมวินัยและการบรรพชาที่ยสะกุลบุตรโกณณมและนุ่งห่มผ้ากาสาเยออกจากเรือนไปบวชเป็นบรรพชิตนั้น คงจะไม่ตำทราเป็นแน่ จึงได้พากันเดินทางมาหาพระยสะและได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ารับฟังพระธรรมเทศนาจนได้ดวงตาเห็นธรรมและสำเร็จมรรณันต์ผลในเวลาต่อมาทำ

^{๖๔}วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘/๒๕.

ให้องค์การพระพุทธศาสนามีสมาชิกเพิ่มมากขึ้นรวมมีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๖๑ รูป เมื่อพระสงฆ์สาวกมีจำนวนมากพอสมควรแล้ว จึงมีพระดำรัสที่จะส่งพระสาวกออกไปปฏิบัติหน้าที่คือ การประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยได้ตรัสรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลางและมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน”^{๖๕} พระดำรัสนี้เป็นนโยบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาขององค์การพระพุทธศาสนาในกาลต่อมาเมื่อมีผู้เลื่อมใสใคร่จะบวชพระพุทธรองค์ก็จะทรงประทานการบวชให้ด้วยพระองค์เองเรียกว่า “เอหิภิกขุอุปสัมปทา” และได้ทำการสั่งสอนพระสาวกในชั้นต้นจนได้บรรลุคุณธรรมเป็นพระอริยบุคคลพร้อมกับได้ส่งพระสาวกเหล่านั้นออกประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาในที่ต่าง ๆ

ซึ่งจะเห็นได้ว่าการบริหารองค์การในขณะนั้นทุกอย่างขึ้นตรงต่อพระพุทธเจ้า ฉะนั้นการประพฤติปฏิบัติหน้าที่ของพระสาวกทั้งหลายจึงยึดถือปฏิบัติตามพระพุทธรองค์เท่านั้น เนื่องจากในกาลนั้นพระพุทธรองค์ยังไม่ได้บัญญัติพระวินัยเพื่อเป็นเครื่องมือในการปกครองคณะสงฆ์

ดังนั้นโครงสร้างองค์การพระพุทธศาสนาในช่วงระยะต้นของพุทธกาลนี้จึงมีลักษณะเรียบง่าย ซึ่งสามารถแสดงได้ ดังนี้

๑) การบัญญัติพระธรรมวินัย

พระธรรมวินัย เป็นคำที่ใช้เรียกพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล ซึ่งเป็นคำประสมมาจากคำว่า ธรรม + วินัย พระธรรมคือความจริงของสิ่งทั้งหลาย เป็นเรื่องธรรมดามีอยู่แล้วในธรรมชาติ ไม่ว่าจะพระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่เกิด มันก็มีอยู่อย่างนั้นเป็นธรรมดาเป็นธรรมชาติ เมื่อพระพุทธเจ้าค้นพบธรรมนั้นแล้วก็ทรงนำมาเผยแผ่เพื่อเกิดประโยชน์แก่หมู่มนุษย์ จากนั้นก็อาศัยหลักความจริงที่มีอยู่ในธรรมชาติซึ่งเป็นเรื่องของกฎแห่งเหตุปัจจัยนั้นมาจัดตั้งวางเป็นระบบระเบียบในหมู่มนุษย์เรียกว่าวินัย^{๖๖} หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สิกขาบทหรือศีล ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยปิฎก อธิบายความหมายของคำว่า วินัยไว้ว่า “พระวินัยอันบัณฑิตผู้รู้อรุณแห่งวินัยทั้งหลาย กล่าวว่ วินัยเพราะมีนัยต่างๆ เพราะมีนัยพิเศษและเพราะฝึกกายและวาจา”

ดังนั้นจึงสามารถแยกความหมาย วินัย ออกเป็น ๓ นัย คือ^{๖๗}

๑) วินัย หมายถึง นัยต่างๆ (วิวัช+นย) เพราะมีปาติโมกข์ ๒ คือ ภิกขุปาติโมกข์และภิกขุณีปาติโมกข์ มีวิภังค์ ๒ คือ ภิกขุวิภังค์และภิกขุณีวิภังค์และมีอาบัติ ๗ กอง

๒) วินัย หมายถึง นัยพิเศษ (วิเสส+นย) เพราะมีพระอนุบัญญัติเพิ่มเติมให้สิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้แล้วมีความรัดกุมมากยิ่งขึ้น หรือผ่อนผันให้เหมาะสมแก่การกระทำความผิดหรือการล่วงละเมิด

^{๖๕}วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๖๖}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), วินัยเรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๒-๓.

^{๖๗}แสวง อุดมศรี, เรียบเรียง, พระวินัยปิฎก ๑ ว่าด้วยมหาวิภังค์หรือภิกขุณีวิภังค์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์ พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖-๗.

๓) วินัย หมายถึง กฎหรือข้อบังคับสำหรับการฝึกอบรมกายและวาจา เพราะเป็นเครื่องป้องกันการประพฤติที่ไม่เหมาะสมทางกายและวาจา

คำว่า วินัย นั้นมีคำที่เป็นไวพจน์หรือคำที่เขียนต่างกัน แต่ความหมายเหมือนกันหรือใกล้เคียงกันมาก มี ๓ คำ คือ ศีล สิกขาบท และพระบัญญัติ ซึ่งมีความหมายเดียวกันคือ เป็นข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาและการปกครอง โดยเฉพาะในหมู่พระสงฆ์

ในช่วงแรกของการก่อตั้งองค์การพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้ายังไม่ได้บัญญัติ พระวินัย ทั้งที่เป็นปาฏิโมกข์และอภิธมาจารพระภิกษุเมื่อเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาก็ถือปฏิบัติตามรูปแบบที่เป็นธรรมเนียมของพระพุทธเจ้า มีทั้งธรรมและวินัย คำสั่งและคำสอนอยู่ด้วยกัน ซึ่งจัดเป็นจารีตศีล เรียกว่าโอวาทปาติโมกข์ มีใจความสำคัญดังนี้

“การไม่ทำบาปทั้งปวง
การทำกุศลให้ถึงพร้อม
การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว
นี่คือคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
ความอดทน ความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง
พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นปริมรรณ
ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่เชื่อว่าเป็นบรรพชิต
ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เชื่อว่าเป็นสมณะ
การไม่กล่าวร้ายผู้อื่น การไม่เบียดเบียนผู้อื่น
ความสำรวมในพระปาติโมกข์
ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร
การอยู่ในเสนาสนะที่สงัด
การประกอบความเพียรในอธิจิต
นี่คือคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”^{๖๘}

ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาเจริญเติบโตได้มีผู้ศรัทธาเข้ามาบวชเป็นจำนวนมาก ทำให้สังคมสงฆ์มีความหลากหลาย เป็นเหตุให้มีการประพฤติแตกต่างกันออกไป ตามฐานะและความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น ชนบทที่ตนอาศัยอยู่ การประพฤติผิดทั้งที่เจตนาและไม่เจตนา จึงเกิดมีขึ้น อันเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการปกครองและให้การศึกษาแก่พระภิกษุโดยแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑) อาทิพรหมจริยสิกขา หมายถึง หลักการศึกษาในฝ่ายบพบัญญัติ หรือข้อปฏิบัติอันเป็นเบื้องต้นของพรหมจรรย์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเป็นพุทธอาณัติเพื่อป้องกันความประพฤติเสียหายและวางโทษแก่ผู้ล่วงละเมิดโดยปรับอาบัติหนักบ้าง เบาบ้างและมีการสวดทุกกึ่งเดือน เรียกว่า พระปาติโมกข์

^{๖๘}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๓/๙๐-๙๑.

๒) อภิสมาจาริกาสิกขา หมายถึง หลักการศึกษาอบรมในฝ่ายชนบธรรมเนียมเกี่ยวกับ มารยาทและความเป็นอยู่ที่ดีงาม สำหรับชักนำความประพฤติ ความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ให้ดีงาม มีคุณค่า น่าเลื่อมใสศรัทธามากยิ่งขึ้น

การบัญญัติพระวินัยนั้น พระพุทธองค์ทรงคำนึงถึงเหตุปัจจัยต่างๆ ที่เป็นองค์ประกอบหลักดังที่พระพุทธองค์ ทรงตรัสกับพระสารีบุตรเมื่อครั้งพระสารีบุตรได้ทูลขอร้อง ให้ทรงบัญญัติวินัย หรือสิกขาบท และแสดงปาติโมกข์แก่พระสาวก อันจะเป็นเหตุให้พรหมจรรย์ ดำรงอยู่ได้นาน ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า เวลาและเหตุที่จะทรงบัญญัติสิกขาบทนั้น จะต้องประกอบไปด้วยปัจจัย ๕ ประการ คือ^{๖๙}

- (๑) สังคมสงฆ์ตั้งได้เป็นเวลานานพอสมควร
- (๒) สังคมสงฆ์ขยายตัวใหญ่ขึ้น
- (๓) มีผลประโยชน์เกิดมากขึ้น
- (๔) มีผู้ทรงความรู้มากขึ้น
- (๕) มีผู้ประพฤติผิดให้เป็นที่เสื่อมเสีย

จะเห็นได้ว่าการที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวินัยนั้น พระองค์ไม่ได้บัญญัติล่วงหน้า เหมือนกับการบัญญัติกฎหมายหรือกฎระเบียบขององค์การโดยทั่วไป แต่ทรงคำนึงถึงกาลเวลาและความเหมาะสมของเหตุการณ์เป็นหลักและพุทธวิธีในการบัญญัติสิกขาบทนั้นประกอบด้วย

- (๑) เมื่อมีเรื่องไม่ดีไม่งามเกิดขึ้น ทรงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์
- (๒) ตรัสถามภิกษุผู้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
- (๓) ทรงดำหนิภิกษุที่ก่อเรื่อง
- (๔) ชี้โทษแห่งการล่วงละเมิด
- (๕) แสดงอานิสงส์แห่งการสำรวมระวัง
- (๖) บัญญัติสิกขาบทให้ภิกษุถือปฏิบัติตาม^{๗๐}

๒.๓.๖ พุทธวิธีในการบริหารจัดการองค์กรพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล

ในช่วงระยะเวลา ๔๕ ปี ที่พระพุทธเจ้าทรงพระชนชีพบำเพ็ญพุทธกิจอยู่นั้น ทำให้การปกครององค์กรพระพุทธศาสนามีวิวัฒนาการที่เจริญขึ้นตามลำดับกาล โดยเฉพาะองค์กรคณะสงฆ์ เมื่อพระสาวก ๖๐ รูปแรก ออกประกาศพระพุทธศาสนาปรากฏว่ามีผู้ศรัทธาเลื่อมใสจะขอบวชด้วยจำนวนมาก พระสงฆ์สาวกได้นำกุลบุตรเหล่านั้น มาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อที่จะให้พระองค์ทรงบรรพชาให้ พระสาวกเหล่านั้นต่างได้รับความลำบากในการเดินทาง เพราะการคมนาคมยังไม่สะดวก ทำให้ งานเผยแผ่เป็นไปอย่างล่าช้า พระพุทธองค์ทรงคำนึงถึงเหตุเหล่านี้ จึงทรงอนุญาตให้พระสาวกผู้ใหญ่ ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเป็นพระอุปัชฌาย์ ให้การบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรที่มีศรัทธาด้วยวิธี “ติสรณคณุปัสัมปทาหรือไตรสรณคณ” และให้การปกครองดูแลกันเองในกลุ่ม

^{๖๙}วิ.ม.ท. (ไทย) ๑/๒๑/๑๓.

^{๗๐}วิ.ม.ท. (ไทย) ๑/๑๙/๒๗.

การที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระสาวกเป็นพระอุปัชฌาย์ให้การบรรพชา แก่กุลบุตรผู้มีศรัทธาทัวไปนั้น เป็นการมอบอำนาจบางประการให้พระสาวกได้ปกครองนั้น ในลักษณะของอุปัชฌาย์ปกครองสหวิหิกและอาจารย์ปกครองอันเตวาสิกของตน โดยพระพุทธองค์ทรงแสดงหลักของพระศาสนาที่เรียกว่า “โอวาทปาฏิโมกข์” เพื่อเป็นหลักการบริหารปกครองของพระพุทธศาสนาและการดำเนินชีวิตร่วมกันของพระสาวก

ในกาลนี้ พระพุทธองค์ทรงดำเนินการปกครองและบริหารจัดการให้การศึกษาแก่พระสาวกด้วยตัวพระองค์เองและมอบหน้าที่ให้พระอุปัชฌาย์ดูแลบ้างเพราะลักษณะของงานพระพุทธศาสนานั้นได้มุ่งเน้นไปในด้านการประกาศเผยแผ่หลักคำสอนของพระพุทธองค์เป็นส่วนมาก พระภิกษุในพระพุทธศาสนามีสถานะเป็นอนาคาริกที่เร่ร่อนไปตามที่ต่างๆ เพื่อประกาศหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่งอาศัยบิณฑบาตเลี้ยงชีพ จึงทำให้พระพุทธศาสนาเผยแผ่ไปอย่างรวดเร็วและเข้าถึงประชาชนได้อย่างทั่วถึง

ต่อมาพระพุทธเจ้าทรงมีพระพุทธานุญาต ให้ภิกษุทำการอุปสมบทแก่สตรีที่ประสงค์จะบวชเป็นนางภิกษุณี อันสืบเนื่องมาจากการร้องขอของพระนางมหาปชาบดีโคตมีและมีพระอานนท์เป็นผู้ช่วยเหลือให้ผู้ได้รับการอุปสมบท พระนางมหาปชาบดีโคตมีจึงได้เป็นภิกษุณีรูปแรกในพระพุทธศาสนา เป็นการบวชด้วยการรับครุธรรม ๘ ประการ จากพระพุทธองค์และต่อมาก็บวชให้แก่เหล่าบริวารของพระนางมหาปชาบดีโคตมี ทำให้มีพุทธบริษัทเป็น ๔ ฝ่าย ทำให้รูปลักษณะการปกครององค์กรในช่วงระยะกาลนี้เป็นงานด้านการปกครองเพื่อให้การศึกษาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเสียเป็นส่วนมาก

เมื่อทรงอนุญาตการบวชให้เป็นกิจของสงฆ์หรือมอบหมายความเป็นใหญ่ให้สงฆ์อย่างเต็มที่แล้ว พระองค์ก็ทรงงดการอุปสมบทให้แก่ใครๆ ทรงทำหน้าที่สั่งสอนและดูแลภายในองค์กรพระพุทธศาสนาโดยทั่วไปมาถึงตอนนี้จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงมีพระพุทธประสงค์ที่จะให้สงฆ์ปกครองกันเองอย่างแน่นอน โดยให้ยึดพระธรรมวินัยเป็นหลักหรือเป็นใหญ่ ในการปกครองไม่ทรงปรารถนาให้พระเถระรูปหนึ่งรูปใดมีอำนาจหน้าที่ในการปกครอง ดังปัจฉิมโอวาทที่ทรงตรัสกับพระอานนท์ก่อนให้พระปริณิพพานว่า “อานนท์ พระธรรมวินัยใด ที่เราแสดงและบัญญัติไว้ เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว พระธรรมและพระวินัยนั้นแหละ จักเป็นพระศาสดาของเธอทั้งหลาย”^{๗๑} เป็นต้น เพราะฉะนั้น มาถึงช่วงปลายๆ สมัยพุทธกาลพระพุทธองค์จึงได้ทรงมอบภาระการบริหารการปกครองให้แก่คณะสงฆ์เป็นผู้ปกครองกันเองโดยยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นใหญ่ในการปกครอง ดังนั้น เมื่อแสดงรูปลักษณะการปกครององค์กรพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล จึงสามารถเขียนเป็นแผนภูมิได้ ดังนี้

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลในช่วงระยะกาล ๔๕ปีที่พระพุทธเจ้าทรงพระชนมาชีพบำเพ็ญพุทธกิจอยู่นั้นมีวิวัฒนาการตามลำดับกาลขององค์กรคณะสงฆ์เริ่มจากที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้และตัดสินใจพระทัยทำการประกาศเผยแผ่พระศาสนาให้แก่ประชาชนทั่วไปเมื่อมีผู้เลื่อมใสใคร่จะบวชพระพุทธองค์ก็จะทรงประทานการบวชให้ด้วยตัวพระองค์เองเรียกการบวชแบบนี้ว่า

^{๗๑}วิ.ม.ท. (ไทย) ๑/๑๙/๒๗.

“เอทิกิกซุอุปสัมปทา” และได้ทำการสั่งสอนพระสาวกในชั้นต้นจนได้บรรลุคุณธรรมเป็นพระอริยบุคคลพร้อมกับได้ส่งพระสาวกเหล่านั้นออกประกาศเผยแผ่พระศาสนาในที่ต่างๆเมื่อพระสาวก ๖๐รูปแรกออกประกาศพระศาสนาปรากฏว่ามีผู้มีศรัทธาเลื่อมใสจะขอบวชด้วยจำนวนมากพระสงฆ์สาวกได้นำกุลบุตรเปล่านั้นมาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อที่จะให้พระองค์ทรงบรรพชาให้พระสาวกเหล่านั้นต่างได้รับความลำบากในการเดินทางเพราะการคมนาคมยังไม่สะดวกทำให้งานการเผยแผ่เป็นไปอย่างล่าช้าพระพุทธองค์ทรงคำนึงถึงเหตุเหล่านี้จึงทรงอนุญาตให้พระสาวกผู้ใหญ่ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเป็นพระอุปัชฌาย์ให้การบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรที่มีศรัทธาด้วยวิธี “ติสรณคณูปสัมปทาหรือไตรสรณคณ” และให้การปกครองดูแลกันเองในกลุ่มการที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระสาวกเป็นพระอุปัชฌาย์ให้การบรรพชาแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธาทั่วไปนั้นเป็นการมอบอำนาจบางประการให้พระสาวกได้ปกครองกันในลักษณะของอุปัชฌาย์ปกครองสถิตวิหริกและอาจารย์ปกครองอันเตวาสิกของตนโดยพระพุทธองค์ทรงแสดงหลักการของพระศาสนาที่เรียกว่า “โอวาทปาฏิโมกข์” เพื่อเป็นหลักการของพระศาสนาและการดำเนินชีวิตร่วมกันของพระสาวกปกครองคณะสงฆ์ในระยะเริ่มแรกจึงเป็นการปกครองในรูปลักษณะที่ขึ้นตรงต่อพระพุทธเจ้าพระพุทธองค์ทรงทำดำเนินการปกครองและให้การศึกษาแก่พระสาวกด้วยตัวพระองค์เองและมอบหน้าที่ให้พระอุปัชฌาย์ดูแลบ้างเพราะลักษณะของงานของพระศาสนาในระยะกาลนี้เป็นงานด้านการประกาศเผยแผ่หลักคำสอนของพระพุทธองค์เสียเป็นส่วนมากพระภิกษุในพระพุทธศาสนามีสถานะของเป็นอนาคาริกที่เร่ร่อนไปตามที่ต่างๆเพื่อประกาศหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่งอาศัยบิณฑบาตเลี้ยงชีพการณของพระศาสนาจึงแผ่ไปอย่างรวดเร็วและเข้าถึงประชาชนได้อย่างทั่วถึงต่อมาพระพุทธองค์ทรงมีพระพุทธานุญาตให้ภิกษุให้การอุปสมบทแก่สตรีที่ประสงค์จะบวชเป็นนางภิกษุณีอันสืบเนื่องมาจากการร้องขอของพระนางมหาปชาบดีโคตมีและมีพระอานนทที่เป็นผู้ทูลช่วยเหลือให้ได้รับการอุปสมบทพระนางมหาปชาบดีโคตมีจึงนับได้ว่าเป็นภิกษุณีรูปแรกในพระพุทธศาสนาเป็นการบวชด้วยการรับครุธรรม ๘ ประการจากพระพุทธองค์และต่อมาก็บวชให้แก่เหล่าบริวารของพระนางมหาปชาบดีโคตมีทำให้มีพุทธบริษัทเป็น ๔ ฝ่ายทำให้รูปลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ในช่วงระยะกาลที่สองเป็นงานด้านการปกครองเพื่อให้การศึกษาและการเผยแผ่พระศาสนาเสียเป็นส่วนมากต่อมาเมื่อพระพุทธองค์ทรงเห็นว่ามีพระสงฆ์สาวกเพิ่มมากขึ้นเป็นจำนวนมากงานการของพระศาสนาเป็นไปอย่างกว้างขวางสังคมสงฆ์กลายเป็นสังคมที่มีขนาดใหญ่สมควรที่จะมอบหมายภาระให้หมู่สงฆ์ได้ปกครองกันเองเพื่อเป็นการปูพื้นฐานการปกครองคณะสงฆ์โดยหมู่สงฆ์เองพระพุทธองค์จึงได้ทรงยกเลิกการบวชด้วยวิธีไตรสรณคณและทรงอนุญาตให้มีการบวชด้วยวิธี “ญัตติจตุตถกรรมวาจา” และได้้นำวิธีการบวชแบบไตรสรณคณไปใช้กับการบวชของสามเณรแทนซึ่งการณนี้สืบทอดมาถึงปัจจุบัน

เมื่อทรงอนุญาตการบวชให้เป็นกิจของสงฆ์หรือมอบหมายความเป็นใหญ่ให้สงฆ์อย่างเต็มที่แล้วพระองค์ก็ทรงงดการอุปสมบทให้แก่ใครๆทรงทำหน้าที่สั่งสอนและดูแลภายในองค์ภคคณะสงฆ์โดยทั่วไปมาถึงตอนนี้จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงมีพระพุทธประสงค์อย่างแน่นอนอนที่จะให้สงฆ์ปกครองกันเองโดยทรงบัญญัติพระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครองไม่ทรงปรารถนาให้พระเถระรูปหนึ่งรูปใดมีอำนาจหน้าที่ในการปกครองดังปัจฉิมโอวาทที่ทรงตรัสกับพระอานนทก่อกัที่จะพระปรินิพพานว่า “อานนทพระธรรมวินัยใดที่เราแสดงและบัญญัติไว้เมื่อเราล่วงลับไปแล้วพระธรรมและ

วินัยนั้นแหละจักเป็นพระศาสดาของเธอทั้งหลาย” เป็นต้น การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล จึงเป็นการจัดการปกครองให้เป็นไปตามสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ขององค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีพัฒนาการเป็นไปอย่างต่อเนื่องการปกครองระยะเริ่มแรก พระพุทธองค์จึงทรงดำเนินการด้วยตัวพระองค์เองโดยอาศัยรูปแบบการประพบัติของนักบวชที่มีอยู่ในสมัยนั้นที่เรียกว่าจารีตศีลและเมื่อมีจำนวนพระภิกษุเพิ่มมากขึ้นก็ทรงปกครองเองบ้างให้พระสาวกช่วยการปกครองบ้างโดยทรงบัญญัติพระธรรมวินัยเป็นเครื่องมือในการปกครองเพื่อให้การศึกษาจนต่อมาเมื่อการณคณะสงฆ์ได้กลายเป็นสังคมที่มีขนาดใหญ่ซึ่งก็อยู่ในช่วงปลายๆสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์จึงได้ทรงมอบภาระการปกครองให้แก่คณะสงฆ์ปกครองกันเองด้วยการยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครอง

๒.๓.๗ พุทธวิธีในการบริหารจัดการคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล

การจัดองค์กรคณะสงฆ์คือการที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยใช้เป็นระเบียบและเครื่องมือในการปกครองให้การศึกษาแก่ภิกษุที่เป็นสมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์เป็นการจัดสภาพการณ์เพื่อให้เอื้ออำนวยต่อการศึกษากันพระภิกษุได้มากที่สุดซึ่งวินัยจะระบุถึงขอบเขตและอำนาจหน้าที่ในการดำเนินชีวิตร่วมกันให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาโดยการศึกษาเป็นการนำหลักวิธีการจัดองค์กรตามแนวคิดสมัยใหม่เข้าไปวิเคราะห์เทียบเคียงกับพุทธวิธีในการจัดองค์กรคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้าสมัยพุทธกาลแล้วจะเห็นได้ถึงพระอัจฉริยภาพของพระพุทธองค์ได้เป็นอย่างดีคือ

ทรงมีการกำหนดวัตถุประสงค์วัตถุประสงค์หลักของพระพุทธศาสนาเพื่อสละตนออกจากทุกข์ทั้งปวงและเพื่อทำนิพพานให้แจ้งซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงจัดตั้งหรือจัดองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลก็คล้ายๆกันกับการจัดสภาพการณ์เพื่อให้สมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์ได้บรรลุวัตถุประสงค์ในข้อดังกล่าวด้วยการอาศัยอำนาจประโยชน์เกื้อกูลแก่สมาชิกและองค์กรคณะสงฆ์จะพึงได้รับร่วมกัน

๑) ทรงมีการจัดแบ่งงาน

การแบ่งงานในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลแล้วจะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ก็ทรงมีพุทธวิธีการจัดแบ่งงานในการจัดองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลคล้ายๆกันกับการจัดแบ่งงานเหมือนการจัดองค์กรในปัจจุบันโดยลักษณะงานที่พระพุทธองค์ทรงจัดแบ่งในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลนั้นสามารถพิจารณาได้ ๓ ลักษณะคือ

๑. ลักษณะที่เป็นงานหลักคือเป็นงานที่มีการดำเนินการอยู่เป็นประจำในองค์กรคณะสงฆ์ซึ่งสามารถแยกได้เป็น ๔ ประเภทคือ

๑.๑ งานด้านการปกครองเป็นงานที่จะต้องดำเนินการเพื่อให้เกิดความเรียบร้อยดีงามในองค์กรคณะสงฆ์อันประกอบไปด้วยงานที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่อไปนี้คือการรับบุคคลเข้าเป็นสมาชิกองค์กรคณะสงฆ์ การบัญญัติพระธรรมวินัย การวางระเบียบการลงโทษ การตัดสินอธิกรณ์ การส่งเสริมความสามัคคี การทำสังฆกรรมประเภทต่างๆ

๑.๒ งานด้านการให้การศึกษาเป็นการส่งเสริมให้พระภิกษุได้รับประโยชน์ในส่วนของตนเองด้วยการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาที่เป็นไปตามกระบวนการหรือตามลำดับขั้นของการศึกษามีการจัดสภาพการณ์ที่เอื้ออำนวยต่อการศึกษากันพระภิกษุดังนี้ การแต่งตั้งผู้ให้การ

อบรมศึกษาหรือแสดงธรรม การให้ถืออุปัชฌาย์และอาจารย์ การให้ถือนิสัย สัทธินิหาริกวัตร อันเตวาสิกวัตร

๑.๓ งานด้านการเผยแผ่ศาสนาเป็นการประกาศเผยแผ่คำสอนด้วยการส่งเสริมให้มีการศึกษาและการปฏิบัติ การส่งเสริมงานด้านการเผยแผ่ การจัดส่งบุคคลไปทำงานด้านการเผยแผ่อย่างต่างๆ การตรวจเยี่ยมแนะนำวิธีการเผยแผ่

๑.๔ งานด้านสาธารณูปการคือการดูแลการก่อสร้างเสนาสนะที่อยู่อาศัยและการใช้คนวัดให้ทำงานเป็นต้น

๒. ลักษณะงานที่จัดเป็นแผนก (Departmentation) ด้วยการพิจารณาลักษณะงานที่เกิดขึ้นในองค์กรคณะสงฆ์เมื่อเห็นว่ามิจกกรรมที่เหมือนกันก็จัดไว้ด้วยกันเป็นหมวดหมู่ของงานซึ่งลักษณะงานเช่นนี้ในองค์กรคณะสงฆ์ได้แก่การสมมติแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ทำการแทนสงฆ์ให้เป็นผู้มีหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งตามแต่สงฆ์จะเห็นสมควรด้วยกิจนั้นๆที่เกิดขึ้นในองค์กรคณะสงฆ์การแต่งตั้งสมมติผู้ทำการแทนสงฆ์คือการมีมติร่วมกันหรือการยอมรับร่วมกันโดยการที่ประชุมสงฆ์ตกลงมอบหมายหรือแต่งตั้งภิกษุให้ทำกิจหรือเป็นเจ้าหน้าที่ในเรื่องอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อที่จะดำเนินการแทนคณะสงฆ์ตามที่ได้รับมอบหมายหน้าที่นั้นๆ เป็นการแบ่งงานแก่บุคคลที่เห็นว่ามีความสามารถเหมาะสมพระภิกษุรูปเดียวแต่เป็นผู้มีความรู้และความสามารถอาจได้รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่หลายๆอย่างพร้อมกันก็ได้โดยประเภทของผู้ทำการแทนสงฆ์ตามพระพุทธานุญาตไว้ เช่น เจ้าอธิการแห่งจีวรเจ้าอธิการแห่งอาหารเจ้าอธิการแห่งเสนาสนะเจ้าอธิการแห่งอารามเป็นต้น การแต่งตั้งสมมติพระภิกษุเพื่อทำหน้าที่แทนสงฆ์ในสังฆกรรมต่างๆพระพุทธานุญาตหลักการกำหนดคุณสมบัติไว้แตกต่างกันตามแต่ละชนิดโดยหลักกว้างๆนั้นจะต้องเป็นผู้มีคุณสมบัติคือเว้นจากอดีต๔และเป็นผู้ฉลาดและรู้จักกิจนั้นๆเป็นอย่างดีเป็นต้นจึงจะได้รับการแต่งตั้งจากสงฆ์ให้ทำหน้าที่ตามกิจที่เกิดขึ้นนั้นๆ

๓. ลักษณะงานที่ต้องอาศัยความชำนาญเฉพาะด้าน (Specialization of work) เป็นการจัดแบ่งงานให้สมาชิกในองค์กรเพื่อปฏิบัติงานโดยพิจารณาถึงความถนัดและความสามารถส่วนบุคคลเป็นหลักซึ่งในองค์กรคณะสงฆ์ตรงกับลักษณะงานในตำแหน่ง เอตทัคคะที่พระพุทธานุญาตทรงแต่งตั้งให้แก่พระสาวกในฐานะที่เป็นผู้มีความรู้ความสามารถและมีคุณธรรมในด้านนั้นๆเป็นการเฉพาะเช่นพระสารีบุตรเป็นผู้มีปัญญามากทรงแต่งตั้งเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งปวงในด้านมีปัญญาและยังได้ชื่อว่าเป็นพระธรรมเสนาบดีส่วนพระโมคคัลลานะเป็นผู้มีฤทธิ์มากก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในด้านมีฤทธิ์ทำงานช่วยในด้านการปกครองสงฆ์เป็นต้นตำแหน่งเอตทัคคะที่ได้รับการแต่งตั้งจากพระพุทธานุญาตนับโดยตำแหน่งจะมี๔๗ ตำแหน่งแต่ถ้านับตามบุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งจะมีเพียง๔๑ท่านเพราะพระเถระบางรูปอาจได้รับการแต่งตั้งด้วยเหตุผลเพียงข้อเดียวก็มีหรือมากกว่านั้นก็มีเช่นพระอานนท์เป็นผู้ได้รับการยกย่องจากพระพุทธานุญาตถึงสี่ประการเป็นต้นตำแหน่งเหล่านี้ในระยะแรกๆมีไม่มากนักแต่เมื่อพระองค์ทรงเห็นว่ามีมีความสำคัญต่อพระสาวกและเหล่าพุทธบริษัทจึงได้ทรงแต่งตั้งให้ทั้งพุทธบริษัท๔ที่มีความรู้ความสามารถแต่ละด้านที่แตกต่างกันเพื่อเป็นการให้กำลังใจและส่งเสริมการปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างของพระภิกษุรุ่นหลังๆ งานในตำแหน่งเอตทัคคะนี้พระพุทธานุญาตแต่งตั้งให้กับพระภิกษุที่เป็นผู้มีความรู้และความชำนาญเป็นการเฉพาะนั้นบริหารดูแลกันเองเพราะเป็นคุณลักษณะงานที่สืบเนื่องมาจากคุณพิเศษบางอย่างของส่วนบุคคล

หรือส่วนคณะอื่นๆ การปกครองดูแลจึงขึ้นอยู่กับผู้นำที่เป็นหัวหน้าของกลุ่มนั้นๆที่จะจัดการปกครองดูแลกันเองซึ่งเป็นลักษณะงานเฉพาะอย่างที่พระผู้มีพระภาคได้จัดให้มีการปฏิบัติโดยได้ทรงวางหลักการที่เป็นเกณฑ์ในการปฏิบัติของงานไว้เป็นการเฉพาะเพื่อให้ง่ายต่อการปฏิบัติและดูแลได้ทั่วถึง

๒) การมอบอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ

การมอบหมายหน้าที่ในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลเริ่มจากที่พระพุทธองค์ทรงส่งพระสาวกออกประกาศเผยแผ่พระศาสนาปรากฏว่ามีลูกบุตรต้องการบวชด้วยจำนวนมากและเมื่อมีผู้ต้องการจะบวชพระสาวกก็จะนำมาเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อบวชให้ซึ่งเป็นความลำบากแก่พระสาวกและผู้ที่ต้องการจะบวชพระพุทธองค์จึงทรงประทานอนุญาตให้พระสาวกเป็นพระอุปัชฌาย์บวชลูกบุตรที่มีศรัทธาในท้องถิ่นและชนบทนั้นๆได้โดยไม่ต้องนำมาเฝ้าพระองค์ด้วยวิธี “ติสรณคมนุปัสัมปทา” ทั้งนี้เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่พระสาวกในการดำเนินการเผยแผ่พระศาสนาและมีพัฒนาการเป็นไปตามลำดับตามความเจริญขององค์กรคณะสงฆ์แต่อย่างไรก็ตามเมื่อประมวลตามหลักวิธีการจัดองค์กรแล้วลักษณะการมอบหมายหน้าที่ในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลมีดังนี้

๑. การมอบหน้าที่ด้วยการให้ตำแหน่งเมื่อสงฆ์จะมอบหน้าที่ให้พระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเป็นผู้กระทำหน้าที่แทนสงฆ์สงฆ์จะใช้วิธีการสวดสมมติหรือการสอบถามความพอใจและมีการกำหนดคุณสมบัติโดยอาศัยความยินยอมพร้อมใจของภิกษุสงฆ์ที่เข้าร่วมประชุมกันทั้งหมดว่าจะมอบหน้าที่ในการทำกิจนั้นๆแก่ภิกษุสงฆ์รูปใดถ้าหากมีภิกษุรูปใดเห็นว่าไม่เหมาะสมก็สามารถคัดค้านท้วงติงได้

๒. การสร้างพันธะต่อหน้าที่หรือที่เรียกว่า ความรับผิดชอบให้เกิดมีต่อผู้ที่ได้รับมอบหมายหน้าที่ดังจะเห็นได้จากที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเป็นพระอุปัชฌาย์ให้การบวชลูกบุตรเพื่อมิให้เป็นปัญหาในการปกครองจึงทรงให้ภิกษุถือพระอุปัชฌาย์อันเป็นข้อปฏิบัติระหว่างอุปัชฌาย์และสัทธิวิหาริกจะพึงปฏิบัติต่อกันเรียกว่าอุปัชฌาย์วัตรและสัทธิวิหาริกวัตรอุปัชฌาย์ทรงมีพระประสงค์จะมอบหน้าที่ในการปกครองพระสงฆ์ในเบื้องต้นให้เป็นภาระโดยตรงของพระอุปัชฌาย์จะต้องรับผิดชอบทั้งนี้เพราะพระอุปัชฌาย์แต่ละรูปเปรียบเหมือนเป็นบิดาบังเกิดเกล้าที่ให้กำเนิดแก่บุตรผู้เป็นสัทธิวิหาริก

๓) การจัดสายการบังคับบัญชาและช่วงของการบังคับบัญชา

ผู้บังคับบัญชา (Commander) ตามนัยทางพระพุทธศาสนาเทียบเคียงได้กับคำในความหมายของคำว่าอุปัชฌายาจารย์ที่หมายถึงเป็นผู้รับให้การฟังเป็นผู้ฝึกสอนและเป็นผู้ปกครองคอยดูแลรับผิดชอบส่วนผู้ใต้บังคับบัญชานั้นได้แก่สัทธิวิหาริก(แปลว่าผู้อยู่ด้วย) หรืออันเตวาสิก(แปลว่าผู้อยู่ในสำนักหรือภิกษุผู้ขออยู่ร่วมด้วย) ส่วนกิริยาที่ฟังฟังนั้นชื่อว่า “นिसัย” ในกรณีที่พระภิกษุที่เป็นพระนวกะที่ถืออุปัชฌาย์ในสำนักหนึ่งเมื่อมีเหตุที่นिसัยต้องระงับจากพระอุปัชฌาย์เดิมนั้นพระภิกษุที่เป็นพระนวกะจะต้องไปขอนิสัยกับพระภิกษุรูปอื่นผู้สามารถให้ฟังฟังได้โดยภิกษุที่ให้ที่ฟังฟังนี้ชื่อว่า “อาจารย์” แปลว่าผู้ฝึกมารยาทพระภิกษุที่เป็นผู้ฟังฟังนั้นชื่อว่า “อันเตวาสิก” คุณลักษณะของผู้ที่จะเป็นผู้บังคับบัญชาในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลนั้นพระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญเป็นอย่างมากโดยผู้ที่จะเป็นผู้บังคับบัญชาปกครองคนอื่นจะต้องเป็นผู้ที่ปกครองตนเองให้ได้เสียก่อนเพราะถ้าไม่มีความสามารถปกครองตนเองได้แล้วก็ย่อมไม่สามารถปกครองคนอื่นได้ดังที่มีพุทธพจน์ไว้ว่า “บัณฑิตพึงตั้งตนไว้ในคุณธรรมที่เหมาะสมก่อนแล้วสอนคนอื่นในภายหลังจึงจะ

“ไม่มีวามองบุคคลสอนผู้อื่นอย่างไรก็พึงทำตนอย่างนั้นผู้ที่ฝึกตนดีแล้วจึงควรฝึก(ผู้อื่น) เพราะตนนั้นแลฝึกได้ยาก” ผู้ที่จะเป็นผู้บังคับบัญชาในองค์กรคณะสงฆ์จึงต้องเป็นผู้ที่ผ่านกระบวนการในการฝึกหัดพัฒนาตนเองจนสามารถครองตนหรือปกครองตนเองได้จึงจะสมควรทำหน้าที่ปกครองคนอื่นต่อไป ลักษณะการจัดสายการบังคับบัญชาในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลนั้นมีพัฒนาการเป็นไปตามลำดับของการขยายตัวขององค์กรคณะสงฆ์โดยในระยะเวลาเริ่มแรกที่มีการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์พระองค์ทรงเป็นผู้ปกครองดูแลและจัดการบริหารกิจการขององค์กรคณะสงฆ์ด้วยตัวพระองค์เองทุกอย่างนับตั้งแต่การคัดเลือกการรับบุคคลที่จะเข้าเป็นสมาชิกองค์กรคณะสงฆ์โดยการบวชให้ด้วยวิธี “เอหิภิกขุอุปสัมปทา” เมื่อบวชให้แล้วก็ทรงอบรมให้การศึกษาแก่พระสาวกด้วยตัวพระองค์เองซึ่งการที่พระองค์ทรงทำเช่นนี้ได้ก็เพราะสมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์ขณะนั้นมีจำนวนน้อยแต่ต่อมาเมื่อองค์กรคณะสงฆ์มีจำนวนสมาชิกเพิ่มมากขึ้นตลอดจนผู้ที่แสดงความประสงค์ที่จะขอบวชเข้าเป็นสมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์ก็มีจำนวนมากขึ้นตามลำดับพระพุทธองค์จึงได้ทรงอนุญาตพระภิกษุที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเป็นพระอุปัชฌาย์ให้การอุปสมบทแทนพระองค์ทำให้กิจการของพระศาสนามีความเจริญขึ้นเป็นลำดับ

ในกาลต่อมาเมื่อพระพุทธองค์ทรงรับเวฬุวันเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนาและทรงมีพุทธาณุญาตให้ภิกษุรับเสนาสนะและอยู่จำพรรษาเป็นที่ได้ทำให้เกิดมีเจ้าอาวาสและคณาจารย์เป็นผู้ดูแลสมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์เพิ่มขึ้นโดยตำแหน่งเหล่านี้พระเถระรูปเดียวอาจจะดำรงตำแหน่งอุปัชฌาย์อาจารย์เจ้าอาวาสและคณาจารย์ในขณะเดียวกันก็ได้จะต่างกันแต่ลักษณะงานเท่านั้นพระเถระที่รับผิดชอบงานพระศาสนาทั้งหมดจะขึ้นตรงต่อพระพุทธเจ้าจึงมีธรรมเนียมว่าหลังจากออกพรรษาแล้วพระที่จำพรรษาอยู่ในส่วนต่างๆของชมพูทวีปจะมาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อกราบทูลรายงานเหตุการณ์ต่างๆ การจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชาในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลจึงเป็นไปในลักษณะอาจารย์ปกครองศิษย์บิดาปกครองบุตรต่างมีความเมตตาเคารพรักใคร่และเป็นกัลยาณมิตรของกันและกันดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตอุปัชฌาย์อุปัชฌาย์จักเข้าไปตั้งจิตสนิทสนมในสัทธินิหาริกฉันบุตร สัทธินิหาริกจักเข้าไปตั้งจิตสนิทสนมในอุปัชฌาย์ฉันบิดาเมื่อเป็นเช่นนี้อุปัชฌาย์และสัทธินิหาริกจักมีความเคารพยำเกรงประพฤติกมลเกลียวกันจักถึงซึ่งความไพบุลย์ในพระธรรมวินัยนี้” การจัดระบบความสัมพันธ์แบบนี้เป็นการจัดตามระบบโครงสร้างพื้นฐานที่มีการรวมกลุ่มกันทางสังคมโดยเริ่มจากระบบครอบครัวทำให้การอยู่ร่วมกันหรือการทำงานร่วมกันของสมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์เป็นไปอย่างสมานฉันท์มีความสามัคคีปฏิบัติต่อกันด้วยการเพ่งที่ประโยชน์เกื้อกูลต่อกันและกันเป็นหลักและเพื่อไม่ให้มีปัญหาทางการปกครองที่เกิดจากการถือพระอุปัชฌาย์ต่างกันพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้มีการถืออุปัชฌาย์วัตรและสัทธินิหาริกวัตรกล่าวคือข้อปฏิบัติที่พระอุปัชฌาย์และภิกษุ (สัทธินิหาริก) ที่ได้รับการอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์รูปนั้นๆจะต้องประพฤติดต่อกัน ๔๗ทรงให้อำนาจแก่พระอุปัชฌาย์และอาจารย์ในการที่จะลงโทษแก่สัทธินิหาริกหรืออันเตวาสิกของตนที่ประพฤติมิชอบได้ตามแต่จะเห็นสมควรเช่นการประณาม เป็นต้น

๔) การประสานงาน

องค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลที่มีสมาชิกประกอบด้วยบุคคลที่มีพื้นฐานสภาพแวดล้อมทางสังคมที่มีความแตกต่างกันทั้งชาติ ชนวรรณะและการศึกษาเมื่อมาอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะจึง

จำเป็นต้องอาศัยหลักการที่เป็นตัวประสานทำความเข้าใจซึ่งกันและกันเพื่อให้การดำรงอยู่ร่วมกันเป็นไปด้วยดีมีความสามัคคีกลมเกลียวกันสมานฉันท์สิ่งสำคัญในการประสานงานจึงเป็นการประสานความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์ให้คนทั้งหลายเข้ากันคือพระธรรมวินัยกล่าวคือเพื่อให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปอย่างปกติสุขจำเป็นต้องอาศัยหลักธรรมเพื่อเป็นเครื่องน้อมนำจิตใจของพระสาวกให้มีความกลมเกลียวกันและนอกจากนั้นยังต้องอาศัยคุณธรรมของพระสงฆ์สาวกเช่นความเป็นกัลยาณมิตรของกันและกันความหวังดีในทางธรรมต่อกันความสามัคคีกันในทางธรรมความพร้อมเพรียงกันทำหน้าที่โดยเห็นแก่ธรรมเป็นหลักและยังต้องเคารพลัทธินิยมหรือประเพณีนิยมของกันและกันโดยมีจุดมุ่งหมายร่วมกันคือพระนิพพาน พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงหลักธรรมที่เกี่ยวกับการที่จะช่วยให้คนมาประสานกันไปด้วยกันไว้อย่างมากมายเช่นสังคหวัตถุ ๔ ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจและสาราณียธรรม ๖ ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงหรือธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกันทำให้เป็นที่รักทำให้เป็นที่เคารพเป็นไปเพื่อสงเคราะห์กันเพื่อความไม่วิวาทเพื่อความสามัคคีเพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นต้น ในส่วนของพระวินัยก็ได้สร้างบรรทัดฐานที่เป็นรูปแบบของการดำเนินชีวิตที่เป็นไปอย่างเดียวกันมีการสร้างเป้าหมายให้คนในองค์กรได้รับรู้และกระทำร่วมกันพระวินัยจึงเป็นการจัดสรรโอกาสทำให้ชีวิตและสังคมมีระบบระเบียบคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลจึงเป็นคณะที่เพียบพร้อมประกอบไปด้วยศีลสามัญญตาและทิวัจฉิสามัญญตาอันทำให้การเป็นอยู่ร่วมกันเป็นไปอย่างเรียบร้อยดีงามแม้จะมีความเห็นที่เป็นการขัดแย้งกันบ้างในบางครั้งบางเรื่องก็ใช้หลักธรรมวินัยในการตัดสินโดยมีรูปแบบที่เป็นกระบวนการมีการแต่งตั้งผู้ทำหน้าที่ในการตัดสินอธิกรณ์การ ขอมติจากที่ประชุมการเปิดโอกาสให้ทั้งจำเลยและผู้ฟ้องได้กล่าวแก้ต่างในที่ประชุมนอกจากนั้นการแต่งตั้งผู้ประสานงานเป็นการเฉพาะยังเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่พระพุทธองค์ทรงจัดให้มีในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลโดยเป็นการแต่งตั้งให้มีพระภิกษุเป็นผู้ทำหน้าที่เป็นการเฉพาะเป็นตัวแทนหรือเป็นสื่อกลางในการอำนวยความสะดวกตามกาลเวลาและสถานที่เช่นการที่สงฆ์แต่งตั้งพระอาณนทเป็นผู้อุปฐากพระพุทธเจ้าเป็นต้นซึ่งถ้าเปรียบในสมัยปัจจุบันก็คือเลขาส่วนตัวนั่นเองถ้ามีการณีพิเศษหรือเกิดปัญหาที่เป็นอธิกรณ์ขึ้นในองค์กรคณะสงฆ์พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้คณะสงฆ์แต่งตั้งผู้ประสานงานเป็นการเฉพาะเรียกว่าทูตเป็นผู้ทำหน้าที่คอยประสานงานระหว่างทั้งสองฝ่ายโดยผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งจะต้องเป็นบุคคลที่เป็นกลางและมีความรู้ความสามารถเป็นอย่างดีมีคุณสมบัติเหมาะสมเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย เป็นต้น หลักในการประสานงานในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลนั้นพระพุทธองค์ทรงวางหลักการของพระธรรมวินัยกล่าวคือสืลย้อมนำมาซึ่งบรรทัดฐานในการอยู่ร่วมกันมีการปฏิบัติต่อกันอย่างมีแบบแผนและธรรมย้อมน้อมนำจิตใจให้มีความสามัคคีกลมเกลียวกันมีความพร้อมเพรียงรวมจิตรวมความคิดมุ่งตรงต่อจุดมุ่งหมายอันเดียวกันการดำรงอยู่และการปฏิบัติกิจการต่างๆในองค์กรคณะสงฆ์เป็นไปอย่างถูกต้องและเรียบร้อยดีงาม

สรุปพุทธวิธีการบริหารจัดการคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาลคือการที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติพระธรรมวินัยเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการปกครองและให้การศึกษาพัฒนาตนเองของสมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์ให้ได้บรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาโดยพระธรรมวินัยจะครอบคลุมระบบการดำเนินชีวิตทุกอย่างเริ่มตั้งแต่กำหนดคุณสมบัติสิทธิหน้าที่และวิธีการรับสมาชิกใหม่เข้าสู่ชุมชนคือสงฆ์การดูแลสมาชิกใหม่การแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ทำกิจการสงฆ์พร้อมด้วยคุณสมบัติและหน้าที่ที่กำหนดให้และรวมถึงระเบียบเกี่ยวกับการแสวงหาการจัดทำการเก็บรักษาและการ

แบ่งสรรปัจจัย๔โดยเป็นระเบียบปฏิบัติเพื่อให้สงฆ์ได้หมายรู้ร่วมกันในสังคมสงฆ์เช่นระเบียบการรับและจัดแบ่งส่วนอาหารการทำจีวรและข้อปฏิบัติเกี่ยวกับจีวรการจัดสรรที่อยู่อาศัย ระเบียบวิธีดำเนินการประชุมการโจทก์หรือฟ้องคดีข้อปฏิบัติของการโจทก์จำเลยและผู้วินิจฉัยคดีวิธีดำเนินการและตัดสินคดีการลงโทษแบบต่างๆ เป็นต้น

๒.๓.๘ พุทธวิธีในการบริหารจัดการองค์กรคณะสงฆ์หลังยุคพุทธกาล

๑) สภาพเหตุการณ์หลังพุทธปรินิพพาน

เหตุการณ์ตอนหลังสมัยพุทธกาล คณะสงฆ์ได้แตกแยกออกเป็น ๒ นิกายใหญ่ๆ ซึ่งแบ่งได้ถึง ๑๘ นิกายย่อย เหตุการณ์อันเป็นรอยร้าวของคณะสงฆ์ก็เริ่มเกิดขึ้นจากพระสุภัททะบรรพชิตผู้เฒ่าและพระปุราณะกับพวกอันนำไปสู่การสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรกในมหาปรินิพพานสูตรมีข้อความตอนหนึ่งกล่าวถึงโอวาทที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสกับพระอานนทว่า "อานนทบ้างที่พวกเธออาจจะคิดว่า ปาพจน์มีพระศาสดาล่วงลับไปแล้ว พวกเราไม่มีพระศาสดาข้อนี้พวกเธอไม่พึงเห็นอย่างนั้น ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไปก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย"พระพุทธดำรัสนี้เป็นสิ่งยืนยันอย่างชัดเจนว่าพระผู้มีพระภาคทรงให้ความสำคัญกับธรรมและวินัยที่พระองค์ได้ทรงแสดงไว้ดีแล้วอย่างสูงยิ่งทรงยกธรรมและวินัยนั้นไว้ในฐานะศาสดาแทนพระองค์เอง นั่นหมายความว่าเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วธรรมและวินัยถือเป็นสิ่งแทนพระศาสดาและเป็นตัวพระศาสนาที่แท้จริงที่พุทธบริษัทจะต้องช่วยกันรักษาให้ดำรงคงอยู่สืบไป

การปรารภที่จะสังคายนาพระธรรมวินัยนั้นเริ่มมีมาแล้วตั้งแต่สมัยพุทธกาล ในปาสาทิกสูตร กล่าวภายหลังจากที่นิครนถนาฎบุตรผู้เป็นศาสดาของศาสนาเซนได้สิ้นชีวิตสานุศิษย์ได้ทะเลาะกันขนานใหญ่จนแตกแยกนิกายกัน พระพุทธองค์ทรงปรารภเหตุนี้ตรัสแนะนำให้พระสงฆ์ทั้งปวงร่วมกันสังคายนาพระธรรมวินัยไว้เพื่อให้พระมหจรรย์คือพระศาสนานี้ดำรงอยู่ได้นาน และเพื่อประโยชน์และความสุขแก่มหาชน ทั้งนี้เพราะไม่ทรงปรารภนาให้สาวกทั้งหลายต้องแตกแยกทะเลาะวิวาทกันเหมือนอย่างสาวกของศาสนาเซนที่ต่างทู่เถียงกันว่าก่อนนี้ศาสดาของตนได้สอนไว้อย่างไร ฉะนั้น ในเวลาต่อมาพระสารีบุตรจึงได้แสดงวิธีการสังคายนา ร้อยกรองพระธรรมวินัยไว้เป็นแบบแผนโดยท่านได้รวบรวมคำสอนที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เป็นข้อธรรมต่างๆมาแสดงตามลำดับหมวด ตั้งแต่หมวดหนึ่งถึงหมวดสิบมีตัวอย่างดังปรากฏในสังคีตสูตร

๒) การทำสังคายนา

สังคายนา (Buddhist Council) หรือสังคีติ มาจากคำว่า ส (พร้อมกัน) + คีติ (การสวด) ซึ่งแปลตามตัวอักษรว่าการสวดพร้อมกัน แปลตามรูปศัพท์ว่า ร้อยกรองคือประชุมสงฆ์จัดระเบียบหมวดหมู่พระพุทธรวจนแล้วรับทราบทั่วกันในที่ประชุมที่ว่าตกลงกันอย่างนี้แล้วก็มีกาท่องจำสืบต่อกันมาแต่เดิมนั้นการสังคายนาปรารภเหตุความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาจึงจัดระเบียบหมวดหมู่พระพุทธรวจนไว้ ในครั้งต่อๆ มา ปรากฏว่ามีการถือผิดตีความหมายผิด ก็มีการชำระวินัยจัญข้อที่ถือผิดหรือตีความหมายผิดนั้นชี้ขาดว่าที่ถูกควรเป็นอย่างไร แล้วก็ทำการสังคายนา โดยการทบทวนระเบียบเดิมบ้างเพิ่มเติมของใหม่อันเป็นทำนองบันทึกเหตุการณ์บ้าง จัดระเบียบใหม่ในบางข้อบ้างในชั้นหลังๆ เพียงการจารึกลงในใบลาน การสอบทานข้อผิดในใบลาน ก็เรียกกันว่าสังคายนาไม่จำเป็นต้องมีเหตุการณ์ถือผิดหรือเข้าใจผิดเกิดขึ้นสำหรับการสังคายนาที่เกิดขึ้นในประเทศอินเดีย

มีด้วยกัน ๔ ครั้ง การสังคายนาที่เป็นที่ยอมรับกันของทุกนิกาย คือการสังคายนาครั้งที่ ๑ และครั้งที่ ๒ ส่วนการสังคายนาครั้งที่ ๓ ยอมรับกันเฉพาะฝ่ายเถรวาทส่วนมหายานและหินยานนิกายอื่นไม่มีการกล่าวถึงการสังคายนาครั้งนี้สำหรับการสังคายนาครั้งที่ ๔ ที่ทำกันในอินเดียภาคเหนือโดยมีพระเจ้ากนิษกะทรงอุปถัมภ์นั้น ฝ่ายเถรวาทไม่ยอมรับเพราะถือว่าเป็นส่วนของฝ่ายมหายานที่สืบสายแยกกันไปตลอดจนภาษาที่รองรับคัมภีร์ก็ใช้ต่างกัน คือฝ่ายเถรวาทใช้ภาษาบาลีส่วนฝ่ายมหายานใช้ภาษาสันสกฤต

สรุปปัจจัยพื้นฐานทำให้พระพุทธเจ้าทำการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์มีด้วยกัน ๒ ประการคือ ปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในองค์กรคณะสงฆ์เอง ปัจจัยภายนอกคือสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและการเจริญเติบโตทางด้านวิทยาการที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมส่วนปัจจัยภายในคือเป็นการให้บริการแก่สังคมหรือบุคคลที่ต้องการจะเข้ามาสู่องค์กรคณะสงฆ์ และเป็นการจัดระบบระเบียบความเรียบร้อยซึ่งเป็นการจัดสภาพการณ์เพื่อให้เอื้ออำนวยต่อการบรรลุถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดทางศาสนาที่เรียกว่าพระนิพพาน การจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์คือการกำหนดรูปแบบกฎเกณฑ์ระเบียบวิธีการปฏิบัติการในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันของพระภิกษุสงฆ์ระเบียบกฎเกณฑ์ที่เป็นหลักการเหล่านั้นเรียกว่าพระธรรมวินัยโดยมีจุดมุ่งหมาย (Objective) ของการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์เป็นจุดมุ่งหมายจำเพาะมีด้วยกัน ๕ ประการคือ ๑. เพื่อประโยชน์แก่สงฆ์ส่วนรวม ๒. เพื่อประโยชน์แก่ตัวบุคคล ๓. เพื่อประโยชน์แก่ชีวิตของมนุษย์เอง ๔. เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไปที่เป็นสังคมใหญ่ ๕. เพื่อประโยชน์แก่พระศาสนา การบัญญัติพระธรรมวินัยเพื่อใช้เป็นแกนกลางในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ขององค์กรคณะสงฆ์จะเป็นส่วนทำให้พระภิกษุสงฆ์ได้รับการศึกษาและมีแนวปฏิบัติพร้อมกันนั้นก็สามารที่จะนำพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปเผยแผ่ให้เจริญและมั่นคงต่อไปอันเป็นเหตุให้พระศาสดาดำรงอยู่ได้นาน

๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา” ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ซึ่งได้มีผู้ศึกษาไว้มากมาย ดังนี้

ณดา จันทร์สม^{๗๒} ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารการเงินของวัดในประเทศไทย” การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ ๔ ประการ คือ (๑) ศึกษารูปแบบและวิธีการปัจจุบันของ การบริหารการเงินของวัดไทย (๒) วิเคราะห์จุดอ่อนและจุดแข็ง ปัญหาและอุปสรรคของรูปแบบการบริหาร การเงินของวัดไทยที่เป็นอยู่ (๓) ศึกษารูปแบบการบริหารการเงินของวัดไทยตามหลักการบริหารการเงินที่พึงปฏิบัติตามหลักสากล และ (๔) เสนอแนะเชิงนโยบาย เพื่อการกำกัดูแลการบริหารการเงินของวัดเพื่อความ โปร่งใสตรวจสอบได้ โดยมีขอบเขตการวิจัย เพื่อศึกษารูปแบบในการบริหารการเงินของ

^{๗๒}ณดา จันทร์สม, “การบริหารการเงินของวัดในประเทศไทย”, รายงานวิจัย, (คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๕).

วัดในประเด็นต่างๆ ได้แก่ การศึกษาโครงสร้างการบริหารการเงินขององค์กร การจัดทำรายงานทางการเงินตามมาตรฐานบัญชีที่ ยอมรับกันโดยทั่วไป การตรวจสอบรายงานทางการเงินจากผู้สอบบัญชีรับอนุญาต การวางแผนการลงทุน การจัดการแหล่งรายได้ การบริหารจัดการรายจ่าย และการกำกับดูแลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงประเด็น อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑. วัดโดยส่วนมากยังไม่มีโครงสร้างในการบริหารการเงินของวัดไว้อย่างเป็นระบบ

๒. การจัดทำรายงานทางการเงินตามมาตรฐานบัญชีของวัดยังไม่มีหลักฐานเด่นชัดว่าวัดมี การดำเนินการได้อย่างถูกต้อง โดยแม้ว่าวัดจะมีการบันทึกรายรับ-รายจ่าย และจัดทำบัญชีเป็นประจำ แต่อาจ เป็นบัญชีที่จัดทำขึ้นอย่างง่ายหรือตามความเข้าใจของผู้จัดทำเท่านั้น ยังไม่สอดคล้องกับหลักมาตรฐานบัญชีที่ รับรองกันโดยทั่วไป รวมถึงยังไม่มีตรวจสอบจากผู้สอบบัญชีรับอนุญาต

๓. การเผยแพร่ให้สาธารณะรับทราบข้อมูลทางการเงินของวัดยังอยู่ในวงจำกัด และยังไม่ชัดเจน การรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบโดยหน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่ในการกำกับดูแลการบริหารการเงินของวัด อย่างเป็นระบบ

๔. วัดยังไม่กระบวนกรตัดสินใจการลงทุนเพื่อใช้ประโยชน์จากศาสนสมบัติของวัดที่มีการ จัดทำเขตจัดประโยชน์อย่างเป็นระบบ

๕. ภาพรวมอาจกล่าวได้ว่า มีเงินหมุนเวียนในรูปของรายได้และรายจ่ายของระบบวัดอยู่ ประมาณ ๑๐๐,๐๐๐-๑๒๐,๐๐๐ ล้านบาทต่อปี ในขณะที่การจัดทำบัญชีและตรวจสอบยังไม่มีระบบที่ชัดเจนนัก

๖. การบริหารจัดการทางการเงินของวัดควรยึดหลักธรรมาภิบาลหรือการบริหารกิจการ ที่ดี ในการบริหารจัดการ

๗. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติยังขาดบทบาทในการกำหนดกรอบในการกำกับดูแลการบริหารจัดการเงินของวัดสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล

๘. องค์ประกอบสำคัญของหลักธรรมาภิบาลที่สอดคล้องกับการดำเนินกิจการของวัด ได้แก่ ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วม ความโปร่งใส หลักนิติธรรม และหลักคุณธรรม ในขณะที่องค์ประกอบ อย่างหลักความเสมอภาค หลักสนองตอบรับ และหลักความคุ้มค่า อาจจะมีน้ำหนักไม่มากนักกับการบริหารจัดการของวัด

๙. การศึกษาความสอดคล้องของกฎหมาย กฎระเบียบ ข้อบังคับที่มีอยู่ พบว่า ยังมีกรอบใน การกำกับดูแลที่ขาดแนวทางในการปฏิบัติเพื่อให้ผู้บริหารวัดสามารถที่จะดำเนินการได้สอดคล้องตามหลักธรรมาภิบาล รวมถึงปัญหาอุปสรรคสำคัญของการบริหารจัดการทางการเงินให้สอดคล้องตามหลักธรรมาภิบาล คือ การขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการบริหารจัดการที่ดี และหลักการบริหารการเงินของผู้มีอำนาจหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายให้ดำเนินการภายในวัด

การศึกษานี้มีข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาแนวทางในการบริหารจัดการทางการเงินของ วัดให้มีความสอดคล้องตามหลักธรรมาภิบาลในฐานะวัดเป็นนิติบุคคลที่เป็นองค์กรไม่แสวงหากำไร ดังนี้

๑. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ควรกำหนดให้วัดได้มีการจัดทำรายงานทางการเงินเป็นประจำทุกปี และนำเสนอให้สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเป็นผู้รวบรวม และกำหนดให้มีการตรวจสอบอย่างสม่ำเสมอ

๒. สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติควรดำเนินการให้มีการออกกฎข้อบังคับที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดการได้มาองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการวัดให้ชัดเจนและสะท้อนการมีส่วนร่วม และสามารถยึดหลักธรรมาภิบาลและการบริหารกิจการที่ดีในการบริหารจัดการวัดได้

๓. สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรเร่งช่วยกันพัฒนาบุคลากรที่จะมีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการทางการเงินให้แก่วัดให้มีระบบการทำงานที่มี ประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น การจัดอบรมไวยาวัจกร และกรรมการวัดอย่างสม่ำเสมอ และเพิ่มแรงจูงใจและ มาตรการเพื่อกระตุ้นให้บุคลากรเหล่านั้นได้เข้ารับการอบรม เช่น การให้โล่ เกียรติบัตร หรือกำหนดมาตรการ คุณสมบัติของผู้ที่จะทำหน้าที่ดังกล่าวให้สามารถที่จะสนองตอบความต้องการในการพัฒนาการบริหารจัดการ วัดให้มีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลได้

๔. ประชาชน และชุมชนในฐานะพุทธศาสนิกชนควรต้องมีบทบาทในการเข้าไปมีส่วนร่วมกับการบริหารจัดการวัดมากขึ้น การกระตุ้นให้มีจิตอาสาทำงานเพื่อชุมชนและสังคมต้องมีการดำเนินการอย่าง ต่อเนื่องโดยหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงวัฒนธรรม เป็นต้น

พระมหาสหัส ฐิตสาโร^{๗๓} ได้วิจัยเรื่อง “ การศึกษาวิจัยการบริหารองค์กรคณะสงฆ์ ” ผลการวิจัยพบว่า การบริหารงานบุคคลในองค์กรคณะสงฆ์ การแต่งตั้งและถอดถอนเป็นอำนาจหน้าที่ของบริหารชั้นต้นหรือผู้บริหารที่สูงกว่า ยิ่งขาดการบริหารอย่างเป็นระบบและมีการพัฒนาไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลง แต่การมอบอำนาจในการตัดสินใจยังขึ้นอยู่กับผู้บริหารที่มีลำดับชั้นสูงกว่า การจัดการบริหารในแต่ละวัดยังไม่เด่นชัด รวมทั้งการบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์ในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับภาค จนถึงระดับวัดการปกครองมีการรวมศูนย์ และเป็นไปในการสั่งการจากบนลงล่าง การศึกษาของวัดและของคณะสงฆ์โดยรวมขาดระบบบริหารจัดการที่ดีและไม่เป็นระบบ การเผยแผ่ยังเป็นรูปแบบเดิมและขาดการปรับให้สอดคล้องกับยุคสมัย การบริหารงานสาธารณูปการ ก็ขาดระบบแบบแผนที่ชัดเจนขาดระบบการจัดการที่ดี การศึกษาสงเคราะห์ขาดการกำหนดรูปแบบการให้การสงเคราะห์ที่ดี และไม่เป็นระบบและด้านการสาธารณสงเคราะห์มีรูปแบบและระบบที่ดีต่อการให้การอนุเคราะห์แก่ประชาชน

พระมหาธฤติ วิโรจโน^{๗๔} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ รูปแบบการพัฒนาพระสังฆาธิการเพื่อประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ” ผลการวิจัยพบว่า

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวทั่วไปเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญ ๔ ประการ (VETS) คือ ๑) การสร้างวิสัยทัศน์ (Vision) ๒) การศึกษา (Education) ๓) การอบรม (Training) และ ๔) การดูงาน (Study Tour) ส่วนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวทาง

^{๗๓}พระมหาสหัส ฐิตสาโร, “การบริหารองค์กรคณะสงฆ์”, รายงานการวิจัย, (คณะครุศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ ก.

^{๗๔}พระมหาธฤติ วิโรจโน, “รูปแบบการพัฒนาพระสังฆาธิการเพื่อประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

พระพุทธศาสนาในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ สิกขา ๓ พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ ภาวนา ๔ อิทธิบาท ๔ และสัปปริสธรรม ๗ ส่วนรูปแบบการพัฒนาพระสังฆาธิการตามแนวทั่วไปและตามแนวพระพุทธศาสนาที่จะให้มีประสิทธิภาพในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ควรมีการบูรณาการการพัฒนาพระสังฆาธิการตามแนวทั่วไปและพระพุทธศาสนาเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการบริหารกิจการคณะสงฆ์มากยิ่งขึ้น ได้แก่ ๑) ด้านการปกครอง ควรบูรณาการการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทั่วไป (VETS) ร่วมกับหลักธรรมคือ พรหมวิหาร ๔ ที่ถือว่าเป็นหลักธรรมที่เหมาะสมกับการปกครองมากที่สุด ๒) ด้านการศาสนศึกษา ควรบูรณาการการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทั่วไป (VETS) ร่วมกับหลักธรรมคือ สิกขา ๓ ที่ถือว่าเป็นหลักธรรมในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เป็นผู้อยู่อย่างประเสริฐ ๓) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ควรบูรณาการการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทั่วไป (VETS) ร่วมกับหลักธรรมคือ สังคหวัตถุ ๔ ที่ถือว่าเป็นหลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ให้สามัคคี เป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน ๔) ด้านการเผยแผ่ ควรบูรณาการการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทั่วไป (VETS) ร่วมกับหลักธรรมคือ ภาวนา ๔ ที่ถือว่าเป็นหลักธรรมสำหรับการพัฒนา ผูกอบรมมนุษย์ให้มีความสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข ๕) ด้านการสาธารณูปการ ควรบูรณาการการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทั่วไป (VETS) ร่วมกับหลักธรรมคือ อิทธิบาท ๔ ที่ถือว่าเป็นหลักธรรมที่ทำให้ประสบผลสำเร็จ ๖) ด้านสาธารณสงเคราะห์ ควรบูรณาการการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทั่วไป (VETS) ร่วมกับหลักธรรมคือ สัปปริสธรรม ๗ ที่ถือว่าเป็นหลักธรรมที่สามารถพัฒนาคนได้เป็นอย่างดี และด้วยการประยุกต์หลักการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทั่วไป (VETS) และหลักธรรม แต่ละหัวข้อสามารถยังการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

พระมหาวีระชัย ชยวีโร (มิตะสิทธิ์)^{๗๕} ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนาประสิทธิภาพการจัดการศาสนสมบัติวัดของคณะสงฆ์ไทย ผลการวิจัยพบว่า ๑) ในทางคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามีขอบเขตของการ ครอบครองและจัดการทรัพย์สินที่เป็นศาสนสมบัติหรือทรัพย์สินของสงฆ์ที่เป็นส่วนรวมและจัดการ ไปตามหลักการทางพระธรรมวินัย ๒) พระสงฆ์เองควรตระหนักว่าการบริหารจัดการศาสนสมบัติ แม้จะอยู่ในอำนาจหน้าที่ แต่เป็นลักษณะของทางโลกซึ่งมีปัญหาในข้อกฎหมายหลายประการที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นพระสงฆ์โดยเฉพาะที่เป็นพระสังฆาธิการต้องระมัดระวังและจัดการให้ตั้งอยู่บนฐานของความสุจริตและโปร่งใส ๓) ปัญหาในการจัดการศาสนสมบัติวัดของคณะสงฆ์ไทยนั้น พบว่าเป็นสิ่งที่ยากจะหลีกเลี่ยง เพราะเป็นลักษณะตามธรรมชาติของกิจการทางโลก ที่มีต้นตอของปัญหาจากคุณภาพ และคุณธรรมของบุคลากร ดังนั้นข้อเสนอที่ได้รับจากการประชุมกลุ่ม และการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่าต้อง ยึดหลักการทำงานตามความถนัด และคัดเลือกคนให้เหมาะกับงาน ด้วยเหตุนี้จึงควรให้เจ้าอาวาสจัดหามืออาชีพมาปฏิบัติงานด้านศาสนสมบัติไปทำหน้าที่ ซึ่งจะทำให้พระสงฆ์ไม่ต้องมีภาระมาทำงานด้านนี้ แต่จะได้รับประโยชน์จากภาระงานที่ต้องรับผิดชอบอยู่ ซึ่ง

^{๗๕} พระมหาวีระชัย ชยวีโร, “การพัฒนาประสิทธิภาพการจัดการศาสนสมบัติวัดของคณะสงฆ์ไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖) หน้า บทคัดย่อ.

อาจมีผลผลิตที่ขึ้นกว่าเดิมก็เป็นได้ วิธีนี้เป็นระบบเกื้อกูลที่มีคุณภาพ ที่ใช้อยู่ในวงการต่างๆ ของทางโลก

กนก แสนประเสริฐ และคณะ^{๗๖} ได้วิจัยเรื่อง “การจัดการดูแลทรัพย์สินและศาสนสมบัติของวัด” โดยได้สรุปว่า สภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยว่า ในปัจจุบันเป็นยุคของสังคมทุนนิยม และสังคมบริโภคนิยม และสถานการณ์ดังกล่าวไม่อาจชะงักไว้ได้วุ่นวายวอดวาย รวมทั้งเข้าไปแทรกอยู่ในสังคมไทย โดยเฉพาะพระภิกษุ – สามเณร ซึ่งเป็นนักบวช ย่อมจะต้องเผชิญกับปัญหาการจัดการดูแลทรัพย์สิน และศาสนสมบัติของวัดที่ตนพำนักอาศัย ในส่วนของคณะสงฆ์ ได้จัดเป็นรูปแบบขององค์การรูปแบบหนึ่งที่มีคุณลักษณะการดำเนินงานประกอบด้วย ๑.การวางแผนประสานงาน ๒.คณะสงฆ์ซึ่งเป็นสมาชิก มีกิจวัตรร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ ๓.มีโครงสร้างการแบ่งงานและมอบหมายงาน มีลำดับชั้นในด้านการปกครอง เป็นต้น ๔.มีเป้าหมายในการดำเนินกิจกรรมของสมาชิก หรือคณะสงฆ์

दनัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ^{๗๗} ได้วิจัยเรื่อง พระสงฆ์กับทรัพย์สินส่วนตัว โดยมองว่า การบวชของพระสงฆ์นั้นมุ่งจะประพฤติปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้น และไม่สะสมทรัพย์สินส่วนตัวได้เนื่องจากขัดกับวิถีชีวิตของนักบวช โดยสรุปว่าปัจจุบันพระสงฆ์มีทรัพย์สินเงินทองเป็นสมบัติส่วนตัวกันมากซึ่งที่ผ่านมากลับไม่มีการศึกษาวิจัยว่าการสะสมทรัพย์สินเงินทองดังกล่าวของพระสงฆ์ในปัจจุบันนั้นขัดกับหลักพระธรรมวินัยหรือไม่ และมองว่ามีความจำเป็นอะไรที่ทำให้พระสงฆ์ต้องทำเช่นนั้น เป็นต้น และสรุปประเด็นที่น่าศึกษาอีกประการหนึ่งว่า “หากพระสงฆ์ไม่มีทรัพย์สินเงินทองเพราะว่าขัดกับหลักพระธรรมวินัยแล้ว สถาบันสงฆ์ควรมีวิธีการจัดการอย่างไรในเรื่องนี้เพื่อให้พระสงฆ์สามารถดำรงตนอยู่ได้ในบริบทของสังคมไทยปัจจุบันโดยไม่ขัดกับหลักพระธรรมวินัย”

พระอานวย หมอกเมฆ^{๗๘} ได้วิจัยเรื่อง กลยุทธ์การบริหารวัดในพระพุทธศาสนา สำหรับเจ้าอาวาสวัดราษฎร์ในเขตเหนือ ภาค ๔ ผลการวิจัยพบว่า โดยเฉลี่ยเจ้าอาวาสมีการปฏิบัติหน้าที่ดีมาก ชื่อสัตย์สุจริต บริหารวัดโปร่งใส แต่ยังไม่ให้ความสำคัญกับหลักความประหยัด ความคุ้มค่า และการทำงานเป็นทีมน้อย จึงนำไปสู่การพัฒนากลยุทธ์สำหรับเจ้าอาวาสวัดราษฎร์ เรียกว่า “ปัญจบริหาร” ประกอบด้วย (๑) กลยุทธ์การถือธรรมเป็นใหญ่ (๒) กลยุทธ์การป้องกันความเสื่อมนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง (๓) กลยุทธ์ปฏิบัติหน้าที่ศีลธรรม (๔) กลยุทธ์การทำงานที่ดีให้สำเร็จความประสงค์ และ (๕) กลยุทธ์การสงเคราะห์สิ่งอันเป็นความเอื้อเพื่อเกื้อกูล

^{๗๖} กนก แสนประเสริฐ และคณะ, “การจัดการดูแลทรัพย์สินและศาสนสมบัติของวัด” รายงานวิจัย (สัมมนาเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับการจัดการสำหรับนักบริหาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๕), คำนำ.

^{๗๗} ดนัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ, “พระสงฆ์กับทรัพย์สินส่วนตัว”, รายงานวิจัย, (ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๔๕.

^{๗๘} พระอานวย หมอกเมฆ, “กลยุทธ์การบริหารวัดในพระพุทธศาสนาสำหรับเจ้าอาวาสวัดราษฎร์ในเขตเหนือ ภาค ๔”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยภาคกลาง, ๒๕๕๓), หน้า บทคัดย่อ.

พรีณัฐ ยาทิพย์ และกรรณิการ์ จะกอ^{๗๙} ได้ศึกษาเรื่อง การจัดทำบัญชีของพระอารามหลวงในเขตพื้นที่ปริมณฑลของกรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาพบว่า หลักเกณฑ์การจัดทำบัญชีของพระอารามหลวงส่วนใหญ่ทำตามกฎระเบียบของพระอารามหลวงเอง ส่วนผู้ที่จัดทำบัญชีและออกรายงานของพระอารามหลวง คือ ไรยาวัจกร ผู้ตรวจสอบความถูกต้องของบัญชีภายในพระอารามหลวงส่วนใหญ่ คือ เจ้าอาวาส มีการจัดเก็บเอกสารการรับเงินอย่างเป็นระเบียบ มีการแยกประเภททรัพย์สินออกเป็นหมู่ การจัดสรรที่ดินจะให้การเช่าที่ดินเพื่อจัดงานต่าง ๆ และเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน การเก็บรักษาหนังสือสำคัญของที่ดิน

พล อาริยะชาติกุล^{๘๐} ได้ศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการพื้นที่วัดเพื่อปล่อยเช่า ผลการวิจัยพบว่า กิจกรรมการปล่อยเช่าขึ้นอยู่กับลักษณะทางกายภาพของพื้นที่วัดรวมถึงกิจกรรมการปล่อยเช่าในเชิงสร้างสรรค์กิจกรรมดังกล่าวเป็นกิจกรรมที่ประชาชนมีส่วนร่วมด้วยการปล่อยเช่าเพื่อสร้างโรงเรียนหรือวิทยาลัยการปล่อยเช่าให้กับหน่วยราชการเพื่อเป็นประโยชน์กับชุมชนหรือการปล่อยเช่าเพื่อให้บริเวณวัดประกอบอาชีพเช่าเพื่อทำการตลาดประกอบการค้าการทำหน้าการทำสวนกิจกรรมที่เกิดขึ้นนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถในการบริหารจัดการของวัด

เพิ่มศักดิ์ โคตรชมพู^{๘๑} ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทในการพัฒนาสังคมของวัดในจังหวัดหนองคาย ผลการวิจัยพบว่า การบริหารจัดการวัด โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาจำแนกเป็นรายด้าน พบว่าด้านการปฏิบัติตามกฎ ระเบียบมหาเถรสมาคม มีค่าเฉลี่ยการปฏิบัติมากกว่า ด้านการวางแผนการทำงาน การสนับสนุนทางสังคมของวัด โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาจำแนกเป็นรายด้าน พบว่าด้านการสนับสนุนจากชุมชน มีค่าเฉลี่ยการปฏิบัติมากที่สุด รองลงมา คือ ด้านความร่วมมือกับชุมชน และด้านการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่นๆ ตามลำดับ บทบาทในการพัฒนาสังคมของวัด โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาจำแนกบทบาทในการปฏิบัติการพัฒนาสังคมของวัด เป็นรายด้าน โดยเรียงตามลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการเมืองการปกครอง ด้านการส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ด้านการสังคมสงเคราะห์ ด้านสาธารณสุขพื้นฐาน และด้านการศึกษา ทุกด้านมีบทบาทในการปฏิบัติ อยู่ในระดับปานกลาง

อุดมพร พลดี^{๘๒} ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการศาสนสมบัติของวัด ผลการวิจัยพบว่า ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ วัดในพระพุทธศาสนาเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย ดังนั้นกิจการและทรัพย์สินของนิติบุคคล ซึ่งผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในการปกครองดูแลก็คือ เจ้าอาวาสจะต้อง

^{๗๙} พรีณัฐ ยาทิพย์ และกรรณิการ์ จะกอ, “การจัดทำบัญชีของพระอารามหลวงในเขตพื้นที่ปริมณฑลของกรุงเทพมหานคร”, *รายงานวิจัย*, (วิทยาลัยราชพฤกษ์, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ.

^{๘๐} พล อาริยะชาติกุล, “การบริหารจัดการพื้นที่วัดเพื่อปล่อยเช่า”, *รายงานวิจัย*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ.

^{๘๑} เพิ่มศักดิ์ โคตรชมพู, “บทบาทในการพัฒนาสังคมของวัดในจังหวัดหนองคาย”. *รายงานการวิจัย*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, ๒๕๕๙), หน้า บทคัดย่อ.

^{๘๒} อุดมพร พลดี, “การจัดการศาสนสมบัติของวัด”, *รายงานวิจัย*, (สุราษฎร์ธานี : สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุราษฎร์ธานี, ๒๕๕๔), หน้า ๒.

ดำเนินการให้เป็นไปตามข้อกำหนดคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ และกฎกระทรวง ฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๑๑) ข้อ ๖ ให้เจ้าอาวาสจัดให้เวยาวัจกรหรือผู้จัดประโยชน์ของวัดซึ่งเจ้าอาวาสแต่งตั้งทำบัญชีจ่ายเงินของวัด และเมื่อสิ้นปีปฏิทินให้ทำบัญชีเงินรับจ่ายและคงเหลือ ทั้งนี้ให้เจ้าอาวาสตรวจตราดูแลให้เป็นไปโดยเรียบร้อยและถูกต้อง

ธัญญวัฒน์ ชาญพินิจ^{๔๓} ได้ศึกษาเรื่อง “วัด” กับ “ที่สาธารณประโยชน์” ผลการศึกษาพบว่า การสร้างวัดให้วัดขออนุญาตใช้ที่ดินตามมาตรา ๙ และเสียค่าตอบแทนให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามมาตรา ๙/๑ แห่งประมวลกฎหมายที่ดิน โดยปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่กำหนดไว้ตามระเบียบกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการเกี่ยวกับการอนุญาตตามมาตรา ๙ แห่งประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. ๒๕๔๓ ซึ่งกรณีนี้ ขอเรียนว่า หนังสืออนุญาตให้เข้าอยู่อาศัย หรือใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐเป็นการชั่วคราวตามมาตรา ๙ มิใช่หนังสือแสดงกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองตามประมวลกฎหมายที่ดินแต่อย่างใดและจะใช้เป็นหลักฐานในการขออนุญาตสร้างวัดไม่ได้ หากจะขอใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐตามแนวทางนี้ ก็ควรเป็นการแก้ไขปัญหา กรณีที่ดินบริเวณดังกล่าว ใช้เป็นที่ตั้งถาวรวัตถุที่มีลักษณะไม่มั่นคงถาวร อาจรื้อถอนได้ เนื่องจากการอนุญาตให้ใช้ประโยชน์ตามมาตรา ๙ แห่งประมวลกฎหมายที่ดิน เป็นการอนุญาตให้ใช้ชั่วคราว ที่ดินยังคงมีสถานะทางกฎหมายเป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินสำหรับพลเมืองใช้ร่วมกันอยู่

พล อาริยะชาติกุล^{๔๔} ได้ศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการพื้นที่วัดเพื่อปล่อยเช่า ผลการวิจัยพบว่า กิจกรรมการปล่อยเช่าขึ้นอยู่กับลักษณะทางกายภาพของพื้นที่วัด รวมไปถึงกิจกรรมการปล่อยเช่าในเชิงสร้างสรรค์ กิจกรรมดังกล่าวเป็นกิจกรรมที่ประชาชนมีส่วนร่วมด้วยการปล่อยเช่าเพื่อสร้างโรงเรียน ปล่อยเช่าให้กับหน่วยงานราชการ เพื่อเป็นประโยชน์กับชุมชน แนวทางการบริหารจัดการพื้นที่วัดที่ดีจะสอดคล้องกับลักษณะทางกายภาพของพื้นที่วัดที่มีการจัดการพื้นที่ ทั้งภายในวัดและพื้นที่โดยรอบวัด การแบ่งลักษณะพื้นที่ให้ชัดเจน พื้นที่เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส และเขตธรณีสงฆ์ การจัดทำแผนผังภายในวัด พื้นที่วัดที่วัดเป็นอสังหาริมทรัพย์ ลักษณะพิเศษที่ไม่เน้นเรื่องกำไรสูงสุด แต่เน้นเรื่องความร่วมมือส่วนร่วมกับชุมชนของวัดเป็นสิ่งสำคัญ

พระมหาสุนันท์ สุนนโท^{๔๕} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการจัดการศาสนสมบัติของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผลการศึกษาพบว่า ๑. ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการศาสนสมบัติของวัด ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้แก่ ๑) ปัจจัยด้านการบริการศาสนสมบัติวัด ให้เกิดการบริการเชิงสงเคราะห์ประชาชน ประชาชนรับรู้ถึงความมีเมตตาธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา

^{๔๓} ธัญญวัฒน์ ชาญพินิจ, “วัด” กับ “ที่สาธารณประโยชน์”, รายงานวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานจัดการที่ดินของรัฐ, ๒๕๔๗), หน้า บทคัดย่อ.

^{๔๔} พล อาริยะชาติกุล, “การบริหารจัดการพื้นที่วัดเพื่อปล่อยเช่า”, รายงานวิจัย, (คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ.

^{๔๕} พระมหาสุนันท์ สุนนโท, “การพัฒนารูปแบบการจัดการศาสนสมบัติของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

๒) ปัจจัยด้านการควบคุมศาสนสมบัติวัด เป็นใช้การควบคุมตรวจสอบให้เกิดการจัดการศาสนสมบัติ
 ตอบความต้องการทุกภาคส่วน ๓) ปัจจัยด้านการแต่งตั้งบุคลากรที่ดูแลรักษาและดำเนินการ เป็นการดึง
 บุคคลเข้าช่วยเหลืองานจัดการศาสนสมบัติวัดของเจ้าอาวาส ๔) ปัจจัยด้านการทำบัญชีรักษาศาสน
 สมบัติวัดและเงินผลประโยชน์ของวัด เป็นวิธีการแบบแผนที่เป็นฐานข้อมูลช่วยให้เจ้าอาวาส
 ตัดสินใจจัดการศาสนสมบัติวัดได้เหมาะสม ๕) ปัจจัยจัดทำบัญชีให้เป็นรูปแบบที่เหมาะสม เป็นการ
 ปรับรูปแบบบัญชีตามความเหมาะสมกับสภาพที่ผู้ปฏิบัติสามารถจัดทำบัญชีได้ ปัจจัยทั้ง ๕ มีความ
 จำเป็นต่อการปฏิบัติงานจัดการศาสนาสมบัติวัดของเจ้าอาวาส ซึ่งใช้ศิลปะให้เกิดการจัดการศาสน
 สมบัติวัดให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น วางแผน จัดการความสัมพันธ์บุคคล อำนาจการและควบคุม
 ทรัพยากรบุคคลและทรัพยากรอื่น ๆ ให้ดำเนินงานจัดการศาสนสมบัติวัดไปในทิศทางเดียวกันเพื่อ
 บรรลุเป้าหมายที่วางไว้

๒. สภาพทั่วไปในการจัดการศาสนสมบัติของวัด ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา การ
 จัดการเรื่องที่ดินของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในภาพรวมทั่วไป การจัดการทั่วไปอยู่ในสภาพที่
 เหมาะสมแต่ขาดการชี้แนะแนวทางที่ถูกต้อง โดยเฉพาะการจัดทำแผนงานระเบียบการจัดการศาสน
 สมบัติให้เป็นระบบมีต้นแบบให้เจ้าอาวาสสามารถปฏิบัติงานจัดการศาสนสมบัติได้ทันทีรูปแบบการ
 จัดการศาสนสมบัติของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีรูปแบบการจัดการ ๒ รูปแบบ คือ ๑)
 รูปแบบการจัดการศาสนสมบัติของวัดตามหลักกฎหมาย ดำเนินการตามคู่มือสำนักงาน
 พระพุทธศาสนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๒) รูปแบบการจัดการศาสนสมบัติของวัดตามจารีต
 ประเพณีซึ่งไม่มีการจัดทำเป็นลายลักษณ์อักษร อนึ่งการดำเนินการจัดการศาสนสมบัติ ทั้ง ๒
 รูปแบบส่งผลให้เกิดการรักษาศาสนสมบัติและผลประโยชน์ตอบแทนแก่วัดแตกต่างกัน และมี
 ผลประโยชน์และปัญหาความต้องการที่เกิดขึ้นกับวัดแตกต่างกันตามสภาพพื้นที่

๓. การนำเสนอการพัฒนารูปแบบการจัดการศาสนสมบัติของวัด ในจังหวัด
 พระนครศรีอยุธยาการพัฒนารูปแบบการจัดการศาสนสมบัติของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาตาม
 กระบวนการจัดการ คือ กระบวนการที่เจ้าอาวาสและคณะบุคคลจัดการใช้ศิลปะและกลยุทธ์ต่าง ๆ
 ดำเนินตามขั้นตอนต่าง ๆ โดยความร่วมมือร่วมใจของเจ้าอาวาสกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในองค์การ
 การตระหนักถึงความสามารถ ความถนัด ความต้องการและความมุ่งหวังด้านความเจริญก้าวหน้า
 ในการปฏิบัติงานการจัดการศึกษาศาสนสมบัติของวัดตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยรูปแบบการ
 พัฒนาการจัดการศาสนสมบัติวัดทั้ง ๕ รูปแบบ ดังนี้ ๑)รูปแบบการบริการศาสนสมบัติวัด เน้นการ
 บริการในลักษณะสงเคราะห์ประชาชนตามหลักเมตตาธรรมใช้ที่ดินวัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด
 ๒) รูปแบบการควบคุมศาสนสมบัติวัด เน้นการควบคุมตรวจสอบโดยปรับเปลี่ยนไปตามความสำคัญ
 ของปัจจัย ๓)รูปแบบการแต่งตั้งบุคลากรที่ดูแลรักษาและดำเนินการ เน้นการแต่งตั้งตามความ
 เหมาะสมกับปัจจัยด้านใดด้านหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการจัดการศาสนสมบัติของวัด ๔)รูปแบบการ
 ทำบัญชีรักษาศาสนสมบัติวัดและเงินผลประโยชน์ของวัดเน้นวิธีการจัดทำบัญชีตามที่กฎหมาย
 กำหนด ๕. รูปแบบบัญชีให้เป็นรูปแบบที่เหมาะสม โดยดำเนินการปรับรูปแบบบัญชีตามความ
 เหมาะสมกับสภาพที่ผู้ปฏิบัติสามารถจัดทำบัญชีได้

Bunnag^{๘๖} ได้ศึกษาเรื่อง พระสงฆ์ ฆราวาส การศึกษาการจัดระเบียบวัดเขตเมือง ในประเทศไทยภาคกลาง กล่าวถึง ระบบสังคมของไทยทางด้านการปกครอง ความเกี่ยวดองกันทาง ญาติ และศาสนาในสังคมไทย วิถีชีวิต และสถานะทางสังคมของพระสงฆ์ ความสัมพันธ์ระหว่าง พระสงฆ์กับชุมชนวัด และระเบียบการปฏิบัติภายในวัด รายได้ของวัดจากเทศกาลทางศาสนา บทบาทของคณะกรรมการวัดในการเชื่อมโยงวัดกับชุมชน ให้รายละเอียดเกี่ยวกับสถานะทางการเงิน ของชาวบ้านกับการใช้จ่ายเพื่อการศาสนา กล่าวถึงอิทธิพลของพุทธศาสนิกายเถรวาทกับโครงสร้าง สังคมหลวม ๆ ของไทยที่แสดงถึงอิสรภาพของคนไทยแม้แต่ในวงการสงฆ์

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศาสนสมบัติสรุปว่าชี้ให้เห็นว่า งานวิจัยส่วนใหญ่ยังขาดการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารจัดการที่มีคุณภาพ ดังนั้น งานวิจัยฉบับนี้จึงมุ่งศึกษาเนื้อหาในลักษณะของการวิเคราะห์และสังเคราะห์หลักพุทธธรรมเป็นส่วน ใหญ่ เพื่อนำเสนอในมุมมองการบริหารจัดการในทางพระพุทธศาสนาต่อไป

^{๘๖} Bunnag, J. *Buddhist Monk Buddhist Layman : A Study of Urban Monastic Organization in Central Thailand*, (London : Cambridge University Press, 1973) p. 180

บทที่ ๓ วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา” มีรายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ พื้นที่วิจัย
- ๓.๓ ประชากร กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลหลัก
- ๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยแบบผสมผสานทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณที่เชื่อมโยงข้อมูลความคิดเห็น และกระบวนการจัดการด้านพระพุทธศาสนาและการบริหารจัดการเข้าด้วยกัน โดยมีวิธีการศึกษาใน ๓ ลักษณะ ได้แก่

๑. การศึกษาวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) เพื่อค้นหาข้อมูลความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา รวมทั้งแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
๒. การศึกษาวิจัยในเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ศึกษาความคิดเห็นจากพระสังฆาธิการกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้แบบสอบถาม (questionnaire) เป็นเครื่องมือเพื่อทราบถึงระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ
๓. การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์ (Interview) และการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group) ร่วมกับพระสังฆาธิการ ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสระบุรี และจังหวัดอ่างทอง เพื่อยืนยันพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา จำนวน ๘ รูป/คน

๓.๒ พื้นที่วิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตการศึกษาด้านพื้นที่ไว้ คือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดอ่างทอง และจังหวัดสระบุรี

๓.๓ ประชากร กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลหลัก

๓.๓.๑ ประชากรที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณ ผู้วิจัยเก็บข้อมูลแบบสอบถามจากพระสังฆาธิการ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดอ่างทอง และจังหวัดอ่างทอง จำนวน ๑,๗๐๙ รูป

๓.๓.๒ กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้ทำการสุ่มมาจากประชากร จำนวน ๖๔๘ คน โดยคำนวณตามสูตรของทาโร ยามานะ (Taro Yamane) ดังนี้^๑

$$n = \frac{N}{1 + N(e)^2}$$

n = ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

N = จำนวนประชากร

e = ความคลาดเคลื่อนที่ยอมให้เกิดขึ้นในการวิจัยครั้งนี้ เท่ากับ ๐.๐๕

$$\begin{aligned} \text{แทนค่าในสูตร} \quad n &= \frac{1709}{1 + 1709 (0.05)^2} \\ &= 324 \end{aligned}$$

ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน ๓๒๔ คน

จากจำนวนกลุ่มตัวอย่างข้างต้นผู้วิจัยจึงนำมาคำนวณตามสัดส่วนที่เหมาะสม โดยการสุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิตามสัดส่วน (Proportional Stratified Random Sampling) ดังนี้

$$\text{สูตร} \quad n = \frac{nN}{N^{\circ}}$$

โดยที่ n = ขนาดของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด

N = จำนวนประชากรในแต่ละกลุ่ม

N^๑ = จำนวนประชากรทั้งหมด

$$\begin{aligned} \text{ตัวอย่างเช่น} \quad \text{จังหวัดพระนครศรีอยุธยา} &= \frac{๖๗๗ \times ๓๒๔}{๑๗๐๙} \\ &= ๑๒๘ \end{aligned}$$

ตารางที่ ๓.๑ แสดงประชากรและกลุ่มตัวอย่างการวิจัย

กลุ่มประชากรที่ศึกษา	จำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่าง (คน)	
	ประชากร	กลุ่มตัวอย่าง
๑) พระสังฆาธิการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	๖๗๗	๑๒๘
๒) พระสังฆาธิการจังหวัดสระบุรี	๗๖๓	๑๔๕
๓) พระสังฆาธิการจังหวัดอ่างทอง	๒๖๙	๕๑
รวม	๑,๗๐๙	๓๒๔

๓.๓.๓ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย พระสังฆาธิการ เจ้าอาวาส และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสระบุรี และจังหวัดอ่างทอง เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน ๑๘ รูป/คน

^๑ สุวริย์ ศิริโกคาภิรมย์, การวิจัยทางการศึกษา, (ลพบุรี : ฝ่ายเอกสารการพิมพ์สถาบันราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๙-๑๓๐.

๓.๓.๔ ผู้เชี่ยวชาญในการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

ผู้วิจัยได้คัดเลือกจากพระสังฆาธิการ ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสระบุรี และจังหวัดอ่างทอง เพื่อยืนยันพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา จำนวน ๘ รูป/คน

๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ก) เชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

๑) **แบบสัมภาษณ์ (Interview)** เป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (Structured Interview Form) เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาใน ๒ ประเด็น คือ ๑) กระบวนการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัด และ ๒) พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา

๒) **การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)** เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา ในการนี้ด้วยรูปแบบการจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จะเป็นไปในลักษณะของการประชุมกลุ่มเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงและข้อมูลตรงตามที่กำหนดไว้ หรือเป็นข้อค้นพบใหม่ ซึ่งเกิดจากการสนทนา โดยมีประเด็นปัญหาที่เจาะจงกับกลุ่มตัวอย่างประชากร คือ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และผู้เชี่ยวชาญด้านคณะสงฆ์ จำนวนทั้งสิ้น ๘ รูป/คน ทั้งนี้กลุ่มประชากรที่กล่าวมาได้รับการคัดเลือกตามเกณฑ์ที่กำหนดเรียบร้อยแล้ว ดังนั้นการจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จึงเป็นไปในลักษณะของการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

๓) **การสร้างเครื่องมือการวิจัย** ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา แล้วนำมาร่างข้อคำถามที่จะใช้ในการสัมภาษณ์ และสนทนากลุ่มเฉพาะ ปรับปรุงแก้ไขแบบสัมภาษณ์ ต่อจากนั้นนำแบบสัมภาษณ์และข้อคำถามในการสนทนากลุ่มเฉพาะมาปรับปรุงแก้ไขให้สมบูรณ์และนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูล

ข) เชิงปริมาณ (Quantitative Research)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ เป็นแบบสอบถาม (Questionnaire) ผู้วิจัยได้สร้างขึ้นโดยศึกษาจากเอกสาร หนังสือ ตำรา วารสาร สิ่งพิมพ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะประเด็นศึกษาเกี่ยวกับพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา

ก. การสร้างเครื่องมือ

๑. ศึกษาหลักการและเอกสารแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา

๒. กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

๓. กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัยโดยขอคำปรึกษาจากที่ปรึกษาโครงการวิจัย

๔. สร้างเครื่องมือการวิจัย

๕. นำเสนอร่างเครื่องมือการวิจัยต่อที่ปรึกษาโครงการวิจัยและผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไข

๖. นำเครื่องมือการวิจัยไปทดลองใช้กับประชากรเพื่อหาค่าสัมประสิทธิ์ความเที่ยงตรงของเครื่องมือ

๗. ปรับปรุงแก้ไขเครื่องมือการวิจัย

๘. จัดพิมพ์แบบสอบถามฉบับสมบูรณ์และนำไปใช้จริงเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล

ข. ลักษณะสร้างเครื่องมือ

การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ เป็นแบบสอบถาม (Questionnaire) เกี่ยวกับพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบเลือกตอบ (Check List) หรือตรวจสอบรายการโดยถามเกี่ยวกับ สถานภาพ อายุ จำนวนพรรษา วุฒิการศึกษาสามัญ วุฒิการศึกษาทางธรรม และวุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรม

ตอนที่ ๒ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา โดยแบบสอบถามมีลักษณะเป็นมาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale) มี ๕ ระดับตามหลักการของลิเคิร์ต (Likert)^๒ โดยมีเกณฑ์การให้คะแนน ดังนี้

๕ หมายถึง	ระดับการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัด	มากที่สุด
๔ หมายถึง	ระดับการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัด	มาก
๓ หมายถึง	ระดับการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัด	ปานกลาง
๒ หมายถึง	ระดับการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัด	น้อย
๑ หมายถึง	ระดับการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัด	น้อยที่สุด

ตอนที่ ๓ ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา

ค. การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

ผู้วิจัยนำเครื่องมือที่สร้างไว้ไปดำเนินการตรวจสอบหาคุณภาพเครื่องมือ ดังนี้

๑) การวิเคราะห์ Face validity (ความตรงเชิงพินิจ) ซึ่งเป็นการตรวจสอบประเมินคุณภาพของเครื่องมือการวิจัย โดยที่ปรึกษาโครงการวิจัย ทั้ง ๒ ท่าน ด้วยการตรวจสอบประเมินกรอบเนื้อหา ขอบเขตของแบบสอบถามประเด็นสำคัญของการสอบถาม ตลอดจนการใช้ถ้อยคำสำนวนภาษาเชิงวิชาการที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์ในการเก็บข้อมูล

๒) การวิเคราะห์ความตรงเชิงเนื้อหา (Contents validity) โดยการหาค่าดัชนีความสอดคล้องของประเด็นคำถามการวิจัยกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยในรูปแบบของเทคนิคการวิเคราะห์

^๒ สุตาภรณ์ อรุณดี, ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการวิจัย, (เลข : รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า

IOC (Index of Congruence)^๓ โดยผู้เชี่ยวชาญการตรวจสอบเครื่องมือการวิจัยและเนื้อหาวิจัยไม่น้อยกว่า ๕ ท่าน ได้ผลการหาค่า IOC เท่ากับ ๑.๐๐ ทุกข้อ โดยมีรายชื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบการหาค่า IOC จำนวน ๕ ท่าน

๓) การหาค่าความเที่ยง (Reliability) ของแบบสอบถามโดยนำแบบสอบถามที่ได้ปรับปรุงจากขั้นตอนการหาค่า IOC แล้วไปแจกให้กลุ่มบุคคลที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่างที่ไม่ใช่ประชากรของงานวิจัย จำนวน ๓๐ ชุด ได้แก่ พระสังฆาธิการในจังหวัดปทุมธานี เพื่อหาค่าความเชื่อมั่นด้วยวิธีการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (α coefficient) ตามวิธีการของครอนบาค (Cronbach's Alpha coefficient)^๔ ใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ ได้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของความเชื่อมั่นแบบสอบถาม (Try Out) ทั้งฉบับเท่ากับ ๐.๙๘๘๘

๔) ดำเนินการปรับปรุงแก้ไขเครื่องมือการวิจัยที่วิเคราะห์ผลได้จากการทดลองใช้ (Try Out) ตามคำแนะนำของที่ปรึกษาโครงการวิจัย

๕) สร้างเครื่องมือการวิจัยฉบับสมบูรณ์และนำเสนอต่อที่ปรึกษาโครงการวิจัย เพื่อขอความเห็นและจัดพิมพ์ใช้เป็นแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ ในการเก็บข้อมูลการวิจัยกับกลุ่มตัวอย่างจริงต่อไป

๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ก. เชิงคุณภาพ

การวิจัยครั้งนี้ ใช้การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal interview) ดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งมีขั้นตอนดำเนินการ ดังนี้

๑) ขั้นตอนเตรียมการสัมภาษณ์ ได้แก่ ก่อนลงสนามเพื่อรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้เริ่มต้นด้วยการนัดหมายวันเวลาที่สัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่างพร้อมกับขอเอกสารต่างๆ พร้อมกันนั้น ผู้วิจัยจะต้องศึกษาประเด็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เตรียมและศึกษาวิธีใช้เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป เตรียมสมุดจดบันทึกและอุปกรณ์ต่างๆ ให้พร้อมก่อนดำเนินการสัมภาษณ์

๒) ขั้นตอนการสัมภาษณ์ ได้แก่ ก่อนการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะสนทนาสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้สัมภาษณ์ แจ้งวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ อธิบายเหตุผลและขออนุญาตใช้เครื่องบันทึกเสียงในขณะที่สัมภาษณ์ ขออนุญาตใช้กล้องถ่ายรูปเพื่อใช้อ้างอิงในการสัมภาษณ์ รวมทั้งแจ้งให้ทราบว่าข้อมูลต่างๆ ที่บันทึกเสียงไว้ผู้วิจัยจะเก็บไว้เป็นความลับ

๓) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

วัตถุประสงค์ของการจัดสนทนากลุ่มเฉพาะเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลข้อเท็จจริงและข้อมูลตรงตามที่กำหนดไว้ หรือเป็นข้อค้นพบใหม่ ซึ่งเกิดจากการสนทนา เป็นไปในลักษณะของการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และเป็นการยืนยันรับรองพุทธบูรณาการเพื่อการบริหาร

^๓ สุวริย์ ศิริโกการภิรมย์, การวิจัยทางการศึกษา, (ลพบุรี : ฝ่ายเอกสารการพิมพ์ สถาบันราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๕๖), หน้า ๑๒๙-๑๓๐.

^๔ สีน พันธุ์พินิจ, เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทจูนพับลิชชิง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๙๑.

จัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา ตามที่ผู้วิจัยเสนอไว้ โดยมีขั้นตอนในการดำเนินการตามระเบียบวิธี ดังต่อไปนี้

(๑) การนัดหมายวันเวลาจัดกิจกรรมสนทนากลุ่มเฉพาะ คณะผู้วิจัยจะทำการนัดหมายวันเวลาที่จะจัดกิจกรรมสนทนาดังกล่าว

(๒) หลังจากตกลงตั้งที่นัดหมายแล้ว คณะผู้วิจัยจะเดินทางไปยังพื้นที่กลุ่มเป้าหมายก่อนอย่างน้อย ๑ วัน ทั้งนี้เพื่อเตรียมความพร้อมของการจัดกิจกรรมสนทนากลุ่มเฉพาะ

(๓) ดำเนินการจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ โดยที่คณะผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินรายการของกิจกรรม

(๔) ขณะสนทนากลุ่มเฉพาะ มีการบันทึกการดำเนินกิจกรรมด้วยเครื่องบันทึก (Recorder) และภาพ (Camera)

(๕) สรุปผลจากการสนทนากลุ่มเฉพาะ

ข. เชิงปริมาณ

ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มประชากรจากพระสังฆาธิการในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสระบุรี และจังหวัดอ่างทองที่มีต่อพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา จำนวนประชากร ๑,๗๐๙ รูป วิเคราะห์คำนวณขนาดของกลุ่มตัวอย่างได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๓๒๔ คน แล้วดำเนินการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple Random sampling) ผู้วิจัยดำเนินการแจกจ่ายด้วยตนเองกับกลุ่มตัวอย่างในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสระบุรี และจังหวัดอ่างทอง มีการนัดหมายให้มีผู้รับผิดชอบเก็บรวบรวมส่งคืนภายใน ๓ สัปดาห์ ได้แบบสอบถามกลับคืนมา ๓๒๔ คน คิดเป็น ๑๐๐ % ในงานวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการจัดเก็บข้อมูลในเชิงปริมาณตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑) จัดเตรียมเครื่องมือตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างโดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) ตรงตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการแจกแบบสอบถาม

๒) ผู้วิจัยเสนอติดต่อขอหนังสือจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อขออนุญาตและขอความร่วมมือถึงผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสระบุรี และจังหวัดอ่างทอง ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างเพื่อเข้าแจกแบบสอบถาม (Questionnaire)

๓) นำส่งหนังสือขออนุญาตและขอความร่วมมือถึง ผู้ใหญ่บ้านจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสระบุรี และจังหวัดอ่างทอง เพื่อขอแจกแบบสอบถาม (Questionnaire) และดำเนินการแจกและรับกลับคืนด้วยตนเอง

๔) ตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของแบบสอบถาม (Questionnaire) ที่รับกลับคืนมาแล้วนำไปวิเคราะห์ข้อมูลตามวิธีการทางสังคมศาสตร์

๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเรื่อง “พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา” แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ ๑. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ และ ๒. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ดังนี้

๑. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

๑) วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) นำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนา

๒) วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ที่เป็นผู้ทรงวุฒิ ๑๘ ท่าน มาจำลองเป็นพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาขั้นต้น (Basic Model) ก่อนจะนำไปขอคำชี้แนะจากที่ปรึกษาโครงการวิจัย

๓) หาข้อสรุปและข้อเสนอแนะจากที่ปรึกษาโครงการวิจัยถึงกลยุทธ์เบื้องต้น (Basic Model) ก่อนที่จะพัฒนาไปเป็นคำถามหลักสำหรับการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เพื่อรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญที่ไม่ใช่กลุ่มผู้ถูกสัมภาษณ์เชิงลึกจำนวน ๘ ท่าน

๔) สรุปปัญหาและข้อเสนอแนะจากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) มาวิเคราะห์และสังเคราะห์ ก่อนที่จะมีการประมวลผลและสรุปกลยุทธ์ต่อไป

๒. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ

ผู้วิจัยจะได้นำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดไปทำการตรวจสอบความถูกต้อง การลงรหัส และประมวลผลข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อทำการคำนวณค่าสถิติต่างๆ ที่ใช้ในการวิเคราะห์การนำเสนอและสรุปผลการวิจัย

๑) สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) สำหรับอธิบายลักษณะส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง และพรรณนาความเป็นไปได้ของการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา โดยสถิติดังนี้

๑. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถามค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage)

๒. ระดับความคิดเห็นของประชาชนต่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา ใช้สถิติการวิเคราะห์คือ ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) แต่ละหัวข้อคำถามในแบบสอบถาม โดยมีเกณฑ์พิจารณาให้ค่าเฉลี่ย^๕ ดังนี้

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๔.๕๐-๕.๐๐ หมายถึง ระดับความคิดเห็น มากที่สุด

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๓.๕๐-๔.๔๙ หมายถึง ระดับความคิดเห็น มาก

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๒.๕๐-๓.๔๙ หมายถึง ระดับความคิดเห็น ปานกลาง

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๑.๕๐-๒.๔๙ หมายถึง ระดับความคิดเห็น น้อย

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๑.๐๐-๑.๔๙ หมายถึง ระดับความคิดเห็น น้อยที่สุด

๓. ข้อมูลจากแบบสอบถามปลายเปิด ผู้วิจัยทำการรวบรวมจากแบบสอบถามแล้วจัดกลุ่มตามประเด็นที่กำหนดไว้ จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์โดยใช้การแจกแจงความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage)

^๕สิน พัทธินิจ, เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทจูนพับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๙๒.

๔. นำข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ สรุปผล และนำเสนอเขียนเป็นความเรียง หรือตาราง

๓. สถิติที่ใช้ในการวิจัย

๑) การหาค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับเนื้อหาหรือลักษณะเฉพาะกลุ่มพฤติกรรม โดยนำเครื่องมือที่สร้างขึ้นให้ผู้เชี่ยวชาญในเนื้อหา (อย่างน้อย ๕ ท่าน) ให้แต่ละท่านพิจารณาลงความเห็นและให้คะแนน ดังนี้

+ ๑ หมายถึง เมื่อแน่ใจว่าข้อคำถามนั้นเป็นตัวแทนลักษณะเฉพาะกลุ่มพฤติกรรมนั้น

o หมายถึง เมื่อไม่แน่ใจว่าข้อคำถามนั้นเป็นตัวแทนลักษณะเฉพาะกลุ่มพฤติกรรมนั้น

- ๑ หมายถึง เมื่อแน่ใจว่าข้อคำถามนั้นไม่เป็นตัวแทนลักษณะเฉพาะกลุ่มพฤติกรรมนั้น

แล้วนำคะแนนมาแทนค่าในสูตร^๖

การตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา (Content validity) โดยอาศัยผู้เชี่ยวชาญทางด้านเนื้อหา (Subject matter specialists) อย่างน้อยสามคนแล้วหาค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับคุณลักษณะตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ต้องการวัด ดังนี้

$$IOC = \frac{\sum R}{N}$$

เมื่อ IOC หมายถึง ดัชนีความสอดคล้อง (Index of Item Objective Congruence) ระหว่างข้อคำถามกับเนื้อหาหรือวัตถุประสงค์

$\sum R$ หมายถึง ผลรวมของคะแนนความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ
เนื้อหาทั้งหมด
 N หมายถึง จำนวนผู้เชี่ยวชาญ

เกณฑ์การแปลความหมาย มีดังนี้

ถ้าดัชนี IOC คำนวณได้มากกว่าหรือเท่ากับ ๐.๐๕ ข้อคำถามนั้นเป็นตัวแทนลักษณะเฉพาะกลุ่มพฤติกรรมนั้น

ถ้าข้อคำถามใดมีค่าดัชนี IOC คำนวณได้ต่ำกว่า ๐.๐๕ ข้อคำถามนั้นถูกตัดออกไปหรือต้องปรับปรุงใหม่

๒. ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามโดยวิธีหาสัมประสิทธิ์แอลฟา (α coefficient) ของ (Cronbach)^๗ โดยคะแนนที่ได้จากเครื่องมือวิจัยไม่ใช่เป็นระบบ 0 กับ 1 แต่อาจเป็น 5,4,3,2,1 จากมาตราส่วนประมาณค่า หรือคะแนนจากแบบทดสอบอัตรันย

^๖ สุวรีย์ ศิริโกการภิรมย์, การวิจัยทางการศึกษา, (ลพบุรี : ฝ่ายเอกสารการพิมพ์ สถาบันราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๕๖), หน้า ๑๒๙-๑๓๐.

^๗ Lee J. Cronbach, *Essentials of Psychological Testing*, 4th ed., (New York : Harper & Row, 1971), p. 67.

$$\alpha = \frac{n}{n-1} \left[1 - \frac{\sum s_i^2}{s_t^2} \right]$$

เมื่อ α หมายถึง สัมประสิทธิ์ของความเชื่อมั่น
 n หมายถึง จำนวนข้อของเครื่องมือวัด
 s_i^2 หมายถึง คะแนนความแปรปรวนแต่ละข้อ
 s_t^2 หมายถึง คะแนนความแปรปรวนของเครื่องมือทั้งฉบับ

๓. ค่าร้อยละ (%)

$$\text{ร้อยละ (Percentage)} = \frac{f \times 100}{n}$$

เมื่อ f หมายถึง ความถี่
 n หมายถึง จำนวนผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด

๔. ค่าเฉลี่ย (\bar{X})

$$(\bar{x}) = \frac{\sum_{i=1}^k f_i X_i}{n}$$

๕. ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)

$$\text{S.D.} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^k (f_i X_i^2)}{N} - (\bar{X})^2}$$

เมื่อ i หมายถึง ๑.๒.๓.....k
เมื่อ S.D หมายถึง ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน
 K หมายถึง จำนวนกลุ่ม
 f หมายถึง ความถี่
 \bar{X} หมายถึง คะแนนแต่ละข้อที่ i
 N หมายถึง จำนวนข้อมูลทั้งหมด
 $\frac{\sum_{i=1}^k f_i X_i^2}{n}$ หมายถึง ผลรวมของคะแนน

บทที่ ๔ ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง“พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา” นั้น ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Method Research) ระหว่างงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นพระสังฆาธิการและผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑๘ รูปหรือคน เพื่อวิเคราะห์สภาพทั่วไปในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาและวิเคราะห์พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาในเบื้องต้น หลังจากนั้นนำผลการวิจัยไปจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) กับผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๘ ท่าน เพื่อยืนยันรูปแบบที่ผู้วิจัยเสนอ และเพิ่มเติมในส่วนที่ยังขาดอยู่ให้บริบูรณ์มากยิ่งขึ้น ก่อนนำเสนอสู่สาธารณชน และงานวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ด้วยการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) กับประชากรกลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นพระสังฆาธิการ จำนวน ๓๒๔ รูป เพื่อหาระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการว่าอยู่ในระดับใด เพื่อสนับสนุนงานวิจัยเชิงคุณภาพให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ผลการวิจัยมีดังนี้

๔.๑ บริบทของวัดในพระพุทธศาสนาที่ใช้เป็นพื้นที่ในการวิจัย

๔.๒ ผลการศึกษาระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ

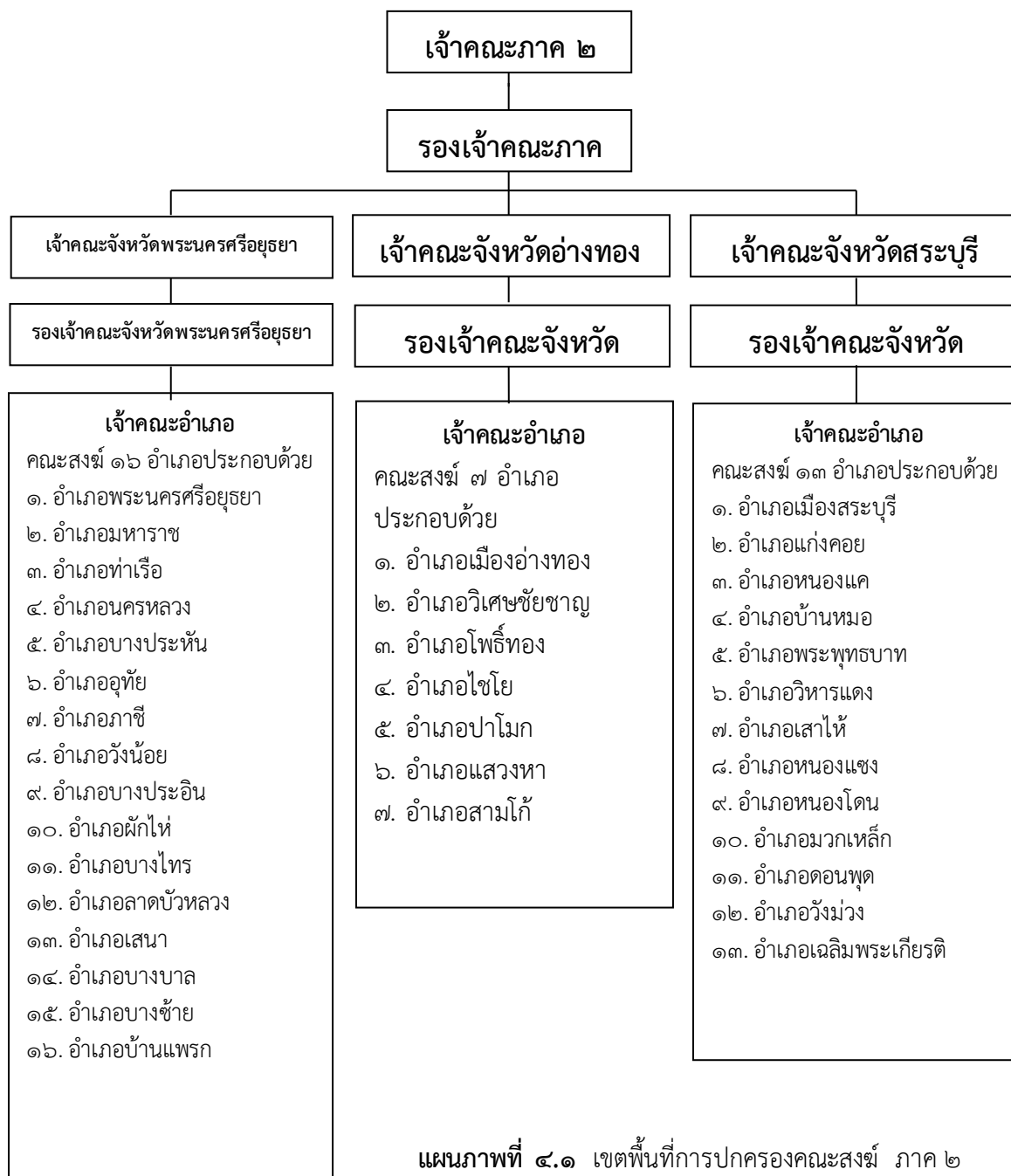
๔.๓ ผลการศึกษาระบบงานในการจัดการศาสนสมบัติของวัด

๔.๔ นำเสนอพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา

๔.๕ องค์กรความรู้จากการวิจัย

๔.๑ บริบทของวัดในพระพุทธศาสนาที่ใช้เป็นพื้นที่ในการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา” ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตไว้เฉพาะในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๒ ภายใต้การดูแลของพระเดชพระคุณพระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ศ.ดร. เจ้าคณะภาค ๒ ซึ่งท่านได้ปกครองดูแลคณะสงฆ์ ๓ จังหวัด ได้แก่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดอ่างทอง จังหวัดสระบุรี โดยมีรายละเอียดการปกครองคณะสงฆ์ ดังแผนภาพภาพต่อไปนี้

ข้อมูลทั่วไปของคณะสงฆ์ภาค ๒

แผนภาพที่ ๔.๒ แผนที่แสดงเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๒

ตารางที่ ๔.๑ แสดงจำนวนพระภิกษุ - สามเณร ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๒ ประจำปี ๒๕๕๙

ที่	จังหวัด	พระภิกษุ			สามเณร		
		มหานิกาย	ธรรมยุต	รวม	มหานิกาย	ธรรมยุต	รวม
๑.	พระนครศรีอยุธยา	๕,๐๕๒	๒๐๔	๕,๒๕๖	๒๘๘	๕๐๘	๗๙๖
๒.	อ่างทอง	๑,๖๕๔	๔๔	๑,๖๙๘	๒๘๑	-	๒๘๑
๓.	สระบุรี	๓,๗๕๓	๒๖๑	๔,๐๑๔	๑๘๗	๗๙	๒๖๖
รวม		๑๐,๔๕๙	๕๐๙	๑๐,๙๖๘	๗๕๖	๕๘๗	๑,๓๔๓

ตารางที่ ๔.๒ แสดงจำนวนวัด ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๒ ประจำปี ๒๕๕๙

ที่	จังหวัด	วัดมหานิกาย			วัดธรรมยุต		
		พระ อาราม หลวง	วัด ราษฎร์	รวม	พระ อาราม หลวง	วัด ราษฎร์	รวม
๑.	พระนครศรีอยุธยา	๑๒	๔๘๑	๔๙๓	๓	๑๔	๑๗
๒.	อ่างทอง	๓	๒๐๘	๓๐๑	-	๘	๘
๓.	สระบุรี	๓	๔๘๕	๔๘๘	-	๒๔	๒๔
รวม		๑๖	๑,๑๗๔	๑,๑๙๐	๓	๔๖	๔๙

การปกครองคณะสงฆ์ภาค ๒ ในปัจจุบัน ประกอบด้วย คณะสงฆ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา คณะสงฆ์จังหวัดอ่างทอง และคณะสงฆ์จังหวัดสระบุรี โดยมีสำนักงานเจ้าคณะภาค ๒ อยู่ที่ วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร กรุงเทพมหานคร มี พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมมจิตโต) เป็นเจ้าคณะภาค มี พระเทพวิสุทธิโสภณ วัดราชคฤห์ กรุงเทพมหานคร เป็นรองเจ้าคณะภาค มี พระราชวรเมธี เป็นเลขาธิการเจ้าคณะภาค ๒ มีวัดจำนวนทั้งสิ้น ๑,๑๙๐ วัด แบ่งเป็นวัดราษฎร์ จำนวน ๑,๑๗๔ วัด และเป็นพระอารามหลวง จำนวน ๑๖ วัด มีพระภิกษุจำพรรษา ๑๐,๔๕๙ รูป มีสามเณร จำนวน ๕๐๙ รูป

คณะสงฆ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีพระธรรมรัตนมงคล วัดพนัญเชิงวรวิหาร เป็นเจ้าคณะจังหวัด มีพระญาณไตรโลก และพระเมธีวราภรณ์ เป็นรองเจ้าคณะจังหวัด แบ่งเขตปกครองออกเป็น ๑๖ อำเภอ มีวัดจำนวนทั้งสิ้น ๔๙๓ วัด แบ่งเป็นวัดราษฎร์ จำนวน ๔๘๑ วัด และเป็นพระอารามหลวง จำนวน ๑๒ วัด มีพระภิกษุจำพรรษา ๕,๐๕๒ รูป มีสามเณรจำนวน ๒๐๔ รูป มีสำนักงานเจ้าคณะจังหวัดอยู่ที่วัดพนัญเชิงวรวิหาร

คณะสงฆ์จังหวัดอ่างทอง มีพระเทพสุวรรธมณี วัดต้นสน เป็นเจ้าคณะจังหวัด มีพระราชพัฒนาภรณ์เป็นรองเจ้าคณะจังหวัด แบ่งเขตปกครองออกเป็น ๗ อำเภอ มีวัดจำนวนทั้งสิ้น ๓๐๑ วัด แบ่งเป็นวัดราษฎร์ จำนวน ๒๐๘ วัด และเป็นพระอารามหลวง จำนวน ๓ วัด มีพระภิกษุจำพรรษา ๑,๖๕๔ รูป มีสามเณรจำนวน ๔๔ รูป มีสำนักงานเจ้าคณะจังหวัดอยู่ที่วัดต้นสน

คณะสงฆ์จังหวัดสระบุรี มีพระธรรมปิฎก วัดพระพุทธบาท เป็นเจ้าคณะจังหวัด มีพระราชาธิราชวราภรณ์ และพระวิสิฐคุณาภรณ์ เป็นรองเจ้าคณะจังหวัด แบ่งเขตปกครองออกเป็น ๑๓ อำเภอ มีวัดจำนวนทั้งสิ้น ๔๘๘ วัด แบ่งเป็นวัดราษฎร์ จำนวน ๔๘๕ วัด และเป็นพระอารามหลวง จำนวน ๓ วัด มีพระภิกษุจำพรรษา ๓,๗๕๓ รูป มีสามเณรจำนวน ๒๖๑ รูป มีสำนักงานเจ้าคณะจังหวัดอยู่ที่วัดพระพุทธบาท ราชวรมหาวิหาร

๔.๒ ผลการศึกษาระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัด ในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ

๑) ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ทั้งในส่วนของสถานภาพ อายุ จำนวนพรรษา วุฒิการศึกษาสามัญ วุฒิการศึกษาทางธรรม และวุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรมได้ปรากฏผลดังรายละเอียดของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

ตารางที่ ๔.๓ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม	จำนวน	ร้อยละ
๑. สถานภาพ		
เจ้าอาวาส	๒๖๖	๘๒.๑
ผู้ช่วยเจ้าอาวาส	๕๘	๑๗.๙
รวม	๓๒๔	๑๐๐.๐
๒. อายุ		
๒๐ - ๓๐ ปี	๔๙	๑๕.๑
๓๑ - ๔๐ ปี	๘๔	๒๕.๙
๔๑ - ๕๐ ปี	๙๙	๓๐.๖
๕๑ - ๖๐ ปี	๖๔	๑๙.๘
๖๑ ปีขึ้นไป	๒๘	๘.๖
รวม	๓๒๔	๑๐๐.๐
๓. จำนวนพรรษา		
๑ - ๕ พรรษา	๖๙	๒๑.๓
๖ - ๑๐ พรรษา	๘๑	๒๕.๐
๑๑ - ๑๕ พรรษา	๗๙	๒๔.๔
๑๖ - ๒๐ พรรษา	๒๕	๗.๗
๒๑ พรรษาขึ้นไป	๗๐	๒๑.๖
รวม	๓๒๔	๑๐๐.๐
๔. วุฒิการศึกษาสามัญ		
ต่ำกว่าปริญญาตรี	๒๑๒	๖๕.๔
ปริญญาตรี	๗๙	๒๔.๔
สูงกว่าปริญญาตรี	๓๓	๑๐.๒
รวม	๓๒๔	๑๐๐.๐

ตารางที่ ๔.๓ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม (ต่อ)

ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม	จำนวน	ร้อยละ
๕. วุฒิการศึกษาทางธรรม		
นักธรรมชั้นตรี	๗๔	๒๒.๘
นักธรรมชั้นโท	๕๑	๑๕.๗
นักธรรมชั้นเอก	๑๙๙	๖๑.๔
รวม	๓๒๔	๑๐๐.๐
๖. วุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรม		
ประโยค ๑ - ๒ - ป.๖. ๓	๕๔	๑๖.๗
เปรียญธรรม ๔-๖	๕๒	๑๖.๐
เปรียญธรรม ๗-๙	๙	๒.๘
ไม่มีวุฒิเปรียญธรรม	๒๐๙	๖๔.๕
รวม	๓๒๔	๑๐๐.๐

จากตารางที่ ๔.๓ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ เป็นเจ้าอาวาส จำนวน ๒๖๖ รูป คิดเป็นร้อยละ ๘๒.๑ มีอายุระหว่าง ๔๑-๕๐ ปี จำนวน ๙๙ รูป คิดเป็นร้อยละ ๓๐.๖ มีพรรษา ๖-๑๐ พรรษา จำนวน ๘๑ รูป คิดเป็นร้อยละ ๒๕.๐ มีวุฒิการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี จำนวน ๒๑๒ รูป คิดเป็นร้อยละ ๖๕.๔ มีวุฒิศึกษานักธรรมชั้นเอก จำนวน ๑๙๙ รูป คิดเป็นร้อยละ ๖๑.๔ ไม่มีวุฒิเปรียญธรรม จำนวน ๒๐๙ รูป คิดเป็นร้อยละ ๖๔.๕

๔.๒ ระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ

การวิเคราะห์ระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการโดยภาพรวมใน ๕ ด้าน ได้แก่ ๑) การได้ทรัพย์สินมาเป็นศาสนสมบัติของวัด ๒) การกั้นที่ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์ ๓) การให้เช่าที่ดินหรืออาคาร ๔) การให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ ที่กัลปนาหรือที่วัด ๕) การเก็บรักษาเงินของวัด ดังรายละเอียดที่แสดงตัวอย่างค่าเฉลี่ย (Mean = \bar{X}) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation = S.D.) ในตารางที่ ๔.๔ - ๔.๙ ตามลำดับดังนี้

ตารางที่ ๔.๔ ระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการโดยภาพรวม

n = ๓๒๔

ระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ	\bar{X}	S.D.	แปลผล
๑) ด้านการได้ทรัพย์สินมาเป็นศาสนสมบัติของวัด	๓.๙๙	๐.๗๙๓	มาก
๒) ด้านการกั้นที่ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์	๓.๙๐	๐.๗๘๙	มาก
๓) ด้านการให้เช่าที่ดินหรืออาคาร	๓.๙๗	๐.๗๖๔	มาก
๔) ด้านการให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ ที่กัลปนาหรือที่วัด	๓.๙๒	๐.๘๐๕	มาก
๕) ด้านการเก็บรักษาเงินของวัด	๔.๐๐	๐.๘๐๖	มาก
ภาพรวม	๓.๙๖	๐.๗๔๐	มาก

จากตารางที่ ๔.๔ พบว่า ระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (\bar{X} = ๓.๙๖ , S.D. = ๐.๗๔๐) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน เรียงลำดับจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้

๑. ด้านการเก็บรักษาเงินของวัด (\bar{X} = ๔.๐๐, S.D. = ๐.๘๐๖)
๒. ด้านการได้ทรัพย์สินมาเป็นศาสนสมบัติของวัด (\bar{X} = ๓.๙๙, S.D. = ๐.๗๙๓)
๓. ด้านการให้เช่าที่ดินหรืออาคาร (\bar{X} = ๓.๙๗, S.D. = ๐.๗๖๔)
๔. ด้านการให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ ที่กัลปนาหรือที่วัด (\bar{X} = ๓.๙๒, S.D. = ๐.๘๐๕)
๕. ด้านการกั้นที่ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์ (\bar{X} = ๓.๙๐, S.D. = ๐.๗๘๙)

ตารางที่ ๔.๕ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ ด้านการได้ทรัพย์สินมาเป็นศาสนสมบัติของวัด

(n = ๓๒๔)

การบริหารจัดการศาสนสมบัติ ของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ	ระดับปฏิบัติการ		
	\bar{X}	S.D.	แปลผล
๑. ท่านมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพย์สินของวัด และการแบ่งประเภททรัพย์สินของวัดเป็นอย่างดี	๔.๑๖	๐.๙๐๒	มาก
๒. ท่านมีการควบคุมดูแลเงินผลประโยชน์ เงินการกุศลของวัดอย่างโปร่งใส ตรวจสอบได้	๓.๘๘	๐.๘๙๖	มาก
๓. ท่านมีการออกใบเสร็จรับเงิน แสดงการรับทุกครั้ง และลงเลขที่ใบเสร็จไว้ในบัญชีรับอีกครั้ง เมื่อรับเงินผลประโยชน์ไม่ว่ากรณีใด ๆ	๓.๙๓	๐.๙๘๗	มาก
๔. ท่านมีการเก็บรักษาเงินผลประโยชน์ของวัดไม่เกิน ๓,๐๐๐ บาทส่วนที่เกิน ๓,๐๐๐ บาทนำฝากธนาคาร ทุกครั้ง	๓.๘๕	๐.๙๕๓	มาก
๕. ท่านได้ดำเนินการเปิดบัญชีธนาคารอย่างถูกต้อง โดยมีเจ้าอาวาสเป็นหลัก	๔.๑๓	๐.๙๗๓	มาก
รวมค่าเฉลี่ยทั้งหมด	๓.๙๙	๐.๗๙๓	มาก

จากตารางที่ ๔.๕ พบว่า ระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ ด้านการได้ทรัพย์สินมาเป็นศาสนสมบัติของวัด อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๙๙$, S.D. = ๐.๗๙๓) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าอยู่ในระดับมากทุกข้อ

ตารางที่ ๔.๖ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ ด้านการกัณฑ์ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์

(n = ๓๒๔)

การบริหารจัดการศาสนสมบัติ ของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ	ระดับปฏิบัติการ		
	\bar{X}	S.D.	แปลผล
๑. ท่านมีความรู้เกี่ยวกับการกัณฑ์ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์ เป็นอย่างดี	๓.๙๖	๐.๘๖๘	มาก
๒. ท่านขอความเห็นชอบเรื่องการกัณฑ์ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์ จากสำนักพุทธศาสนาแล้ว และดำเนินการตามมติมหาเถรสมาคมเรื่อง การกัณฑ์ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์อย่างเคร่งครัด	๓.๙๓	๐.๘๗๒	มาก
๓. ท่านมีการจัดทำแผนผังที่ดินได้มาตรฐาน ตามที่สำนักงานพระพุทธศาสนากำหนดและทำรายงานขอ กัณฑ์ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์	๓.๘๗	๐.๘๙๓	มาก
๔. ท่านมีการแต่งตั้งไวยาวัจกรเป็นผู้จัดประโยชน์แทนเจ้าอาวาส	๓.๘๕	๐.๙๗๗	มาก
๕. ท่านมีการจัดทำทะเบียนทรัพย์สินที่จัดประโยชน์ และทำสัญญาเช่าตามแบบที่ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติกำหนด	๓.๙๐	๐.๙๐๓	มาก
รวมค่าเฉลี่ยทั้งหมด	๓.๙๐	๐.๗๘๙	มาก

จากตารางที่ ๔.๖ พบว่า ระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ ด้านการกัณฑ์ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์ อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๙๐$, S.D. = ๐.๗๘๙) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าอยู่ในระดับมากทุกข้อ

ตารางที่ ๔.๗ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ ด้านการให้เช่าที่ดินหรืออาคาร

(n = ๓๒๔)

การบริหารจัดการศาสนสมบัติ ของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ	ระดับปฏิบัติการ		
	\bar{X}	S.D.	แปลผล
๑. ท่านมีความรู้เกี่ยวกับหลักการให้เช่าที่ดินหรืออาคารที่ถูกต้อง	๔.๐๐	๐.๘๓๕	มาก
๒. ท่านมีการจัดทำทะเบียนทรัพย์สินที่จัดประโยชน์ และมีการแต่งตั้งคณะกรรมการในการดำเนินงานเกี่ยวกับการให้เช่าที่ดินหรืออาคาร	๓.๙๖	๐.๙๐๗	มาก
๓. ท่านมีการจัดทำหนังสือสัญญาเช่าและหนังสือสัญญาอยู่อาศัย	๓.๙๖	๐.๘๗๙	มาก
๔. ท่านแต่งตั้งผู้จัดประโยชน์ของวัด มีหน้าที่จัดทำและเก็บรักษาเอกสารสำคัญของวัด มีการจัดทำบัญชี เงินที่ให้เช่าที่ดินหรืออาคารอย่างโปร่งใสตรวจสอบได้	๔.๐๐	๐.๙๖๔	มาก
๕. ท่านดำเนินการต่อสัญญาเช่า และตั้งราคาเช่าเป็นไปตามสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กำหนดทุกประการ	๓.๙๓	๐.๘๗๓	มาก
รวมค่าเฉลี่ยทั้งหมด	๓.๙๗	๐.๗๖๔	มาก

จากตารางที่ ๔.๗ พบว่า ระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ ด้านการให้เช่าที่ดินหรืออาคาร อยู่ในระดับมาก (\bar{X} = ๓.๙๗, S.D. = ๐.๗๖๔) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าอยู่ในระดับมากทุกข้อ

ตารางที่ ๔.๘ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ ด้านการให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ ที่กัลปนาหรือที่วัด

(n = ๓๒๔)

การบริหารจัดการศาสนสมบัติ ของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ	ระดับปฏิบัติการ		
	\bar{X}	S.D.	แปลผล
๑. ท่านมีความรู้การให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ ที่กัลปนาหรือที่วัดเป็นอย่างดี	๔.๐๔	๐.๘๗๒	มาก
๒. ท่านมีการจัดทำรายงานขอรับความเห็นชอบในการทำสัญญาเช่านานปี เสนอต่อเจ้าคณะตามลำดับและผ่านทางราชการจนถึงกรมการศาสนา เพื่อพิจารณาให้ความเห็นชอบ	๓.๘๖	๐.๙๕๔	มาก
๓. ท่านมีการจัดทำหนังสือแสดงเหตุผลในการให้เช่าที่ดินและมีการจัดทำแผนผังวัด แสดงที่จะให้เช่า	๓.๘๔	๐.๙๕๒	มาก
๔. ท่านมีการจัดทำเกี่ยวกับหนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์ที่ธรณีสงฆ์ ที่กัลปนาหรือที่วัด และจัดทำร่างสัญญาเช่าพร้อมด้วยเอกสารแนบท้ายสัญญา	๓.๘๕	๐.๘๙๑	มาก
๕. ท่านมีการจัดทำงบเดือนแสดงรายรับ - รายจ่าย และยอดเงินคงเหลือของให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ ที่กัลปนาหรือที่วัด เสนอสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เพื่อนำเสนอ พศป. และ มส. ตามลำดับ และแจ้งกระทรวงการคลัง ต่อไป	๔.๐๑	๑.๐๐๘	มาก
รวมค่าเฉลี่ยทั้งหมด	๓.๙๒	๐.๘๐๕	มาก

จากตารางที่ ๔.๘ พบว่า ระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ ด้านการให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ ที่กัลปนาหรือที่วัด อยู่ในระดับมาก (\bar{X} = ๓.๙๒, S.D. = ๐.๘๐๕) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าอยู่ในระดับมากทุกข้อ

ตารางที่ ๔.๙ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ ด้านการเก็บรักษาเงินวัด

(n = ๓๒๔)

การบริหารจัดการศาสนสมบัติ ของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ	ระดับปฏิบัติการ		
	\bar{X}	S.D.	แปลผล
๑. ท่านมีความรู้ด้านการเก็บรักษาเงินของวัดเป็นอย่างดี	๔.๐๒	๐.๘๖๐	มาก
๒. ท่านมีการดูแลรักษาศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปตามกฎกระทรวงและพระธรรมวินัย	๔.๐๑	๐.๘๘๐	มาก
๓. ท่านท่านใบอนุญาตโฆษณาบัตร รับเงินแล้ว ลงบัญชีรายรับและอ้างเลขที่ใบอนุญาตโฆษณาบัตรไว้ทุกครั้ง	๓.๙๓	๐.๙๐๕	มาก
๔. ท่านมีการจัดทำสมุดบัญชีแยกรายจ่าย ทุกครั้งที่มีการรับ - จ่ายเงิน	๔.๐๒	๐.๙๓๙	มาก
๕. ท่านมีการจัดทำสมุดบัญชีงบประมาณประจำปี และจัดทำเล่มรายงานงบประมาณประจำปี และรายงานให้ผู้บังคับบัญชาทราบเป็นประจำทุกปี	๔.๐๔	๐.๙๑๐	มาก
รวมค่าเฉลี่ยทั้งหมด	๔.๐๐	๐.๘๐๖	มาก

จากตารางที่ ๔.๙ พบว่า ระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ ด้านการเก็บรักษาเงินวัด อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๐๐$, S.D. = ๐.๘๐๖) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าอยู่ในระดับมากทุกข้อ

๔.๓ ผลการศึกษากระบวนการในการจัดการศาสนสมบัติของวัด

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า กระบวนการในการจัดการศาสนสมบัติของวัด มีอยู่ ๒ ประการคือ ๑) ควบคุมการจัดการศาสนสมบัติ และ ๒) ส่งเสริมการจัดการศาสนสมบัติ ดังนี้

การจัดการศาสนสมบัติของวัดเป็นงานที่ละเอียดอ่อนเป็นตัวหลักของการคณะสงฆ์ แต่ผู้ปฏิบัติโดยตรงคือเจ้าอาวาสซึ่งเป็นพระสังฆาธิการระดับวัด เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้นต้องมีความสัมพันธ์กัน ๒ ประการ คือ (๑) ควบคุมการจัดการศาสนสมบัติ (๒) ส่งเสริมการจัดการศาสนสมบัติ การควบคุมนั้นเจ้าคณะจะเพิกเฉยมิได้ถ้าเพิกเฉยเสียเป็นการละเว้นการปฏิบัติต้องสอดส่องดูแลชี้แจงแนะนำในการสาธารณูปการของเจ้าอาวาส ดังนี้

๑) ควบคุมการทำแผนผังวัดให้สอดคล้องกับยุคพัฒนา

แผนผังวัด วัดที่สร้างขึ้นใหม่ตามกฎหมายย่อมมีปัญหาน้อยเพราะก่อนจะขออนุญาตสร้างวัด กฎกระทรวงกำหนดให้เสนอแผนที่แสดงเขตที่ตั้งวัด แผนผัง สิ่งก่อสร้างของวัดตามแผนผังแบบ ก.หรือ ข.หรือ ค. ส่งไปพร้อมกับคำขอแต่ส่วนมากทางวัดไม่ค่อยเก็บแผนผังดังกล่าวไว้ จึงควรนำแผนผังวัดติดกรอบไว้ที่กุฏิเจ้าอาวาสเพื่อประโยชน์ในการก่อสร้าง เสนาสนะถาวรวัตถุ และอื่นๆต่อไป^๑

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยแบ่งเขตแบบแผนของวัดเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการดูแลการทำแผนผังวัดไว้เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยป้องกันการโต้แย้งที่จะเกิดขึ้นว่า อะไรควรจะปลูกสร้างใหม่จะสร้างที่ตรงไหนแผนผังวัดควรกำหนดการปลูกสร้างภายในวัดเป็น ๔ เขต คือ ^๒

๔.๑) เขตพุทธาวาส เป็นที่ตั้งอุโบสถ เจดีย์ วิหาร ศาลาการเปรียญและสถานประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เป็นแดนที่สงบเรียบร้อย

๔.๒) เขตสังฆาวาส เป็นที่ตั้งกุฏิ โรงครัว หอฉัน โรงเก็บพัสดุ ศาลารับแขก

๔.๓) เขตสาธารณสงเคราะห์ เป็นบริเวณที่กั้นเขตไว้เพื่อสงเคราะห์ประชาชนเป็นที่ตั้งโรงเรียน ภาษาไทย สุขศาลา สถานพยาบาล สมาคมทางศาสนา ห้องพัสดุ พิพิธภัณฑสถาน ศาลาประชาชน สุสาน ฌาปนสถาน ศาลาบำเพ็ญบุญกุศล เป็นต้น

๔.๔) เขตจัดประโยชน์ วัดที่มีที่ดินเหลือ ควรจะจัดประโยชน์ หารายได้บำรุงวัด ก็ควรแบ่งเขตไว้ต่างหากจากเขตอื่นๆ ให้เป็นสัดส่วน

ในการขออนุญาตสร้างวัดตามกฎหมายกระทรวง ฉบับที่ ๑ (พ.ศ.๒๕๐๗)) ออกตามความพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ ได้กำหนดให้ผู้ขออนุญาตสร้างวัดแสดงแผนผัง สิ่งก่อสร้างของวัดตามความเหมาะสมของสภาพที่ดิน โดยอาศัยตัวอย่างแผนผัง ซึ่งให้ไว้เป็นหลักฐานท้ายกฎกระทรวง และเมื่อผู้ได้รับอนุญาตสร้างวัดได้สร้างเสนาสนะขึ้นเป็นหลักฐานพร้อมที่จะเป็นที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์ได้แล้วจึงได้ขออนุญาตสร้างวัดได้เสนาสนะและสิ่งก่อสร้างในวัดที่สำคัญตามลำดับ คือ กุฏิสงฆ์

^๑ สัมภาษณ์ พระครูภาวนารัตนารมณ, ดร., เจ้าคณะตำบลภูเขาทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๑ กันยายน ๒๕๖๐.

^๒ สัมภาษณ์ พระนันทชัย จารวโส, วัดศรีบุรีรัตนาราม จังหวัดสระบุรี, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

ศาลาการเปรียญ หรือวิหารอุโบสถ ศาลาโรงฉัน ศาลาพัก หอไตรหรือห้องสมุด โรงเรียนปริยัติธรรม เจดีย์ รั้วหรือกำแพงอาคารปูชนียสถานต่างๆ และสิ่งสาธารณประโยชน์อื่นๆ^๓

เสนาสนะที่จำเป็นต้องสร้างและบำรุงรักษาตลอดจนบูรณปฏิสังขรณ์ให้แข็งแรงปลอดภัย ใช้การได้ดีอยู่ทุกโอกาสเพื่อให้วัดเป็นวัดที่สมบูรณ์ คือกุฎิสงฆ์ ศาลาการเปรียญหรือวิหารและพระอุโบสถหรือที่เรียกกันทั่วไปว่าโบสถ์ กุฎิเป็นที่พำนักอาศัยของพระภิกษุสามเณรมีวัดต้องมีพระภิกษุสามเณรๆ ต้องมีกุฎิ ศาลาการเปรียญหรือวิหารสำหรับเป็นที่คฤหิ์สถมาทำบุญบำเพ็ญกุศลร่วมกันเป็นที่พระได้สอนธรรมแก่ประชาชนจะเป็นวัดที่ใดก็ตามต้องมีเสนาสนะ ๒ อย่างนี้ก่อนจึงจะเป็นวัดได้ และเพื่อให้วัดเป็นวัดโดยสมบูรณ์มีที่สำหรับพระสงฆ์ทำสังฆกรรมตามพระพุทธรูปปฏิบัติจึงต้องมีโบสถ์หรืออุโบสถด้วย ปัจจุบันมีวัดที่สร้างและตั้งขึ้นใหม่หลายแห่ง ทำกุฎิคือที่พำนักอาศัยของพระภิกษุสามเณรกับศาลาการเปรียญ ที่ทำบุญฟังเทศน์ฟังธรรมของชาวบ้านอยู่ในอาคารเดียวกันซึ่งก็ไม่น่าจะขัดข้องอะไรเป็นการประหยัดเพราะค่าก่อสร้างและค่าวัสดุก่อสร้างในเวลานี้แพงมาก และก็มีวัดบางแห่งรวมเอาอุโบสถไว้ในอาคารเดียวกันกับกุฎิหรือศาลาการเปรียญด้วย ซึ่งไม่มีพระธรรมวินัยข้อใดห้ามไว้ แต่ในเวลาทำสังฆกรรมจะต้องระวังมาก ส่วนสิ่งก่อสร้างอื่นๆ อาจจะทำหรือมีผู้ก่อสร้างถวายด้วยศรัทธาไม่ได้ทำให้วัดสมบูรณ์หรือไม่สมบูรณ์ไปได้^๔

การบูรณปฏิสังขรณ์หรือปลูกสร้างเสนาสนะและศาสนวัตถุ เช่น พระอุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญ เป็นต้น ควรรักษาศิลปกรรมของไทยอันเป็นการแสดงออกและเป็นแหล่งฝากไว้ซึ่งวัฒนธรรมของธรรมชาติและของท้องถิ่นมีขนาดและจำนวนเท่าที่จำเป็นมิใช่ว่า วัดใหญ่จะต้องสร้างเสนาสนะหรือถาวรวัตถุใหญ่โตเสมอไปก่อนสร้างควรให้นายช่างเขียนแบบแปลนแผนผังให้เรียบร้อยก่อนเงินทุนอย่างน้อยควรมีอยู่ประมาณครึ่งหนึ่งหรือ ๓ ใน ๔ ของราคาก่อสร้างหรือมีครบจำนวนแล้วจึงเริ่มลงมือก่อสร้าง มิใช่ว่าสร้างไปหาทุนไปโบสถ์บางหลังใช้เวลาก่อสร้างสิ้นอายุของวัดของเจ้าอาวาสถึง ๓-๔ องค์กรจึงสำเร็จก็มี^๕

สำหรับการบูรณปฏิสังขรณ์วัตถุที่เป็นศิลปะ ที่ควรอนุรักษ์ไว้เพราะเป็นของโบราณ เจ้าอาวาสพึงสังวรไว้ด้วยว่า สวยงามกับสวยศิลปะมีความหมายให้ประโยชน์ต่างกัน ดังเช่นวัดที่จะบูรณศาลาวัตถุของวัดอันเป็นศิลปะและโบราณวัตถุมีชิ้นส่วนที่ลงรักปิดทองไว้ช้านานแต่เกิดชำรุดเสียหายไปบางชิ้น เมื่อวัดจัดซ่อมแซม ก็ควรลงรักปิดทองเฉพาะส่วนที่ซ่อมใหม่ ถ้าลงรักปิดทองทั้งของเก่าและของใหม่ มองดูจะเห็นเป็นของใหม่ทั้งหมดหาดูของเก่าไม่ได้ทำให้คุณค่าศิลปวัตถุและโบราณวัตถุเสียไปจริงอยู่การลงรักปิดทองทั้งของเก่าดูสวยงามดี แต่ไม่สวยศิลปะการกระทำเช่นนี้เป็นที่ตำหนิติเตียนของนักโบราณคดีทางวัดจึงควรรักษาศิลปวัตถุและโบราณวัตถุไว้ ให้เป็นสมบัติของวัดเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติสืบไป^๖

^๓ สัมภาษณ์ พระปลัดสุริยต์ สิริวัฒนโณ, เจ้าอาวาสวัดเขาแก้ว จังหวัดสระบุรี, ๒๓ กันยายน ๒๕๖๐.

^๔ สัมภาษณ์ พระสมุห์สมชาย สิริสมปนโน, เจ้าอาวาสวัดหนองคาบุญ จังหวัดสระบุรี, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^๕ สัมภาษณ์ พระพิพัฒน์ โสภณจิตโต, วัดไชโยวรวิหาร จังหวัดอ่างทอง, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^๖ สัมภาษณ์ พระครูอรุณพัฒนากร, เจ้าอาวาสวัดแจ้ง จังหวัดอ่างทอง, ๒๑ กันยายน ๒๕๖๐.

๒) ควบคุมแบบแปลนเสนาสนะแต่ละวัด ให้อยู่ในหลักประหัตและพอเหมาะพอควร แก่สภาพท้องถิ่น และให้ก่อสร้างตามแบบแปลน

การสร้างวัดมีมาแต่โบราณกาล เมื่อประชาชนมีจิตศรัทธาในบวรพุทธศาสนา ได้อพยพไปตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ ที่ใด ก็มักจะสร้างวัดขึ้นแล้วนิมนต์พระสงฆ์ไปพำนัก เพื่อบำเพ็ญบุญกุศลประกอบศาสนกิจ ตามประเพณีที่สืบต่อกันมา ในอดีตวัดเป็นสถานที่ที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้ใช้เป็นสถานศึกษาอบรม ให้มีความรู้ในด้านวิชาชีพร่างกายแพทย์แผนไทย และศิลปกรรมแขนงต่าง ๆ เป็นสถานที่ทำบุญบำเพ็ญกุศล^๗ เป็นศูนย์กลางการบริหารและการปกครอง รวมทั้งเป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชน ดังนั้น วัดจึงเป็นสถานที่ที่สำคัญยิ่งในการสืบทอดพระพุทธศาสนาตลอดมา จึงถือได้ว่าวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนไทยทั้งอดีตและปัจจุบัน ปัจจุบันการสร้างวัดตั้งวัดจะต้องดำเนินการให้ถูกต้องตามขั้นตอนของทางราชการ เมื่อการสร้างวัดตั้งวัดได้เสร็จสิ้น ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เป็นวัดที่ถูกต้อง และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติได้ขึ้นทะเบียนไว้ในทะเบียนวัดของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติแล้ว จึงถือว่าวัดนั้นเป็นวัดโดยสมบูรณ์ โดยเจ้าอาวาสมีหน้าที่ทำนุบำรุงรักษา วัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี ในการนี้ต้องดูแลบริหารกิจการภายในวัดอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านการปกครอง การศึกษา การปฏิบัติ และอื่น ๆ ให้มีความก้าวหน้าถูกต้อง เป็นระเบียบ เพื่อให้วัดเป็นศูนย์กลางการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของพุทธศาสนิกชนทั่วไป ซึ่งหมายถึง การพัฒนากิจการพระพุทธศาสนาหรือการพัฒนาวัดนั่นเอง^๘

ในวัดจำนวนหนึ่งปัจจุบันมีศิลปะโบราณวัตถุสถาน อันมีคุณค่าทางศิลปะโบราณคดีและประวัติศาสตร์ของชาติ เช่น อาคารเสนาสนะต่างๆ มีกุฏิ ศาลาการเปรียญ วิหาร และอุโบสถ ตลอดจนสิ่งก่อสร้างอื่นๆ เช่น หอระฆังหอไตร พระสถูปเจดีย์ และปูชนียวัตถุต่างๆ เช่น พระพุทธรูป เครื่องบรรจุพระบรมธาตุเป็นแบบอย่างสถาปัตยกรรม ปฎิมากรรมของไทย ในเสนาสนะและอาคารเหล่านั้นอาจมีลวดลายแกะสลักหรือภาพผนังที่เป็นภาพเขียนอันมีคุณค่าทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ และวรรณคดีของชาติสูง สมควรที่ทางวัดพระภิกษุสามเณรและประชาชนจะได้ช่วยกันอนุรักษ์ไว้ เมื่อคิดจะแก้ไขปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแก้ไขบูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ในฐานะที่ปูชนียสถานดังกล่าวได้ร่วงโรยเสื่อมโทรมลงด้วยกาลเวลาหรือด้วยประการประการหนึ่งก็ตามย่อมสมควรหรือไม่ที่จะคิดกระทำการโยกย้าย แก้ไข เปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงตามชอบใจของเราในปัจจุบันโดยที่ไม่เอื้อเพื่อต่อสภาพเดิมของโบราณสถานนั้นๆทำนองนี้ นอกจากจะเป็นการทำลายโบราณสถานหรือปูชนียสถานโดยตรงแล้ว ยังเป็นการทำร้ายจิตใจของท่านผู้สร้างอุทิศไว้ในพระพุทธศาสนานี้ อีกส่วนหนึ่งด้วย

การอนุรักษ์ศิลปะโบราณวัตถุสถานของวัดที่ควรปฏิบัติก็คือ การแจ้งให้กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการทราบเพื่อส่งเจ้าหน้าที่มาสำรวจและศึกษาเมื่อเห็นว่า สิ่งใดมีคุณค่าทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ทางกรมศิลปากรก็จะประกาศขึ้นทะเบียนเป็นศิลปะโบราณวัตถุ สถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครอง (วัด) โดยชอบด้วยกฎหมาย เมื่อเกิดการชำรุดหักพังหรือเสียหายไม่ว่าด้วย

^๗ สัมภาษณ์ พระครูภาวนาวชิรคุณ, ดร., เจ้าอาวาสวัดตึก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^๘ สัมภาษณ์ พระครูสังฆรักษ์ปัญญาพล ปณญาพล, เจ้าอาวาสวัดอโยธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

ประการใดๆ ก็จะได้แจ้งให้กรมศิลปากรทราบ มาดูแลอนุรักษ์ หรือช่วยเหลือในการบูรณปฏิสังขรณ์ให้ถูกต้องตามหลักและกฎหมายได้^๙

วัดเป็นของชุมชนหรือของสังคมในแต่ละท้องถิ่น เป็นศูนย์รวมทางจิตใจและทางกิจกรรมของสังคมนั้นเป็นที่อุปการะคือ ช่วยเหลือเกื้อหนุน ประชาชนชาวบ้านของท้องถิ่นนั้นด้วยประการต่างๆ และเป็นที่พักภูมิใจของประชาชนในแต่ละท้องถิ่นนั้นด้วย วัดหนึ่งๆ มีประวัติการก่อสร้างเพื่อเป็นหลักฐานให้อนุชนรุ่นหลังจะได้ทราบหรือได้ศึกษาค้นคว้า วัดที่สร้างใหม่ พอจะค้นคว้าไม่ได้ยาก แต่วัดที่สร้างมาช้านาน หากไม่มีผู้ใดเขียนประวัติไว้ควรเป็นหน้าที่เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันที่จะริเริ่มบันทึกสภาพของวัดในปัจจุบัน แล้วสืบสาวความเป็นมาของวัดในอดีตเท่าที่จะสืบได้ ประวัติของวัดควรให้มีหัวข้อ เรียงตามลำดับ คือ ตำบลที่ตั้งวัด- อาณาเขตของวัด- ผู้สร้างและปฏิสังขรณ์- ถาวรวัตถุในวัด- ปูชนียวัตถุ- ที่ธรณีสงฆ์ และที่กัลปนา- ความเจริญและความเสื่อมของวัด ขนบธรรมเนียม ประเพณีของวัด- กิจกรรมภายในวัดเช่น งานปกครอง งานศึกษา งานเผยแผ่ งานสาธารณูปการ งานศึกษาสงเคราะห์ งานสาธารณสงเคราะห์ -ลำดับเจ้าอาวาสและประวัติเจ้าอาวาส

กรมการศาสนาได้มีระเบียบว่าด้วย การทำทะเบียนวัดในพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๐๘ เพื่อให้การคุ้มครองรักษาวัดในพระพุทธศาสนาและการดำเนินงานด้านศาสนูปถัมภ์ตลอดจนการเก็บรักษาเอกสารของแต่ละวัดเป็นไปอย่างรัดกุม ตามระเบียบนี้ได้ขอให้วัดต่างๆ มีแฟ้มประวัติของแต่ละวัด วัดละ ๒ แฟ้ม เพื่อเก็บไว้ที่กรมการศาสนา ๑ แฟ้ม และเก็บไว้ที่วัด ๑ แฟ้ม แต่เท่าที่ปฏิบัติอยู่ปรากฏว่าไม่ค่อยสมบูรณ์ เพราะทางวัดส่วนใหญ่ไม่ค่อยทราบ และทางกรมไม่มีหน้าที่โดยเฉพาะเรื่องนี้ การทำประวัติวัดจึงไม่ค่อยทั่วถึงและเป็นปัจจุบัน^{๑๐}

การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัด การจัดดูแลศาสนสมบัติวัด เป็นเรื่องที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่ง ศาสนสมบัติวัดก็คือ สมบัติของพระศาสนา วัดจึงเป็นหน่วยงานที่ต้องมีความรับผิดชอบโดยตรงเกี่ยวกับเรื่องนี้ ต้องจัดการดูแลให้เรียบร้อยตามระเบียบปฏิบัติ และรักษาผลประโยชน์ของวัดของพระศาสนาให้ได้มากที่สุด การได้มาของศาสนสมบัติของแต่ละวัด ได้มาด้วยแรงศรัทธาเป็นส่วนมาก ดังนั้น จึงต้องบริหารจัดการดูแลให้เป็นประโยชน์แก่วัดแก่พระศาสนา และเป็นการฉลองศรัทธาของชาวบ้านด้วย^{๑๑}

การจัดดูแลศาสนสมบัติวัด มีหลายประการที่ต้องจัดการ เช่น^{๑๒}

- ๑) การจัดทำบัญชีสังฆาริมทรัพย์ เช่น โฉนดที่ดิน อาคารเสนาสนะต่างๆ
- ๒) การจัดทำทะเบียนครุภัณฑ์ เช่น ตู้ โต๊ะ ตั่ง เก้าอี้ พระพุทธรูป เป็นต้น
- ๓) การจัดทำบัญชีการเงิน
- ๔) การรับ - การจ่ายเงินของวัด

^๙ สัมภาษณ์ พระครูพินิตธรรมานุวัตร, เจ้าอาวาสวัดปิ่นแก้ว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๑๐} สัมภาษณ์ พระพิศาลวิহারกิจ, เจ้าคณะตำบลท่าวาสุกรี เขต ๓ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๑ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๑๑} สัมภาษณ์ พระครูวิสุทธิสีกาภิวัฒน์, เจ้าคณะตำบลสวนดอกไม้ จังหวัดสระบุรี, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๑๒} สัมภาษณ์ พระอธิการรัตน รตโน, เจ้าอาวาสวัดโพธิวงษ์ จังหวัดอ่างทอง, ๒๓ กันยายน ๒๕๖๐.

๕) การแต่งตั้งไวยาวัจกรวัด มอบหมายหน้าที่ความรับผิดชอบตามคำสั่งเป็นหนังสือ
 ๖) การเก็บรักษาเอกสารสิทธิ์ต่างๆ เช่น โฉนดที่ดิน ควรมอบให้สำนักงาน
 พระพุทธศาสนาจังหวัดเป็นผู้ดูแล

๗) การเก็บรักษาเงิน ควรฝากธนาคาร และต้องมีคณะกรรมการรับทราบด้วย

๘) การออกใบอนุโมทนาบัตร ควรออกให้ทุกครั้งที่มีผู้บริจาค เพื่อเป็นการรักษา
 ศรัทธาและเป็นการตรวจสอบรายรับรายได้ด้วย

๙) การจัดทำแผนผังเขตจัดประโยชน์ ถ้าวัดมีธรณีสงฆ์แล้วดำเนินการจัดประโยชน์
 ในที่ดินนั้น ควรทำแผนผังให้ชัดเจนเพื่อความสะดวกในการตรวจสอบและการจัดประโยชน์

๑๐) การจัดประโยชน์วัด ภายในบริเวณถ้ามีที่ดินว่างเปล่า ไม่ได้ใช้ประโยชน์
 ก็สามารถกันเป็นที่จัดประโยชน์ได้ โดยทำขอบเขตให้ชัดเจน

๑๑) การปฏิบัติเกี่ยวกับหนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์ที่ดินของวัด

๑๒) การดูแลรักษาโบราณสถาน - โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

๑๓) การจัดพิพิธภัณฑสถานในวัด

สรุปรวมทั้งหมดนี้ล้วนแต่เป็นการจัดและดูแลศาสนสมบัติวัดทั้งสิ้น

การวางแผนในการก่อสร้างอาคารเสนาสนะภายในวัด จากการสังเคราะห์ข้อมูลเชิง
 คุณภาพ พบว่าการบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่าง ซึ่งวัดควรวางแผนวัดตามแบบคติโบราณ คติ
 ภูมิศาสตร์ โดยแบ่งเป็น เขตพุทธาวาส เขตธรรมวาส เขตสังฆาวาส มีการรักษาหรือกับ
 คณะกรรมการวัด และชาวบ้าน และตกลงกันว่าจะทำอย่างไร จัดระเบียบแผนผังของวัดออกแบบให้
 เข้ากับสภาพของวัดเดิม และประยุกต์ให้ใช้ประโยชน์มากที่สุด ถ้ามีการก่อสร้าง เชิญคณะกรรมการ
 ชาวบ้านร่วมกับพระภิกษุสงฆ์หาความจำเป็น และความเหมาะสม^{๑๓} จัดหางบประมาณขั้นตอนการ
 ก่อสร้าง การว่าจ้างผู้ดำเนินการสร้าง เช่น หอสวดมนต์ทำเป็นสองชั้น ชั้นบนใช้สวดมนต์ไหว้พระ
 ด้านล่างใช้เป็นห้องอบรมเด็ก เยาวชน ห้องประชุม มีการจัดแบ่งวัดออกเป็นส่วนๆ มีส่วนของพระ
 พุทธ (อุโบสถ) ส่วนของพระสงฆ์ (กุฏิ) ส่วนของญาติโยม (ศาลา) และมีที่ปฏิบัติธรรม (สวน และศาลา
 ปฏิบัติธรรม) วางแผนเป็นระยะ (๑) เริ่มต้น (๒) ระยะกลาง (๓) ระยะยาว วัดได้ดำเนินการจัดทำ
 แผนผังของวัด จัดแบ่งเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส จัดสถานที่ให้เป็นหมู่เขตพุทธาวาส - ให้เป็น
 ระเบียบและสะอาดเรียบร้อย การก่อสร้างอาคารเสนาสนะภายในวัด ควรรักษาหรือทั้งทางคณะ
 สงฆ์และชาวบ้านว่าจะสร้างหรือบูรณะด้วยวิธีใด แล้ววางแผนการก่อสร้างให้มั่นคงถาวรสวยงามดูเป็น
 ระเบียบเรียบร้อย^{๑๔}

การจัดสาธารณูปโภค น้ำ ไฟ ภายในวัด จากการสังเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพพบว่าการ
 บริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่าง ซึ่งมีการจัดแห่งประปาของวัดโดยเฉพาะ ส่วนไฟฟ้ามีการติดหม้อ
 มิเตอร์ทุกกุฏิเพื่อรับผิดชอบการใช้กระแสไฟฟ้า จัดเป็นระเบียบ กุฏิใคร กุฏิมัน แยก พระอุโบสถ

^{๑๓} สัมภาษณ์ พระมหาเฉลิมพล อชิโต, เจ้าอาวาสวัดโคกทิวา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๐
 กันยายน ๒๕๖๐.

^{๑๔} สัมภาษณ์ พระอธิการสมชาย อินทโชโต, เจ้าอาวาสวัดหนองคล้า จังหวัดสระบุรี, ๒๓ กันยายน
 ๒๕๖๐.

มณฑป แต่ทางวัดจะเป็นคนชำระให้ จัดติดตั้งอุปกรณ์ความปลอดภัยภายในวัด ตามกฏ ทดสอบ ตรวจสอบการใช้งาน ซ่อมแซมอยู่เสมอ ติดตั้งเครื่องกรองน้ำดื่มสะอาด เพื่อให้พระภิกษุ สามเณร ชาวบ้าน ได้ใช้น้ำดื่มที่สะอาด จัดติดตั้งไฟฟ้าให้สว่าง บริเวณวัดเพื่อให้เกิดความปลอดภัย และ ป้องกันอาชญากรรม มีความรู้ ความสามารถในการทำงานสาธารณูปโภค แล้วทำการวางแผน และ จัดทำสาธารณูปโภคในวัด เพื่อความสะดวกในการใช้ และให้เกิดความปลอดภัยในภายใน น้ำ - ไฟ ภายในวัด พระภิกษุ - สามเณรใช้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย โดยทางวัดจัดดอกผลมูลนิธิ และจากผู้ที่บริจาค มาเป็นค่าน้ำ - ไฟ มีการจัดสาธารณูปโภค เรื่องน้ำ - จัดให้มีน้ำฉันและน้ำใช้ให้เป็นระเบียบ ติดตั้ง ไฟฟ้าสาธารณะ การจัดการสาธารณูปโภค น้ำ ไฟ ภายในวัด หาผู้ชำนาญตรวจสอบความมั่นคงถาวร เสมอ เช่นไฟฟ้า พัดลมให้อยู่สภาพเรียบร้อย ถ้าเก่าจะโดนไฟลัดวงจร ทำความเสียหายเป็นเรื่องใหญ่ ได้^{๑๕}

การดูแล ซ่อมแซม ปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุภายในวัด จากการสังเคราะห์ข้อมูลเชิง คุณภาพพบว่าการบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่าง ควรดูความชำรุดของอาคารแล้วประชุมกรรมการ จากนั้นให้ประมาณราคาแล้วเลือกราคากลาง ส่วนมากจะวางแผนเป็นรายปี แต่แต่ละปีว่าจะซ่อมอะไร เมื่อไหร่ ตามอายุของอาคารเป็นแผนพัฒนาวัด คือถ้าเกิดอะไรขึ้น ชำรุดทรุดโทรม เราก็เรียก คณะกรรมการมาคุย และจะรับดำเนินการ บูรณะปฏิสังขรณ์ จัดตรวจสอบถึงสภาพความคงทนที่จะ ดำเนินการต่อไปถ้ามีสภาพที่จะใช้งานได้ต่อก็ปรับปรุงซ่อมแซมให้พร้อมใช้งานได้ต่อไป และตัดแปลง ให้เหมาะสมกับการใช้งาน และเข้ากับสภาพแวดล้อมของทางวัดพยายามทำให้เกิดประโยชน์ในการใช้ งานให้มากที่สุด^{๑๖} และทุกสิ่งทุกอย่างของถาวรวัตถุจะต้องใช้ให้เป็นประโยชน์ ทำให้มีค่ามาก ตรวจสอบถาวรวัตถุในวัด เป็นประจำเมื่อมีการชำรุด จัดหาช่างมาซ่อมแซม ส่วนค่าใช้จ่ายจัดหามา จากการบอกบุญ จากศาสนิกชน และเงินกองทุนของวัด โดยจัดประชุมกรรมการวัด จัดหาช่าง จัดหา งบประมาณทอดผ้าป่า - กฐิน จัดคณะกรรมการดูแลควบคุมการก่อสร้าง การดูแล ซ่อมแซม ปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุภายในวัด^{๑๗} การดูแลนั้นดูแลโดยการเชิงอนุรักษ์ การซ่อมแซม ปฏิสังขรณ์นั้น จะ พยายามปฏิสังขรณ์มากกว่าการก่อสร้าง พยายามอนุรักษ์ รักษาโบราณวัตถุ โบราณสถาน และ พิจารณาในส่วนที่มีความสำคัญมากน้อยอย่างไร มีความจำเป็นอย่างไร และควรเป็นระเบียบและ สะอาด เสนาสนะ ถาวรวัตถุของเก่าในวัด ดูแลทำความสะอาด บางอย่างจะบูรณะ ซ่อมแซม ควร รักษาสภาพของเก่าไว้ เพื่ออนุรักษ์โบราณสถานไว้ให้มั่นคงสืบไป (ของเก่าหายาก ของใหม่ทำเมื่อไรก็ได้^{๑๘}

^{๑๕} สัมภาษณ์ พระอธิการทรงศักดิ์ ธิธมฺโม, เจ้าอาวาสวัดอินทาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๖ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๑๖} สัมภาษณ์ พระอธิการมาโนช สิริปัญโญ, เจ้าอาวาสวัดหนองนาถ จังหวัดสระบุรี, ๒๔ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๑๗} สัมภาษณ์ พระครูภาวนาคณาภรณ์, เจ้าอาวาสวัดป่าบำเพ็ญธรรม จังหวัดสระบุรี, ๒๒ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๑๘} สัมภาษณ์ พระครูปลัดธีรธัมม ธิธมฺโม, เจ้าอาวาสวัดใหญ่วันนา จังหวัดสระบุรี, ๒๒ กันยายน ๒๕๖๐.

การจัดการปริมาณพื้นที่ปลูกต้นไม้ในวัด จากการสังเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพพบว่าการบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่าง มีการปลูกต้นไม้ เขียนเป็นแผนผังของวัดวางเป็นกลุ่มของไม้เบญจพรรณ เว้นจากอาคารที่เหลื่อจัดเป็นโซนปลูกต้นไม้ทั้งหมด วางระบบทิ้งไว้เพื่อดูแลรักษา แบ่งเป็นโซนไว้ ว่าที่ตรงไหน เหมาะจะปลูกต้นไม้เพราะมันจะทำให้จัดร่มรื่น การจัดปลูกต้นไม้บริเวณรอบวิหารศักดิ์สิทธิ์เพื่อเป็นที่พักผ่อนปฏิบัติธรรมให้เป็นส่วนป่าเป็นแถวเป็นแนวบริเวณวัด เพื่อที่จะได้เป็นที่พักผ่อนของประชาชน และเป็นสถานที่ให้พระ- เณร ได้อ่านหนังสือ ท่องหนังสือ สร้างความร่มเย็นให้แก่ประชาชนที่มาทำบุญ^{๑๙} จัดพื้นที่เป็นส่วนๆ ในการปลูกต้นไม้เพื่อความร่วมมือภายในวัดพยายามทำให้วัดร่มรื่นมากที่สุด ปลูกต้นไม้เพิ่มในวันสำคัญ ปลูกต้นไม้ในบริเวณวัดไว้หลายขนาด มีต้นใหญ่และเล็ก ใช้น้ำอยู่เวลานี้ประมาณสามไร่เศษ ปลูกเสริมอยู่ตลอดเพราะน้ำท่วมทุกปี ต้นไม้ตายบ้าง การปลูกต้นไม้ในวัดจัดการปริมาณพื้นที่ตามความเหมาะสมกับอาคารสถานที่ที่จะอำนวยความสะดวกที่เป็นไม้ยืนต้นก็ควรที่จะปลูกให้ไกลอาคาร ปลูกไม้ประดับเพื่อความร่มรื่นสดชื่น เฉพาะที่วัดในเขตอุทกภัย น้ำจะท่วมทุกปี บางปี ปลูกต้นไม้ พอจะงอกงามน้ำท่วมตายเสมอ แต่ก็พยายามปลูกเพื่อความร่มรื่น สวยงาม และเป็นระเบียบเรียบร้อย เจริญตาแก่ผู้พบเห็น^{๒๐}

การจัดทำป้ายชื่อ แผนผัง และประวัติวัด จากการสังเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพพบว่าการบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่าง มีการทำป้ายชื่อวัดไว้หน้าวัด แผนผังและประวัติวัดทำเป็นป้ายใหญ่ๆ ไว้กลาง เพื่อสะดวกมองเห็นชัดเจน ทำป้ายวัดติดกับถนนไว้หลายที่ ทางเข้าวัด ป้ายใหญ่สูง ป้ายบอกทาง ตามถนน และทำเวปไซท์ และได้ทำประวัติวัด ไว้ที่มณฑป^{๒๑} ทำป้ายชื่อวัดบอกทางตามทางที่ไปไกลจากวัดนัก รัศมีประมาณ ๕๐ กม. เพื่อให้เกิดความสะดวก แก่ผู้ที่จะมาทำบุญ จัดทำแผนผังของวัดเพื่อให้คนที่เขามาจะได้รู้ถึงว่าสถานที่นั้นเป็นอะไร จัดทำประวัติวัดให้อ่านชัดเจนไว้สำหรับได้ศึกษาความเป็นมาของวัด จัดทำแผนป้ายกระดาษขนาดใหญ่ติดไว้ ให้ผู้ที่เข้ามาในวัดได้มองเห็นอย่างชัดเจน เป็นป้ายประชาสัมพันธ์ในวัดจัดทำเป็นโบชัวร์แจก พิมพ์เป็นหนังสือเอกสารประวัติวัด มีการจัดทำแผนผังและป้ายชื่อวัด บริเวณวัดทั้งหมด และเขตวัดไว้ให้ดู จัดทำป้ายชื่อวัด ป้ายชื่อสถานที่นั้น และทำแผนผังของวัดตามอัตราส่วน และจัดทำประวัติของวัด ความสำคัญของวัดว่า วัดสำคัญอย่างไร มีเนื้อที่เท่าไร มีใครดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดมาบ้าง ทำเป็นป้ายชื่อสแตนเลส ทำป้ายรายงานสถานที่ของวัตถุ อาคารที่ก่อสร้างบูรณะ กว้าง ยาว เท่าไร^{๒๒} หมดค่าบูรณะก่อสร้างเท่าไร สร้างเมื่อไรมีใครเป็นเจ้าภาพ การจัดทำป้ายชื่อ แผนผัง และประวัติวัด มีการทำป้ายชื่อวัด ทำซุ้มทางเข้าเป็นหินแกรนิต เพื่อความมั่นคง ส่วนแผนผัง อาคารสถานที่ เป็นแผนป้ายให้คนไปมาเห็นชัดเจน ประวัติวัด ของเดิมไม่มีหลักฐานอะไร จึงสืบถามจากคนเก่า รวบรวมเป็นรูปเล่ม จัดพิมพ์แจกให้ผู้ไปมาได้ทราบ

^{๑๙} สัมภาษณ์ พระครูวิสุทธิศีลาภิวัฒน์, เจ้าคณะตำบลสวนดอกไม้ จังหวัดสระบุรี, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๒๐} สัมภาษณ์ พระนันทชัย จารุวิโส, วัดศรีบุรีรัตนาราม จังหวัดสระบุรี, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๒๑} สัมภาษณ์ พระครูวิสุทธิศีลาภิวัฒน์, เจ้าคณะตำบลสวนดอกไม้ จังหวัดสระบุรี, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๒๒} สัมภาษณ์ พระครูพินิตธรรมานุวัตร, เจ้าอาวาสวัดปิ่นแก้ว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

การจัดบริเวณวัดเพื่อพัฒนาเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง จากการสังเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพพบว่าการบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่าง มีการทำเป็นแผนผังการบริหารจัดการแผน ๑ ปี ๓ ปี ๕ ปี แล้วดำเนินการไปตามแผน มีการดูแล พัฒนาอย่างต่อเนื่องโดยพระภิกษุ - สามเณรและประชาชนชาวบ้าน ช่วยกันดูแลมาตลอด จัดบริเวณวัดให้สะอาดร่มรื่น รวมทั้งเสนาสนะให้สะอาดพร้อมใช้งานได้ตลอด จัดทำห้องน้ำห้องสุขาให้ถูกสุขลักษณะอนามัย สะอาด รองรับผู้สูงอายุ และคนพิการ จัดทำพิพิธภัณฑ์สถานเรียนรู้ วิถีชีวิตของชาวบ้าน^{๒๓} จัดสาธิตการทำเกษตรแบบพอเพียง และปลอดภัยจัดแหล่งเรียนรู้เชิงอนุรักษ์ไว้ให้ศึกษาหาความรู้ และความสัมพันธ์เกี่ยวกับทางพระพุทธศาสนา จัดแบบถาวรวัตถุ และสวนป่าปฏิบัติธรรม การทำวัดให้สะอาด ร่มรื่นด้วยต้นไม้ อาคารสถานที่ สะดวก สะอาด ร่มรื่น การจัดบริเวณวัดเพื่อพัฒนาเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างนั้น จัดการบูรณะก่อสร้างวัดให้เป็นระเบียบ วัดต้องเป็นอุทยานการศึกษา ต้องจัดให้ภิกษุ สามเณรมีการศึกษา ต้องปฏิบัติศาสนกิจ ทำวัตรสวดมนต์เช้า - เย็น ต้องลงอุโบสถสังกรรม ต้องทำแผนผังของวัด ต้องจัดทำป้ายวัด ป้ายอาคารต่างๆ และต้องให้มีกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันเฉลิมฯ วันสงกรานต์ วันขึ้นปีใหม่ และมีสาธารณสงเคราะห์ รูปแบบการจัดการจากฝั่ง ไร่ควรสร้างตรงไหน เป็นหมวดหมู่ เช่นกุฏิสงฆ์ รวมเป็นหมู่ มีกำแพงเป็นสัดส่วน เพื่อการปกครองดูแลง่าย เสนาสนะที่มีอยู่แล้ว ต้องหมั่นดูแลซ่อมแซม ทำความสะอาดเสมอ^{๒๔}

๓) ควบคุมให้แต่ละวัดที่สร้างถาวรวัตถุให้เป็นทรงไทยหรือให้รักษาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสำคัญ

การจัดบริเวณวัด คือการพัฒนาศาสนสถานและศาสนวัตถุ เช่น โบสถ์ วิหาร กุฏิ ฯลฯ ให้สวยงามประหยัด เรียบง่าย สอดคล้องต่อศิลปวัฒนธรรมประเพณีของชาติ และท้องถิ่น ปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในวัดให้มีความสะอาดร่มรื่น จัดทำแผนผังวัดเพื่อให้ใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่เป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมในชุมชน^{๒๕}

การพัฒนาจะเริ่มขึ้นและสำเร็จลุล่วงไปได้ เจ้าอาวาสจะต้องเป็นผู้ประสานที่สำคัญจึงควรจะได้ศึกษาสภาพแวดล้อม และองค์ประกอบต่างๆ ของวัดเพื่อให้ได้ข้อมูลเป็นพื้นฐานไว้ก่อน โดยมีจุดหมายแห่งการพัฒนาวัดเล็งสู่เป้าหมาย ๓ ประการ อันเป็นหลักความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา คือ^{๒๖}

๑. การพัฒนาด้านศาสนวัตถุ คือ ที่ตั้งวัดและทรัพย์สินของวัดซึ่งแบ่งเป็น ๓ ประเภท ดังนี้
 - ๑.๑ เสนาสนะ ได้แก่ ที่ดินที่ตั้งวัดจัดให้มีหนังสือสำคัญขึ้นทะเบียนไว้กับทางราชการให้เรียบร้อย และวัดจะต้องมีแผนผังกำหนดการปลูกสร้างภายในวัด แยกเป็น ๓ เขต หลัก

^{๒๓} สัมภาษณ์ พระมหาเฉลิมพล อชิโต, เจ้าอาวาสวัดโคกทิวา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๒๔} สัมภาษณ์ พระครูปลัดธีรธัมม ธีรธมโม, เจ้าอาวาสวัดใหญ่วันนา จังหวัดสระบุรี, ๒๒ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๒๕} สัมภาษณ์ พระครูภาวนาคุณารักษ์, เจ้าอาวาสวัดป่าบำเพ็ญธรรม จังหวัดสระบุรี, ๒๒ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๒๖} สัมภาษณ์ พระพิพัฒน์ โสภณจิตฺโต, วัดไชโยวรวิหาร จังหวัดอ่างทอง, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

และ ๑ เขตจัดประโยชน์ (สำหรับวัดมีที่ดินเหลือพอที่จะจัดประโยชน์หารายได้บำรุงวัดอยู่อีก ก็ให้กำหนดเขตเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งเขต)

(๑) เขตพุทธาวาส เป็นที่ตั้งอุโบสถ เจดีย์ วิหาร สถูป ศาลาการเปรียญและสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เป็นแดนที่สงบเรียบร้อย

(๒) เขตสังฆาวาส เป็นที่ตั้งกุฏิที่อยู่ของพระภิกษุสามเณร โรงครัว หอฉัน โรงเก็บพัสดุ โรงไฟฟ้า โรงประปา ศาลารับแขก

(๓) เขตสาธารณสงเคราะห์ เป็นบริเวณที่ทางวัดกันไว้เพื่อสงเคราะห์แก่ประชาชน เช่น เป็นที่ตั้งโรงเรียน สุขศาลา สถานพยาบาล สมาคมทางศาสนา โรงเรียนพระปริยัติธรรม ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ สุสาน ฌาปนสถานตามความเหมาะสมแก่วัดนั้นๆ

(๔) เขตจัดประโยชน์ ซึ่งได้มาจากการแบ่งเขตทั้ง ๓ เขตหลักไปก่อน โดยเขตจัดประโยชน์นี้จะต้องกันไว้ให้ห่างจากเขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาสเพื่อมิให้มีกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งอันเป็นปฏิปักษ์ต่อความสงบเรียบร้อยภายในวัด

หลักการจัดเสนาสนะต้องคำนึงถึงสิ่งต่างๆ ดังต่อไปนี้

(๑) ในบริเวณวัดมีการปลูกต้นไม้ผล ไม้ดอกไม้ใบ ไม้ที่เกี่ยวกับการเรียนพุทธประวัติ และไม้ที่เป็นสัญลักษณ์ของหมู่บ้านนั้น ทำให้วัดเป็นแหล่งศึกษาและเป็นสถานที่รื่นรมย์ พื้นลานวัดปกกวาดให้สะอาดตามธรรมชาติ จะทำเป็นสนามหญ้า หรือทำลานปูนก็แล้วแต่ความเหมาะสมต่อรักษาความสะอาดปราศจากมูลฝอย และสิ่งปฏิกูล มีถังรองรับเศษขยะตั้งไว้เป็นระยะ มีถนนหรือทางเท้าภายในวัด

(๒) วัดควรมีประตูเปิดปิดตามเวลา เพื่อความปลอดภัยแก่ทรัพย์สินของวัด และเพื่อความศักดิ์สิทธิ์แห่งปูชนียสถาน ทั้งทำให้เกิดความเป็นระเบียบในการปกครอง

(๓) มีป้ายแสดงสิ่งสำคัญๆ เพื่อดึงดูดศรัทธาของประชาชนตามสมควร เช่น ป้ายวัด ป้ายบอกเวลาปิดเปิดวัด ป้ายชื่อสิ่งปลูกสร้าง นอกจากนี้ ควรมีแผ่นป้ายพิเศษบอกตำนานหรือประวัติสำคัญๆ ของวัดนั้น

(๔) การใช้สี ไม่ฉูดฉาดเกินไป การปลูกสร้างเสนาสนะภายในวัดให้รักษาไว้ซึ่งศิลปกรรมของไทย เป็นที่แสดงออกซึ่งวัฒนธรรมของชาติ และของท้องถิ่นนั้นๆ ก็ควรให้มีขนาดและจำนวนเท่าที่จำเป็น มิใช่ว่าวัดที่เจริญจะต้องมีสิ่งก่อสร้างใหญ่โต และราคาแพงเสมอไปแต่หากอยู่ที่ความเหมาะสมพอดีกับฐานะของวัด และความสะอาดเรียบร้อยเป็นสำคัญ และถ้าเป็นไปได้ก็ควรใช้วัสดุที่ผลิตในท้องถิ่นในการปลูกสร้าง และตกแต่งด้วยก็จะทำให้เกิดความน่านิยมมาก นอกจากนี้ การก่อสร้างถาวรวัตถุขนาดใหญ่จะต้องให้สถาปนิกและวิศวกรตรวจแบบแปลนเพื่อความมั่นคงด้วย

๑.๒ คุณสมบัติของวัด ได้แก่ ทรัพย์สินของวัด เช่น พระพุทธรูป ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ ตลอดจนที่ดินอันเป็นที่ตั้งวัด มีการควบคุมดูแล เป็นอย่างดีและบำรุงรักษาตามหลักวิชา ทรัพย์สินของวัดส่วนที่จัดประโยชน์ทางวัดได้ดำเนินการให้เป็นไปตามกฎหมายกฎกระทรวง คำสั่งมหาเถรสมาคม และระเบียบแบบแผนของทางราชการ ทั้งได้ดำเนินการไปในทางที่ชอบที่ควร

ทะเบียนบัญชีพัสดุ บัญชีเงิน เอกสารการรับจ่ายเงินถูกต้องตามแบบของทางราชการ และบรรดาหนังสือสัญญา นิติกรรม หนังสือ วัดได้ปฏิบัติไปตามเงื่อนไขโดยสุจริตใจ^{๒๗}

๑.๓ สวัสดิการ โดยวัดจะต้องจัดให้มีระบบการส่งเสริมสวัสดิภาพของพระภิกษุสามเณร และคนในวัดตลอดจนผู้ไปติดต่อกับวัดเป็นอย่างดี เช่น มีน้ำดื่ม น้ำใช้ มีไฟแสงสว่างมีที่อยู่อาศัยอันเหมาะสม มีระบบกำจัดสิ่งปฏิกูล จัดการเลี้ยงดูพระภิกษุสามเณร ตลอดจนการรักษาพยาบาลให้ทั่วถึง จัดการเลี้ยงดูพระภิกษุสามเณร ตลอดจนการรักษาพยาบาลให้ทั่วถึงจัดให้พระภิกษุสามเณรได้รับความผาสุก ในการบำเพ็ญสมณธรรม และการศึกษาเล่าเรียนโดยที่ทางวัดสนับสนุน มีเจ้าหน้าที่สวัสดิการตามพระพุทธานุญาต เช่น ภัตตาคารเทศก์ และเจ้าหน้าที่เสนาสนะคหาคณะ เป็นต้น และจัดสวัสดิการสำหรับคนเข้าวัด^{๒๘}

นอกจากนี้ ผู้วิจัยขอเสนอการปรับปรุงพัฒนาวัดในด้านการจัดบริเวณวัด มีแนวทางการดำเนินการดังนี้

๑.๑ บริเวณสถานที่^{๒๙}

ภายในบริเวณวัด มีสิ่งต่าง ๆ ที่จำเป็นเหมาะสม สิ่งเสริมสภาพความเป็นรมณีสถานโดยดำเนินการในสิ่งต่าง ๆ ดังเช่น^{๓๐}

- ป้ายชื่อวัด ตั้งอยู่ในที่ที่เหมาะสม มีขนาดที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ มีความสง่างาม
 - แผนผัง ติดตั้งไว้ในที่เปิดเผย เห็นได้ชัดเจน แสดงอาณาเขตและรายละเอียดสถานที่ต่าง ๆ ภายในวัดชัดเจน^{๓๑}
 - ป้ายเผยแพร่กิจกรรมต่าง ๆ ของวัด แสดงหรือเผยแพร่การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของวัด^{๓๒}
 - ป้ายประวัติวัดโดยย่อ เพื่อแสดงประวัติวัดเผยแพร่แก่บุคคลทั่วไป
 - ป้ายนิเทศข้อมูล เพื่อแสดงจำนวนสถิติ ข้อมูลต่าง ๆ ของวัด
 - ป้ายคติธรรม พุทธภาษิต เพื่อเผยแพร่คติธรรมหรือพุทธภาษิต เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้หรือคติธรรมสอนใจแก่บุคคลที่เข้ามาในวัด^{๓๓}
 - มุมหนังสือเพื่อส่งเสริมการอ่าน เพื่อเป็นช่องทางในการเรียนรู้แก่บุคคลทั่วไปที่สนใจ
- ๑.๒ การปรับปรุง พัฒนา ดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมและภูมิทัศน์ภายในวัด

^{๒๗} สัมภาษณ์ พระครูอรุณพัฒนาร, เจ้าอาวาสวัดแจ้ง จังหวัดอ่างทอง, ๒๑ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๒๘} สัมภาษณ์ พระครูภาวนาวชิรคุณ, ดร., เจ้าอาวาสวัดตึก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๒๙} สัมภาษณ์ พระครูภาวนารัตนาภรณ์, ดร., เจ้าคณะตำบลภูเขาทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๑ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๓๐} สัมภาษณ์ พระนันทชัย จารูวิโส, วัดศรีบุรีรัตนาราม จังหวัดสระบุรี, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๓๑} สัมภาษณ์ พระปลัดสุริยต์ สิริวัฒน์, เจ้าอาวาสวัดเขาแก้ว จังหวัดสระบุรี, ๒๓ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๓๒} สัมภาษณ์ พระสมุห์สมชาย สิริสมปนโน, เจ้าอาวาสวัดหนองคาบุญ จังหวัดสระบุรี, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๓๓} สัมภาษณ์ พระครูพินิตธรรมานุวัตร, เจ้าอาวาสวัดปิ่นแก้ว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

- บริเวณวัดสงบ ร่มรื่น ^{๓๔}
- มีการจัดบริเวณวัด สถานที่ เป็นระเบียบ
- มีภาชนะรองรับขยะมูลฝอย
- มีบริเวณปลูกดอกไม้ ไม้ประดับ เพื่อความร่มรื่น สวยงาม
- มีการจัดพื้นที่สำหรับนั่งพักผ่อน

๑.๓ ความสะอาด/มั่นคงแข็งแรงของอาคารเสนาสนะต่าง ๆ

- ความสะอาด ของอาคารเสนาสนะและภายในบริเวณวัด ^{๓๕}
- ความมั่นคงแข็งแรง ของอาคารเสนาสนะมีความมั่นคงปลอดภัยต่อการพำนักอาศัย ใช้ประโยชน์ หรือดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ^{๓๖}

๑.๔ วัดบูรณะสิ่งปลูกสร้าง และอาคารเสนาสนะต่าง ๆ เพียงพอและเหมาะสมต่อการใช้ประโยชน์สภาพสะอาด มั่นคงแข็งแรง การบูรณะและพัฒนาวัดวัดวาอารามเมื่อสร้างขึ้นแล้ว จำเป็นต้องดูแลรักษาอยู่เสมอ เสนาสนะศาสนวัตถุที่ชำรุดทรุดโทรมก็บูรณะซ่อมแซมให้คือคงสภาพเดิมสมควรหรือปลูกสร้างใหม่ก็ต้องรื้อ เป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสที่จะต้องยึดหลักอุปฐานสัมปทา ^{๓๗} ถึงพร้อมด้วยความหมั่น อารักขาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา มีมหาเถรคติว่า วัดอาศัยสมภาร วัดสวย สมภารอาศัยวัด วัดเสื่อม เพราะเจ้าอาวาสหนึ่งดูตาย เนื่องจากขาดอุปฐานสัมปทา และอารักขาสัมปทานั่นเอง ^{๓๘}

๔) ควบคุมการเงินและบัญชีรับ - จ่ายของแต่ละวัดให้เป็นไปตามหลักบัญญัติ

วิธีรับและเก็บรักษาเงินของวัด วิธีรับเงินของวัด การรับเงินผลประโยชน์ไม่ว่ากรณีใด ๆ วัดจะต้องออกใบเสร็จรับเงิน (สบว.๗) แสดงการรับทุกครั้ง แล้วจึงนำยอดเงินตามใบเสร็จนั้นเข้าบัญชีรับและลงเลขที่ใบเสร็จไว้ในบัญชีรับอีกครั้ง แม้การรับดอกเบียเงินฝากธนาคารเข้าบัญชีรับ ก็ต้องปฏิบัติเช่นเดียวกัน สำหรับอนุโมทนาบัตรจะมีหรือไม่ก็ได้ ส่วนการรับเงินการกุศล ควรออกอนุโมทนาบัตรแล้วลงบัญชีรับและอ้างเลขที่อนุโมทนาบัตรในบัญชีรับอีกครั้งหนึ่ง วิธีเก็บรักษาเงินของวัด วัดจะเก็บรักษาเงินผลประโยชน์ของวัดเองได้เพียง ๓,๐๐๐ บาท ส่วนที่เกิน ๓,๐๐๐ บาท ให้นำฝากกรมการศาสนา จังหวัด อำเภอ ธนาคาร หรือนิติบุคคลที่กรมการศาสนาให้ความเห็นชอบ ทางปฏิบัตินั้น ควรฝากธนาคารโดยระบุชื่อบัญชีว่า “วัด” อย่าฝากเป็นชื่อเจ้าอาวาสหรือใคร ๆ การเบิกเงินจากธนาคาร ควรกำหนดเงื่อนไขให้ลงนามร่วมกัน ๓ คน คือ เจ้าอาวาส ๑ ไวยาวัจกรหรือผู้จัด

^{๓๔} สัมภาษณ์ พระพิศาลวิหารกิจ, เจ้าคณะตำบลท่าวาสสุกรี เขต ๓ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๑ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๓๕} สัมภาษณ์ พระครูวิสุทธิสีลาภวิวัฒน์, เจ้าคณะตำบลสวนดอกไม้ จังหวัดสระบุรี, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๓๖} สัมภาษณ์ พระอธิการรัตน รตโน, เจ้าอาวาสวัดโพธิวงษ์ จังหวัดอ่างทอง, ๒๓ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๓๗} สัมภาษณ์ พระอธิการสมชาย อินทโชโต, เจ้าอาวาสวัดหนองคล้า จังหวัดสระบุรี, ๒๓ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๓๘} สัมภาษณ์ พระมหาเฉลิมพล อชิโต, เจ้าอาวาสวัดโคกหิรัญ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

ประโยชน์ ๑ ผู้ที่เจ้าอาวาสเห็นควร ๑ จึงถอนได้ หรือเมื่อฝากลงนามร่วมกัน ๓ คน เมื่อจะถอนลงนาม ๒ ใน ๓ มีเจ้าอาวาสเป็นหลัก^{๓๙}

วิธีทำบัญชีรับจ่าย ให้เจ้าอาวาสมอบให้ไวยาวัจกรหรือผู้จัดประโยชน์ของวัด จัดทำบัญชีรับจ่ายประจำเดือน โดยใช้แบบกรมการศาสนา (ศบว.๕) ทุกเมื่อสิ้นเดือน ให้รวบรวมยอดรับจ่ายหักยอดคงเหลือและยอดยกไปเดือนต่อไป ผู้ทำบัญชีลงนามรับ รongแล้ว เสนอเจ้าอาวาสตรวจ และควรให้ตรวจทุกเดือน วัดใหญ่ ๆ มีรายรับรายจ่ายมาก อาจมีบัญชีรับจ่ายหลายเล่มตามประเภทแห่งงาน หรืออาจใช้บัญชีรับจ่ายแบบทั่วไป เพื่อให้ความสะดวกในการจัดทำบัญชีก็ได้^{๔๐}

วิธีทำบัญชีประจำปี เจ้าอาวาสต้องตั้งให้ไวยาวัจกรหรือผู้จัดประโยชน์ของวัด จัดทำบัญชีซึ่งมีตามแบบ ศบว.๖ ตัดยอดวันที่ ๓๑ ธันวาคม โดยปฏิบัติดังนี้ (๑) แยกรายรับทั้งปีออกเป็นประเภท เช่น ยอดเงินยกมาจากปีเก่า, เงินค่าเช่า, เงินค่าบำรุง, เงินค่าดอกเบี้ย, เงินการกุศลต่าง ๆ และรายรับอื่น ๆ แต่ละประเภทเป็นเงินเท่าใดและรวมทุกประเภทเป็นเงินเท่าใด (๒) แยกรายจ่ายทั้งปีออกเป็นประเภท เช่น ค่าก่อสร้างและบูรณะ, ค่าตอบแทน, ค่าภาษี, ค่าน้ำปะปา-ไฟฟ้า-โทรศัพท์, ค่าคนงานวัด และรายจ่ายอื่น ๆ แต่ละประเภทเป็นเงินเท่าใดและรวมทุกประเภทเป็นเงินเท่าใด (๓) เมื่อหักแล้ว คงเหลือเงินเท่าใด (๔) เงินที่เหลือ เป็นเงินสดเท่าใด ฝากธนาคารไหน เท่าใด

การทำบัญชีรักษาศาสนสมบัติวัดและเงินผลประโยชน์ของวัดจัดลงรายการในบัญชีประจำปีเรียบร้อยแล้ว ให้ผู้จัดทำบัญชีลงนามรับรอง แล้วเสนอเจ้าอาวาสลงนาม และเก็บไว้ให้ผู้สอบบัญชีตรวจสอบอีกครั้งหนึ่งช่วยให้การจัดการศาสนสมบัติวัดมีความน่าเชื่อถือ สร้างความมั่นใจแก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง^{๔๑}

ปัจจัยจัดทำบัญชีให้เป็นรูปแบบที่เหมาะสมเป็นสิ่งเจ้าอาวาสนำมาใช้ตามบทบาทหน้าที่บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี การจัดทำบัญชีของวัด ยังมีวัดอีกหลายๆ วัดไม่มีการจัดทำบัญชีเอาไว้ บางท่านก็ว่าไม่มีความรู้เรื่องการบัญชีจึงไม่ได้ทำ เรื่องนี้ถือเป็นเรื่องสำคัญและเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสวัดต้องดำเนินการตามกฎหมายกระทรวงฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๑๑) ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ ซึ่งหากวัดใดไม่มีความรู้เรื่องการทำบัญชี สามารถร้องขอเจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดมาช่วยได้ เจ้าอาวาสวัดไม่ยอมจัดทำบัญชีศาสนสมบัติของวัด เกรงว่าจัดทำแล้วจะมีคนนอกมารู้เห็นทรัพย์สินของวัด ถือเป็นความเข้าใจผิดที่อันตรายมาก ถ้าหากทรัพย์สินของวัดถูกโจรกรรมหรือสูญหาย ย่อมไม่สามารถตรวจสอบ เพราะหาไม่มีบัญชีแสดงทรัพย์สินเอาไว้ อีกอย่างเมื่อท่านแต่งตั้งไวยาวัจกรแล้วก็ใช้ให้เหมาะสมกับหน้าที่ ไวยาวัจกรบางวัดเป็นอดีตข้าราชการชั้นผู้ใหญ่มีลูกน้องเก่าที่เก่งบัญชี หรือไวยาวัจกรนั้นมีศักยภาพในการบริหารจัดการเรื่องการทำบัญชีจึงถือว่าง่ายมากสำหรับจัดทำบัญชีให้เป็นรูปแบบที่เหมาะสมมีลักษณะจัดทำบัญชีให้เป็นรูปแบบกฎหมาย แต่หากวัดรู้สึกจัดทำบัญชีให้เป็นรูปแบบกฎหมายมีความยุ่งยาก

^{๓๙} สัมภาษณ์ พระอธิการทรงศักดิ์ ธีรธมโม, เจ้าอาวาสวัดอินทาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๖ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๔๐} สัมภาษณ์ พระอธิการมาโนช สิริปัญญา, เจ้าอาวาสวัดหนองนาคน จังหวัดสระบุรี, ๒๔ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๔๑} สัมภาษณ์ พระครูปลัดธีรธมม ธีรธมโม, เจ้าอาวาสวัดใหญ่วันนา จังหวัดสระบุรี, ๒๒ กันยายน ๒๕๖๐.

ไวยาวัจกรวัดไม่มีความรู้เรื่องการทำบัญชี การปรับรูปแบบทางบัญชีสามารถปรับได้แต่เน้นข้อมูลที่ สำคัญการรับ การจ่าย ไม่มีการลบ ปรับแต่งข้อมูล^{๔๒}

การจัดการศาสนสมบัติของวัด ผู้วิจัยได้ดำเนินการสำรวจควบคู่กับการสัมภาษณ์เชิงลึกด้าน การทำบัญชีรักษาศาสนสมบัติวัดและเงินผลประโยชน์ของวัดพบว่า^{๔๓}

มีการจัดทำบัญชีเช่า บัญชีรับจ่ายไว้ชัดเจน สำหรับการจัดเก็บค่าเช่าจะดำเนินการ จัดเก็บในวันที่ ๑-๑๕ มกราคม ของทุกปี เมื่อผู้เช่าส่งล่าช้าทางวัดได้ออกกฎระเบียบให้ผู้เช่าจ่าย ค่าปรับ กรณีส่งค่าเช่าล่าช้าวันละ ๑ บาท ซึ่งการจัดทำสัญญาเช่าดำเนินการมาแล้วในสมัยเจ้า อาวาสองค์เก่า ปัจจุบันมีการปรับปรุงสัญญาให้เป็นไปตามสภาพปัจจุบัน โดยอาศัยความร่วมมือ ระหว่างผู้เช่าและเจ้าอาวาสพร้อมกับคณะกรรมการวัดในการจัดทำข้อตกลงร่วมกัน^{๔๔}

มีการจัดทำบัญชีเช่า บัญชีรับจ่ายไว้ชัดเจน สำหรับการจัดเก็บค่าเช่าจะดำเนินการจัดเก็บ ทุกปี ผ่านการดำเนินการของพระเข้าช่วยเหลือภารกิจเจ้าอาวาสกับคณะกรรมการวัด ส่งผลให้มี ประชาชนเข้าทำประโยชน์ในที่ดินของวัดและทางวัดเน้นจัดการกับผู้เช่าประโยชน์ในลักษณะสงเคราะห์ การจัดทำสัญญาเช่าที่วัดเป็นไปตามความประสงค์ของผู้เช่า^{๔๕}

มีการจัดทำบัญชีมอบหมายไวยาวัจกรให้ดูแลและการมีส่วนร่วมของประชาชนผู้เช่า โดยผู้ เช่านำเงินค่าเช่ามาจ่ายด้วยตนเองตามวันเวลาที่ผู้เช่าเป็นผู้กำหนด ใช้หลักจารีตประเพณีมากกว่า กฎหมายฝึกประชาชนให้มีความรับผิดชอบ^{๔๖}

๕) ควบคุมดูแลการเอกสารต่างๆ ของเจ้าอาวาส เช่น รายงานขอรับพระราชทาน วิสุงคามสีมาให้เป็นไปโดยถูกต้อง

การควบคุมดูแลการเอกสารต่างๆ ของเจ้าอาวาส พบว่า ใช้เทคนิคการแต่งตั้งคณะกรรมการ เลือกไวยาวัจกรก่อนคณะกรรมการท่านอื่นๆ ทั้งนี้เพราะไวยาวัจกรมีหน้าที่โดยตรง และเลือก คณะกรรมการท่านอื่นๆ โดยพิจารณาจากบุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมที่น่าเชื่อถือเข้ามาเป็น คณะกรรมการ มอบหมายให้คณะกรรมการไปติดตามดูแลที่ดินของวัด^{๔๗}

ควบคุมดูแลเอกสารเกี่ยวกับการทำสัญญาเช่าที่ดินของวัดระบุข้อตกลงระหว่างผู้เช่ากับ ผู้ให้เช่าไว้ในสัญญาเช่าชัดเจน แต่มีการตกลงร่วมกันว่า ผู้เช่าทำผลประโยชน์ในที่ดินสงฆ์ต้องมี

^{๔๒} สัมภาษณ์ พระครูสังฆรักษ์ปัญญาพล ปัญญาโโล, เจ้าอาวาสวัดโยธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา , ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๔๓} สัมภาษณ์ พระครูภาวนารัตนาภรณ์, ดร., เจ้าคณะตำบลภูเขาทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๑ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๔๔} สัมภาษณ์ พระนันท์ชัย จารูวิโส, วัดศรีบุรีรัตนาราม จังหวัดสระบุรี, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๔๕} สัมภาษณ์ พระปลัดสุริยต์ สิริวัฒนโณ, เจ้าอาวาสวัดเขาแก้ว จังหวัดสระบุรี, ๒๓ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๔๖} สัมภาษณ์ พระสมุห์สมชาย สิริสมปนโน, เจ้าอาวาสวัดหนองคาบุญ จังหวัดสระบุรี, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๔๗} สัมภาษณ์ พระมหาเฉลิมพล อชิโต, เจ้าอาวาสวัดโคกทรีญ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

หน้าที่รับผิดชอบในการดูแลรักษาที่ธรณีสงฆ์ ได้แก่ การทำความสะอาด การเสียภาษี การแบ่งปันรายได้ที่เกิดจากการทำกิจกรรมในที่ดินให้แก่วัด อาจปรับปรุงค่าเช่าได้เหมาะสม^{๔๘}

ควบคุมดูแลเอกสารเกี่ยวกับบัญชี มีการจัดทำสมุดควบคุมการรับและจ่ายเงินรายได้จากค่าเช่าที่ธรณีสงฆ์ มีการออกบิลให้ผู้เช่าไว้เป็นหลักฐาน^{๔๙} ส่วนการจัดทำบัญชีรายได้ รายจ่าย มีการแบ่งจัดสรรเงินไปตามลักษณะการใช้จ่ายเงินของวัด เช่น บัญชีการศึกษาของพระสงฆ์ บัญชีค่าน้ำ ค่าไฟ บัญชีค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ด เป็นต้นเพื่อป้องกันปัญหาการให้ร้ายแก่ทางวัดหรือคณะกรรมการสร้างความไว้วางใจต่อสาธารณชนสร้างความโปร่งใสทางการเงิน^{๕๐}

ควบคุมดูแลเอกสารเกี่ยวกับพื้นที่ว่างเปล่าของวัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยแบ่งเป็น ๒ ส่วน ได้แก่ ๑. แบ่งเช่าสำหรับสร้างที่อยู่อาศัย จัดให้ปลูกสร้างได้ตามความเหมาะสม และนัดพบผู้เช่าทุกวันที่ ๓๐ เมษายนของทุกปี พร้อมดำเนินการจ่ายค่าเช่า ควบคุมการจัดทำสัญญาใหม่ แบบปีต่อปี มีการสนทนาเกี่ยวกับปัญหาการอยู่อาศัยร่วมกันของผู้เช่าที่ดินวัดแต่ละราย เช่น ผู้เช่ามีปัญหาทะเลาะกันหรือไม่ มีปัญหาเสาเพดานหรือไม้ เป็นต้น ๒. แบ่งเช่าสำหรับทำการเกษตรรูปแบบให้เช่าทำนา ผลการดำเนินการมีผู้เช่าจำนวนน้อยราย ทั้งนี้เพราะการจัดสรรที่ดินทำนาเป็นแปลงนั้น แต่ละแปลงเน้นไม่ให้ออกสิ่งปลูกสร้างในที่ดินของวัด^{๕๑}

ควบคุมดูแลเอกสารเชิงบูรณาการณ ใช้กฎหมายจารีต ประเพณีมากกว่าระเบียบกฎหมายทั่วไป โดย ดำเนินการตามที่เคยปฏิบัติกันมา ผู้เช่ารายเดิมเสียชีวิตหรือไม่ทำผลประโยชน์ในที่ดินวัดแล้ว ลูกหลานญาติมาทำต่อเปลี่ยนมือโดยชอบธรรม ก็ถือว่าถูกต้อง สาธารณชนรับรู้ ถือว่าถูกต้อง ไม่มีเอกสารการทำสัญญา ให้หลักศีลธรรมเป็นแบบในการทำสัญญาใจ เมื่อถึงเวลาจ่ายเงินผลประโยชน์ผู้เช่าจะนำเงินหรือส่วนแบ่งมาส่งให้วัด แต่รูปแบบนี้จะดำเนินการได้ วัดต้องมีเอกสารการครอบครองที่ดินสมบูรณ์แล้ว^{๕๒}

เจ้าอาวาสผู้ทำหน้าที่บริหารจัดการศาสนาสมบัติของวัดต้องรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับศาสนาสมบัติของวัดบนพื้นฐานของสภาพปัจจุบันว่าจำนวนผู้เช่าที่ดินทราบรายชื่อผู้เช่าที่ดินของวัด ระบุได้ว่ามีรายใดบ้างที่ปรับเปลี่ยนไปจากเดิม เป็นไปตามจารีตประเพณีที่สืบต่อมาหรือไม่ มูลค่าตอบแทนทางเศรษฐกิจตามสภาพเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจริงในปัจจุบันเจ้าอาวาสเป็นผู้รวบรวมข้อมูลทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นหลังฤดูทำนา เพื่อให้เกิดจ่ายค่าตอบแทนแก่วัดได้เหมาะสมตามจริง

^{๔๘} สัมภาษณ์ พระอธิการสมชาย อินทโชโต, เจ้าอาวาสวัดหนองคล้า จังหวัดสระบุรี, ๒๓ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๔๙} สัมภาษณ์ พระอธิการทรงศักดิ์ ธิธมฺโม, เจ้าอาวาสวัดอินทาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๖ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๕๐} สัมภาษณ์ พระอธิการมานอชด์ สิริปญโญ, เจ้าอาวาสวัดหนองนาค จังหวัดสระบุรี, ๒๔ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๕๑} สัมภาษณ์ พระครูปลัดธิธมฺม ธิธมฺโม, เจ้าอาวาสวัดใหญ่วันนา จังหวัดสระบุรี, ๒๒ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๕๒} สัมภาษณ์ พระครูภาวนาคุณภรณ์, เจ้าอาวาสวัดป่าบำเพ็ญธรรม จังหวัดสระบุรี, ๒๒ กันยายน ๒๕๖๐.

การจัดการศาสนสมบัติของวัดมีการใช้เทคนิคการจัดการที่แตกต่างกันทั้งทางด้านกฎหมาย และจารีตประเพณี แต่การใช้เทคนิคขึ้นอยู่กับสภาพของแต่ละวัดที่ต้องดำเนินการตามความประสงค์ของผู้เช่าและปกป้องผลประโยชน์ของวัดให้ดำรงอยู่ได้^{๕๓}

๖) ควบคุมการจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปตาม กฎ กระทรวง

การจัดการศาสนสมบัติของวัด ผู้วิจัยได้ดำเนินการสำรวจควบคุมคู่กับการสัมภาษณ์เชิงลึกด้านการควบคุมศาสนสมบัติวัด พบว่า

มีการควบคุมดูแล เจ้าอาวาสดำเนินการควบคุมดูแลในขั้นตอนแรก ออกคำสั่ง แต่งตั้งคณะกรรมการ ๒ ท่าน ทำหน้าที่แทนวัด ติดตาม มอบหมายให้คณะกรรมการไปติดตามดูแลที่ดินของวัด ว่ามีการดำเนินการตามที่ระบุไว้ในสัญญาหรือไม่ หากผู้เช่าละเมิดสัญญา คณะกรรมการจะเป็นตัวแทนเจรจาให้เกิดการดำเนินการตามสัญญาหรือบอกยกเลิกสัญญา^{๕๔}

มีการควบคุมดูแล เจ้าอาวาสดำเนินการควบคุมดูแลในขั้นตอนแรก ออกคำสั่ง แต่งตั้งคณะกรรมการ ทำหน้าที่เป็นตัวแทน ติดตามจะมอบหมายให้คณะกรรมการไปติดตามกำกับดูแลว่ามีการดำเนินการตามที่ระบุไว้ในสัญญาหรือไม่ หากผู้เช่าละเมิดสัญญา คณะกรรมการจะเป็นตัวแทนเจรจาให้เกิดการดำเนินการตามสัญญาหรือบอกยกเลิกสัญญา^{๕๕}

มีการควบคุมดูแล เจ้าอาวาสดำเนินการควบคุมดูแล ในขั้นตอนแรก ออกคำสั่ง แต่งตั้งคณะกรรมการผู้ทำหน้าที่แทนวัด ติดตาม มอบหมายให้คณะกรรมการไปติดตามดูแลที่ดินของวัด ว่ามีการดำเนินการตามที่ระบุไว้ในสัญญาหรือไม่ หากผู้เช่าละเมิดสัญญา คณะกรรมการจะเป็นตัวแทนเจรจาให้เกิดการดำเนินการตามสัญญาหรือบอกยกเลิกสัญญา^{๕๖}

บุคคลที่เป็นกลไกหลักในการจัดการศาสนสมบัติให้เป็นไปตามกฎหมายและแนวคิดทฤษฎีการจัดการและแนวทางการจัดการศาสนสมบัติของสำนักงานพระพุทธศาสนา พบว่า เจ้าอาวาส ผู้ปฏิบัติงานจัดการศาสนสมบัติของวัดภายใต้ข้อกำหนด ระเบียบ และแนวทางการจัดการที่กฎกระทรวงฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๑๑) ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้แก่^{๕๗}

๑. ด้านการบริการศาสนสมบัติวัด
๒. ด้านการควบคุมศาสนสมบัติวัด
๓. ด้านการแต่งตั้งบุคลากรที่ดูแลรักษาและดำเนินการ
๔. ด้านการทำบัญชีรักษาศาสนสมบัติวัดและเงินผลประโยชน์ของวัด
๕. จัดทำบัญชีให้เป็นรูปแบบที่เหมาะสมทำให้มีองค์ความรู้เทคนิคการจัดการศาสนสมบัติของวัด ที่ดี แต่ขาดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกลัวว่าแทรกแซงการบริหารวัดหรือการจับผิดการบริหารวัด ส่งผลให้การจัดการศาสนสมบัติของวัด ไม่เหมาะสม และประสิทธิภาพลดลง เจ้า

^{๕๓} สัมภาษณ์ พระครูพิณิตธรรมานุวัตร, เจ้าอาวาสวัดปิ่นแก้ว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๕๔} สัมภาษณ์ พระพิศาลวิหารกิจ, เจ้าคณะตำบลท่าวาสกรี เขต ๓ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๑ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๕๕} สัมภาษณ์ พระครูวิสุทธีสีลาภินันท์, เจ้าคณะตำบลสวนดอกไม้ จังหวัดสระบุรี, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๕๖} สัมภาษณ์ พระอธิการรัตน รตโน, เจ้าอาวาสวัดโพธิวงษ์ จังหวัดอ่างทอง, ๒๓ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๕๗} สัมภาษณ์ พระมหาเฉลิมพล อชิโต, เจ้าอาวาสวัดโคกศิรีญ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

อาวาสที่ดำเนินการจัดการ ศาสนสมบัติของวัดได้เหมาะสมจะปฏิบัติงานร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนา สำนักงานพระคลังข้างที่ นักธุรกิจ เจ้าหน้าที่รัฐ เจ้าคณะผู้ปกครอง เป็นต้น การจัดการศาสนสมบัติของวัดควรจัดการไปตามระเบียบและวิธีการที่กฎหมายกำหนดไว้ ช่วยลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างวัดกับผู้เข้าทำประโยชน์กับวัด และหากมีความขัดแย้งเกิดขึ้น เจ้าอวาสสามารถนำข้อกฎหมาย ระเบียบ ข้อสัญญาเช่าที่ระบุไว้ในสัญญาแนวทางการจัดการ หลักธรรมมาปรับใช้ควบคู่กับการเจรจาแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งได้ อีกทั้งข้อสัญญาที่วัดได้ดำเนินการจัดการอนุญาตให้ผู้เข้าทำประโยชน์ในที่ดินของวัดจะระบุในข้อสัญญาว่าไม่อนุญาตให้สร้างสถานเริงรมย์ในพื้นที่ที่ดินของวัดมีการควบคุมดูแล ศาสนสมบัติของวัดด้วยการจัดทำบัญชี รายรับ รายจ่าย รายชื่อผู้เช่าที่ดินโดยละเอียด^{๕๘}

บุคคลที่เป็นกลไกรองในการจัดการศาสนสมบัติของวัด พบว่า เป็นบุคคลที่มีศรัทธาต่อเจ้าอวาส ต้องการช่วยเหลือวัดให้เกิดการจัดการศาสนสมบัติของวัด ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ทุกฝ่าย ได้แก่ เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานของรัฐ บุคคลผู้ที่สังคมให้การยอมรับนับถือ คณะกรรมการวัด เป็นต้น ซึ่งทำหน้าที่แทนเจ้าอวาสในการจัดการตรวจสอบควบคุมให้ผู้เข้าทำประโยชน์ในที่ดินของวัดดำเนินกิจกรรมไปตามที่ระบุไว้ในสัญญาหรือตามที่แจ้งความประสงค์ไว้^{๕๙}

การส่งเสริม เจ้าคณะทุกชั้นควรส่งเสริมเจ้าอวาสในการจัดการศาสนสมบัติ ดังนี้

- ๑) ออกตรวจตราเยี่ยมเยียนเจ้าอวาสผู้เร่งรัดการพัฒนาวัด^{๖๐}
- ๒) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอวาส^{๖๑}
 - (๑) ในการจัดหาช่างดำเนินการก่อสร้าง^{๖๒}
 - (๒) ในการดูแลแบบแปลนอาคารตลอดแผนผังวัด^{๖๓}
 - (๓) ในการทุนก่อสร้างด้วยการขอเงินงบประมาณอุดหนุนจากราชการ^{๖๔}
 - (๔) ชี้แจงแนะนำการปฏิบัติงานสาธารณูปการเพื่อให้ เข้าใจ ถูกต้อง^{๖๕}

^{๕๘} สัมภาษณ์ พระนันท์ชัย จารูวิโส, วัดศรีบุรีรัตนาราม จังหวัดสระบุรี, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๕๙} สัมภาษณ์ พระครูภาวนารัตนาภรณ์, ดร., เจ้าคณะตำบลภูเขาทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๑ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๖๐} สัมภาษณ์ พระครูภาวนาวชิรคุณ, ดร., เจ้าอวาสวัดตึก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๖๑} สัมภาษณ์ พระครูวิสุทธิสลาภิวัฒน์, เจ้าคณะตำบลสวนดอกไม้ จังหวัดสระบุรี, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๖๒} สัมภาษณ์ พระนันท์ชัย จารูวิโส, วัดศรีบุรีรัตนาราม จังหวัดสระบุรี, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๖๓} สัมภาษณ์ พระอธิการรัตน์ รตโน, เจ้าอวาสวัดโพธิวงษ์ จังหวัดอ่างทอง, ๒๓ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๖๔} สัมภาษณ์ พระอธิการทรงศักดิ์ ภิรมย์โม, เจ้าอวาสวัดอินทาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๖ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๖๕} สัมภาษณ์ พระมหาเฉลิมพล อชิโต, เจ้าอวาสวัดโคกศิรีญ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

(๕) ขจัดความขัดแย้งระหว่างวัดกับชาวบ้านซึ่งมีการสาธารณูปการเป็นเหตุ^{๖๖}

๑. แต่งตั้งกรรมการ ในการพัฒนาวัด ควรจะได้ดำเนินงานไปในรูปแบบของ คณะกรรมการ เพื่อระดมความคิดและความร่วมมือร่วมกัน ซึ่งอาจประกอบด้วยพระสงฆ์ภายในวัด ประมาณ ๕ - ๗ รูป คฤหัสถ์ประมาณ ๗ - ๑๐ คน โดยคัดเลือกบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ และที่สำคัญจะต้องพร้อมที่จะให้ความร่วมมือด้วยดี เมื่อติดต่อหาทามเป็นการภายในเรียบร้อยแล้ว จึง ประกาศแต่งตั้งเป็นลายลักษณ์อักษร แล้วปิดประกาศให้ทราบทั่วกันทั้งวัดและหมู่บ้าน และจัดทำ สำเนาเอกสารส่งให้เจ้าคณะปกครองเหนือตนตามลำดับทราบด้วย^{๖๗}

๒. ชี้แจงพระภิกษุสามเณรและศิษย์วัด โดยการจัดให้มีการประชุมเพื่อชี้แจงแก่พระภิกษุ สามเณรและศิษย์วัดเป็นสิ่งจำเป็นที่เจ้าอาวาสควรกระทำเป็นระยะๆ ประมาณปีละ ๑ ครั้ง การ ชี้แจงนั้น คือ การแจ้งความเปลี่ยนแปลงของวัดและความก้าวหน้าในการพัฒนาให้ทราบโดยทั่วกัน และขอความร่วมมือจากบุคคลในวัดทุกประเภท ถ้าวัดมีโรงเรียนตั้งอยู่ในวัดก็ให้นำคณะครูและ นักเรียนด้วย^{๖๘}

๓. ประชุมกรรมการ ซึ่งในการประชุมครั้งแรกถือว่าเป็นครั้งที่สำคัญมากดังนั้นควรนัด ประชุมในวันที่กรรมการจะมาประชุมได้พร้อมเพรียงกัน โดยมีเรื่องที่ควรนำเข้าวาระการประชุมครั้ง แรก ควรมีดังนี้^{๖๙}

๓.๑ เรื่องที่ประธานแจ้งให้ที่ประชุมทราบ แจ้งให้ที่ประชุมทราบถึงนโยบายของ รัฐบาล และคณะสงฆ์ในการพัฒนาวัดว่า มุ่งที่จะส่งเสริมให้วัด พัฒนาทางด้านวัตถุและด้านจิตใจ ควบคู่กันไป สำหรับเป้าหมายในการพัฒนาวัดก็คือมุ่งพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนซึ่งเจ้า อาวาสจะต้องมีความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวดีพอ เพื่อสมาชิกจะได้มีความเข้าใจที่ถูกต้องและตรงกัน การพัฒนาวัดจะได้ดำเนินไปอย่างถูกต้องตามเป้าหมาย

๓.๒ เรื่องอาณาเขตของวัด ควรจะพิจารณากันถึงการจัดให้มีหนังสือสำคัญแสดง กรรมสิทธิ์ที่ดินของวัดให้เรียบร้อย การกำหนดเขตวัด เพื่อการจัดทำแผนผังวัด ได้แก่การกำหนดหน้า วัด หลังวัด ควรอยู่ที่ศทางใดจึงเหมาะสม จะแบ่งเนื้อที่วัดออกเป็นเขตพุทธาวาสเขตสังฆาวาส เขตสา ธารณสงเคราะห์ตรงไหน อย่างไร จำเป็นต้องจัดทำรั้วหรือกำแพง เป็นต้น^{๗๐}

^{๖๖} สัมภาษณ์ พระอธิการสมชาย อินทโชโต, เจ้าอาวาสวัดหนองคล้า จังหวัดสระบุรี, ๒๓ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๖๗} สัมภาษณ์ พระอธิการมานอค์ สิริปญโญ, เจ้าอาวาสวัดหนองนาค จังหวัดสระบุรี, ๒๔ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๖๘} สัมภาษณ์ พระครูปลัดดิเรกธัมม ธิธรรมโม, เจ้าอาวาสวัดใหญ่วันนา จังหวัดสระบุรี, ๒๒ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๖๙} สัมภาษณ์ พระครูภาวนาคุณาภรณ์, เจ้าอาวาสวัดป่าบำเพ็ญธรรม จังหวัดสระบุรี, ๒๒ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๗๐} สัมภาษณ์ พระครูสังฆรักษ์ปัญญาพล ปญญาโณ, เจ้าอาวาสวัดโยธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา , ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

๓.๓ เรื่องการจัดทำโครงการพัฒนาวัด สมาชิกต้องช่วยกันเสนอความคิดเห็น เช่น ทางวัดควรจะต้องทำอะไรบ้าง สิ่งไหนจำเป็นจะต้องทำก่อนหรือหลัง จะทำเมื่อไร ใช้เวลาเท่าใดใช้กำลังงานและงบประมาณจากไหน งานนั้นๆ ควรมอบหมายให้ใครเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินงานรวบรวมได้แล้วจัดทำเป็นแผนงานของวัด เรียงตามลำดับงานที่สำคัญและความจำเป็นก่อนหลังไว้เพื่อเป็นเครื่องกำหนดแนวทางในการปฏิบัติงานและติดตามประเมินผล ^{๗๑}

๓.๔ จัดทำแผนผังวัด ในการจัดทำแผนผังวัด ควรหาผู้ที่มีความรู้ในการทำแผนผังมาช่วยจัดทำให้ แผนผังวัดควรจัดทำเป็น ๒ แบบคือ แผนผังปัจจุบันแสดงรายละเอียดต่างๆของสภาพปัจจุบันทั้งหมด และผังโครงการ เป็นผังที่ควรจัดทำขึ้นเพื่อพัฒนาวัด ตามมติที่ประชุมกรรมการพัฒนาวัดในการประชุมครั้งที่ ๑ วาระที่ ๒ เรื่องการกำหนดเขตวัดเพื่อจัดทำผังผังโครงการนี้เป็นผังที่สมบูรณ์ที่คาดการณ์ล่วงหน้าว่า เมื่อพัฒนาด้านวัตถุเบ็ดเสร็จแล้วสภาพของวัดในอนาคตจะเป็นเช่นไร หน้าวัด หลังวัด จะหันไปทางทิศไหนอาคารเสนาสนะแต่ละหลังจะตั้งเป็นหมวดหมู่อย่างไร สิ่งใดจะต้องรื้อทิ้ง สิ่งใดจะต้องเคลื่อนย้ายสิ่งก่อสร้างที่จะปลูกใหม่ จะปลูกตรงไหน บริเวณวัดจะตกแต่งและจะตัดถนนเช่นไร การนี้ผู้ทำผังจะต้องมีความรู้ในเรื่องการจัดวางผังและตกแต่งบริเวณ จึงจะสามารถทำได้เหมาะสมสวยงามตามสภาพของพื้นที่ตั้งวัดและสภาพแวดล้อมเกี่ยวกับเศรษฐกิจและสังคมของละแวกนั้น ^{๗๒}

ในการจัดทำผังโครงการ ควรจัดเป็นหมวดหมู่ โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ใช้สอยและความเป็นระเบียบเรียบร้อย ซึ่งสามารถแบ่งเนื้อที่ของวัดออกเป็นเขตต่างๆ ดังนี้ ^{๗๓}

(๑) เขตพุทธาวาส ได้แก่ เขตที่ตั้งวิหาร อุโบสถ ศาลาการเปรียญ หอไตร เจดีย์

(๒) เขตสังฆาวาส ได้แก่ เขตที่ตั้งกุฏิ ครุฑ เรือนไฟ ที่สรงน้ำ

(๓) เขตสาธารณสงเคราะห์ ได้แก่ บริเวณโรงเรียน บ้านพักคนชรา บริเวณฌาปนสถานฯ

๓.๕ จัดทำโครงการพัฒนาวัด เมื่อคณะกรรมการ ฯ ได้ประชุมหารือกันในเรื่องแผนงานพัฒนาของวัดว่าจะต้องทำงานหรือกิจกรรมใดบ้างตามลำดับความสำคัญก่อนหลังแล้วผู้ที่ได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบในงานหรือกิจกรรมนั้นๆ ควรจะได้เขียนโครงการกิจกรรมให้ชัดเจน เสนอกรรมการเพื่อพิจารณาอนุมัติโครงการก่อนที่จะดำเนินการ กิจกรรมของวัดที่จะพัฒนาแยกได้เป็น ๒ ทาง คือ ^{๗๔}

(๑) การพัฒนาทางด้านวัตถุ หมายถึง การพัฒนาสภาพวัดให้เกิดศรัทธาทางรูปธรรม ได้แก่ อาคารเสนาสนะ มีเอกลักษณ์ของการเป็นวัดไทย ปลูกสร้างอยู่เป็นหมวดหมู่สวยงามและไม่ใหม่โตเกินความจำเป็นแห่งประโยชน์ใช้สอยและสภาพแวดล้อมของวัดและชุมชน ถนนบริเวณ

^{๗๑} สัมภาษณ์ พระครูภาวนารัตนาภรณ์, ดร., เจ้าคณะตำบลภูเขาทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๑ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๗๒} สัมภาษณ์ พระปลัดสุริยต์ สิริวัฒน์, เจ้าอาวาสวัดเขาแก้ว จังหวัดสระบุรี, ๒๓ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๗๓} สัมภาษณ์ พระสมุห์สมชาย สิริสมปนโน, เจ้าอาวาสวัดหนองคาบูนู จังหวัดสระบุรี, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๗๔} สัมภาษณ์ พระพิพัฒน์ โสภณจิตฺโต, วัดไชโยวรวิหาร จังหวัดอ่างทอง, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

วัดสะอาด ร่มรื่น ตกแต่งด้วยไม้ยืนต้น ไม้ดอก ไม้ประดับอย่างเหมาะสมอาณาเขตของวัดแบ่งเป็นหมวดหมู่ การก่อสร้างอาคารสถานที่ต่างๆ ควรดำเนินการให้สอดคล้องกับแผนผังโครงการที่จัดทำไว้^{๗๕}

(๒) การพัฒนาทางด้านจิตใจ หมายถึง การพัฒนาทางนามธรรมเช่น การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมแก่ ศาสนิกชนในท้องถิ่น รวมถึงกิจกรรมต่างๆ ที่วัดควรจะเป็นศูนย์กลางจัดขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกต่อชุมชนหมู่บ้านนั้น การพัฒนาทางด้านนี้ ควรจะได้นำหนังสือหรือพัฒนาควบคู่ไปกับการปรับปรุงสภาพวัดทางด้านวัตถุหรือรูปธรรม^{๗๖}

๓.๖ ดำเนินการพัฒนาวัด เมื่อได้จัดแผนผังวัดจัดทำแผนและโครงการพัฒนาวัดได้แก่กิจกรรมต่างๆ เสร็จและผ่านความเห็นชอบจากกรรมการในการประชุมครั้งต่อไป มาเรียบร้อยแล้ว เริ่มพัฒนาได้เลย โดยอาจจะกำหนดวันชุมนุมสัปดาห์และประชาชนในท้องถิ่นเพื่อประกาศชี้แจงความมุ่งหมายในการพัฒนาวัด และโครงการต่างๆ ที่วัดจะดำเนินการให้ทราบโดยทั่วกัน พร้อมทั้งเชิญชวนและขอความร่วมมือจากประชาชน ในการที่ดำเนินการพัฒนาวัดในโครงการต่างๆ นั้นด้วย จากนั้นจะร่วมกันทำความสะอาด ปลูกต้นไม้ทำรั้ววัด ไว้เป็นที่ระลึกจะเป็นการดียิ่ง ซึ่งในโอกาสข้างหน้าวัดจะได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านอีกต่อไปด้วยดี^{๗๗}

ฉะนั้น ในการพัฒนาวัดเจ้าอาวาสต้องดำเนินการให้พระภิกษุสามเณรปฏิบัติตามพระธรรมวินัย จัดการด้านศาสนสมบัติวัดให้เกิดความเรียบร้อยดีงาม จัดหรือสนับสนุนการศึกษาให้กับบุคลากรภายในวัด ส่งเสริมเยาวชนในด้านการศึกษา ด้านการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนเพื่อให้ประชาชนเกิดการพัฒนาจิตใจ จัดการบูรณปฏิสังขรณ์สิ่งก่อสร้างในวัดให้อยู่ในสภาพมั่นคงเหมาะสมแก่การใช้งาน ทำการสงเคราะห์ประชาชนตามสมควรเช่น การสงเคราะห์คนชราบริจาคสิ่งของให้กับผู้ประสบภัย ให้ประชาชนได้ใช้สถานที่ เป็นต้น สามารถจำแนกงานดังกล่าวออกมาเป็นบทบาทด้านการปกครอง ด้านการศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ด้านการสาธารณูปการด้านการสาธารณสงเคราะห์^{๗๘}

๓) แนะนำการจัดงานวัด และการเรียไรให้เป็นไปตามระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคม^{๗๙}

๔) ช่วยยกฐานวัดที่ได้พัฒนาดีแล้วเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง^{๘๐}

^{๗๕} สัมภาษณ์ พระครูอรุณพัฒนาร, เจ้าอาวาสวัดแจ้ง จังหวัดอ่างทอง, ๒๑ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๗๖} สัมภาษณ์ พระครูพิณิตธรรมานุวัตร, เจ้าอาวาสวัดปิ่นแก้ว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๗๗} สัมภาษณ์ พระพิศาลวิหารกิจ, เจ้าคณะตำบลท่าวาสกรี เขต ๓ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๑ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๗๘} สัมภาษณ์ พระครูภาวนาวิชิตคุณ, ดร., เจ้าอาวาสวัดตึก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๗๙} สัมภาษณ์ พระครูภาวนาคุมาภรณ์, เจ้าอาวาสวัดป่าบำเพ็ญธรรม จังหวัดสระบุรี, ๒๒ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๘๐} สัมภาษณ์ พระครูปลัดธีรธัมม ธีรธมโม, เจ้าอาวาสวัดใหญ่วันนา จังหวัดสระบุรี, ๒๒ กันยายน ๒๕๖๐.

เสนอแนวทางการบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่าง ด้านการจัดการบริเวณวัด ทางวัดควรแบ่งสรรงบประมาณบางส่วนเพื่อใช้ในการจัดทำทะเบียนครุภัณฑ์ ซึ่งจะทำให้วัดทราบว่า มีครุภัณฑ์ใดบ้างภายในวัด รวมทั้งทราบว่า มีครุภัณฑ์ใดบ้างที่จะต้องจัดซื้อหรือจำหน่ายออกไป ควรจัดให้มีการทำความสะอาดและปรับทัศนียภาพภายในและรอบนอกบริเวณวัดให้มีความสวยงาม ร่มรื่น เพื่อให้วัดเป็นที่ที่ร่มเย็นสำหรับพระภิกษุ สามเณร และญาติโยมที่เข้ามาภายในวัด โบราณสถานและโบราณวัตถุ ถือว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และบ่งบอกถึงวัฒนธรรมและความเป็นมาของชุมชนได้เป็นอย่างดี จึงควรให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมศิลปากร เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลและซ่อมแซม เพื่อให้โบราณสถานและโบราณวัตถุยังคงอยู่คู่วัดต่อไป^{๘๑}

เสนอแนวทางการบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่าง ด้านการจัดการปกครองพระภิกษุสามเณรและศิษย์วัด ควรมีการจัดประชุมอย่างน้อยเดือนละครั้ง เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องในการปฏิบัติงานและทำให้การบริหารงานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ควรมีการกระจายอำนาจการปกครองออกไปยังผู้ที่มีส่วนร่วมในการบริหารและการปกครอง เพื่อให้การบริหารและการปกครองมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น^{๘๒}

เสนอแนวทางการบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่าง ด้านการจัดการศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณรและประชาชน ควรส่งเสริมให้มีการจัดการเรียนการสอนนักธรรมภายในวัด และควรสนับสนุนให้ผู้ที่มีความรู้ความสามารถขึ้นมาเป็นครูสอนนักธรรม ควรจัดให้มีการอบรมครูพระทุก ๖ เดือน รับรองโดยกรมศาสนารวมทั้งพระวิทยากร ตามแผนกหน้าที่ต่างๆ เป็นประจำอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะช่วยให้ได้บุคลากรทางศาสนาที่มีประสิทธิภาพ^{๘๓}

เสนอแนวทางการบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่าง ด้านการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมศีลธรรม ควรมีการจัดตั้งหน่วยงานหรือสำนักงานและจัดให้มีผู้รับผิดชอบ เพื่อให้ความสะอาดแก่ญาติโยมที่มาติดต่อประสานงานกับทางวัด ควรจัดให้มีผู้ที่รับผิดชอบในการจัดกิจกรรมนิมนต์ เพื่อไม่ให้เกิดความซ้ำซ้อนและคลาดเคลื่อน และควรมีการวางกฎระเบียบที่ชัดเจน ควรมีการจัดอบรมพิธีกรหรือมัคทายกขึ้นในจังหวัดเพื่อให้มัคทายกมีความรู้และความเข้าใจในเรื่องต่างๆ ที่เป็น เพื่อให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างถูกต้องและเป็นรูปแบบเดียวกัน ควรจัดให้มีสถานที่จอดรถอย่างเพียงพอเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ญาติโยมที่มาทำบุญหรือติดต่อในการบำเพ็ญกุศลต่างๆ โดยบูรณาการให้สอดคล้องกับภารกิจ ๖ ด้านของคณะสงฆ์ ดังนี้^{๘๔}

๑.การปกครอง หมายถึง การดูแล คุ้มครอง บริหาร

ความสำคัญ การปกครองของคณะสงฆ์ไทย เป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยมีสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ทรงเป็นประธาน มีการบังคับบัญชากันไปตามลำดับ

^{๘๑} สัมภาษณ์ พระครูวิสุทธิสาภิวัฒน์, เจ้าคณะตำบลสวนดอกไม้ จังหวัดสระบุรี, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๘๒} สัมภาษณ์ พระนันทชัย จารูวิโส, วัดศรีบุรีรัตนาราม จังหวัดสระบุรี, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๘๓} สัมภาษณ์ พระอธิการรัตน รตโน, เจ้าอาวาสวัดโพธิวงษ์ จังหวัดอ่างทอง, ๒๓ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๘๔} สัมภาษณ์ พระมหาเฉลิมพล อชิโต, เจ้าอาวาสวัดโคกหิรัญ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

ชั้นนับตั้งแต่ระดับมหาเถรสมาคมลงไปจนถึงเจ้าอาวาส พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ลำดับชั้นการปกครองคณะสงฆ์ไว้ ดังนี้^{๕๕}

มาตรา ๒๐ คณะสงฆ์ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม การจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามที่กำหนดไว้ใน กฎมหาเถรสมาคม^{๕๖}

หลักการปกครอง เป็น ภารกิจที่วัดโดยพระภิกษุผู้เป็นเจ้าอาวาส หรือเจ้าคณะปกครอง ดำเนินการสอดส่อง ดูแล รักษาความเรียบร้อยดีงาม เพื่อให้พระภิกษุสามเณรที่อยู่ในวัด หรือในปกครองปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง ประกาศของมหาเถรสมาคม หรือพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช ภารกิจด้านนี้ครอบคลุมถึงการที่พระภิกษุผู้ทำหน้าที่เป็นเจ้าคณะปกครองทุกระดับนับตั้งแต่ผู้ช่วยเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะภาคเจ้าคณะใหญ่ (หน) นอกจากนี้ ยังรวมถึงการที่พระภิกษุทำหน้าที่เป็นพระกรรมวาจาจารย์ เป็นพระอุปัชฌาย์ในการอุปสมบททุกขุบุตร

๒. การศาสนศึกษา หมายถึง การเล่าเรียน ฝึกฝน และอบรม

ความสำคัญ การศึกษาในทางพระพุทธศาสนา เป็นการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรม และบาลี นอกจากจะเป็นการศึกษาหลักธรรมคำสั่งสอนแล้ว ยังได้ชื่อว่าเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาไว้อีกด้วย โดยเฉพาะการศึกษาภาษาบาลี เพราะถ้าไม่รู้ภาษาบาลีแล้ว ก็จะไม่มีความรู้และเข้าใจพระพุทธรวจนะในพระไตรปิฎก ถ้าขาดความรู้เรื่องพระไตรปิฎกแล้ว พระพุทธศาสนา ก็จะต้องเสื่อมสูญไปด้วย ด้วยเหตุนี้พระมหากษัตริย์ผู้เป็นศาสนูปถัมภกตั้งแต่โบราณมา จึงทรงทำการทำนุบำรุงสนับสนุนการเล่าเรียนพระปริยัติธรรม และทรงยกย่อง พระภิกษุ สามเณรที่เรียนรู้พระพุทธรวจนะให้มีฐานันดรพระราชทานราชูปการต่างๆ มีนิตยภัต เป็นต้น

หลักการศาสนศึกษา เป็นภารกิจด้านการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของ คณะสงฆ์ทั้งแผนกธรรม – บาลี แผนกสามัญ การอุดมศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง ภารกิจ ด้านนี้ครอบคลุมถึงการที่พระภิกษุผู้ทำหน้าที่เป็นครูสอน เป็นกรรมการตรวจข้อสอบธรรมบาลีสนามหลวง เป็นเลขานุการสอบธรรม – บาลีสนามหลวง เป็นผู้อำนวยความสะดวกหรือเป็นประธานจัดสอบธรรม – บาลีสนามหลวง และเป็นเจ้าสำนักเรียนในฐานะที่เป็นเจ้าอาวาส^{๕๗}

๓. การศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การให้การสงเคราะห์ด้านการฝึกฝน อบรมแก่ประชาชน

ความสำคัญ การศึกษาสงเคราะห์ เป็นการจัดการศึกษาที่วัด คณะสงฆ์ดำเนินการขึ้นเพื่อสนองต่อนโยบายของภาครัฐ ในอันที่จะส่งเสริมให้ประชาชน เยาวชน ได้รับการศึกษา

หลักการศึกษาสงเคราะห์ เป็นภารกิจด้านการดำเนินการจัดการศึกษาที่เน้นการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชน ให้มีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อ

^{๕๕} สัมภาษณ์ พระอธิการสมชาย อินทโชโต, เจ้าอาวาสวัดหนองคล้า จังหวัดสระบุรี, ๒๓ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๕๖} สัมภาษณ์ พระอธิการทรงศักดิ์ ธีรธมโม, เจ้าอาวาสวัดอินทาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๖ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๕๗} สัมภาษณ์ พระอธิการมานอช ศรีปัญญา, เจ้าอาวาสวัดหนองนาค จังหวัดสระบุรี, ๒๔ กันยายน ๒๕๖๐.

สามารถดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุขและเป็นพลเมืองที่มีความรู้คู่คุณธรรมของ ประเทศ โดยมีความ มุ่งหมาย ๔ ลักษณะ คือ^{๕๘}

๑. การจัดการศึกษาเป็นโรงเรียนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ โดยมุ่งให้ พระภิกษุ สามเณรนักเรียน ได้ศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม ได้แก่ โรงเรียนราษฎร์การกุศลของวัด ศูนย์การเรียนรู้ ศีลธรรมในวัด(ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์เดิม หรือวันหยุดอื่น ๆ) ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ ในวัด วิทยาลัยและมหาวิทยาลัยสงฆ์

๒. การสงเคราะห์ให้เด็กและประชาชนได้รับการศึกษาในสถานศึกษาของรัฐหรือเอกชน ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ เช่น การเป็นผู้นำในการตั้งโรงเรียนในชนบทที่ตั้งวัด การให้สร้าง สถานศึกษาในบริเวณวัด การให้ใช้หรือให้เช่าที่ดินวัด หรือที่ธรณีสงฆ์ในการสร้างสถานศึกษาของรัฐ หรือท้องถิ่น การเป็นผู้อุปการะโรงเรียนต่างๆ การให้ความอุปถัมภ์แก่เด็กวัด

๓. การสอนศีลธรรมแก่นักเรียน นักศึกษาในระบบโรงเรียนตามแผนการศึกษาชาติ เช่น การสอนธรรมศึกษา การสอนศีลธรรม หน่วยงานพระธรรมทูต และหน่วยอบรมประชาชนประจำ ตำบล ในการเผยแพร่ศีลธรรมในโรงเรียน และสถานศึกษาต่างๆ^{๕๙}

๔. การสงเคราะห์เกื้อกูลแก่การศึกษา สถาบันการศึกษา หรือบุคลากรทางการศึกษา เช่น มอบทุนการศึกษา มอบอุปกรณ์การศึกษา ฯลฯ ภารกิจด้านนี้ ครอบคลุมถึงการที่พระภิกษุผู้เป็น เจ้าอาวาสได้ บริจาคทุนทรัพย์ส่วนตัวเพื่อการศึกษาแก่เด็กในระบบโรงเรียนของรัฐหรือของเอกชน หรือสร้างหรือซ่อมแซมอาคารสถานศึกษา หรือการดำเนินการใด ๆ ของพระภิกษุที่มีความสามารถ โดยไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยที่เป็นไป เพื่อการส่งเสริมการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนที่อยู่ในวัยเรียน จัด ว่าเป็นภารกิจด้านการศึกษาสงเคราะห์ทั้งสิ้น^{๖๐}

๔. การเผยแพร่ หมายถึง ทำให้ขยายออกไป ทำให้ขยาย กว้างขวางออกไป

ความสำคัญ การเผยแพร่ คือการทำให้แพร่หลายในลักษณะติดแน่น กระจายไปเช่น เผยแผ่ศาสนา เผยแผ่ธรรม องค์การเผยแพร่ ส่วนคำว่า เผยแพร่ ใช้ในความหมายว่า ประกาศ โฆษณา ทำให้แพร่หลาย ในลักษณะกระจายให้เป็นรูปธรรมหรือให้สัมผัสได้ทางตา หู เป็นต้น^{๖๑}

หลักการเผยแพร่ เป็นภารกิจด้านการดำเนินการประกาศพระพุทธศาสนาให้ประชาชน ได้รับทราบในทุก ๆ วิธี ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจ ใน หลักธรรมแล้วน้อมนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ได้แก่ การเทศนา การปาฐกถาในโอกาสและสถานที่ ต่าง ๆ ทั้งในวัด และนอกวัด การบรรยายธรรมทั้งทางวิทยุและโทรทัศน์ การเผยแพร่ธรรมด้วยสื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือ หนังสือพิมพ์หรือวีดิทัศน์ ภารกิจด้านนี้ครอบคลุมถึงการที่วัดหรือพระภิกษุจัดกิจกรรม ต่าง ๆ ขึ้นในวัด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเผยแพร่ธรรมหรือต้องการให้ประชาชนเข้าวัดปฏิบัติธรรม

^{๕๘} สัมภาษณ์ พระครูปลัดดิเรกธรรม ธีระมโฆ, เจ้าอาวาสวัดใหญ่วันนา จังหวัดสระบุรี, ๒๒ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๕๙} สัมภาษณ์ พระอธิการทรงศักดิ์ ธีระมโฆ, เจ้าอาวาสวัดอินทาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๖ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๖๐} สัมภาษณ์ พระนันท์ชัย จารุวิโส, วัดศรีบุรีรัตนาราม จังหวัดสระบุรี, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๖๑} สัมภาษณ์ พระครูภาวนาคุณภรณ์, เจ้าอาวาสวัดป่าบำเพ็ญธรรม จังหวัดสระบุรี, ๒๒ กันยายน ๒๕๖๐.

หรือมุ่งเน้นสืบสานวัฒนธรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากหลักพระพุทธศาสนา เช่น การจัดงานเทศน์มหาชาติ การจัดงานในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การจัดงานในวันที่กำหนดเป็นวันสำคัญของไทย (วันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ เป็นต้น) การจัดโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน การจัดโครงการบวชนกขัมมจารีณี (ชีพรามณ์) การจัดอุปสมบทหมู่หรือจัดให้มีการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ การจัดพิธีแสดงตนเป็น พุทธมามกะ การจัดให้มีการแสดงธรรมในวันธัมมสวนะ (วันพระ) การจัดส่งพระภิกษุไปสอนศีลธรรมแก่นักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีการเผยแพร่ธรรมที่คณะสงฆ์ร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจัดให้ดำเนินการในรูปแบบ “หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.)” “การอบรมจริยธรรมนักเรียน ข้าราชการ และประชาชน” “การอบรมครูจริยศึกษา” “การส่งเสริมหน่วยเผยแพร่ศีลธรรม” “การส่งเสริมหน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์” เช่น โครงการอุทยานการศึกษาในวัด โครงการสวนสมุนไพรวัด โครงการลานวัด ลานใจ ลานกีฬาโครงการวัดพัฒนาตัวอย่าง เป็นต้น^{๙๒}

กล่าวโดยสรุป การดำเนินการใด ๆ ของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ที่เป็นไปเพื่อการเผยแพร่ธรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งในวัด นอกวัด ชื่อว่า ภารกิจด้านการเผยแผ่ทั้งสิ้น ปัจจุบันการเผยแผ่ต้องดำเนินงานตามระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๕๐

๕. การสาธารณูปการ หมายถึง การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานภายในวัด

ความสำคัญ การสาธารณูปการโดยรวม หมายถึง การพัฒนาวัดในด้านวัตถุทุกอย่างไม่เฉพาะแต่ศาสนสถานเท่านั้น หากรวมไปถึงการทำวัดให้สะอาด ร่มรื่น สะดวกสบาย การทำถนนทางเดินในวัด และการตกแต่งวัดให้ดูสวยงามให้สบายตาแก่ผู้พบเห็น นอกจากนี้ การสาธารณูปการเป็นงานประจำของเจ้าอาวาสอย่างหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องทำ ทั้งนี้ เพื่อสร้างสิ่งจำเป็นรักษา สิ่งที่มีอยู่แล้วไว้ และซ่อมแซมสิ่งที่ชำรุดทรุดโทรมให้คงสภาพไว้เพื่อประโยชน์แก่ชุมชนและพระสงฆ์ ภายในวัด ในกรณีนี้ ให้รวมถึงการดูแลรักษาศาสนสมบัติของพระพุทธศาสนาที่เป็นสมบัติส่วนรวมของสงฆ์ มิใช่สมบัติส่วนตัวของผู้ใดผู้หนึ่งโดยเฉพาะ มีพระพุทธานุญาตให้สงฆ์ช่วยกันดูแลรักษา เช่น ให้ตั้งพระภิกษุทำหน้าที่ดูแลรักษาวัสดุสิ่งของของสงฆ์ ซึ่งเรียกว่า ภัณฑาคาริก โดยเฉพาะศาสนสมบัติ แบ่งเป็น ๒ อย่าง คือ^{๙๓}

- ศาสนสมบัติวัด คือ ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง เป็นหน้าที่ของสงฆ์ในวัดนั้นซึ่งมีเจ้าอาวาส เป็นต้น ช่วยกันดูแล รักษา ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย

- ศาสนสมบัติกลาง คือ ทรัพย์สินอันมิใช่เป็นศาสนสมบัติวัด แต่เป็นของสงฆ์ส่วนกลาง เช่น ที่ดิน และผลประโยชน์วัดร้าง ทรัพย์สินที่มีผู้ยกให้สงฆ์ส่วนกลาง ศาสนสมบัติกลางเป็นหน้าที่ของผู้ปกครองสงฆ์ระดับสูงสุดดูแล รักษา ทั้งนี้ การจัดการศาสนสมบัติภายในวัด จะต้องยึด

^{๙๒} สัมภาษณ์ พระครูพิณิตธรรมานุวัตร, เจ้าอาวาสวัดปิ่นแก้ว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๙๓} สัมภาษณ์ พระพิศาลวิหารกิจ, เจ้าคณะตำบลท่าวาสกรี เขต ๓ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๑ กันยายน ๒๕๖๐.

หลักให้ถูกต้องตามกฎหมาย พระธรรมวินัย มติมหาเถรสมาคมและจะต้องไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชนโดยทั่วไปหากไม่จำเป็น

หลักการดำเนินการสาธารณูปการ เป็นภารกิจที่วัดหรือพระภิกษุดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนาวัด ด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม การบูรณปฏิสังขรณ์ในเขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส หรือกล่าวง่าย ๆ ก็คือ ภารกิจด้านการก่อสร้าง การซ่อมแซม การจัดให้มีการบำรุงดูแลรักษาถาวรวัตถุหรือสาธารณสมบัติของวัด เช่น การสร้างอุโบสถ วิหาร อาคารเรียน ศาลาการเปรียญ หอธรรม กุฏิ เเมรุ การจัดการศาสนสมบัติให้เป็นไปด้วยดี การจัดทำบัญชีเสนาสนะและศาสนสมบัติของวัด เป็นต้น^{๙๔}

๖. การสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การช่วยเหลือเพื่อประชาชนทั่วไป

ความสำคัญ การสาธารณสงเคราะห์ นอกจากเป็นการให้ความช่วยเหลือประชาชน ผู้ยากไร้และประสบภัยแล้ว ยังหมายรวมถึงการเผยแพร่ข้อมูล ข่าวสารทางราชการ เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ การฝึกอาชีพแก่ประชาชน การให้ใช้สถานที่วัดสำหรับดำเนินกิจกรรมเพื่อประโยชน์ส่วนรวม หลักการสาธารณสงเคราะห์ เป็นภารกิจที่วัด หรือพระภิกษุสงฆ์ดำเนินการช่วยเหลือสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ทั้งนี้ โดยมุ่งเน้นเพื่อประโยชน์และความสุข แก่ประชาชนเป็นสำคัญ ได้แก่ การสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร และวัดที่ประสบภัยและขาดแคลน การให้วัดเป็นสถานที่ประกอบกิจการ

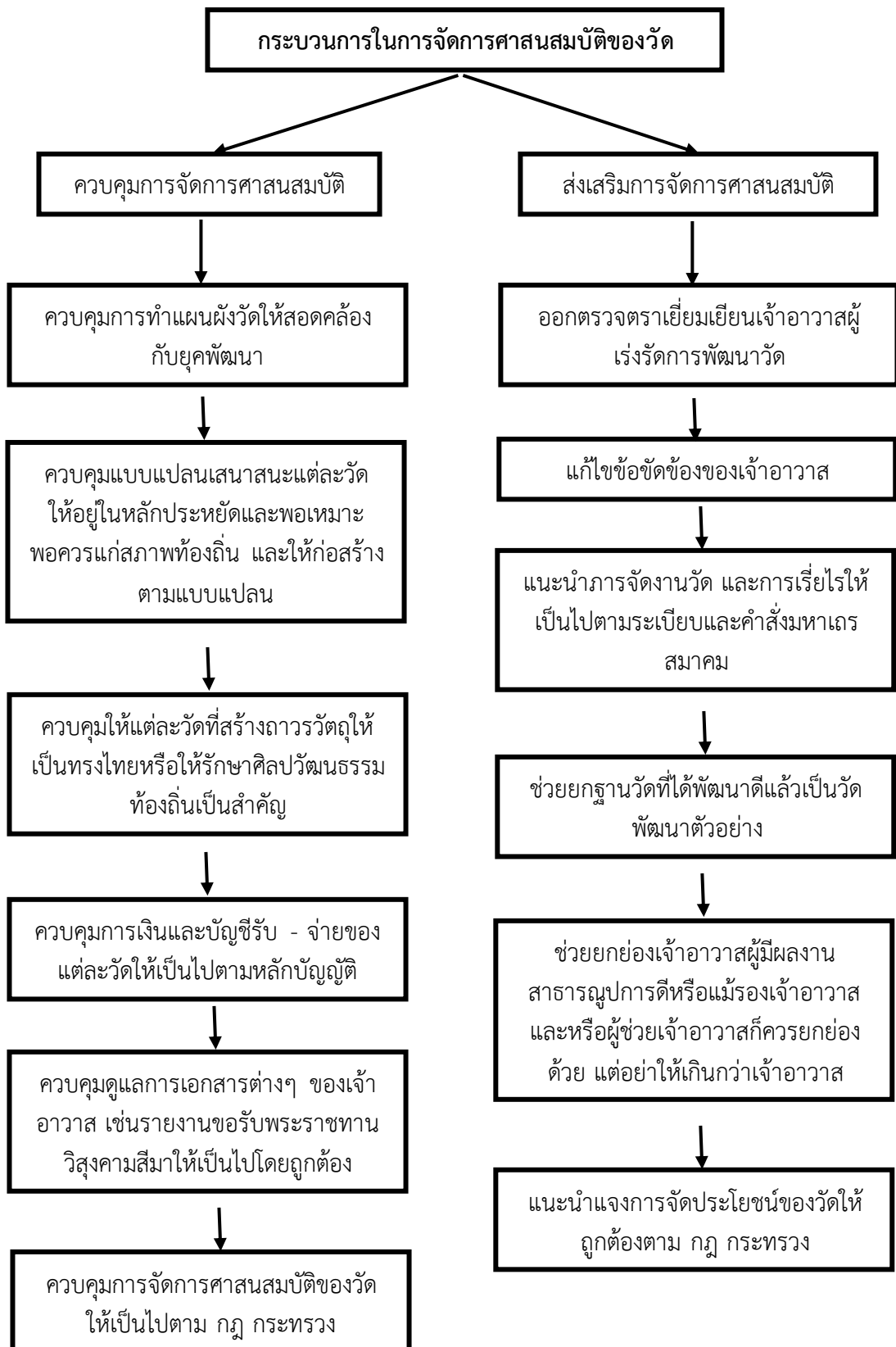
กุศลเกี่ยวกับเรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตาย เช่น การสวดศพ การเผาศพ การทำบุญอุทิศ การถวายสังฆทาน เป็นต้น การให้วัดเป็นสถานที่จัดฝึกอบรมประชาชนด้านอาชีพต่าง ๆ การสงเคราะห์ผู้ป่วยโรคร้ายหรือผู้ป่วยยากไร้การจัดให้มีโรงพยาบาล การบริจาคทรัพย์สินส่วนตัว หรือชักชวนญาติโยม บริจาคทรัพย์สินจัดสร้างโรงพยาบาล การให้ความรู้ข่าวสารแก่ชุมชนด้านต่าง ๆ เช่น การศึกษา การสาธารณสุขมูลฐาน การปกครอง การช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัยหรือการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ เป็นต้น

สรุปได้ว่า การรักษาระเบียบประเพณีที่โบราณกระทำมาคือ พระพุทธศาสนามีวันพระ ชาวบ้านจะมารักษาศีล ถวายทาน ฟังธรรม เป็นประจำอยู่แล้ว และแต่ละวัดก็มีการแนะนำอบรม สั่งสอน ศีลธรรมประจำอยู่แล้ว ขึ้นอยู่ว่าเจ้าอาวาสมีความสามารถก็จัดกิจกรรมในโครงการต่างๆ มากขึ้น บางวัดสภาพชาวบ้านก็ยากจน ต้องหาผู้อยู่นอกพื้นที่สนับสนุน เรียกว่าจัดตามหน้าที่ส่งเสริมศีลธรรมกันอยู่แล้ว มากน้อยตามกำลังของแต่ละวัด เข้าข่ายที่ว่า ทำได้ทำไป ไม่มีหน่วยงานใดจะสนใจให้การสนับสนุน บางที่ผู้มีความรู้ความสามารถขาดการสนับสนุนก็หมดกำลังใจ กิจการใดก็ไม่ก้าวหน้า

๕) ช่วยยกย่องเจ้าอาวาสผู้มีผลงานสาธารณูปการดีหรือแม้มองเจ้าอาวาสและหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสก็ควรยกย่องด้วย แต่อย่าให้เกินกว่าเจ้าอาวาส^{๙๕}

^{๙๔} สัมภาษณ์ พระอธิการสมชาย อินทโชโต, เจ้าอาวาสวัดหนองคล้า จังหวัดสระบุรี, ๒๓ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๙๕} สัมภาษณ์ พระอธิการรัตน รตโน, เจ้าอาวาสวัดโพธิวงษ์ จังหวัดอ่างทอง, ๒๓ กันยายน ๒๕๖๐.

แผนภาพที่ ๔.๓ กระบวนการในการจัดการศาสนสมบัติของวัด

จากแผนภาพที่ ๔.๓ พบว่า กระบวนการจัดการศาสนสมบัติของวัดเป็นงานที่ละเอียดอ่อน เป็นตัวหลักของการคณะสงฆ์ แต่ผู้ปฏิบัติโดยตรงคือเจ้าอาวาสซึ่งเป็นพระสังฆาธิการระดับวัด เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้นต้องมีความสัมพันธ์กัน ๒ ประการ คือ

(๑) ควบคุมการจัดการศาสนสมบัติ

(๒) ส่งเสริมการจัดการศาสนสมบัติ

การควบคุมนั้นเจ้าคณะจะเพิกเฉยมิได้ถ้าเพิกเฉยเสียเป็นการละเว้นการปฏิบัติต้อง สอดส่องดูแลชี้แจงแนะนำในการสาธารณูปการของเจ้าอาวาส ดังนี้

๑) ควบคุมการทำแผนผังวัดให้สอดคล้องกับยุคพัฒนา

๒) ควบคุมแบบแปลนเสนาสนะแต่ละวัด ให้อยู่ในหลักประหยัดและพอเหมาะพอควรแก่สภาพท้องถิ่น และให้ก่อสร้างตามแบบแปลน

๓) ควบคุมให้แต่ละวัดที่สร้างถาวรวัตถุให้เป็นทรงไทยหรือให้รักษาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสำคัญ

๔) ควบคุมการเงินและบัญชีรับ - จ่ายของแต่ละวัดให้เป็นไปตามหลักบัญญัติ

๕) ควบคุมดูแลการเอกสารต่างๆ ของเจ้าอาวาส เช่นรายงานขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมาให้เป็นไปโดยถูกต้อง

๖) ควบคุมการจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปตาม กฎ กระทรวง การส่งเสริม เจ้าคณะทุกชั้นควรส่งเสริมเจ้าอาวาสในการจัดการศาสนสมบัติ ดังนี้

๑) ออกตรวจตราเยี่ยมเยียนเจ้าอาวาสผู้เร่งรัดการพัฒนาวัด

๒) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาส

(๑) ในการจัดหาช่างดำเนินการก่อสร้าง

(๒) ในการดูแลแบบแปลนอาคารตลอดแผนผังวัด

(๓) ในการทุนก่อสร้างด้วยการขอเงินงบประมาณอุดหนุนจากทางราชการ

(๔) ชี้แจงแนะนำการปฏิบัติงานสาธารณูปการเพื่อให้ เข้าใจ ถูกต้อง

(๕) จัดความขัดแย้งระหว่างวัดกับชาวบ้านซึ่งมีการสาธารณูปการเป็นเหตุ

๓) แนะนำการจัดงานวัด และการเรียไรให้เป็นไปตามระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคม

๔) ช่วยยกฐานวัดที่ได้พัฒนาดีแล้วเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง

๕) ช่วยยกย่องเจ้าอาวาสผู้มีผลงานสาธารณูปการดีหรือแม้มองเจ้าอาวาสและหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสก็ควรยกย่องด้วย แต่อย่าให้เกินกว่าเจ้าอาวาส

๖) แนะนำแจ้งการจัดประโยชน์ของวัดให้ถูกต้องตาม กฎ กระทรวง

๔.๔ นำเสนอพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธรศาสนา

ตารางที่ ๔.๑๐ พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธรศาสนา

การบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธรศาสนา	พุทธบูรณาการ			
	ฉันทะ (วางแผน)	วิริยะ (ลงมือทำ)	จิตตะ (ตรวจสอบ)	วิมังสา (ปรับปรุงแก้ไข)
ควบคุมการจัดการศาสนสมบัติ				
ควบคุมการทำแผนผังวัดให้สอดคล้องกับยุคพัฒนา	วางแผนจัดทำแผนแม่บทในการพัฒนาวัด ^{๑๖}	ดำเนินการตามแผนแม่บทฯ	ตรวจสอบผลการดำเนินการตามแผนแม่บทฯ	แก้ไขปรับปรุงแผนแม่บทให้ทันสมัย
ควบคุมแบบแปลนเสนาสนะแต่ละวัดให้อยู่ในหลักประหยัดและพอเหมาะพอควรแก่สภาพท้องถิ่นและให้ก่อสร้างตามแบบแปลน	วางแผนจัดทำพิมพ์เขียวก่อนก่อสร้างเสนาสนะเปิดรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน ^{๑๗}	ดำเนินการก่อสร้างตามพิมพ์เขียวซึ่งระบุรายละเอียดต่างๆไว้อย่างครบครัน	มีคณะกรรมการจัดจ้างและตรวจรับงานเปิดโอกาสให้ประชาชนตรวจสอบได้	แก้ไขปรับปรุงข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นระหว่างการก่อสร้างโดยมีการมีส่วนร่วมของประชาชน
ควบคุมให้แต่ละวัดที่สร้างถาวรวัตถุให้เป็นทรงไทยหรือให้รักษาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสำคัญ	วางแผนจัดทำแม่แบบในการสร้างถาวรวัตถุ ^{๑๘}	จัดประชุมชี้แจงเจ้าอาวาสให้ทราบถึงแม่แบบที่กำหนด	แต่งตั้งคณะกรรมการตรวจสอบผลการดำเนินการ	แก้ไขปรับปรุงข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นระหว่างการก่อสร้างโดยมีการมีส่วนร่วมของประชาชน
ควบคุมการเงินและบัญชีรับ - จ่ายของแต่ละวัดให้เป็นไปตามหลักบัญชี	วางแผนจัดทำต้นแบบหรือโปรแกรมบัญชี	ให้แต่ละวัดดำเนินการตามแบบบัญชีที่	ให้แต่ละวัดส่งบัญชีเพื่อตรวจสอบความ	หากวัดใดดำเนินการไม่ถูกต้องก็ให้

^{๑๖} สัมภาษณ์ พระครูพิณิตธรรมานุวัตร, เจ้าอาวาสวัดปิ่นแก้ว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๑๗} สัมภาษณ์ พระพิศาลวิหารกิจ, เจ้าคณะตำบลท่าวาสุกรี เขต ๓ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๑ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๑๘} สัมภาษณ์ พระครูภาวนาวชิรคุณ, ดร., เจ้าอาวาสวัดตึก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

ตารางที่ ๔.๑๐ พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา

การบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา	พุทธบูรณาการ			
	ฉันทะ (วางแผน)	วิริยะ (ลงมือทำ)	จิตตะ (ตรวจสอบ)	วิมังสา (ปรับปรุงแก้ไข)
	ต่างๆ เพื่อแจกจ่าย ^{๙๙}	กำหนด	ถูกต้อง	กลับไปดำเนินแก้ไขใหม่ให้ถูกต้อง
ควบคุมดูแลการเอกสารต่างๆ ของเจ้าอาวาส เช่น รายงานขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมาให้เป็นไปโดยถูกต้อง	จัดประชุมเจ้าอาวาสและไวยาวัจกรเพื่อชี้แจงการจัดทำเอกสาร ^{๑๐๐}	จัดทำระบบการจัดเก็บเอกสารให้เจ้าอาวาสนำไปปฏิบัติ	กำหนดให้เจ้าอาวาสรายงานผลการดำเนินการในรอบปี เพื่อตรวจสอบ	พัฒนาระบบจัดเก็บเอกสารให้ทันสมัยและมีประสิทธิภาพอยู่เสมอ
ควบคุมการจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปตามกฎกระทรวง	แต่งตั้งคณะกรรมการด้านศาสนสมบัติขึ้นหนึ่งชุดทำหน้าที่ในการชี้แจง ควบคุม ก า ร ดำเนินการ ^{๑๐๑}	ชี้แจง และ ควบคุม การจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปตาม กฎกระทรวง	มีการตรวจสอบผลการจัดการศาสนสมบัติของวัดว่าเป็นไปตาม กฎ กระทรวง หรือใหม่	แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาสให้เป็นไปตาม กฎกระทรวง
ส่งเสริมการจัดการศาสนสมบัติ				
ออกตรวจตราเยี่ยมเยียนเจ้าอาวาสผู้เร่งรัดการพัฒนาวัด	แต่งตั้งคณะกรรมการในการส่งเสริมการ	ออกตรวจตราเยี่ยมเยียนเจ้าอาวาสผู้เร่งรัด	จัดทำรายงานผลการส่งเสริมการจัดการศาสน	แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาส แนะนำการจัด

^{๙๙} สัมภาษณ์ พระครูวิสุทธิศีลาภิวัฒน์, เจ้าคณะตำบลสวนดอกไม้ จังหวัดสระบุรี, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๑๐๐} สัมภาษณ์ พระนันทชัย จารุวิโส, วัดศรีบุรีรัตนาราม จังหวัดสระบุรี, ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๑๐๑} สัมภาษณ์ พระอธิการรัตน รตโน, เจ้าอาวาสวัดโพธิวงษ์ จังหวัดอ่างทอง, ๒๓ กันยายน ๒๕๖๐.

ตารางที่ ๔.๑๐ พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา

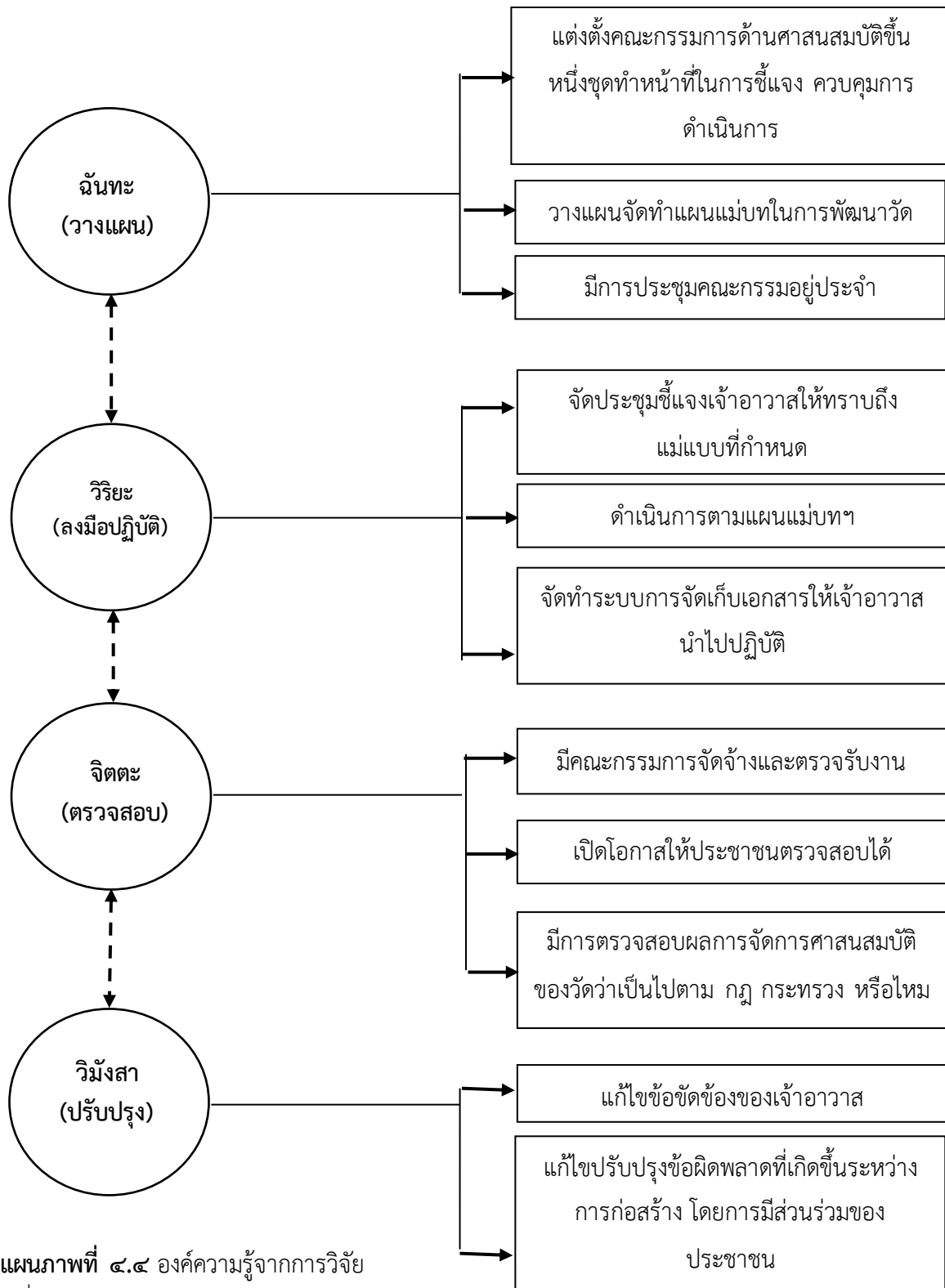
การบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา	พุทธบูรณาการ			
	ฉันทะ (วางแผน)	วิริยะ (ลงมือทำ)	จิตตะ (ตรวจสอบ)	วิมังสา (ปรับปรุงแก้ไข)
แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาส	จัดการศาสนสมบัติ ^{๑๐๒} มีการประชุมคณะกรรมการอยู่ประจำ ^{๑๐๓}	การพัฒนาวัด ช่วยยกฐานวัดที่ได้พัฒนาดีแล้ว เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง	สมบัติ สำรวจความพึงพอใจของพระ สังฆาธิการ	งานวัด และการ เรียไรให้เป็นไป ตามระเบียบและ คำสั่งมหาเถร สมาคม
แนะนำการจัดงานวัดและการเรียไรให้เป็นไปตามระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคม		ช่วยยกย่องเจ้าอาวาสผู้มีผลงาน สาธารณูปการดีหรือแม่รองเจ้า อาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาส ก็ควรยกย่องด้วย แต่อย่าให้เกินกว่าเจ้าอาวาส	ช่วยยกย่องเจ้าอาวาสผู้มีผลงาน สาธารณูปการดีหรือแม่รองเจ้า อาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาส ก็ควรยกย่องด้วย แต่อย่าให้เกินกว่าเจ้าอาวาส	แนะนำแจ้งการจัด ประโยชน์ของวัดให้ถูกต้อง ตาม กฎ กระทรวง
ช่วยยกย่องเจ้าอาวาสผู้มีผลงานสาธารณูปการดีหรือแม่รองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาสก็ควรยกย่องด้วย แต่อย่าให้เกินกว่าเจ้าอาวาส				
ช่วยยกย่องเจ้าอาวาสผู้มีผลงานสาธารณูปการดีหรือแม่รองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาสก็ควรยกย่องด้วย แต่อย่าให้เกินกว่าเจ้าอาวาส				
แนะนำแจ้งการจัดประโยชน์ของวัดให้ถูกต้องตาม กฎ กระทรวง				

^{๑๐๒} สัมภาษณ์ พระปลัดสุริยต์ สิริวัฒนโณ, เจ้าอาวาสวัดเขาแก้ว จังหวัดสระบุรี, ๒๓ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๑๐๓} สัมภาษณ์ พระครูอรุณวัฒนากร, เจ้าอาวาสวัดแจ้ง จังหวัดอ่างทอง, ๒๑ กันยายน ๒๕๖๐.

๔.๕ องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธรศาสนา” นั้น ผู้วิจัยสามารถสรุปองค์ความรู้จากการวิจัย ได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๔.๕ องค์ความรู้จากการวิจัย
ที่มา : จากการสังเคราะห์ของผู้วิจัยเอง

จากแผนภาพที่ ๔.๔ พบว่า พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดใน พระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ๔ ขั้นตอน คือ

๑. **ขั้นฉันทะ (วางแผน)**
๒. **ขั้นวิริยะ (ลงมือทำ)**
๓. **ขั้นจิตตะ (ตรวจสอบ)**
๔. **ขั้นวิมังสา (ปรับปรุงแก้ไข)**

ขั้นฉันทะ (วางแผน) ได้แก่ วางแผนจัดทำแผนแม่บทในการพัฒนาวัด วางแผนจัดทำ พิมพ์เขียวก่อนก่อสร้างเสนาสนะ เปิดรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน วางแผนจัดทำแม่แบบในการ สร้างถาวรวัตถุ วางแผนจัดทำต้นแบบหรือโปรแกรมบัญชีต่างๆ เพื่อแจกจ่าย จัดประชุมเจ้าอาวาส และไวยาวัจกรเพื่อชี้แจงการจัดทำเอกสาร^{๑๐๔} แต่งตั้งคณะกรรมการด้านศาสนสมบัติขึ้นหนึ่งชุดทำ หน้าที่ในการชี้แจง ควบคุมการดำเนินการ แต่งตั้งคณะกรรมการในการส่งเสริมการจัดการศาสน สมบัติ^{๑๐๕}

ขั้นวิริยะ (ลงมือทำ) ได้แก่ ดำเนินการตามแผนแม่บทฯ ดำเนินการก่อสร้างตามพิมพ์ เขียวซึ่งระบุรายละเอียดต่างๆไว้อย่างครบครัน^{๑๐๖} จัดประชุมชี้แจงเจ้าอาวาสให้ทราบถึงแม่แบบที่ กำหนด ให้แต่ละวัดดำเนินการตามแบบบัญชีที่กำหนด จัดทำระบบการจัดเก็บเอกสารให้เจ้าอาวาส นำไปปฏิบัติ ชี้แจง และควบคุมการจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปตาม กฎ กระทรวง มีการ ประชุมคณะกรรมการอยู่ประจำ^{๑๐๗} ออกตรวจตราเยี่ยมเยียนเจ้าอาวาสผู้เร่งรัดการพัฒนาวัด ช่วยยกฐานะ วัดที่ได้พัฒนาดีแล้วเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง ช่วยยกย่องเจ้าอาวาสผู้มีผลงานสาธารณูปการดีหรือแม่ฮ่อง เจ้าอาวาสและหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสก็ควรยกย่องด้วย แต่อย่าให้เกินกว่าเจ้าอาวาส^{๑๐๘}

ขั้นจิตตะ (ตรวจสอบ) ได้แก่ ตรวจสอบผลการดำเนินการตามแผนแม่บทฯ มี คณะกรรมการจัดจ้างและตรวจรับงาน เปิดโอกาสให้ประชาชนตรวจสอบได้^{๑๐๙} แต่งตั้งคณะกรรมการ ตรวจสอบผลการดำเนินการ ให้แต่ละวัดส่งบัญชีเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง กำหนดให้เจ้าอาวาส

^{๑๐๔} สทนากลุ่มเฉพาะ พระมหาคำพันธ์ วัฒนชัย, เจ้าอาวาสวัดเวฬุวนาราม จังหวัดราชบุรี, ๑๙ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๑๐๕} สทนากลุ่มเฉพาะ พระปลัดระพิน พุทธิสารโร, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, ๑๙ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๑๐๖} สทนากลุ่มเฉพาะ พระครูวิโรจน์อินทคุณ, เจ้าคณะตำบลพลั่ว จังหวัดจันทบุรี, ๑๙ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๑๐๗} สทนากลุ่มเฉพาะ พระครูพิศิษฐ์ประชาชนถ, เจ้าอาวาสวัดใหญ่อินทาราม จังหวัด สมุทรสงคราม, ๑๙ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๑๐๘} สทนากลุ่มเฉพาะ พระปลัดระพิน พุทธิสารโร, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, ๑๙ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๑๐๙} สทนากลุ่มเฉพาะ พระมหาอำนาจ อจณฺริยเมธี, เจ้าอาวาสวัดบางหลวงอนุกิจวิธู จังหวัด ปทุมธานี, ๑๙ ธันวาคม ๒๕๖๐.

รายงานผลการดำเนินการในรอบปี^{๑๑๐} เพื่อตรวจสอบ มีการตรวจสอบผลการจัดการศาสนสมบัติของวัดว่าเป็นไปตาม กฎ กระทรวง หรือใหม่ จัดทำรายงานผลการส่งเสริมการจัดการศาสนสมบัติ สำรองความพึงพอใจของพระสังฆาธิการ^{๑๑๑}

ขั้นวิมังสา (ปรับปรุงแก้ไข) ได้แก่ แก้ไขปรับปรุงแผนแม่บทให้ทันสมัย แก้ไขปรับปรุงข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นระหว่างการก่อสร้างโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน^{๑๑๒} หากวัดใดดำเนินการไม่ถูกต้อง ก็ให้กลับไปดำเนินแก้ไขใหม่ให้ถูกต้อง พัฒนาระบบจัดเก็บเอกสารให้ทันสมัยและมีประสิทธิภาพอยู่เสมอ แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาส แนะนำการจัดงานวัด และการเรียไรให้เป็นไปตามระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคม แนะนำแจ้งการจัดประโยชน์ของวัดให้ถูกต้องตาม กฎกระทรวง^{๑๑๓}

พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา ใน ๗ ขั้นตอนตามหลักสี่ปายะ คือ

ด้านอवासสี่ปายะ คือ การจัดหมวดหมู่ศาสนสมบัติให้เป็นระเบียบ

ด้านโคจรสี่ปายะ คือ การจัดศาสนสมบัติของวัดให้สืบค้นง่าย ใช้สะดวก

ด้านกัสสสี่ปายะ คือ การจัดป้ายแสดงลักษณะ ความเป็นมาของศาสนสมบัติของวัด

ด้านบุคคลสี่ปายะ คือ การจัดผู้ดูแลศาสนสมบัติของวัดให้รับผิดชอบเป็นการเฉพาะ มีความรู้ความเข้าใจศาสนสมบัติของวัดเป็นอย่างดี

ด้านโภชนสี่ปายะ คือ ศาสนสมบัติของวัดที่มีเพียงพอต่อการใช้ประโยชน์

ด้านอตุสี่ปายะ คือ ศาสนสมบัติของวัดทุกชิ้นสามารถใช้งานได้ และได้รับดูแลรักษาเป็นอย่างดี

ด้านอริยาปาถสี่ปายะ คือ สามารถตรวจสอบและตรวจทานศาสนสมบัติของวัดได้

^{๑๑๐} สทนากลุ่มเฉพาะ พระปลัดระพิน พุทธิสารโ, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, ๑๙ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๑๑๑} สทนากลุ่มเฉพาะ พระครูวิโรจน์อินทคุณ, เจ้าคณะตำบลพลั่ว จังหวัดจันทบุรี, ๑๙ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๑๑๒} สทนากลุ่มเฉพาะ พระมหาคำพันธ์ วัฒนชัย, เจ้าอาวาสวัดเวฬุวนาราม จังหวัดราชบุรี, ๑๙ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๑๑๓} สทนากลุ่มเฉพาะ พระครูพิศิษฐ์ประชาชนาถ, เจ้าอาวาสวัดใหญ่อินทาราม จังหวัดสมุทรสงคราม, ๑๙ ธันวาคม ๒๕๖๐.

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง“พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธรศาสนา” นั้น ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Method Research) ระหว่างงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งเป็นพระสังฆาธิการและผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑๘ รูปหรือคน เพื่อวิเคราะห์สภาพทั่วไปในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธรศาสนาและวิเคราะห์พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธรศาสนาในเบื้องต้น หลังจากนั้นนำผลการวิจัยไปจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) กับผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๘ ท่าน เพื่อยืนยันรูปแบบที่ผู้วิจัยเสนอ และเพิ่มเติมในส่วนที่ยังขาดอยู่ให้บริบูรณ์มากยิ่งขึ้น ก่อนนำเสนอสู่สาธารณชน และงานวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ด้วยการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) กับประชากรกลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นพระสังฆาธิการ จำนวน ๓๒๔ รูป เพื่อหาระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธรศาสนาของพระสังฆาธิการว่าอยู่ในระดับใด เพื่อสนับสนุนงานวิจัยเชิงคุณภาพให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้จากผลการวิจัยสามารถสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และมีข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงประเด็นสำคัญในพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธรศาสนาตามวัตถุประสงค์ในการวิจัยดังนี้

๕.๑.๑ ผลการศึกษาระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธรศาสนาของพระสังฆาธิการ

การวิเคราะห์ระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธรศาสนาของพระสังฆาธิการโดยภาพรวมใน ๕ ด้าน ได้แก่ ๑) การได้ทรัพย์สินมาเป็นศาสนสมบัติของวัด ๒) การกั้นที่ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์ ๓) การให้เช่าที่ดินหรืออาคาร ๔) การให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ที่กัลปนาหรือที่วัด ๕) การเก็บรักษาเงินของวัด พบว่า ระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธรศาสนาของพระสังฆาธิการโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๙๖$, S.D. = ๐.๗๔๐) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน ดังนี้ ๑. ด้านการเก็บรักษาเงินของวัด ($\bar{X} = ๔.๐๐$, S.D. = ๐.๘๐๖) ๒. ด้านการได้ทรัพย์สินมาเป็นศาสนสมบัติของวัด ($\bar{X} = ๓.๙๙$, S.D. = ๐.๗๙๓) ๓. ด้านการให้เช่าที่ดินหรืออาคาร ($\bar{X} = ๓.๙๗$, S.D. = ๐.๗๖๔) ๔. ด้านการให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ ที่กัลปนาหรือที่วัด ($\bar{X} = ๓.๙๒$, S.D. = ๐.๘๐๕) และ ๕. ด้านการกั้นที่ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์ ($\bar{X} = ๓.๙๐$, S.D. = ๐.๗๘๙)

๕.๑.๒ ผลการศึกษากระบวนการในการจัดการศาสนสมบัติของวัด

กระบวนการจัดการศาสนสมบัติของวัดเป็นงานที่ละเอียดอ่อนเป็นตัวหลักของการคณะสงฆ์ แต่ผู้ปฏิบัติโดยตรงคือเจ้าอาวาสซึ่งเป็นพระสังฆาธิการระดับวัด เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้นต้องมีความสัมพันธ์กัน ๒ ประการ คือ

(๑) ควบคุมการจัดการศาสนสมบัติ

(๒) ส่งเสริมการจัดการศาสนสมบัติ

การควบคุมนั้นเจ้าคณะจะเพิกเฉยมิได้ถ้าเพิกเฉยเสียเป็นการละเว้นการปฏิบัติต้องสอดส่องดูแลชี้แจงแนะนำในการสาธารณูปการของเจ้าอาวาส ดังนี้

๑) ควบคุมการทำแผนผังวัดให้สอดคล้องกับยุคพัฒนา

๒) ควบคุมแบบแปลนเสนาสนะแต่ละวัด ให้อยู่ในหลักประหยัดและพอเหมาะพอควรแก่สภาพท้องถิ่น และให้ก่อสร้างตามแบบแปลน

๓) ควบคุมให้แต่ละวัดที่สร้างถาวรวัตถุให้เป็นทรงไทยหรือให้รักษาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสำคัญ

๔) ควบคุมการเงินและบัญชีรับ - จ่ายของแต่ละวัดให้เป็นไปตามหลักบัญญัติ

๕) ควบคุมดูแลการเอกสารต่างๆ ของเจ้าอาวาส เช่นรายงานขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมาให้เป็นไปโดยถูกต้อง

๖) ควบคุมการจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปตาม กฎ กระทรวง การส่งเสริม เจ้าคณะทุกชั้นควรส่งเสริมเจ้าอาวาสในการจัดการศาสนสมบัติ ดังนี้

๑) ออกตรวจตราเยี่ยมเยียนเจ้าอาวาสผู้เร่งรัดการพัฒนาวัด

๒) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาส

(๑) ในการจัดหาช่างดำเนินการก่อสร้าง

(๒) ในการดูแลแบบแปลนอาคารตลอดแผนผังวัด

(๓) ในการทุนก่อสร้างด้วยการขอเงินงบประมาณอุดหนุนจากทางราชการ

(๔) ชี้แจงแนะนำการปฏิบัติงานสาธารณูปการเพื่อให้ เข้าใจ ถูกต้อง

(๕) จัดความขัดแย้งระหว่างวัดกับชาวบ้านซึ่งมีการสาธารณูปการเป็นเหตุ

๓) แนะนำการจัดงานวัด และการเรียไรให้เป็นไปตามระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคม

๔) ช่วยยกฐานะวัดที่ได้พัฒนาดีแล้วเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง

๕) ช่วยยกย่องเจ้าอาวาสผู้มีผลงานสาธารณูปการดีหรือแม้มองเจ้าอาวาสและหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสก็ควรยกย่องด้วย แต่อย่าให้เกินกว่าเจ้าอาวาส

๖) แนะนำแจ้งการจัดประโยชน์ของวัดให้ถูกต้องตาม กฎ กระทรวง

๕.๑.๓ นำเสนอพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา

พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ๔ ขั้นตอน คือ

๑. ชั้นฉันทะ (วางแผน)
๒. ชั้นวิริยะ (ลงมือทำ)
๓. ชั้นจิตตะ (ตรวจสอบ)
๔. ชั้นวิมังสา (ปรับปรุงแก้ไข)

ชั้นฉันทะ (วางแผน) ได้แก่ วางแผนจัดทำแผนแม่บทในการพัฒนาวัด วางแผนจัดทำพิมพ์เขียวก่อนก่อสร้างเสนาสนะ เปิดรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน วางแผนจัดทำแม่แบบในการสร้างถาวรวัตถุ วางแผนจัดทำต้นแบบหรือโปรแกรมบัญชีต่างๆ เพื่อแจกจ่าย จัดประชุมเจ้าอาวาสและไวยาวัจกรเพื่อชี้แจงการจัดทำเอกสาร แต่งตั้งคณะกรรมการด้านศาสนสมบัติขึ้นหนึ่งชุดทำหน้าที่ในการชี้แจง ควบคุมการดำเนินการ แต่งตั้งคณะกรรมการในการส่งเสริมการจัดการศาสนสมบัติ

ชั้นวิริยะ (ลงมือทำ) ได้แก่ ดำเนินการตามแผนแม่บทฯ ดำเนินการก่อสร้างตามพิมพ์เขียวซึ่งระบุรายละเอียดต่างๆไว้อย่างครบครัน จัดประชุมชี้แจงเจ้าอาวาสให้ทราบถึงแม่แบบที่กำหนด ให้แต่ละวัดดำเนินการตามแบบบัญชีที่กำหนด จัดทำระบบการจัดเก็บเอกสารให้เจ้าอาวาสนำไปปฏิบัติ ชี้แจง และควบคุมการจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปตาม กฎ กระทรวง มีการประชุมคณะกรรมการอยู่ประจำ ออกตรวจตราเยี่ยมเยียนเจ้าอาวาสผู้เร่งรัดการพัฒนาวัด ช่วยยกฐานวัดที่ได้พัฒนาดีแล้วเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง ช่วยยกย่องเจ้าอาวาสผู้มีผลงานสาธารณูปการดีหรือแม่ฮ่องเจ้าอาวาสและหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสก็ควรยกย่องด้วย แต่อย่าให้เกินกว่าเจ้าอาวาส

ชั้นจิตตะ (ตรวจสอบ) ได้แก่ ตรวจสอบผลการดำเนินการตามแผนแม่บทฯ มีคณะกรรมการจัดจ้างและตรวจรับงาน เปิดโอกาสให้ประชาชนตรวจสอบได้ แต่งตั้งคณะกรรมการตรวจสอบผลการดำเนินการ ให้แต่ละวัดส่งบัญชีเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง กำหนดให้เจ้าอาวาสรายงานผลการดำเนินการในรอบปี เพื่อตรวจสอบ มีการตรวจสอบผลการจัดการศาสนสมบัติของวัดว่าเป็นไปตาม กฎ กระทรวง หรือใหม่ จัดทำรายงานผลการส่งเสริมการจัดการศาสนสมบัติ สำนวณความพึงพอใจของพระสังฆาธิการ

ชั้นวิมังสา (ปรับปรุงแก้ไข) ได้แก่ แก้ไขปรับปรุงแผนแม่บทให้ทันสมัย แก้ไขปรับปรุงข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นระหว่างการก่อสร้างโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน หากวัดใดดำเนินการไม่ถูกต้อง ก็ให้กลับไปดำเนินแก้ไขใหม่ให้ถูกต้อง พัฒนาระบบจัดเก็บเอกสารให้ทันสมัยและมีประสิทธิภาพอยู่เสมอ แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาส แนะนำการจัดงานวัด และการเรียไรให้เป็นไปตามระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคม แนะนำแจ้งการจัดประโยชน์ของวัดให้ถูกต้องตาม กฎ กระทรวง

๕.๒ อภิปรายผล

การอภิปรายผลการวิจัยครั้งนี้ จะกล่าวถึงพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา โดยผู้วิจัยจะกล่าวถึงประเด็นสำคัญและน่าสนใจและนำมาอภิปรายดังนี้

๑) ระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา ของพระสังฆาธิการโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๙๖$, $S.D. = ๐.๗๔๐$) เนื่องจากพระสังฆาธิการมีความรู้และความเข้าใจเป็นอย่างดี ทำให้การปฏิบัติงานดีด้วยสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหา

สุนันท์ สุนนุโท^๑ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการจัดการศาสนสมบัติของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผลการศึกษาพบว่า ๑. ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการศาสนสมบัติของวัด ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้แก่ ๑) ปัจจัยด้านการบริการศาสนสมบัติวัด ให้เกิดการบริการเชิงสงเคราะห์ประชาชน ประชาชนรับรู้ถึงความมีเมตตาธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา ๒) ปัจจัยด้านการควบคุมศาสนสมบัติวัด เป็นใช้การควบคุมตรวจสอบให้เกิดการจัดการศาสนสมบัติต่อความต้องการทุกภาคส่วน ๓) ปัจจัยด้านการแต่งตั้งบุคลากรที่ดูแลรักษาและดำเนินการ เป็นการดึงบุคคลเข้าช่วยเหลืองานจัดการศาสนสมบัติวัดของเจ้าอาวาส ๔) ปัจจัยด้านการทำบัญชีรักษาศาสนสมบัติวัด และเงินผลประโยชน์ของวัด เป็นวิธีการแบบแผนที่เป็นฐานข้อมูลช่วยให้เจ้าอาวาสตัดสินใจจัดการศาสนสมบัติวัดได้เหมาะสม ๕) ปัจจัยจัดทำบัญชีให้เป็นรูปแบบที่เหมาะสม เป็นการปรับรูปแบบบัญชีตามความเหมาะสมกับสภาพที่ผู้ปฏิบัติสามารถจัดทำบัญชีได้ ปัจจัยทั้ง ๕ มีความจำเป็นต่อการปฏิบัติงานจัดการศาสนสมบัติวัดของเจ้าอาวาส ซึ่งใช้ศิลปะให้เกิดการจัดการศาสนสมบัติวัดให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น วางแผน จัดการความสัมพันธ์บุคคล อำนาจการและควบคุมทรัพยากรบุคคล และทรัพยากรอื่น ๆ ให้ดำเนินงานจัดการศาสนสมบัติวัดไปในทิศทางเดียวกันเพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้

๒) กระบวนการจัดการศาสนสมบัติของวัดเป็นงานที่ละเอียดอ่อนเป็นตัวหลักของการคณะสงฆ์ แต่ผู้ปฏิบัติโดยตรงคือเจ้าอาวาสซึ่งเป็นพระสังฆาธิการระดับวัด เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้นต้องมีความสัมพันธ์กัน ๒ ประการ คือ (๑) ควบคุมการจัดการศาสนสมบัติ และ (๒) ส่งเสริมการจัดการศาสนสมบัติ สอดคล้องกับงานวิจัยของ **ณดา จันทร์สม**^๒ ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารการเงินของวัดในประเทศไทย” การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ ๔ ประการ คือ (๑) ศึกษารูปแบบและวิธีการปัจจุบันของ การบริหารการเงินของวัดไทย (๒) วิเคราะห์จุดอ่อนและจุดแข็ง ปัญหาและอุปสรรคของรูปแบบการบริหาร การเงินของวัดไทยที่เป็นอยู่ (๓) ศึกษารูปแบบการบริหารการเงินของวัดไทยตามหลักการบริหารการเงินที่พึง ปฏิบัติตามหลักสากล และ (๔) เสนอแนะเชิงนโยบาย เพื่อการกำกับดูแลการบริหารการเงินของวัด เพื่อความ โปร่งใสตรวจสอบได้ โดยมีขอบเขตการวิจัย เพื่อศึกษารูปแบบในการบริหารการเงินของวัดในประเด็นต่างๆ ได้แก่ การศึกษาโครงสร้างการบริหารการเงินขององค์กร การจัดทำรายงานทางการเงินตามมาตรฐานบัญชีที่ ยอมรับกันโดยทั่วไป การตรวจสอบรายงานทางการเงินจากผู้สอบบัญชีรับอนุญาต การวางแผนการลงทุน การจัดการแหล่งรายได้ การบริหารจัดการรายจ่าย และการกำกับดูแลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงประเด็น อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง และ สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระมหาวิระชัย ชยวีโร (มิตะสิทธิ์)**^๓ ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนาประสิทธิภาพการจัดการศาสนสมบัติวัดของคณะสงฆ์ไทย ผลการวิจัยพบว่า ๑) ในทางคัมภีร์ทาง

^๑พระมหาสุนันท์ สุนนุโท, “การพัฒนารูปแบบการจัดการศาสนสมบัติของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

^๒ณดา จันทร์สม, “การบริหารการเงินของวัดในประเทศไทย”, **รายงานวิจัย**, (คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๕).

^๓พระมหาวิระชัย ชยวีโร, “การพัฒนาประสิทธิภาพการจัดการศาสนสมบัติวัดของคณะสงฆ์ไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖) หน้า บทคัดย่อ.

พระพุทธศาสนามีขอบเขตของการ ครอบครองและจัดการทรัพย์สินที่เป็นศาสนสมบัติหรือทรัพย์สินของสงฆ์ที่เป็นส่วนรวมและจัดการ ไปตามหลักการทางพระธรรมวินัย ๒) พระสงฆ์เองควรตระหนักว่าการบริหาร จัดการศาสนสมบัติ แม้จะอยู่ในอำนาจหน้าที่ แต่เป็นลักษณะของทางโลกซึ่งมีปัญหาในข้อกฎหมายหลายประการที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นพระสงฆ์โดยเฉพาะที่เป็นพระสังฆาธิการต้องระมัดระวังและจัดการให้ตั้งอยู่บนฐานของความสุจริตและโปร่งใส ๓) ปัญหาในการจัดการศาสนสมบัติวัดของคณะสงฆ์ไทยนั้น พบว่าเป็นสิ่งที่ยากจะหลีกเลี่ยง เพราะเป็นลักษณะตามธรรมชาติของกิจการทางโลกที่มีต้นตอของปัญหาจากคุณภาพ และคุณธรรมของบุคลากร ดังนั้นข้อเสนอที่ได้รับการประชุมกลุ่ม และการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่าต้อง ยึดหลักการทำงานตามความถนัด และคัดเลือกคนให้เหมาะสมกับงาน ด้วยเหตุนี้จึงควรให้เจ้าอาวาสจัดหาเมื่ออาชีพมารับงานด้านศาสนสมบัติไปทำแทน ซึ่งจะทำให้พระสงฆ์ไม่ต้องมีภาระมาทำงานด้านนี้ แต่จะได้รับประโยชน์จากภาระงานที่ต้องรับผิดชอบอยู่ ซึ่งอาจมีผลผลิตดีขึ้นกว่าเดิมก็เป็นได้ วิธีนี้เป็นระบบเกื้อกูลที่มีคุณภาพ ที่ใช้อยู่ในวงการต่างๆ ของทางโลก และสอดคล้องกับงานวิจัยของ **อุดมพร พลดี**^๕ ได้ศึกษาเรื่อง **การจัดการศาสนสมบัติของวัด ผลการวิจัยพบว่า** ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ วัดในพระพุทธศาสนาเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย ดังนั้น กิจการและทรัพย์สินของนิติบุคคล ซึ่งผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในการปกครองดูแลก็คือ เจ้าอาวาสจะต้องดำเนินการให้เป็นไปตามข้อกฎหมายคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ และกฎกระทรวงฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๑๑) ข้อ ๖ ให้เจ้าอาวาสจัดให้ไวยว้จกรหรือผู้จัดประโยชน์ของวัดซึ่งเจ้าอาวาสแต่งตั้งทำบัญชีจ่ายเงินของวัด และเมื่อสิ้นปีปฏิทินให้ทำบัญชีเงินรับจ่ายและคงเหลือ ทั้งนี้ให้เจ้าอาวาสตรวจตราดูแลให้เป็นไปโดยเรียบร้อยและถูกต้อง

๓) พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ๔ ขั้นตอน คือ ๑. ขั้นฉันทะ (วางแผน) ๒. ขั้นวิริยะ (ลงมือทำ) ๓. ขั้นจิตตะ (ตรวจสอบ) ๔. ขั้นวิมังสา (ปรับปรุงแก้ไข) สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระมหาธฤติ วิโรจโน**^๕ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาพระสังฆาธิการเพื่อประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์” ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวทั่วไปเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญ ๔ ประการ (VETS) คือ ๑) การสร้างวิสัยทัศน์ (Vision) ๒) การศึกษา (Education) ๓) การอบรม (Training) และ ๔) การดูงาน (Study Tour) ส่วนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ สิกขา ๓ พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ ภาวนา ๔ อิทธิบาท ๔ และสัปปุริสธรรม ๗ ส่วนรูปแบบการพัฒนาพระสังฆาธิการตามแนวทั่วไปและตามแนวพระพุทธศาสนาที่จะให้มีประสิทธิภาพในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ควรมีการบูรณาการการพัฒนาพระสังฆาธิการตามแนวทั่วไปและพระพุทธศาสนาเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการบริหารกิจการคณะสงฆ์มากยิ่งขึ้น ได้แก่ ด้านการสาธารณูปการ ควรบูรณาการการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทั่วไป (VETS) ร่วมกับหลักธรรมคือ อิทธิบาท ๔ ที่ถือว่าเป็นหลักธรรมที่ทำให้ประสบผลสำเร็จ

^๕ อุดมพร พลดี, “การจัดการศาสนสมบัติของวัด”, รายงานวิจัย, (สุราษฎร์ธานี : สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุราษฎร์ธานี, ๒๕๕๔), หน้า ๒.

^๕ พระมหาธฤติ วิโรจโน, “รูปแบบการพัฒนาพระสังฆาธิการเพื่อประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยเรื่อง “พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธรศาสนา” ผู้วิจัยขอเสนอแนะดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธรศาสนา นั้นต้องอาศัยแรงขับเคลื่อนนโยบายจากทั้งภาครัฐและภาคคณะสงฆ์ ซึ่งผู้วิจัยขอเสนอแนะดังนี้

๑. มหาเถรสมาคม กำหนดกฎเกณฑ์ และมาตรการให้วัดทุกวัดทั่วประเทศบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดให้โปร่งใสตรวจสอบได้

๒. สำนักงานพระพุทธรศาสนาแห่งชาติ ควรสนับสนุนงบประมาณให้คณะสงฆ์ในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดอย่างทั่วถึง

๓. มหาเถรสมาคมร่วมกับสำนักงานพระพุทธรศาสนาแห่งชาติ ร่วมกันกำกับ ติดตาม และประเมินผลการดำเนินงานในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดอย่างต่อเนื่อง

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

ในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธรศาสนาต้องอาศัยความร่วมมือจากเจ้าอาวาส เจ้าคณะผู้ปกครอง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้วิจัยขอเสนอแนะดังนี้

๑. วัดควรวางแผนจัดทำแผนแม่บทในการพัฒนาวัด วางแผนจัดทำพิมพ์เขียวก่อนก่อสร้างเสนาสนะ เปิดรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน วางแผนจัดทำแม่แบบในการสร้างถาวรวัตถุ วางแผนจัดทำต้นแบบหรือโปรแกรมบัญชีต่างๆ เพื่อแจกจ่าย จัดประชุมเจ้าอาวาสและไวยาวัจกรเพื่อชี้แจงการจัดทำเอกสาร แต่งตั้งคณะกรรมการด้านศาสนสมบัติขึ้นหนึ่งชุดทำหน้าที่ในการชี้แจงควบคุมการดำเนินการ แต่งตั้งคณะกรรมการในการส่งเสริมการจัดการศาสนสมบัติ

๒. วัดควรดำเนินการตามแผนแม่บทฯ ดำเนินการก่อสร้างตามพิมพ์เขียวซึ่งระบุรายละเอียดต่างๆไว้อย่างครบครัน จัดประชุมชี้แจงเจ้าอาวาสให้ทราบถึงแม่แบบที่กำหนด ให้แต่ละวัดดำเนินการตามแบบบัญชีที่กำหนด จัดทำระบบการจดทะเบียนเอกสารให้เจ้าอาวาสนำไปปฏิบัติ ชี้แจงและควบคุมการจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปตาม กฎ กระทรวง มีการประชุมคณะกรรมการอยู่ประจำ ออกตรวจตราเยี่ยมเยียนเจ้าอาวาสผู้เร่งรัดการพัฒนาวัด ช่วยยกฐานวัดที่ได้พัฒนาดีแล้วเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง ช่วยยกย่องเจ้าอาวาสผู้มีผลงานสาธารณูปการดีหรือแม่รองเจ้าอาวาสและหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสก็ควรยกย่องด้วย แต่อย่าให้เกินกว่าเจ้าอาวาส

๓. วัดควรมีการตรวจสอบผลการดำเนินการตามแผนแม่บทฯ มีคณะกรรมการจัดจ้างและตรวจรับงาน เปิดโอกาสให้ประชาชนตรวจสอบได้ แต่งตั้งคณะกรรมการตรวจสอบผลการดำเนินการ ให้แต่ละวัดส่งบัญชีเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง กำหนดให้เจ้าอาวาสรายงานผลการดำเนินการในรอบปี เพื่อตรวจสอบ มีการตรวจสอบผลการจัดการศาสนสมบัติของวัดว่าเป็นไปตาม กฎ กระทรวง หรือใหม่ จัดทำรายงานผลการส่งเสริมการจัดการศาสนสมบัติ สำนวณความพึงพอใจของพระสงฆ์

๔. วัดต้องแก้ไขปรับปรุงแผนแม่บทให้ทันสมัย แก้ไขปรับปรุงข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นระหว่างก่อสร้างโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน หากวัดใดดำเนินการไม่ถูกต้อง ก็ให้กลับไปดำเนินแก้ไขใหม่ให้ถูกต้อง พัฒนาระบบจดทะเบียนเอกสารให้ทันสมัยและมีประสิทธิภาพอยู่เสมอ แก้ไข

ข้อขัดข้องของเจ้าอาวาส แนะนำการจัดงานวัด และการเรียกร้อยให้ขึ้นไปตามระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคม แนะนำแจ้งการจัดประโยชน์ของวัดให้ถูกต้องตาม กฎ กระทรวง

๕.๓.๓ ข้อเสนอเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

ผลการวิจัยเรื่อง “พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา” ผู้วิจัยขอเสนอแนะในส่วนที่สามารถต่อยอดจากงานวิจัยฉบับนี้ดังนี้

๑. คว้าศึกษาเรื่องกลไกการพัฒนาจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา
๒. คว้าศึกษาประสิทธิภาพและประสิทธิผลการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กฎมหาเถรสมาคม. คู่มือพระสังฆาธิการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๑๕๕๓.

กรมการศาสนา. พ.ร.บ. คณะสงฆ์พ.ศ. ๒๕๐๒ แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๕๐.

_____. หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์. กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๕๓.

กองแผนงาน. คู่มือพระสังฆาธิการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔.

กองพุทธศาสนสถาน. การพัฒนาวัดสู่ความเป็นมาตรฐาน. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๕.

คณาจารย์โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง. แบบประกอบนักรธรรมตรี อธิบายธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : เลี่ยงเชียง, ๒๕๓๖.

จันทร์ธานี สงวนนาม. เอกสารประกอบการสอนบรรยายหลักสูตรผู้บริหารสถานศึกษาระดับสูง. กรุงเทพมหานคร : ม.ท.ป., ๒๕๓๖.

ชาญชัย อาจิมสมาจาร. การบริหารการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริม, ๒๕๔๐. หน้า ๓๘.

ดนัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ. “พระสงฆ์กับทรัพย์สินส่วนตัว”. รายงานวิจัย. ศูนย์พุทธศาสน์ ศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

ติน ปรัชญพฤทธิ. หลักการจัดการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙.

ถวิล เกื้อกุลวงศ์. การบริหารการศึกษาสมัยใหม่ : ทฤษฎี วิจัย และปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๐.

ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ. วิทยาการบริหารสำหรับนักบริหารมืออาชีพ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.

ธงชัย สันติวงษ์. องค์การและการบริหาร. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๓.

นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์. วิเคราะห์ปัญหาสำคัญในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓.

พระเทพปริยัติสุธี วรวิทย์ คงคปญโญ. การคณะสงฆ์และการศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

- พระธรรมโกศาจารย์ ประยูร ธมฺมจิตฺโต. **พุทธวิธีการบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- พระธรรมปริยัติโสภณ วรวิทย์ คงคปญฺโญ. **การพัฒนาพระสังฆาธิการภาค ๒ ภาคปฏิบัติการ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- พระธรรมปิฎก ป.อ.ปยุตฺโต. **วินัยเรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.
- พระธรรมวรนายก โอภาส นิรุตติเมธี. **ธรรมปริทัศน์ “๔๖”**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตฺโต. **ธรรมบุญชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- พระพะยอม กลฺยาโณ. **การบริหารเชิงพุทธในการบริหารธุรกิจแบบพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๕๓.
- พระพุทธวรญาณ ทองย้อย กิตติทินฺโน. **ธรรมญาณนิพนธ์ : ๑๐๐ ปี พระพุทธวรญาณ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑ .
- พระมหาอุตฺตมชัย วชิรเมธี ว.วชิรเมธี. **คนสำราญงานสำเร็จ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน, ๒๕๕๐.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ ประยูร ธมฺมจิตฺโต. **คุณธรรมสำหรับนักบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ สหธรรมิก, ๒๕๓๘.
- พระราชญาณวิสิฐ เสริมชัย ชยมงฺคโล. **การบริหารวัด**. ราชบุรี : เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๕๒ .
- พระสุธีวรญาณ ฌรงค์ จิตตโสภโณ. **พุทธศาสตร์ปริทรรศน์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- พุทธทาสภิกขุ เจื่อมอินทปญฺโญ. **การบริหารธุรกิจแบบพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๕๓.
- _____. **ศึกษาธรรมะอย่างถูกวิธี หรือ ธรรมวิภาค นวกภูมิ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ กรมการศาสนา, ๒๕๕๐.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๕๒.
- วิเชียร วิทญฺอฺตม. **องค์การและการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธนธัชการพิมพ์จำกัด, ๒๕๕๓.
- วิโรจน์ สารรัตน์. **การบริหารหลักการทฤษฎี และประเด็นทางการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ์, ๒๕๔๒.
- ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคณะ. **ทฤษฎีองค์การ : ฉบับมาตรฐาน**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, ๒๕๔๕.
- เศาวนิต เศาณานนท์. **ภาวะผู้นำ Leadership**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. นครราชสีมา : ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ สถาบันราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๔๑.
- สมคิดบางโม. **การบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๔๕.

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าคณาจารย์. **คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๕๑.

สมยศ นาวิการ. **การบริหาร. พิมพ์ครั้งที่ ๕.** กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ, ๒๕๔๔.

สาคร สุขศรีวงศ์. **Management การจัดการ : จากมุมมองนักบริหาร. พิมพ์ครั้งที่ ๕.**

กรุงเทพมหานคร : บริษัท จี พี โซเบอร์พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๒.

สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **วัดพัฒนาตัวอย่าง.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนา, ๒๕๕๓.

สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม. **คู่มือพระสังฆาธิการ.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔.

สิน พัธุ์พินิจ. **เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร : บริษัทจูนพับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๗.

สุดาภรณ์ อรุณดี. **ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการวิจัย.** เลย : รุ่งแสงธุรกิจการพิมพ์, ๒๕๕๑.

สุธี สุทธิสมบูรณ์ และสมาน รังสียกฤษฏ์. **หลักการบริหารเบื้องต้น.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ก.พ., ๒๕๓๖.

สุปรีชา กมลาคณ์. **กลยุทธ์การบริหาร.** กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๔๕.

สุเมธ แสงนันทนวล. **ภาวะผู้นำกับธรรมมาภิบาลในการบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น.**

กรุงเทพมหานคร : ส เจริญ การพิมพ์, ๒๕๕๒.

สุวรีย์ ศิริโกคาภิรมย์. **การวิจัยทางการศึกษา.** ลพบุรี : ฝ่ายเอกสารการพิมพ์สถาบันราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๔๖.

แสวง อุดมศรี. เรียบเรียง. **พระวินัยปิฎก ๑ ว่าด้วยมหาวิภังค์หรือภิกขุณีภังค์.** กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์ พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖.

(๒) วิทยานิพนธ์/รายงานการวิจัย :

กนก แสนประเสริฐ และคณะ. “การจัดการดูแลทรัพย์สินและศาสนสมบัติของวัด” **รายงานวิจัย** สัมมนาเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับการจัดการสำหรับนักบริหาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๕.

ณดา จันทร์สม. “การบริหารการเงินของวัดในประเทศไทย”. **รายงานวิจัย.** คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๕.

ธัญญวัฒน์ ชาญพินิจ. “วัด” กับ “ที่สาธารณประโยชน์”. **รายงานวิจัย.** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานจัดการที่ดินของรัฐ, ๒๕๔๗.

พระมหาธฤติ วิโรจโน. “รูปแบบการพัฒนาพระสังฆาธิการเพื่อประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระมหาวีระชัย ชยวีโร. “การพัฒนาประสิทธิภาพการจัดการศาสนสมบัติวัดของคณะสงฆ์ไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระมหาสหัส ฐิตสาโร. “การบริหารองค์กรคณะสงฆ์”. รายงานการวิจัย. คณะครุศาสตร์. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๑.

พระมหาสุนันท์ สุนนโท. “การพัฒนารูปแบบการจัดการศาสนสมบัติของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระอำนวยการ หมอกเมฆ. “กลยุทธ์การบริหารวัดในพระพุทธศาสนาสำหรับเจ้าอาวาสวัดราษฎร์ในเขตหนเหนือ ภาค ๔”. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยภาคกลาง, ๒๕๕๓.

พล อาริยะชาติกุล. “การบริหารจัดการพื้นที่วัดเพื่อปล่อยเช่า”. รายงานวิจัย. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๔.

พีรณัฐ ยาทิพย์ และกรรณิการ์ จะกอ. “การจัดทำบัญชีของพระอารามหลวงในเขตพื้นที่ปริมณฑลของกรุงเทพมหานคร”. รายงานวิจัย. วิทยาลัยราชพฤกษ์, ๒๕๕๔.

เพิ่มศักดิ์ โคตรชมพู. “บทบาทในการพัฒนาสังคมของวัดในจังหวัดหนองคาย”. รายงานการวิจัย. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, ๒๕๔๙.

อุดมพร พลดี. “การจัดการศาสนสมบัติของวัด”. รายงานวิจัย. สุราษฎร์ธานี : สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุราษฎร์ธานี, ๒๕๕๔.

(๓) บทความ :

สุรศักดิ์ ปาเฮ. “สู่มิติการเป็นนักบริหารการศึกษามืออาชีพ”. วารสารวิชาการ. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๖ มิถุนายน, ๒๕๔๓.

(๔) ซีดี

พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ. “อิทธิบาท ๔”. ไม่ระบุวันเดือนปีพิมพ์. ๒ ดับ.

๒. ภาษาอังกฤษ :

I. Book

Koontz. Harold and Heize Wehrich. *Essential of management*. 5th. Singapore : McGraw-Hall, 1990.

Lee J. Cronbach. *Essentials of Psychological Testing*. 4th ed.. New York : Harper & Row, 1971.

Luther Gulick and Lyndall Urwick. *Papers on the Science of Administration*. New York : Institute of Public Administration, 1937.

Price. Alan. *Human Resource Management In a Business Context*. 2 edition. London : Thomson Learning, 2004

Bunnag. J. *Buddhist Monk Buddhist*

Laymay : A Study of Urban Monastic Organization in Central Thailand.

London : Cambridge University Press. 1973.

๓. สัมภาษณ์

- พระครูปลัดถิรธัมม์ ถิรธมฺโม. เจ้าอาวาสวัดใหญ่วันนา จังหวัดสระบุรี. ๒๒ กันยายน ๒๕๖๐.
- พระครูพินิตธรรมานุวัตร. เจ้าอาวาสวัดปิ่นแก้ว จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.
- พระครูภาวนาคุณนาภรณ์. เจ้าอาวาสวัดป่าบำเพ็ญธรรม จังหวัดสระบุรี. ๒๒ กันยายน ๒๕๖๐.
- พระครูภาวนาวชิรคุณ. ดร.. เจ้าอาวาสวัดตึก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ๒๓ กันยายน ๒๕๖๐.
- พระครูวิสุทธีสีลาภวัฒน์. เจ้าคณะตำบลสวนดอกไม้ จังหวัดสระบุรี. ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.
- พระครูสังฆรักษ์ปัญญาพล ปญญาพล. เจ้าอาวาสวัดอโยธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.
- พระครูอรุณวัฒนากร. เจ้าอาวาสวัดแจ้ง จังหวัดอ่างทอง. ๒๓ กันยายน ๒๕๖๐.
- พระนันทชัย จารุวิโส. วัดศรีบุรีรัตนาราม จังหวัดสระบุรี. ๒๕ กันยายน ๒๕๖๐.
- พระปลัดสุริยนต์ สิริวงโม. เจ้าอาวาสวัดเขาแก้ว จังหวัดสระบุรี. ๒๓ กันยายน ๒๕๖๐.
- พระพิพัฒน์ โสภณจิตโต. วัดไชโยวรวิหาร จังหวัดอ่างทอง. ๒๓ กันยายน ๒๕๖๐.
- พระพิศาลวิหารกิจ. เจ้าคณะตำบลท่าवासูกรี เขต ๓ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ๒๑ กันยายน ๒๕๖๐.
- พระมหาเฉลิมพล อชีโต. เจ้าอาวาสวัดโคกหิรัญ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.
- พระอธิการทรงศักดิ์ ถิรธมฺโม. เจ้าอาวาสวัดอินทาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ๒๖ กันยายน ๒๕๖๐.
- พระอธิการมาโนช สิริปัญญา. เจ้าอาวาสวัดหนองนาค จังหวัดสระบุรี. ๒๔ กันยายน ๒๕๖๐.
- พระอธิการรัตน รตโน. เจ้าอาวาสวัดโพธิวงษ์ จังหวัดอ่างทอง. ๒๓ กันยายน ๒๕๖๐.
- พระอธิการสมชาย อินทโชโต. เจ้าอาวาสวัดหนองคล้า จังหวัดสระบุรี. ๒๓ กันยายน ๒๕๖๐.
- พระครูภาวนารัตนาภรณ์, ดร. เจ้าคณะตำบลภูเขาทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ๒๐ กันยายน ๒๕๖๐.

๔. สันทนาการเฉพาะ

- พระครูกิตติเขมาภิรมณ์ เจ้าอาวาสวัดหงส์ทอง จังหวัดปทุมธานี. ๑๙ ธันวาคม ๒๕๖๐.
- พระครูกิตติวรานุวัตร เจ้าอาวาสวัดบ่อ จังหวัดปทุมธานี. ๑๙ ธันวาคม ๒๕๖๐.
- พระครูนนทกิจโกศล เจ้าอาวาสวัดอ่วมอ่องประชานภูมิ จังหวัดนนทบุรี. ๑๙ ธันวาคม ๒๕๖๐.
- พระครูพิศิษฐ์ประชานาถ. เจ้าอาวาสวัดใหญ่อินทาราม จังหวัดสมุทรสงคราม. ๑๙ ธันวาคม ๒๕๖๐.
- พระครูวิโรจน์อินทคุณ. เจ้าคณะตำบลพลี จังหวัดจันทบุรี. ๑๙ ธันวาคม ๒๕๖๐.
- พระครูอาทรยติกิจ รองเจ้าอาวาสวัดพัคฆาราม จังหวัดสุพรรณบุรี. ๑๙ ธันวาคม ๒๕๖๐.
- พระปลัดระพี พุทธิสารโร. อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. ๑๙ ธันวาคม ๒๕๖๐.
- พระมหาคำพันธ์ รมณฺชโย. เจ้าอาวาสวัดเวฬุวนาราม จังหวัดราชบุรี. ๑๙ ธันวาคม ๒๕๖๐.

พระมหาจันทวัฒน์ จารุวฑฒโน. เจ้าคณะตำบลไม้ดัด จังหวัดสิงห์บุรี. ๑๙ ธันวาคม ๒๕๖๐.

พระมหาสุนันท์ สุนนโท. ดร.. อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ
เชิงพุทธ. ๑๙ ธันวาคม ๒๕๖๐.

พระมหาอำนาจ อจฺฉริยเมธี. เจ้าอาวาสวัดบางหลวงอนุกิจวิธู จังหวัดปทุมธานี. ๑๙ ธันวาคม ๒๕๖๐.

พระสุธีวีรบัณฑิต. อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. ๑๙
ธันวาคม ๒๕๖๐.

ภาคผนวก ก
บทความวิจัย

พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา
THE BUDDHIST INTERGRATION OF RELIGIOUS PROPERTY MANAGEMENT
OF MONESTRY IN BUDDHISM

พระมหาสุนันท์ สุนนโท, ดร.^๑ พระสุธีวีรบัณฑิต, ดร.^๒ พระมหาภคกฤษณา กิตติโสภโณ, ดร.^๓
พระครูภาวนาวชิรคุณ, ดร.^๔ ผศ.ดร.อนุวัต กระสังข์^๕

Phramaha Sunan Sunandho, Phrasutriweerabuddhit, Dr.,
Dr. Phramaha Krisada Kittisobhano (Saelee), Dr. Phrakhrabhavanawachirakun, Dr.
Asst. Prof. Dr. Anuwat Krasang

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ ๒) ศึกษากระบวนการในการจัดการศาสนสมบัติของวัด ๓) นำเสนอพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมวิธี ระหว่างงานวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๑๘ รูปหรือคน และการสนทนากลุ่มเฉพาะ กับผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๘ ท่าน และงานวิจัยเชิงปริมาณ ด้วยการวิจัยเชิงสำรวจ กับประชากรกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๓๒๔ รูป เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง สถิติที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัยพบว่า

๑) ระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๙๖$, S.D. = ๐.๗๔๐) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน คือ ๑. ด้านการเก็บรักษาเงินของวัด ($\bar{X} = ๔.๐๐$, S.D. = ๐.๘๐๖) ๒. ด้านการได้ทรัพย์สินมาเป็นศาสนสมบัติของวัด ($\bar{X} = ๓.๙๙$, S.D. = ๐.๗๙๓) ๓. ด้านการให้เช่าที่ดินหรืออาคาร ($\bar{X} = ๓.๙๗$, S.D. = ๐.๗๖๔) ๔. ด้านการให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ ที่กัลปนาหรือ

^๑Department of Political Science, Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

^๒Department of Political Science, Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

^๓Department of Political Science, Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

^๔Department of Political Science, Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

^๕Department of Political Science, Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ที่วัด ($\bar{X} = ๓.๙๒$, S.D. = ๐.๘๐๕) และ ๕. ด้านการกันที่ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์ ($\bar{X} = ๓.๙๐$, S.D. = ๐.๗๘๙)

๒. กระบวนการจัดการศาสนสมบัติของวัดเป็นงานที่ละเอียดอ่อนเป็นตัวหลักของการคณะสงฆ์ แต่ผู้ปฏิบัติโดยตรงคือเจ้าอาวาสซึ่งเป็นพระสังฆาธิการระดับวัด เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้นต้องมีความสัมพันธ์กัน ๒ ประการ คือ (๑) ควบคุมการจัดการศาสนสมบัติ ได้แก่ ๑) ควบคุมการทำแผนผังวัดให้สอดคล้องกับยุคพัฒนา ๒) ควบคุมแบบแปลนเสนาสนะแต่ละวัด ให้อยู่ในหลักประหยัดและพอเหมาะพอควรแก่สภาพท้องถิ่น และให้ก่อสร้างตามแบบแปลน ๓) ควบคุมให้แต่ละวัดที่สร้างถาวรวัตถุให้เป็นทรงไทยหรือให้รักษาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสำคัญ ๔) ควบคุมการเงินและบัญชีรับ - จ่ายของแต่ละวัดให้เป็นไปตามหลักบัญญัติ ๕) ควบคุมดูแลการเอกสารต่างๆ ของเจ้าอาวาส เช่นรายงานขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมาให้เป็นไปโดยถูกต้อง ๖) ควบคุมการจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปตาม กฎ กระทรวง (๒) ส่งเสริมการจัดการศาสนสมบัติ ได้แก่ ๑) ออกตรวจตราเยี่ยมเยียนเจ้าอาวาสผู้เร่งรัดการพัฒนาวัด ๒) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาส ๓) แนะนำการจัดงานวัด และการเรียไร้ให้เป็นไปตามระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคม ๔) ช่วยยกฐานวัดที่ได้พัฒนาดีแล้วเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง ๕) ช่วยยกย่องเจ้าอาวาสผู้มีผลงานสาธารณูปการดีหรือแม่รองเจ้าอาวาส และหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสก็ควรยกย่องด้วย แต่อย่าให้เกินกว่าเจ้าอาวาส ๖) แนะนำแจ้งการจัดประโยชน์ของวัดให้ถูกต้องตาม กฎ กระทรวง

๓. พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ๔ ขั้นตอน คือ

ขั้นฉันทะ (วางแผน) ได้แก่ มีการวางแผนจัดทำแผนแม่บทในการพัฒนาวัด มีการเปิดรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน จัดประชุมเจ้าอาวาสและไวยาวัจกรเพื่อชี้แจงการจัดทำเอกสาร รวมถึงการแต่งตั้งคณะกรรมการด้านศาสนสมบัติขึ้นหนึ่งชุดทำหน้าที่ในการชี้แจง ควบคุมการดำเนินการงานด้านศาสนสมบัติ

ขั้นวิริยะ (ลงมือทำ) ได้แก่ ดำเนินการตามแผนแม่บทฯ จัดประชุมชี้แจงเจ้าอาวาสให้ทราบถึงแม่แบบที่กำหนด ให้แต่ละวัดดำเนินการตามแบบบัญชีที่กำหนด จัดทำระบบการจัดเก็บเอกสารให้เจ้าอาวาสนำไปปฏิบัติ ออกตรวจตราเยี่ยมเยียนเจ้าอาวาส

ขั้นจิตตะ (ตรวจสอบ) ได้แก่ ตรวจสอบผลการดำเนินการตามแผนแม่บทฯ มีคณะกรรมการจัดจ้างและตรวจรับงาน เปิดโอกาสให้ประชาชนตรวจสอบได้ แต่งตั้งคณะกรรมการตรวจสอบผลการดำเนินการ ให้แต่ละวัดส่งบัญชีเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง กำหนดให้เจ้าอาวาสรายงานผลการดำเนินการในรอบปี เพื่อตรวจสอบ มีการตรวจสอบผลการจัดการศาสนสมบัติของวัดว่าเป็นไปตาม กฎ กระทรวง หรือใหม่ จัดทำรายงานผลการส่งเสริมการจัดการศาสนสมบัติ สำรวจความพึงพอใจของพระสังฆาธิการ

ขั้นวิมังสา (ปรับปรุงแก้ไข) ได้แก่ แก้ไขปรับปรุงแผนแม่บทให้ทันสมัย แก้ไขปรับปรุงข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นระหว่างการก่อสร้างโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน หากวัดใดดำเนินการไม่ถูกต้อง ก็ให้กลับไปดำเนินแก้ไขใหม่ให้ถูกต้อง พัฒนาระบบจัดเก็บเอกสารให้ทันสมัยและมีประสิทธิภาพอยู่เสมอ แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาส ให้ถูกต้องตาม กฎ กระทรวง

คำสำคัญ : พุทธบูรณาการ, การบริหารจัดการ, ศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา

ABSTRACT

Objectives of this research were to: 1. Study management level of religious properties in Buddhist monasteries of Sangha Administrators, 2. Study the religious properties management process of Buddhist monasteries and 3. To propose the Buddhism integration for religious properties management of Buddhist monasteries

Methodology was the mixed methods: the qualitative research collected data from 18 key informants by in-depth-interviewing and 8 participant in focus group discussion. The quantitative research collected data from 324 samples with questionnaires by the researcher and analyzed data with frequency, percentile, mean and standard deviation.

Findings were as follows:

1. The level of religious properties in monasteries management of Sangha administrators was at high level with mean score at 3.96, SD. at 0.740 and all aspects were at high levels: 1) monastery money keeping was at 4.00, SD. At 0.806, 2) making properties from other sources the monastery properties was at 3.99, SD. at 0.793, 3) land or building rental was at 3.97, SD. 0.765, 4) Sangha, monastery land rental was at 3.92, SD. 0.805 and 5) allocation of monastery land for specific benefits was at 3.90, SD. 0.789.

2. Religious properties management was the sensitive process of Sangha principles. The abbots, who are the Sangha administrators at monastery levels, have direct responsibilities. Sangha administrators at all levels have to work relatedly at 2 levels; 1) religious property control, (1) monastery lay-out plan control corresponding to development plan, (2) plan of each monastery control to be in line with economy and context of each communities and construction in line with plan, (3) controlling each monastery to build Thai style buildings or local cultural architect, (4) control of money book-keeping according to the rules, (5) abbots' document control such as reports and document requesting for Royal grant land for the monastery church and (6) control and keeping the religious properties according to the rules and regulations of the Ministry.

2) religious properties management promotion; (1) monitoring and visiting abbots who are eager to develop monasteries, (2) helping solve abbots' problems, (3) advising abbots for monastery events and solicitation must be in line with the rules and order of Shanga Supreme Council, (4) helping up-grading the developed monasteries to be the model developed monasteries, (5) abbots who have good construction work should be praised and honored. The assistant abbots or

subordinates who have good construction work should also be praised and honored but not more outstanding than the abbots, (6) advising abbots to allocate the monastic benefits in line with the rules and laws of the Ministry.

3. Buddhism integration for religious properties management of Buddhist monasteries consisted of 4 steps:

Chanda, aspiration;(Plan) there are master plan for monastery development, opening to public hearing, abbots and monasteries lay managers meeting work on document. There should be appointment of a committee for religious properties to inform, operate, control and manage the religious properties in monasteries.

Viriya, effort; (Do) operation according to the master plan, abbots meeting to inform the set rules, accounts, book-keeping and plan to follow, visiting abbots regularly.

Chitta, attention;(Check) checking and evaluating the operation according to the master plan by checking committee, opening opportunities for public to co-check the operation, abbots submitted annual reports on religious properties management if abided by the rules and laws of the ministries, preparing plan for religious properties allocation and abbots' satisfaction survey.

Vimamsa, examination; (Act) improve the master plan, correct the mistakes during the past operation by peoples' participation, developing book-keeping and document and keeping them up-to-date at all times, helping solve the abbots' problems and obstacle in line with the rules and regulations of the ministries.

Keyword : Buddhism Integration , Management

๑. บทนำ

การบริหารกิจการคณะสงฆ์มาตั้งแต่สมัยพุทธกาล หลักการบริหารคือพระธรรมวินัย พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองในประเทศอินเดียและกระจายไปสู่ประเทศต่างๆ โดยได้รับการสนับสนุนอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ในอดีตที่ผ่านมาอย่างต่อเนื่อง ส่วนประเทศไทยเรานั้นได้นับถือพระพุทธศาสนามาเป็นเวลานานจนมาถึงสมัยปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่ภูมิพลอดุลยเดช มหาราช (ร.๙) ได้ทรงตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕^๖ และปรับปรุงแก้ไขในปี พ.ศ.๒๕๓๕ ต่อมาได้ทรงตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่แล้วให้เหมาะสมยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ดังกล่าวมีการปรับปรุงแก้ไขตามลำดับเพื่อให้

^๖สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม, **คู่มือพระสังฆาธิการ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๑๖.

บริหารกิจการคณะสงฆ์จนถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์และเป็นหลักการจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์

การบริหารธุรกิจด้านสังฆาริมทรัพย์และอสังหาริมทรัพย์ จะดำเนินการโดยกลุ่มบุคคลที่มีประสบการณ์ร่วมกลุ่มกันเพื่อทำงานเป็นระบบ โดยมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน คือเป้าหมาย จะต้องใช้ทรัพยากรจากสิ่งสภาพแวดล้อม การบริหารธุรกิจประกอบด้วย “คน (Man) เงิน (Money) วัสดุ (Material) เครื่องจักร (Machine) วิธีการ (Method) และการจัดการ (Management) หรือที่นิยมเรียกกันว่า 6M’s การบริหารจัดการนั้น สามารถจำกัดความตามความเข้าใจได้โดยคำว่า การบริหาร (Administration) จะใช้ในการบริหารระดับสูง โดยเน้นที่การกำหนดนโยบายที่สำคัญและการกำหนดแผนของผู้บริหารระดับสูง เป็นค่านิยมใช้ในการบริหารรัฐกิจ (Public Administration) หรือใช้ในหน่วยงานราชการและคำว่าผู้บริหาร (Administrator) จะหมายถึงผู้บริหารที่ทำงานอยู่ในองค์กรของรัฐ หรือองค์กรที่ไม่มุ่งหวังกำไร สำหรับการจัดการ (Management) หมายถึงการจัดการสังฆาริมทรัพย์และอสังหาริมทรัพย์ที่เป็นธุรกิจเอกชนหรือการทำธุรกิจทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ หมายถึงผู้บริหารที่ทำงานอยู่ในองค์กรของเอกชนที่มุ่งหวังแสวงหาผลกำไรเพื่อกลุ่มธุรกิจของตนเท่านั้น (Business management)

การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัด ให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง มาตรา ๔๑ ให้กระทรวงศึกษาธิการจัดทำงบประมาณประจำปีของศาสนสมบัติกลางด้วยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม และเมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้งบประมาณนั้นได้ การบริหารสาธารณูปการ เป็นงานสำคัญละเอียดอ่อน เป็นงานระดับบารมีของพระสังฆาธิการ ผลงานจากการจัดการสาธารณูปการได้ชัดเจนถูกต้องตามรูปแบบ เป็นส่วนหนึ่งทำให้พระสังฆาธิการได้รับการยอมรับและได้รับการพิจารณาเป็นพิเศษต่อหน้าที่การงาน แต่บางครั้งก็เป็นเหตุก่อให้เกิดปัญหา เช่น ปัญหาความขัดแย้งระหว่างวัดกับชาวบ้านจนถึงลูกกลามใหญ่โต เพราะการสาธารณูปการเป็นต้นเหตุ ถ้าหากเจ้าคณะผู้ใหญ่ได้เห็นความสำคัญตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าอาวาสได้ดี การขัดแย้งระหว่างวัดกับชาวบ้านจะลดน้อยลงตามลำดับ และความสมัคสมานสามัคคีระหว่างวัดกับชาวบ้านจะมีมากขึ้น เป็นเหตุให้การบริหารกิจการคณะสงฆ์ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยดีงาม ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาเรื่อง “พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา” เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปและปัญหาอุปสรรคการจัดการศาสนสมบัติของวัดเพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและหลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัด และเพื่อนำเสนอแนวทางพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๒.๑ เพื่อศึกษาระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ

๒.๒ เพื่อศึกษากระบวนการในการจัดการศาสนสมบัติของวัด

๒.๓ เพื่อนำเสนอพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดใน
พระพุทธรศาสนา

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Method Research) ระหว่าง
งานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) และ
การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) และงานวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative
Research) ด้วยการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research)

๓.๒ ประชากร กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลหลัก

๓.๒.๑ ประชากรที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณ ผู้วิจัยเก็บข้อมูลแบบสอบถามจากพระ
สังฆาธิการ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดอ่างทอง และจังหวัดอ่างทอง จำนวน ๑,๗๐๙ รูป
กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้ทำการสุ่มมาจากประชากรจำนวน ๖๔๘ คน โดยคำนวณตาม
สูตรของทาโร่ ยามาเน่ (Taro Yamane) ดังนี้

$$n = \frac{N}{1 + N(e)^2}$$

$$n = \quad \quad \quad ;$$

N = จำนวนประชากร

e = ความคลาดเคลื่อนที่ยอมให้เกิดขึ้นในการวิจัยครั้งนี้ เท่ากับ ๐.๐๕

$$\begin{aligned} \text{แทนค่าในสูตร} \quad n &= \frac{1709}{1 + 1709 (0.05)^2} \\ &= 324 \end{aligned}$$

ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน ๓๒๔ คน

จากจำนวนกลุ่มตัวอย่างข้างต้นผู้วิจัยจึงนำมาคำนวณตามสัดส่วนที่เหมาะสม โดยการสุ่ม
ตัวอย่างแบบชั้นภูมิตามสัดส่วน (Proportional Stratified Random Sampling) ดังนี้

$$\text{สูตร} \quad n = \frac{nN}{N^{\circ}}$$

โดยที่ n = ขนาดของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด

N = จำนวนประชากรในแต่ละกลุ่ม

N^๐ = จำนวนประชากรทั้งหมด

$$\begin{aligned} \text{ตัวอย่างเช่น} \quad \text{จังหวัดพระนครศรีอยุธยา} &= \frac{๖๗๗ \times ๓๒๔}{๑๗๐๙} \\ &= ๑๒๘ \end{aligned}$$

ตารางที่ ๓.๑ แสดงประชากรและกลุ่มตัวอย่างการวิจัย

กลุ่มประชากรที่ศึกษา	จำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่าง (คน)	
	ประชากร	กลุ่มตัวอย่าง
๑) พระสังฆาธิการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	๖๗๗	๑๒๘
๒) พระสังฆาธิการจังหวัดสระบุรี	๗๖๓	๑๔๕
๓) พระสังฆาธิการจังหวัดอ่างทอง	๒๖๙	๕๑
รวม	๑,๗๐๙	๓๒๔

๓.๓.๓ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย พระสังฆาธิการ เจ้าอาวาส และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสระบุรี และจังหวัดอ่างทอง เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน ๑๘ รูป/คน

๓.๓.๔ ผู้เชี่ยวชาญในการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

ผู้วิจัยได้คัดเลือกจากพระสังฆาธิการ ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสระบุรี และจังหวัดอ่างทอง เพื่อยืนยันพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา จำนวน ๘ รูป/คน

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ก) เชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

๑) แบบสัมภาษณ์ (Interview) เป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (Structured Interview Form) เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาใน ๒ ประเด็น คือ ๑) กระบวนการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัด และ ๒) พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา

๒) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา ในการนี้ด้วยรูปแบบการจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จะเป็นไปในลักษณะของการประชุมกลุ่มเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงและข้อมูลตรงตามที่กำหนดไว้ หรือเป็นข้อค้นพบใหม่ ซึ่งเกิดจากการสนทนา โดยมีประเด็นปัญหาที่เจาะจงกับกลุ่มตัวอย่างประชากร คือ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และผู้เชี่ยวชาญด้านคณะสงฆ์ จำนวนทั้งสิ้น ๘ รูป/คน ทั้งนี้กลุ่มประชากรที่กล่าวมาได้รับการคัดเลือกตามเกณฑ์ที่กำหนดเรียบร้อยแล้ว ดังนั้นการจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จึงเป็นไปในลักษณะของการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

ข) เชิงปริมาณ (Quantitative Research)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ เป็นแบบสอบถาม (Questionnaire) ผู้วิจัยได้สร้างขึ้นโดยศึกษาจากเอกสาร หนังสือ ตำรา วารสาร สิ่งพิมพ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะประเด็นศึกษาเกี่ยวกับพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ก. เชิงคุณภาพ

การวิจัยครั้งนี้ ใช้การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal interview) ดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งมีขั้นตอนดำเนินการ ดังนี้

๑) ขั้นเตรียมการสัมภาษณ์ ได้แก่ ก่อนลงสนามเพื่อรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้เริ่มต้นด้วยการนัดหมายวันเวลาที่สัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่างพร้อมกับขอเอกสารต่างๆ พร้อมกันนั้น ผู้วิจัยจะต้องศึกษาประเด็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เตรียมและศึกษาวิธีใช้เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป เตรียมสมุดจดบันทึกและอุปกรณ์ต่างๆ ให้พร้อมก่อนดำเนินการสัมภาษณ์

๒) ขั้นดำเนินการสัมภาษณ์ ได้แก่ ก่อนการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะสนทนาสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้สัมภาษณ์ แจ้งวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ อธิบายเหตุผลและขออนุญาตใช้เครื่องบันทึกเสียงในขณะที่สัมภาษณ์ ขออนุญาตใช้กล้องถ่ายรูปเพื่อใช้อ้างอิงในการสัมภาษณ์ รวมทั้งแจ้งให้ทราบว่าข้อมูลต่างๆ ที่บันทึกเสียงไว้ผู้วิจัยจะเก็บไว้เป็นความลับ

๓) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

วัตถุประสงค์ของการจัดสนทนากลุ่มเฉพาะเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลข้อเท็จจริงและข้อมูลตรงตามที่กำหนดไว้ หรือเป็นข้อค้นพบใหม่ ซึ่งเกิดจากการสนทนา เป็นไปในลักษณะของการสนทนา แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และเป็นการยืนยันรับรองพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา ตามที่ผู้วิจัยเสนอไว้ โดยมีขั้นตอนในการดำเนินการตามระเบียบวิธี ดังต่อไปนี้

(๑) การนัดหมายวันเวลาจัดกิจกรรมสนทนากลุ่มเฉพาะ คณะผู้วิจัยจะทำการนัดหมายวันเวลาที่จัดกิจกรรมสนทนาดังกล่าว

(๒) หลังจากตกลงตั้งที่นัดหมายแล้ว คณะผู้วิจัยจะเดินทางไปยังพื้นที่กลุ่มเป้าหมายก่อนอย่างน้อย ๑ วัน ทั้งนี้เพื่อเตรียมความพร้อมของการจัดกิจกรรมสนทนากลุ่มเฉพาะ

(๓) ดำเนินการจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ โดยที่คณะผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินรายการของกิจกรรม

(๔) ขณะสนทนากลุ่มเฉพาะ มีการบันทึกการดำเนินกิจกรรมด้วยเครื่องบันทึก (Recorder) และภาพ (Camera)

(๕) สรุปผลจากการสนทนากลุ่มเฉพาะ

ข. เชิงปริมาณ

ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มประชากรจากพระสังฆาธิการในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสระบุรี และจังหวัดอ่างทองที่มีต่อพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา จำนวนประชากร ๑,๗๐๙ รูป วิเคราะห์คำนวณขนาดของกลุ่มตัวอย่างได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๓๒๔ คน แล้วดำเนินการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple Random sampling) ผู้วิจัยดำเนินการแจกจ่ายด้วยตนเองกับกลุ่มตัวอย่างในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสระบุรี และจังหวัดอ่างทอง มีการนัดหมายให้มีผู้รับผิดชอบเก็บรวบรวมส่งคืนภายใน ๓ สัปดาห์ ได้แบบสอบถาม

กลับคืนมา ๓๒๔ คน คิดเป็น ๑๐๐ % ในงานวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการจัดเก็บข้อมูลในเชิงปริมาณตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑) จัดเตรียมเครื่องมือตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างโดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) ตรงตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการแจกแบบสอบถาม

๒) ผู้วิจัยเสนอติดต่อขอหนังสือจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อขออนุญาตและขอความร่วมมือถึงผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสระบุรี และจังหวัดอ่างทอง ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างเพื่อเข้าแจกแบบสอบถาม (Questionnaire)

๓) นำส่งหนังสือขออนุญาตและขอความร่วมมือถึง ผู้ใหญ่บ้านจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสระบุรี และจังหวัดอ่างทอง เพื่อขอแจกแบบสอบถาม (Questionnaire) และดำเนินการแจกและรับกลับคืนด้วยตนเอง

๔) ตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วนของแบบสอบถาม (Questionnaire) ที่รับกลับมาแล้วนำไปวิเคราะห์ข้อมูลตามวิธีการทางสังคมศาสตร์

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเรื่อง “พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธรศาสนา” แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ ๑. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ และ ๒. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ดังนี้

๑) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

๑) วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) นำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนา

๒) วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ที่เป็นผู้ทรงวุฒิ ๑๘ ท่าน มาจำลองเป็นพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธรศาสนาขั้นต้น (Basic Model) ก่อนจะนำไปขอคำชี้แนะจากที่ปรึกษาโครงการวิจัย

๓) หาข้อสรุปและข้อเสนอแนะจากที่ปรึกษาโครงการวิจัยถึงกลยุทธ์เบื้องต้น (Basic Model) ก่อนที่จะพัฒนาไปเป็นคำถามหลักสำหรับการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เพื่อรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญที่ไม่ใช่กลุ่มผู้ถูกสัมภาษณ์เชิงลึกจำนวน ๘ ท่าน

๔) สรุปปัญหาและข้อเสนอแนะจากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) มาวิเคราะห์และสังเคราะห์ ก่อนที่จะมีการประมวลผลและสรุปกลยุทธ์ต่อไป

๒) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ

ผู้วิจัยจะได้นำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดไปทำการตรวจสอบความถูกต้อง การลงรหัส และประมวลผลข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อทำการคำนวณค่าสถิติต่างๆ ที่ใช้ในการวิเคราะห์การนำเสนอและสรุปผลการวิจัย

๑) สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) สำหรับอธิบายลักษณะส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง และพรรณนาความเป็นไปได้ของการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธรศาสนาโดยสถิติดังนี้

๑. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถามค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage)

๒. ระดับความคิดเห็นของประชาชนต่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา ใช้สถิติการวิเคราะห์คือ ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) แต่ละหัวข้อคำถามในแบบสอบถาม โดยมีเกณฑ์พิจารณาให้ค่าเฉลี่ย^๔ ดังนี้

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่	๔.๕๐-๕.๐๐	หมายถึง	ระดับความคิดเห็น	มากที่สุด
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่	๓.๕๐-๔.๔๙	หมายถึง	ระดับความคิดเห็น	มาก
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่	๒.๕๐-๓.๔๙	หมายถึง	ระดับความคิดเห็น	ปานกลาง
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่	๑.๕๐-๒.๔๙	หมายถึง	ระดับความคิดเห็น	น้อย
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่	๑.๐๐-๑.๔๙	หมายถึง	ระดับความคิดเห็น	น้อยที่สุด

๓. ข้อมูลจากแบบสอบถามปลายเปิด ผู้วิจัยทำการรวบรวมจากแบบสอบถามแล้วจัดกลุ่มตามประเด็นที่กำหนดไว้ จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์โดยใช้การแจกแจงความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage)

๔. นำข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ สรุปผล และนำเสนอเขียนเป็นความเรียง หรือตาราง

๔. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงประเด็นสำคัญในกลยุทธ์การบริหารองค์กรสงฆ์ที่เข้มแข็งในยุคโลกาภิวัตน์ตามวัตถุประสงค์ในการวิจัยดังนี้

๔.๑ ผลการศึกษาระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ

การวิเคราะห์ระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการโดยภาพรวมใน ๕ ด้าน ได้แก่ ๑) การได้ทรัพย์สินมาเป็นศาสนสมบัติของวัด ๒) การกั้นที่ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์ ๓) การให้เช่าที่ดินหรืออาคาร ๔) การให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ที่กลบนาหรือที่วัด ๕) การเก็บรักษาเงินของวัด พบว่า ระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๙๖$, S.D. = ๐.๗๔๐) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน ดังนี้ ๑. ด้านการเก็บรักษาเงินของวัด ($\bar{X} = ๔.๐๐$, S.D. = ๐.๘๐๖) ๒. ด้านการได้ทรัพย์สินมาเป็นศาสนสมบัติของวัด ($\bar{X} = ๓.๙๙$, S.D. = ๐.๗๙๓) ๓. ด้านการให้เช่าที่ดินหรืออาคาร ($\bar{X} = ๓.๙๗$, S.D. = ๐.๗๖๔) ๔. ด้านการให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ ที่กลบนาหรือที่วัด ($\bar{X} = ๓.๙๒$, S.D. = ๐.๘๐๕) และ ๕. ด้านการกั้นที่ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์ ($\bar{X} = ๓.๙๐$, S.D. = ๐.๗๘๙)

๔.๒ ผลการศึกษากระบวนการในการจัดการศาสนสมบัติของวัด

^๔สิน พัทธินิจ, เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทจูนพับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๙๒.

กระบวนการจัดการศาสนสมบัติของวัดเป็นงานที่ละเอียดอ่อนเป็นตัวหลักของการคณะสงฆ์ แต่ผู้ปฏิบัติโดยตรงคือเจ้าอาวาสซึ่งเป็นพระสังฆาธิการระดับวัด เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้นต้องมีความสัมพันธ์กัน ๒ ประการ คือ

(๑) ควบคุมการจัดการศาสนสมบัติ

(๒) ส่งเสริมการจัดการศาสนสมบัติ

การควบคุมนั้นเจ้าคณะจะเพิกเฉยมิได้ถ้าเพิกเฉยเสียเป็นการละเว้นการปฏิบัติต้องสอดส่องดูแลชี้แจงแนะนำในการสาธารณูปการของเจ้าอาวาส ดังนี้

๑) ควบคุมการทำแผนผังวัดให้สอดคล้องกับยุคพัฒนา

๒) ควบคุมแบบแปลนเสนาสนะแต่ละวัด ให้อยู่ในหลักประหยัดและพอเหมาะพอควรแก่สภาพท้องถิ่น และให้ก่อสร้างตามแบบแปลน

๓) ควบคุมให้แต่ละวัดที่สร้างถาวรวัตถุให้เป็นทรงไทยหรือให้รักษาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสำคัญ

๔) ควบคุมการเงินและบัญชีรับ - จ่ายของแต่ละวัดให้เป็นไปตามหลักบัญญัติ

๕) ควบคุมดูแลการเอกสารต่างๆ ของเจ้าอาวาส เช่นรายงานขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมาให้เป็นไปโดยถูกต้อง

๖) ควบคุมการจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปตาม กฎ กระทรวง การส่งเสริม เจ้าคณะทุกชั้นควรส่งเสริมเจ้าอาวาสในการจัดการศาสนสมบัติ ดังนี้

๑) ออกตรวจตราเยี่ยมเยียนเจ้าอาวาสผู้เร่งรัดการพัฒนาวัด

๒) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาส

(๑) ในการจัดหาช่างดำเนินการก่อสร้าง

(๒) ในการดูแลแบบแปลนอาคารตลอดแผนผังวัด

(๓) ในการทุนก่อสร้างด้วยการขอเงินงบประมาณอุดหนุนจากทางราชการ

(๔) ชี้แจงแนะนำการปฏิบัติงานสาธารณูปการเพื่อให้ เข้าใจ ถูกต้อง

(๕) จัดความขัดแย้งระหว่างวัดกับชาวบ้านซึ่งมีการสาธารณูปการเป็นเหตุ

๓) แนะนำการจัดงานวัด และการเรียไรให้เป็นไปตามระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคม

๔) ช่วยยกฐานวัดที่ได้พัฒนาดีแล้วเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง

๕) ช่วยยกย่องเจ้าอาวาสผู้มีผลงานสาธารณูปการดีหรือแม้มองเจ้าอาวาสและหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสก็ควรยกย่องด้วย แต่อย่าให้เกินกว่าเจ้าอาวาส

๖) แนะนำแจ้งการจัดประโยชน์ของวัดให้ถูกต้องตาม กฎ กระทรวง

๔.๓ นำเสนอพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา

พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ๔ ขั้นตอน คือ

๑. ขั้นฉันทะ (วางแผน)

๒. ขั้นวิริยะ (ลงมือทำ)

๓. ชั้นจิตตะ (ตรวจสอบ)

๔. ชั้นวิมังสา (ปรับปรุงแก้ไข)

ชั้นฉันทะ (วางแผน) ได้แก่ วางแผนจัดทำแผนแม่บทในการพัฒนาวัด วางแผนจัดทำพิมพ์เขียวก่อนก่อสร้างเสนาสนะ เปิดรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน วางแผนจัดทำแม่แบบในการสร้างถาวรวัตถุ วางแผนจัดทำต้นแบบหรือโปรแกรมบัญชีต่างๆ เพื่อแจกจ่าย จัดประชุมเจ้าอาวาสและไวยาวัจกรเพื่อชี้แจงการจัดทำเอกสาร แต่งตั้งคณะกรรมการด้านศาสนสมบัติขึ้นหนึ่งชุดทำหน้าที่ในการชี้แจง ควบคุมการดำเนินการ แต่งตั้งคณะกรรมการในการส่งเสริมการจัดการศาสนสมบัติ

ชั้นวิริยะ (ลงมือทำ) ได้แก่ ดำเนินการตามแผนแม่บทฯ ดำเนินการก่อสร้างตามพิมพ์เขียวซึ่งระบุรายละเอียดต่างๆไว้อย่างครบครัน จัดประชุมชี้แจงเจ้าอาวาสให้ทราบถึงแม่แบบที่กำหนด ให้แต่ละวัดดำเนินการตามแบบบัญชีที่กำหนด จัดทำระบบการจัดเก็บเอกสารให้เจ้าอาวาสนำไปปฏิบัติ ชี้แจง และควบคุมการจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปตาม กฎ กระทรวง มีการประชุมคณะกรรมการอยู่ประจำ ออกตรวจตราเยี่ยมเยียนเจ้าอาวาสผู้เร่งรัดการพัฒนาวัด ช่วยยกฐานวัดที่ได้พัฒนาดีแล้วเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง ช่วยยกย่องเจ้าอาวาสผู้มีผลงานสาธารณูปการดีหรือแม่ฮ่องเจ้าอาวาสและหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสก็ควรยกย่องด้วย แต่อย่าให้เกินกว่าเจ้าอาวาส

ชั้นจิตตะ (ตรวจสอบ) ได้แก่ ตรวจสอบผลการดำเนินการตามแผนแม่บทฯ มีคณะกรรมการจัดจ้างและตรวจรับงาน เปิดโอกาสให้ประชาชนตรวจสอบได้ แต่งตั้งคณะกรรมการตรวจสอบผลการดำเนินการ ให้แต่ละวัดส่งบัญชีเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง กำหนดให้เจ้าอาวาสรายงานผลการดำเนินการในรอบปี เพื่อตรวจสอบ มีการตรวจสอบผลการจัดการศาสนสมบัติของวัดว่าเป็นไปตาม กฎ กระทรวง หรือใหม่ จัดทำรายงานผลการส่งเสริมการจัดการศาสนสมบัติ สำนวณความพึงพอใจของพระสังฆาธิการ

ชั้นวิมังสา (ปรับปรุงแก้ไข) ได้แก่ แก้ไขปรับปรุงแผนแม่บทให้ทันสมัย แก้ไขปรับปรุงข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นระหว่างการก่อสร้างโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน หากวัดใดดำเนินการไม่ถูกต้อง ก็ให้กลับไปดำเนินแก้ไขใหม่ให้ถูกต้อง พัฒนาระบบจัดเก็บเอกสารให้ทันสมัยและมีประสิทธิภาพอยู่เสมอ แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาส แนะนำการจัดงานวัด และการเรียไรให้เป็นไปตามระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคม แนะนำแจ้งการจัดประโยชน์ของวัดให้ถูกต้องตาม กฎ กระทรวง

๕. อภิปรายผล

การอภิปรายผลการวิจัยครั้งนี้ จะกล่าวถึงพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา โดยผู้วิจัยจะกล่าวถึงประเด็นสำคัญและน่าสนใจและนำมาอภิปรายดังนี้

ระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๙๖$, S.D. = ๐.๗๔๐) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน ดังนี้ ๑. ด้านการเก็บรักษาเงินของวัด ($\bar{X} = ๔.๐๐$, S.D. = ๐.๘๐๖) ๒. ด้านการได้ทรัพย์สินมาเป็นศาสนสมบัติของวัด ($\bar{X} = ๓.๙๙$, S.D. = ๐.๗๙๓) ๓. ด้านการให้เช่าที่ดินหรืออาคาร ($\bar{X} = ๓.๙๗$, S.D. = ๐.๗๖๔) ๔. ด้านการให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ ที่กลปนาหรือที่วัด ($\bar{X} =$

๓.๙๒, S.D. = ๐.๘๐๕) และ ๕. ด้านการกันที่ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์ (\bar{X} = ๓.๙๐, S.D. = ๐.๗๘๙) สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาสุภันท์ สุนนโท^{๑๐} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนา รูปแบบการจัดการศาสนสมบัติของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผลการศึกษาพบว่า ๑. ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการศาสนสมบัติของวัด ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้แก่ ๑) ปัจจัยด้านการบริการศาสนสมบัติวัด ให้เกิดการบริการเชิงสงเคราะห์ประชาชน ประชาชนรับรู้ถึงความมีเมตตาธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา ๒) ปัจจัยด้านการควบคุมศาสนสมบัติวัด เป็นใช้การควบคุมตรวจสอบให้เกิดการจัดการศาสนสมบัติต่อความต้องการทุกภาคส่วน ๓) ปัจจัยด้านการแต่งตั้งบุคลากรที่ดูแลรักษาและดำเนินการ เป็นการดึงบุคคลเข้าช่วยเหลืองานจัดการศาสนสมบัติวัดของเจ้าอาวาส ๔) ปัจจัยด้านการทำบัญชีรักษาศาสนสมบัติวัดและเงินผลประโยชน์ของวัด เป็นวิธีการแบบแผนที่เป็นฐานข้อมูล ช่วยให้เจ้าอาวาสตัดสินใจจัดการศาสนสมบัติวัดได้เหมาะสม ๕) ปัจจัยจัดทำบัญชีให้เป็นรูปแบบที่เหมาะสม เป็นการปรับรูปแบบบัญชีตามความเหมาะสมกับสภาพที่ผู้ปฏิบัติสามารถจัดทำบัญชีได้ ปัจจัยทั้ง ๕ มีความจำเป็นต่อการปฏิบัติงานจัดการศาสนาสมบัติวัดของเจ้าอาวาส ซึ่งใช้ศิลปะให้เกิดการจัดการศาสนสมบัติวัดให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น วางแผน จัดการความสัมพันธ์บุคคล อำนวยการและควบคุมทรัพยากรบุคคลและทรัพยากรอื่น ๆ ให้ดำเนินงานจัดการศาสนสมบัติวัดไปในทิศทางเดียวกันเพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้

๖. ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยเรื่อง “พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา” ผู้วิจัยขอเสนอแนะดังนี้

๖.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา นั้นต้องอาศัยแรงขับเคลื่อนนโยบายจากทั้งภาครัฐและภาคคณะสงฆ์ ซึ่งผู้วิจัยขอเสนอแนะดังนี้

๑. มหาเถรสมาคม กำหนดกฎเกณฑ์ และมาตรการให้วัดทุกวัดทั่วประเทศ บริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดให้โปร่งใสตรวจสอบได้

๒. สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ควรสนับสนุนงบประมาณให้คณะสงฆ์ในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดอย่างทั่วถึง

๓. มหาเถรสมาคมร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ร่วมกันกำกับ ติดตาม และประเมินผลการดำเนินงานในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดอย่างต่อเนื่อง

๖.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

ในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาต้องอาศัยความร่วมมือจากเจ้าอาวาส เจ้าคณะผู้ปกครอง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้วิจัยขอเสนอแนะดังนี้

๑. วัดควรวางแผนจัดทำแผนแม่บทในการพัฒนาวัด วางแผนจัดทำพิมพ์เขียวก่อนก่อสร้างเสนาสนะ เปิดรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน วางแผนจัดทำแม่แบบในการสร้างถาวรวัตถุ วางแผนจัดทำต้นแบบหรือโปรแกรมบัญชีต่างๆ เพื่อแจกจ่าย จัดประชุมเจ้าอาวาสและไวยาวัจกรเพื่อ

^{๑๐}พระมหาสุภันท์ สุนนโท, “การพัฒนา รูปแบบการจัดการศาสนสมบัติของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

ชี้แจงการจัดทำเอกสาร แต่งตั้งคณะกรรมการด้านศาสนสมบัติขึ้นหนึ่งชุดทำหน้าที่ในการชี้แจงควบคุมการดำเนินการ แต่งตั้งคณะกรรมการในการส่งเสริมการจัดการศาสนสมบัติ

๒. วัดควรดำเนินการตามแผนแม่บทฯ ดำเนินการก่อสร้างตามพิมพ์เขียวซึ่งระบุรายละเอียดต่างๆไว้อย่างครบครัน จัดประชุมชี้แจงเจ้าอาวาสให้ทราบถึงแม่แบบที่กำหนด ให้แต่ละวัดดำเนินการตามแบบบัญชีที่กำหนด จัดทำระบบการจัดเก็บเอกสารให้เจ้าอาวาสนำไปปฏิบัติ ชี้แจงและควบคุมการจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปตาม กฎ กระทรวง มีการประชุมคณะกรรมการอยู่ประจำ ออกตรวจตราเยี่ยมเยียนเจ้าอาวาสผู้เร่งรัดการพัฒนาวัด ช่วยยกฐานวัดที่ได้พัฒนาดีแล้วเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง ช่วยยกย่องเจ้าอาวาสผู้มีผลงานสาธารณูปการดีหรือแม่รองเจ้าอาวาสและหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสที่ควรยกย่องด้วย แต่อย่าให้เกินกว่าเจ้าอาวาส

๓. วัดควรมีการตรวจสอบผลการดำเนินการตามแผนแม่บทฯ มีคณะกรรมการจัดจ้างและตรวจรับงาน เปิดโอกาสให้ประชาชนตรวจสอบได้ แต่งตั้งคณะกรรมการตรวจสอบผลการดำเนินการ ให้แต่ละวัดส่งบัญชีเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง กำหนดให้เจ้าอาวาสรายงานผลการดำเนินการในรอบปี เพื่อตรวจสอบ มีการตรวจสอบผลการจัดการศาสนสมบัติของวัดว่าเป็นไปตาม กฎ กระทรวง หรือใหม่ จัดทำรายงานผลการส่งเสริมการจัดการศาสนสมบัติ สำนวณความพึงพอใจของพระสงฆ์สามเณร

๔. วัดต้องแก้ไขปรับปรุงแผนแม่บทให้ทันสมัย แก้ไขปรับปรุงข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นระหว่างการก่อสร้างโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน หากวัดใดดำเนินการไม่ถูกต้อง ก็ให้กลับไปดำเนินแก้ไขใหม่ให้ถูกต้อง พัฒนาระบบจัดเก็บเอกสารให้ทันสมัยและมีประสิทธิภาพอยู่เสมอ แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาส แนะนำการจัดงานวัด และการเรียกรื้อให้เป็นไปตามระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคม แนะนำแจ้งการจัดประโยชน์ของวัดให้ถูกต้องตาม กฎ กระทรวง

๖.๓ ข้อเสนอเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

ผลการวิจัยเรื่อง “พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา” ผู้วิจัยขอเสนอแนะในส่วนที่สามารถต่อยอดจากงานวิจัยฉบับนี้ดังนี้

๑. ควรศึกษาเรื่องกลไกการพัฒนาจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา
๒. ควรศึกษาประสิทธิภาพและประสิทธิผลการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม. **คู่มือพระสังฆาธิการ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงาน
พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔.

วิเชียร วิทยอุดม. **องค์การและการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธนรัชการพิมพ์จำกัด, ๒๕๕๓.

สิน พันธ์นิจ. **เทคนิคการวิจัยทางสังคมศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทจูนพับลิชชิ่ง จำกัด,
๒๕๔๗.

สุวรีย์ ศิริโกคาภิรมย์. **การวิจัยทางการศึกษา**. ลพบุรี : ฝ่ายเอกสารการพิมพ์สถาบันราชภัฏเทพสตรี,
๒๕๔๖.

พระมหาสุนันท์ สุนนโท. “การพัฒนารูปแบบการจัดการศาสนสมบัติของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”.
วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิต
วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

ภาคผนวก ข

กิจกรรมเกี่ยวข้องกับการนำผลจากการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ภาคผนวก ค

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ได้
ดำเนินการและผลที่ได้รับของโครงการ

**ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการและผลที่ได้รับของโครงการ**

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุวัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑. ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ตำรา แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	-ทราบหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสำหรับการจัดการศาสนสมบัติวัด -ทราบแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ -ทราบแนวคิดเกี่ยวกับศาสนสมบัติของวัด -ทราบผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง -สามารถกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยได้	ข้อ ๑	ทำให้สามารถนำไปสู่การกำหนดแนวทางและกรอบดำเนินการวิจัยได้
๒. ศึกษาข้อมูลจากการสำรวจกับประชากรกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๓๒๔ คน	-ทราบระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ	ข้อ ๑	สรุปองค์ความรู้จากการสำรวจ
๓. ศึกษาข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมาย ด้วยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	-ทราบกระบวนการในการจัดการศาสนสมบัติของวัด -ทราบพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา	ข้อ ๒-๓	สามารถวิเคราะห์พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาได้
๔. การเก็บข้อมูลด้วยการจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus	ยืนยันพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติ	ข้อ ๓	ได้พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดใน

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุมัตถุประสงค์	โดยทำให้
Group Discussion) กับผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๘ ท่าน	ขอ ง วั ด ใน พระพุทธศาสนาที่ผู้วิจัยเสนอ และเพิ่มเติมในส่วนที่ยังขาดอยู่ให้บริบูรณ์มากยิ่งขึ้น		พระพุทธศาสนาที่ถูกต้อง
๕. รายงานฉบับสมบูรณ์	ได้รายงานฉบับสมบูรณ์ที่สามารถตอบวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยทั้ง ๓ ข้อ คือ ๑. เพื่อศึกษาระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ ๒. เพื่อศึกษากระบวนการในการจัดการศาสนสมบัติของวัด ๓. เพื่อนำเสนอพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา	ข้อ ๑ - ๓	ได้รายงานการวิจัยที่มีคุณค่าสามารถตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย และนำไปใช้ประโยชน์ได้ -ได้ชุดองค์ความรู้ที่สามารถเผยแพร่ได้

ภาคผนวก ง

เครื่องมือวิจัย แบบสแบบถาม / สัมภาษณ์ / ชื่อผู้ทรงคุณวุฒิ /

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย
เรื่อง
ระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติ
ของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ

คำชี้แจง

แบบสอบถามเพื่อการวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาในระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ อันจะเป็นประโยชน์ในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัด ทั้งยังสามารถใช้เป็นแนวทางแก้ไขปัญหา อุปสรรค และพัฒนาการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัด

ข้อมูลที่ได้ จะแปลผลวิจัยในภาพรวม ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลของท่านเป็นความลับ และใช้ประโยชน์เฉพาะการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อท่านหรือหน่วยงานของท่านแต่อย่างใด

แบบสอบถามนี้ แบ่งเป็น ๓ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับสถานภาพส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ ๒ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ

ตอนที่ ๓ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ เกี่ยวกับระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ

ผู้วิจัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่า คงจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสอบถามเป็นอย่างดี จึงขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

คณะนักวิจัย

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย
เรื่อง

การบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ

ตอนที่ ๑ สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง โปรดเขียนเครื่องหมาย ✓ ลงใน หน้าข้อความที่เป็นจริงที่เกี่ยวข้องกับผู้ตอบแบบสอบถาม

๑. สถานภาพ

พระสังฆาธิการ ผู้ช่วยเจ้าอาวาส

๒. อายุ

๒๐ - ๓๐ ปี ๓๑ - ๔๐ ปี ๔๑ - ๕๐ ปี
 ๕๑ - ๖๐ ปี ๖๑ ปีขึ้นไป

๓. จำนวนพรรษา

๑ - ๕ พรรษา ๖ - ๑๐ พรรษา ๑๑ - ๑๕ พรรษา
 ๑๖ - ๒๐ พรรษา ๒๑ พรรษาขึ้นไป

๔. วุฒิการศึกษาสามัญ

ต่ำกว่าปริญญาตรี ปริญญาตรี สูงกว่าปริญญาตรี

๕. วุฒิการศึกษาทางธรรม

นักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท นักธรรมชั้นเอก
 ไม่มีวุฒิทางธรรม

๖. วุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรม

ประโยค ๑ - ๒ - ป.ธ. ๓ เปรียญธรรม ๔-๖ เปรียญธรรม ๗-๙
 ไม่มีวุฒิเปรียญธรรม

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเกี่ยวกับระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ ทั้ง ๕ ด้าน คือ

- ๑) การได้ทรัพย์สินมาเป็นศาสนสมบัติของวัด
- ๒) การกั้นที่ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์
- ๓) การให้เช่าที่ดินหรืออาคาร
- ๔) การให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ ที่กัลปนาหรือที่วัด
- ๕) การเก็บรักษาเงินของวัด

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย / ลงในช่องว่างตามระดับปฏิบัติการดังนี้

- ๕ หมายถึง มีการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา อยู่ในระดับมากที่สุด
- ๔ หมายถึง มีการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา อยู่ในระดับมาก
- ๓ หมายถึง มีการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา อยู่ในระดับปานกลาง
- ๒ หมายถึง มีการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา อยู่ในระดับน้อย
- ๑ หมายถึง มีการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา อยู่ในระดับน้อยที่สุด

ข้อที่	การบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา	ระดับการปฏิบัติ				
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
	ด้านการได้ทรัพย์สินมาเป็นศาสนสมบัติของวัด					
๑.	ท่านมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพย์สินของวัด และการแบ่งประเภททรัพย์สินของวัดเป็นอย่างดี					
๒.	ท่านมีการควบคุมดูแลเงินผลประโยชน์ เงินการกุศลของวัดอย่างโปร่งใส ตรวจสอบได้					
๓.	ท่านมีการออกใบเสร็จรับเงิน แสดงการรับทุกครั้ง และลงเลขที่ใบเสร็จไว้ในบัญชีรับอีกครั้ง เมื่อรับเงินผลประโยชน์ไม่ว่ากรณีใด ๆ					
๔.	ท่านมีการเก็บรักษาเงินผลประโยชน์ของวัดไม่เกิน ๓,๐๐๐ บาทส่วนที่เกิน ๓,๐๐๐ บาทนำฝากธนาคาร ทุกครั้ง					
๕.	ท่านได้ดำเนินการเปิดบัญชีธนาคารอย่างถูกต้อง โดยมีเจ้าอาวาสเป็นหลัก					
	ด้านการกั้นที่ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์					
๑.	ท่านมีความรู้เกี่ยวกับการกั้นที่ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์ เป็นอย่างดี					
๒.	ท่านขอความเห็นชอบเรื่องการกั้นที่ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์ จากสำนักพุทธศาสนาแล้ว					

ข้อที่	การบริหารจัดการศาสนสมบัติ ของวัดในพระพุทธศาสนา	ระดับการปฏิบัติ				
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
	และดำเนินการตามมติมหาเถรสมาคมเรื่องการกัน ที่ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์อย่าง เคร่งครัด					
๓.	ท่านมีการจัดทำแผนผังที่ดินได้มาตรฐาน ตามที่ สำนักงานพระพุทธศาสนากำหนดและทำรายงาน ขอกันที่ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์					
๔.	ท่านมีการแต่งตั้งไวยาวัจกรเป็นผู้จัดประโยชน์ แทนเจ้าอาวาส					
๕.	ท่านมีการจัดทำทะเบียนทรัพย์สินที่จัดประโยชน์ และทำสัญญาเช่าตามแบบที่ สำนักงาน พระพุทธศาสนาแห่งชาติกำหนด					
	ด้านการให้เช่าที่ดินหรืออาคาร					
๑.	ท่านมีความรู้เกี่ยวกับหลักการให้เช่าที่ดินหรือ อาคารที่ถูกต้อง					
๒.	ท่านมีการจัดทำทะเบียนทรัพย์สินที่จัดประโยชน์ และมีการแต่งตั้งคณะกรรมการในการดำเนินงาน เกี่ยวกับการให้เช่าที่ดินหรืออาคาร					
๓.	ท่านมีการจัดทำหนังสือสัญญาเช่าและหนังสือ สัญญาอยู่อาศัย					
๔.	ท่านแต่งตั้งผู้จัดประโยชน์ของวัด มีหน้าที่จัดทำ และเก็บรักษาเอกสารสำคัญของวัด มีการจัดทำ บัญชี เงินที่ให้เช่าที่ดินหรืออาคารอย่างโปร่งใส ตรวจสอบได้					
๕.	ท่านดำเนินการต่อสัญญาเช่า และตั้งราคาเช่า เป็นไปตามสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กำหนดทุกประการ					
	ด้านการให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ ที่กัลปนาหรือที่วัด					
๑.	ท่านมีความรู้การให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ ที่กัลปนาหรือที่ วัดเป็นอย่างดี					
๒.	ท่านมีการจัดทำรายงานขอรับความเห็นชอบใน					

ข้อที่	การบริหารจัดการศาสนสมบัติ ของวัดในพระพุทธศาสนา	ระดับการปฏิบัติ				
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
	การทำสัญญาเช่านานปี เสนอต่อเจ้าคณะตามลำดับและผ่านทางราชการจนถึงกรมการศาสนา เพื่อพิจารณาให้ความเห็นชอบ					
๓.	ท่านมีการจัดทำหนังสือแสดงเหตุผลในการให้เช่าที่ดินและมีการจัดทำแผนผังวัด แสดงที่ที่จะให้เช่า					
๔.	ท่านมีการจัดทำเกี่ยวกับหนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์ที่ธรณีสงฆ์ ที่กัลปนาหรือที่วัด และจัดทำร่างสัญญาเช่าพร้อมด้วยเอกสารแนบท้ายสัญญา					
๕.	ท่านมีการจัดทำงบเดือนแสดงรายรับ - รายจ่าย และยอดเงินคงเหลือของให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ ที่กัลปนาหรือที่วัด เสนอสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เพื่อนำเสนอ พศป. และ มส. ตามลำดับ และแจ้งกระทรวงการคลัง ต่อไป					
	ด้านการเก็บรักษาเงินวัด					
๑.	ท่านมีความรู้ด้านการเก็บรักษาเงินของวัดเป็นอย่างดี					
๒.	ท่านมีการดูแลรักษาศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปตามกฎกระทรวงและพระธรรมวินัย					
๓.	ท่านทำใบอนุโมทนาบัตร รับเงินแล้ว ลงบัญชีรายรับและอ้างเลขที่ใบอนุโมทนาบัตรไว้ทุกครั้ง					
๔.	ท่านมีการจัดทำสมุดบัญชีแยกจ่าย ทุกครั้งที่มีการรับ - จ่ายเงิน					
๕.	ท่านมีการจัดทำสมุดบัญชีงบประมาณปี และจัดทำเล่มรายงานงบประมาณปีและรายงานให้ผู้บังคับบัญชาทราบเป็นประจำทุกปี					

ตอนที่ ๓ ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะอื่นๆในระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติ
ของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ

๑) ด้านการได้ทรัพย์สินมาเป็นศาสนสมบัติของวัด

ปัญหาอุปสรรค

.....
.....
.....
.....
.....

ข้อเสนอแนะ

.....
.....
.....
.....
.....

๒) ด้านการกันที่ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์

ปัญหาอุปสรรค

.....
.....
.....
.....
.....

ข้อเสนอแนะ

.....
.....
.....
.....
.....

๓) ด้านการให้เช่าที่ดินหรืออาคาร

ปัญหาอุปสรรค

.....
.....
.....
.....
.....

ข้อเสนอแนะ

.....
.....
.....
.....
.....

๔) ด้านการให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ ที่กำปนาหรือที่วัด

ปัญหาอุปสรรค

.....
.....
.....
.....
.....

ข้อเสนอแนะ

.....
.....
.....
.....
.....

๕) ด้านการเก็บรักษาเงินของวัด

ปัญหาอุปสรรค

.....
.....
.....
.....

ข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

.....

ขอขอบพระคุณทุกท่านที่ได้เมตตาตอบแบบสอบถาม

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง
การบริหารจัดการศาสนสมบัติ
ของวัดในพระพุทธศาสนา

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลเบื้องต้นของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

นามผู้ให้สัมภาษณ์.....

ตำแหน่งผู้ให้สัมภาษณ์.....

วันที่สัมภาษณ์.....

สถานที่สัมภาษณ์.....

วิธีการสัมภาษณ์ บันทึกเสียง/จดบันทึก

หมายเหตุ.....

ส่วนที่ ๒ ข้อคำถามเกี่ยวกับกระบวนการในการจัดการศาสนสมบัติของวัด

ข้อที่ ๑ ท่านคิดว่ากระบวนการในการจัดการศาสนสมบัติของวัดเป็นอย่างไร

ข้อที่ ๒ ท่านคิดว่ากระบวนการควบคุมการจัดการศาสนสมบัติของวัดควรทำอย่างไร

ข้อที่ ๓ ท่านคิดว่าการส่งเสริมการจัดการศาสนสมบัติของวัดควรทำอย่างไร

ข้อที่ ๔ ท่านคิดว่าพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาควร
เป็นอย่างไร

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ที่	ชื่อ	ตำแหน่ง	หมายเหตุ
๑.	พระพิศาลวิหารกิจ	เจ้าคณะตำบลท่าวาสกรี เขต ๓ จังหวัด พระนครศรีอยุธยา	
๒.	พระครูสังฆรักษ์ปัญญาพล ปัญญาพล	เจ้าอาวาสวัดอโยธยา จังหวัด พระนครศรีอยุธยา	
๓.	พระครูภาวนารัตนาภรณ์, ดร.	เจ้าคณะตำบลภูเขาทอง จังหวัด พระนครศรีอยุธยา	
๔.	พระครูพินิตธรรมานุวัตร	เจ้าอาวาสวัดปิ่นแก้ว จังหวัด พระนครศรีอยุธยา	
๕.	พระมหาเฉลิมพล อชิตโต	เจ้าอาวาสวัดโคกทิวา จังหวัด พระนครศรีอยุธยา	
๖.	พระนันทชัย จารุวิโส	วัดศรีบุรีรัตนาราม จังหวัดสระบุรี	
๗.	พระปลัดสุริยต์ สิริวัฒนโณ	เจ้าอาวาสวัดเขาแก้ว จังหวัดสระบุรี	
๘.	พระอธิการทรงศักดิ์ ธีรธมโม	เจ้าอาวาสวัดอินทาราม จังหวัด พระนครศรีอยุธยา	
๙.	พระอธิการมานอชค์ สิริปัญญา	เจ้าอาวาสวัดหนองนาค จังหวัดสระบุรี	
๑๐.	พระครูวิสุทธิศีลาภวัฒน์	เจ้าคณะตำบลสวนดอกไม้ จังหวัดสระบุรี	
๑๑.	พระสมุห์สมชาย สิริสมปนโน	เจ้าอาวาสวัดหนองคาบุญ จังหวัดสระบุรี	
๑๒.	พระพิพัฒน์ โสภณจิตโต	วัดไชโยวรวิหาร จังหวัดอ่างทอง	
๑๓.	พระครูปลัดธีรธัมม์ ธีรธมโม	เจ้าอาวาสวัดใหญ่วันนา จังหวัดสระบุรี	
๑๔.	พระครูภาวนาคุณาภรณ์	เจ้าอาวาสวัดป่าบำเพ็ญธรรม จังหวัด สระบุรี	
๑๕.	พระครูอรุณวิวัฒนากร	เจ้าอาวาสวัดแจ้ง จังหวัดอ่างทอง	
๑๖.	พระอธิการสมชาย อินทโชโต	เจ้าอาวาสวัดหนองคล้า จังหวัดสระบุรี	
๑๗.	พระอธิการรัตน์ รตโน	เจ้าอาวาสวัดโพธิวงษ์ จังหวัดอ่างทอง	
๑๘.	พระครูภาวนาวชิรคุณ, ดร.	เจ้าอาวาสวัดตึก จังหวัด พระนครศรีอยุธยา	

รายชื่อผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ

ที่	ชื่อ	ตำแหน่ง	หมายเหตุ
๑.	พระครูพิศิษฐ์ประชาภาค	เจ้าอาวาสวัดใหญ่อินทาราม จังหวัดสมุทรสงคราม	
๒.	พระครูวิโรจน์อินทคุณ	เจ้าคณะตำบลพลี จังหวัดจันทบุรี	
๓.	พระมหาจินตวัฒน์ จารุวฑฒโน	เจ้าคณะตำบลไม้ตัด จังหวัดสิงห์บุรี	
๔.	พระมหาอำนาจ อจณริยเมธี	เจ้าอาวาสวัดบางหลวงอนุกิจวิธู จังหวัดปทุมธานี	
๕.	พระมหาคำพันธ์ รัตนชโย	เจ้าอาวาสวัดเวฬุวนาราม จังหวัดราชบุรี	
๖.	พระครูนนทกิจโกศล	เจ้าอาวาสวัดอ่วมอ่องประชาชนภูมิิต จังหวัดนนทบุรี	
๗.	พระครูกิตติเขมาภิรมณ์	เจ้าอาวาสวัดหงส์ทอง จังหวัดปทุมธานี	
๘.	พระครูกิตติวรานวัตร	เจ้าอาวาสวัดบ่อ จังหวัดปทุมธานี	
๙.	พระครูอาทรยติกิจ	รองเจ้าอาวาสวัดพัคฆาราม จังหวัดสุพรรณบุรี	
๑๐.	พระปลัดระพิน พุทธิสารโ	อาจารย์ประจำหลักสูตร	
๑๑.	พระสุธีรัตนบัณฑิต	อาจารย์ประจำหลักสูตร	
๑๒.	พระมหาสุนันท์ สุนนโท	อาจารย์ประจำหลักสูตร	

ภาคผนวก จ
รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย

ภาคผนวก ฉ
ประวัติคณะผู้วิจัย
แบบสรุปโครงการวิจัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ/ฉายา/นามสกุล พระมหาสุวัฒน์ สุนนโท, ดร.

๑. ตำแหน่ง อาจารย์
สังกัด หลักสูตรบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒. ประวัติการศึกษา

คุณวุฒิ	ปีที่สำเร็จ	ชื่อสถานที่ศึกษา
พธ.บ. (การจัดการเชิงพุทธ)	๒๕๕๒	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พธ.ม. (การจัดการเชิงพุทธ)	๒๕๕๕	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พธ.ด. (การจัดการเชิงพุทธ)	๒๕๕๗	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓. ภาระงานในความรับผิดชอบ (ภายใน ๓ ปีย้อนหลัง)

๓.๑ ประสบการณ์ในการสอนระดับปริญญาตรี

ที่	วิชา	มหาวิทยาลัย
๑	พระพุทธศาสนากับการพัฒนาชีวิต	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒	การวางแผนและควบคุมงานบริหาร	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๓	พระสุตตันตปิฎก	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓.๒ ประสบการณ์ในการสอนระดับปริญญาโท

ที่	วิชา	มหาวิทยาลัย
๑	สารนิพนธ์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒	การจัดการกิจการพระพุทธศาสนา เปรียบเทียบ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๓	การศึกษาแนวแนะทางการจัดการเชิงพุทธ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓.๓ ประสบการณ์ในการสอนระดับปริญญาเอก

ที่	วิชา	มหาวิทยาลัย
๑	การบริหารการพัฒนาองค์กรเชิงพุทธ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔. ผลงานทางวิชาการ (งานวิจัย/บทความทางวิชาการ/หนังสือ/ตำรา)

๔.๑ งานวิจัย

พระมหาสุณันท์ สุนนโท และพระมหากำพล คุณงกโร. (๒๕๕๘). พุทธบูรณาการเพื่อจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

๔.๒ บทความทางวิชาการ

๔.๒.๑ พระมหาสุณันท์ สุนนโทและคณะ. (๒๕๕๘). กลวิธีปกครองคน = Power, Influence, and Persuasion. วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (ฉบับพิเศษ) (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๕๘).

๔.๒.๒ พระมหาสุณันท์ สุนนโทและคณะ. (๒๕๕๙). พระพุทธศาสนาในจีน ทิเบต เวียดนาม ญี่ปุ่น : มองผ่านงานพระศรีคัมภีร์ญาณ. วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๕๙).

๔.๓ หนังสือ/ตำรา

-

๕. กรรมการที่ปรึกษาคณะกฐินพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษา

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประวัติคณนักรวิจัย

ชื่อ/ฉายา/นามสกุล พระสุธีวีรบัณฑิต, ดร. (โชวี ทสสนีโย)

๑. ตำแหน่ง อาจารย์
สังกัด หลักสูตรบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒. ประวัติการศึกษา

คุณวุฒิ	ปีที่สำเร็จ	ชื่อสถานที่ศึกษา
พธ.บ. (พระพุทธศาสนา)	๒๕๓๕	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ศศ.ม. (การบริหารองค์การ)	๒๕๔๕	มหาวิทยาลัยเกริก
DM. (การจัดการภาครัฐ)	๒๕๕๓	มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต

๓. ภาระงานในความรับผิดชอบ (ภายใน ๓ ปีย้อนหลัง)

๓.๑ ประสบการณ์ในการสอนระดับปริญญาตรี

ที่	วิชา	มหาวิทยาลัย
๑	การจัดการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓.๒ ประสบการณ์ในการสอนระดับปริญญาโท

ที่	วิชา	มหาวิทยาลัย
๑	ยุทธศาสตร์การจัดการเชิงพุทธ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒	ทฤษฎีองค์การและการจัดการเชิงพุทธ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓.๓ ประสบการณ์ในการสอนระดับปริญญาเอก

ที่	วิชา	มหาวิทยาลัย
๑	องค์การการบริหารและพฤติกรรมองค์การเชิงพุทธ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒	การบริหารการพัฒนาองค์การเชิงพุทธ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๓	สันติวิธีและสมานฉันท์เชิงพุทธ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔. ผลงานทางวิชาการ (งานวิจัย/บทความทางวิชาการ/หนังสือ/ตำรา)

๔.๑ งานวิจัย

ดร.อนุวัต กระสังข์, ดร.นพดล ดีไทยสงค์, พระมหาโชวี ทสสนีโย และพระครูสังฆรักษ์จักรกฤษณ์ ฐิริปัญโญ. (๒๕๕๘). การจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดตามหลักนิเวศวิทยาเชิงพุทธบูรณา

การของคณะสงฆ์จังหวัดสระบุรี. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

๔.๒ บทความทางวิชาการ

๔.๒.๑ พระมหาโชวี ทสสนิโยและคณะ. (๒๕๕๘). กลวิธีปกครองคน = Power, Influence, and Persuasion. วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (ฉบับพิเศษ) (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๕๘).

๔.๒.๒ พระมหาโชวี ทสสนิโยและคณะ. (๒๕๕๙). พระพุทธศาสนาในจีน ทิเบต เวียดนาม ญี่ปุ่น : มองผ่านงานพระศรีคัมภีร์ญาณ. วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๕๙).

๔.๓ หนังสือ/ตำรา

-

๕. กรรมการที่ปรึกษาคณะกฐินพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษา

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประวัติคณนักรวิจัย

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย)

พระมหากฤษณา กิติโสภโณ (แซ่หลี่)

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ)

Phramaha Krisada Kittisobhano (Saelee)

๒. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน

๑ ๘๐๙๙ ๐๐๐๕๔ ๙๘ ๐

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน

อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชารัฐศาสตร์
คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก พร้อมหมายเลขโทรศัพท์ โทรสาร และไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ (E-mail)

ที่อยู่ปัจจุบัน หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สถานที่ทำงาน หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โทรศัพท์ ๐๙๘๘๖๘๘๘๘๖

E-mail maha_krisada@hotmail.com

๕. ประวัติการศึกษา

๕.๑ ปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ)

สถาบัน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๕๘

๕.๒ ปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ)

สถาบัน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๕๕

๕.๓ ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ)

(เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง)

สถาบัน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๕๔

๕.๔ นักรธรรมชั้นเอก, เปรียญธรรม ๖ ประโยค

๖. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ ทำการวิจัยว่าเป็นผู้อำนวยการแผนงานวิจัย หัวหน้าโครงการวิจัยหรือผู้ร่วมวิจัยในแต่ละงานวิจัย

๑. การวางแผนกลยุทธ์การจัดการบริหารจัดการ

๒. พระไตรปิฎก ภาษาบาลี พระพุทธศาสนา

๓. เป็นวิทยากรฝึกอบรมได้หลายหลักสูตร เช่น การบริหารองค์กร คุณธรรมจริยธรรม เป็นต้น

๔. มีความเชี่ยวชาญในการสอน การบรรยาย การฝึกอบรม

๕. มีความเชี่ยวชาญในการทำงานวิจัยทั้งเชิงปริมาณ และคุณภาพ
๖. ใช้คอมพิวเตอร์ได้ดี สามารถจัดการระบบฐานข้อมูลได้เป็นอย่างดี
๗. สามารถใช้ภาษาอังกฤษได้

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยระบุสถานภาพในการ

พระมหากษัตริยา กิติติโสภโณ และพระมหากำพล คุณงกโร. (๒๕๕๘). การสร้างความปรองดอง
สมานฉันท์ด้วยการขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ตีพิมพ์ในวารสาร มจร
สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ 5 ฉบับที่ 3 กันยายน – ธันวาคม 2559 . หน้า 55-62.

ประวัติคณนักรวิจัย

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย)

พระครูภาวนาวชิรคุณ

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ)

Phrakhrubhavanawachirakun

๒. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน

-

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน

อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ

๔. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก พร้อมหมายเลขโทรศัพท์ โทรสาร และไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ (E-mail)

ที่อยู่ปัจจุบัน หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

สถานที่ทำงาน หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

โทรศัพท์ ๐๘-๑๙๓๑-๔๙๙๗

E-mail maha_krisada@hotmail.com

๕. ประวัติการศึกษา

๕.๑ ปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ)

สถาบัน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๕๘

๕.๒ ปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ)

สถาบัน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๕๕

๕.๓ ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ)

สถาบัน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๕๔

๕.๔ นักธรรมชั้นเอก, เปรียญธรรม ๕ ประโยค

ประวัติคณนักรวิจัย

ผศ.ดร.อนุวัต กระสังข์/ Asst.Prof.Dr.Anuwat Krasang

๑. ประวัติการศึกษา

: นักธรรม ชั้นเอก

: เปรียญธรรม ๓ ประโยค

: ประกาศนียบัตรวิชาชีพรู (ป.วค.)

: พุทธศาสตรบัณฑิต (พระพุทธศาสนา) เกียรตินิยมอันดับ ๒

: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

: พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (รัฐประศาสนศาสตร์)

๒. ประวัติการทำงาน

– อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๕๗ – ปัจจุบัน

๓. ผลงานทางวิชาการ

๑) หนังสือ

อนุวัต กระสังข์, ดร.. การจัดการทรัพยากรมนุษย์เชิงกลยุทธ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

อนุวัต กระสังข์, ดร.. การจัดการกิจการพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

๒) เอกสารประกอบการสอน

ดร.อนุวัต กระสังข์, การจัดการทรัพยากรมนุษย์เชิงกลยุทธ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

ผศ.ดร.อนุวัต กระสังข์, การบริหารทรัพยากรมนุษย์เชิง. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

๓) งานวิจัย

๑. งานวิจัยเรื่อง (นักวิจัยร่วม) “การประเมินความพึงพอใจของผู้ใช้มหาบัณฑิตต่อการปฏิบัติงาน : กรณีศึกษาหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธและสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” (ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) :๒๕๕๗

๒. งานวิจัยเรื่อง (นักวิจัยร่วม) “คุณลักษณะของบัณฑิตที่มีผลต่อการจ้างงานของบัณฑิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธและสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” (ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) :๒๕๕๗

๓. งานวิจัยเรื่อง (หัวหน้าโครงการวิจัย) “การจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดตามหลักนิเวศวิทยาเชิงพุทธบูรณาการของคณะสงฆ์จังหวัดสระบุรี” (ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) :๒๕๕๘
๔. งานวิจัยเรื่อง (นักวิจัยร่วม) “มรดกโลกจังหวัดพระนครศรีอยุธยา: ปัญหา อุปสรรคและกระบวนการจัดการของภาคีเครือข่ายในพื้นที่” (ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) :๒๕๕๙
๕. งานวิจัยเรื่อง (นักวิจัยร่วม) “โรงเรียนผู้สูงอายุ: การจัดการสุขภาวะและสวัสดิการผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” (รอกการอนุมัติงบประมาณ) :๒๕๕๙

แบบสรุปลงโครงการวิจัย (เพื่ออนุมัติจบโครงการวิจัย) สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑. สัญญาเลขที่ ว.๒๒๓/๒๕๖๐
๒. ชื่อโครงการ พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา
๓. หัวหน้าโครงการวิจัย/นักวิจัย พระสุธีวีรบัณฑิต, ดร. พระมหาสุนันท์ สุนนโท, ดร. พระมหา กฤษณา กิตติโสภณ, ดร. พระครูภาวนาวิธาน, ดร. ผศ.ดร.อนวัต กระจ่าง
หน่วยงานที่สังกัด คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
โทรศัพท์ ๐๘๘-๘๖๘๘๘๘๖ อีเมลล์ maha_krisada@hotmail.com
๔. ความสำคัญ/ความเป็นมา/ประเด็นปัญหาก่อนการวิจัย

การพัฒนาการสังคมเศรษฐกิจ การเมืองการปกครองอย่างเป็นระบบ ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของบุคคลให้มีการเปลี่ยนแปลงระบบชีวิตให้สอดคล้องกับความเจริญก้าวหน้าตามสภาพความเจริญทางวัตถุนิยม เช่น ข้อมูลสารสนเทศเทคโนโลยีและวิทยาการต่างๆ ที่เน้นคุณภาพชีวิตทางวัตถุนิยมมากเกินไป การพัฒนาเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้เกิดปัญหาชีวิตขึ้นตามมา เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาความยากจน ปัญหาความเครียด ปัญหาการตกงาน ปัญหาครอบครัว และปัญหาเสื่อมทางศีลธรรมวัฒนธรรม เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้เป็นอุปสรรคที่ส่งผลกระทบทำให้เกิดปัญหาด้านจิตใจ และส่งผลกระทบให้เกิดเป็นปัญหาด้านอื่นๆ เมื่อประชาชน ไร้ศีลธรรม คือ การเสื่อมศีลธรรม จากจิตใจชาวพุทธ ความเจริญทางด้านวัตถุนิยมได้เข้ามาสู่สังคมอย่างมีระบบตามหลักการบริหารจัดการที่เหมาะสม แต่ความเจริญทางศีลธรรมกลับไม่ได้รับการตอบรับจากสังคม องค์กรก็ตามการพัฒนาศีลธรรมปรากฏมีในวัดวาอารามเท่านั้น จากการพัฒนาเปลี่ยนแปลงสังคมนี้ จึงนำไปสู่ปัญหาสังคมที่มีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตอย่าง ริบร้อน และรุนแรงยิ่งขึ้น ปัญหาที่น่าเป็นห่วงมากที่สุด คือปัญหาด้านจิตใจเป็นปัญหาพื้นฐานของปัญหาอื่นๆ เพราะจิตใจเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด ที่ทำให้คนเราคิดกระทำการต่างๆ ทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว พระพุทธเจ้า ได้ตรัสยืนยันไว้ใน จูฬกัมมวิภังคสูตรว่า^{๑๑} “กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตได้”

การกระทำของตนไม่ว่าจะเป็นทางกาย วาจาและใจ ก็ล้วนมีอิทธิพล ที่ทำให้ชีวิตมีปัญหาทั้งสิ้น เมื่อแต่ละคนประสบปัญหาจะมากหรือน้อยเพียงใดนั้นก็ขึ้นอยู่กับการกระทำของตน หรือความต้องการที่เกิดจากตัณหาเป็นตัวกระตุ้นทำให้คนที่มีความต้องการมากก็มีปัญหามาก คนที่มีความต้องการน้อยก็มีปัญหาชีวิตน้อยลงไปตามส่วน แต่ถ้าบุคคลที่ยังไม่ได้แก้ไขปัญหาชีวิตด้วยวิธีที่ถูกต้องนั้นจะทนทุกข์ทรมานตลอดไป จนเป็นสาเหตุของการฆ่าตัวตายก็มี เพื่อจะหลีกเลี่ยงปัญหา เพราะคิดว่าไม่มีใครที่จะช่วยปลดปล่อยให้พ้นจากความทุกข์ทรมานได้ แต่หลักพุทธธรรมที่เป็นหลักคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาได้ชี้แนวทางการแก้ไขปัญหาชีวิตที่เด่นชัดได้ผลจริง เช่น หลักที่ภูษณมิกิตถะ ประโยชน์^{๑๒} หมายถึงหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน หรือหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น ประกอบด้วย ๑) อุฏฐานสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยความหมั่น ๒) อารักขสัมปทา คือถึง

^{๑๑} วจ.อรรถ (ไทย) ๒๓/๕๘๑/๒๕๑.

^{๑๒} วจ.อรรถ (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๘๙.

พร้อมด้วยการรักษา ๓) กัลยาณมิตตา คือคบคนดีเป็นมิตรรู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย เลือกเสวนาสำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณมีศรัทธา ๔) สมชีวิตา คือมีความเป็นอยู่เหมาะสม หลักธรรมหมวดนี้เรียกกันสั้นๆ ว่า ทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์หรือเรียกติดปากอย่างไทยๆ ว่า ทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์^{๑๓}

ผู้บริหารไร้สัจจะ ประชาชนขาดศีลธรรม โลกนี้จะเป็นอะไร บุคคลในโลกนี้ไร้ความปราณีต่อกันและกัน ติดอยู่ในความโลภจนเกิดการลักขโมยสิ่งของเพื่อนบ้าน หลงตัวอยู่ในแสงสีเสียงประพศุติผิดในกามจนกลายเป็นคนเจ้าชู้มากคู่หลายเมีย เพื่อผลประโยชน์ของตนสามารถพุดมูสาได้ทุกอย่างเพื่อต้องการให้คนหลงเชื่อว่าคำพูดของตนนั้นดี และน่าเชื่อถือ โดยปกติคนทุกชาติชอบดื่มน้ำโดยเฉพาะสุรา เป็นน้ำดื่มที่มีรสน่าดื่มอย่างมากสำหรับผู้คนที่มึนงงจึยซื้อหาได้ตามร้านสะดวกซื้อ และสุรามาคู่กับนารี ดื่มสุราเป็นระยะขาดสติเป็นระยะ ในที่สุดก็ทำความผิดได้เป็นระยะเหมือนกัน สังคมจะเป็นอะไร สังคมปัจจุบันนี้ตกอยู่ในภาวะเสี่ยงอันตรายสูงเพราะผู้คนขาดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ (๑) การขาดความพากเพียรในการทำงานหรือการศึกษา (๒) การไม่รู้จักรัประหัดทรัพย์ มีการใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น (๓) มีการคบคนพาลเป็นเพื่อน ชอบแนะนำไปในทางที่ผิด หรือที่ไม่ควรเอาทีเช่น แนะนำให้ไปเล่นการพนัน ให้ไปลักขโมย ให้กินยาบ้า ให้เสพยา ขวนไปอุดคร่าอนาจารเป็นต้น เหล่านี้ถือว่าเป็นอุปสรรคในการดำเนินชีวิต และ (๔) มีการใช้จ่ายทรัพย์เกินฐานะ ใช้ชีวิตให้ไปตามกระแสนิยมของความต้องการ (ตัณหา) และไม่รู้จักรัเพียงพอ ไม่พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่เกิดความอยากได้อีกมากอยากเป็น (โลภ) เกินฐานะของตนจึงทำให้เกิดปัญหาในการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทย^{๑๔}

การบริหารกิจการคณะสงฆ์มาตั้งแต่สมัยพุทธกาล หลักการบริหารคือพระธรรมวินัยพระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองในประเทศอินเดียและกระจายไปสู่ประเทศต่างๆ โดยได้รับการสนับสนุนอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ในอดีตที่ผ่านมาอย่างต่อเนื่อง ส่วนประเทศไทยเรานั้นได้นับถือพระพุทธศาสนามาเป็นเวลานานจนถึงสมัยปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช (ร.๙) ได้ทรงตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕^{๑๕} และปรับปรุงแก้ไขในปี พ.ศ.๒๕๓๕ ๒๕๓๕ ต่อมาได้ทรงตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่แล้วให้เหมาะสมยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ดังกล่าวมีการปรับปรุงแก้ไขตามลำดับเพื่อใช้บริหารกิจการคณะสงฆ์จนถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์และเป็นหลักการจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์

การบริหารธุรกิจด้านสังฆาริทธิทรัพย์และอสังฆาริทธิทรัพย์ จะดำเนินการโดยกลุ่มบุคคลที่มีประสบการณ์ร่วมกลุ่มกันเพื่อทำงานเป็นระบบ โดยมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน คือเป้าหมาย จะต้องใช้

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๓๘.

^{๑๔} นางลักษณ์ เทพสวัสดิ์, วิเคราะห์ปัญหาสำคัญในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓), หน้า ๖๘.

^{๑๕} สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม, คู่มือพระสังฆาธิการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๑๖.

ทรัพยากรจากสิ่งสภาพแวดล้อม การบริหารธุรกิจประกอบด้วย^{๑๖} คน (Man) เงิน (Money) วัสดุ (Material) เครื่องจักร (Machine) วิธีการ (Method) และการจัดการ (Management) หรือที่นิยมเรียกกันว่า 6M's การบริหารจัดการนั้น สามารถจำกัดความตามความเข้าใจได้โดยคำว่า การบริหาร (Administration) จะใช้ในการบริหารระดับสูง โดยเน้นที่การกำหนดนโยบายที่สำคัญและการกำหนดแผนของผู้บริหารระดับสูง เป็นคำนิยมใช้ในการบริหารรัฐกิจ (Public Administration) หรือใช้ในหน่วยงานราชการและคำว่าผู้บริหาร (Administrator) จะหมายถึงผู้บริหารที่ทำงานอยู่ในองค์กรของรัฐ หรือองค์กรที่ไม่มุ่งหวังกำไร สำหรับการจัดการ (Management) หมายถึงการจัดการสิ่งหาริมทรัพย์และอสังหาริมทรัพย์ที่เป็นธุรกิจเอกชนหรือการทำธุรกิจทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ หมายถึงผู้บริหารที่ทำงานอยู่ในองค์กรของเอกชนที่มุ่งหวังแสวงหาผลกำไรเพื่อกลุ่มธุรกิจของตนเท่านั้น (Business management)

การบริหารหมายถึงการกำหนดวัตถุประสงค์ของธุรกิจที่สำคัญประกอบด้วย^{๑๗} การวางแผน (Planning) การจัดองค์กร (Organizing) การสั่งการ (Leading/Directing) หรือการอำนวย และการควบคุม (Controlling) ซึ่งจะมีความสัมพันธ์โดยตรงกับทรัพยากรขององค์กร (6M's) เพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์และด้วยจุดมุ่งหมายสำคัญในการบรรลุความสำเร็จตามเป้าหมายขององค์กร ส่วนคำว่า การจัดการ (Management) จะเน้นการปฏิบัติการให้เป็นไปตามนโยบาย (แผนที่วางไว้) ซึ่งนิยมใช้ในการจัดการธุรกิจ (Business management) ส่วนคำว่าผู้จัดการ (Manager) จะหมายถึงบุคคลในองค์กรซึ่งทำหน้าที่รับผิดชอบต่อกิจกรรมในการบริหารทรัพยากรและกิจการงานอื่นๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ขององค์กร การบริหารจัดการ (Management) หมายถึงชุดของหน้าที่ต่างๆ (A set of functions) ที่กำหนดทิศทางในการใช้ทรัพยากรทั้งหลายอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายขององค์กร การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ (Efficient) หมายถึงการใช้ทรัพยากรได้อย่างเฉลียวฉลาดและคุ้มค่า (Cost-effective) หมายถึงการตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง (Right decision) และมีการปฏิบัติการสำเร็จตามแผนที่กำหนดไว้

การสาธารณสุขการ หมายถึงการกำหนดภาระกิจบริหารของสังฆาธิการถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญเพราะถ้ามีระบบบริหารที่ดีศาสนาก็มีความเจริญมั่นคงดีขึ้น การบริหารที่ดีนั้นต้องมีรูปแบบและวิธีการจัดการที่เหมาะสม มีการแบ่งงาน กระจายงานให้ผู้อยู่ฝ่ายบริหารระดับต่างๆ รับผิดชอบตามความรู้ความสามารถของตน การบริหารภาระกิจของสงฆ์ ก็มีอำนาจรัฐและจารีตประเพณีเข้ามาเกี่ยวข้อง เมื่อมีอิทธิพลเกิดขึ้นต้องอาศัยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เป็นเกณฑ์จัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ การบริหารภาระกิจของสงฆ์^{๑๘} ประกอบด้วย การปกครอง การศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณสุข และการสาธารณสุขสงเคราะห์

วัดเป็นหน่วยงานพื้นฐานสำหรับรองรับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมประเพณีโบราณ ซึ่งหลักเกณฑ์และวิธีการต่างๆ ที่เกี่ยวกับวัดนั้น ทรงตราเป็นพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ทั้งสิ้น เช่นเดียวกับบทบัญญัติว่าด้วยมหาเถรสมาคม ซึ่งเป็นสถาบันหรือองค์กรบริหารกิจการคณะสงฆ์สูงสุด หนึ่ง วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย ตามความในมาตรา

^{๑๖} วิเชียร วิทยอุดม, **องค์กรและการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธนชัยการพิมพ์จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๖๘.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๘.

^{๑๘} กองแผนงาน, **คู่มือพระสังฆาธิการ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๒), หน้า ๑๖.

๓๑ วรรคสอง และมาตรา ๑๙ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ วัดจึงได้รับความคุ้มครองจากบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์รวมถึงกฎหมายอื่นๆ ดังนั้น วัดทั้งหลายมีสิทธิและหน้าที่ตามบทกฎหมายดังเช่นบุคคลธรรมดา เว้นแต่สิทธิและหน้าที่บางอย่างที่ตนเองมิได้ จำเป็นต้องมีผู้แทน เพื่อใช้สิทธิและหน้าที่หรือแสดงเจตนา ดังเช่นบทบัญญัติในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มาตรา ๓๑ วรรคสามว่า “เจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป”^{๑๙}

การสาธารณูปการ หมายถึงผู้บริหารคือพระสังฆาธิการได้ปฏิบัติงานก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ การซ่อมแซมของเก่า และการปรับปรุงตกแต่งศาสนวัตถุและศาสนสถานที่มีอยู่เดิมหรือที่เพิ่มเติมขึ้นใหม่เพื่อให้เหมาะสมยิ่งขึ้น^{๒๐} การสาธารณูปการ เป็นงานที่ละเอียดอ่อนเป็นภารกิจของพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสผู้ปฏิบัติงานโดยตรง เจ้าอาวาส เจ้าคณะทุกชั้น ต้องมีความสัมพันธ์กับภาระกิจ ๒ ประการคือ ควบคุมและส่งเสริม พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๓๕ ดังต่อไปนี้^{๒๑} หมวด ๖ ศาสนสมบัติ มาตรา ๔๐ ศาสนสมบัติแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท^{๒๒}

๑) ศาสนสมบัติกลาง ได้แก่ทรัพย์สินของพระศาสนาซึ่งมีไชของวัดใดวัดหนึ่ง แต่เป็นของสงฆ์ส่วนกลางเช่น ที่ดิน และผลประโยชน์วัดร้าง ทรัพย์สินที่มีผู้ยกให้สงฆ์ส่วนกลาง ศาสนสมบัติกลางเป็นหน้าที่ของผู้ปกครองสงฆ์ระดับสูงสุดดูแล รักษา ทั้งนี้ การจัดการศาสนสมบัติภายในวัด จะต้องยึดหลักให้ถูกต้องตามกฎหมาย พระธรรมวินัย มติมหาเถรสมาคมและจะต้องไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชนโดยทั่วไปหากไม่จำเป็น

๒) ศาสนสมบัติของวัด ได้แก่ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง เป็นหน้าที่ของสงฆ์ในวัดนั้นซึ่งมีเจ้าอาวาส เป็นต้น ช่วยกันดูแล รักษา ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย

การดูแลรักษาและการจัดการศาสนสมบัติกลาง ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรรมการศาสนา เพื่อการนี้ให้ถือว่ากรรมการศาสนาเป็นเจ้าของศาสนสมบัติกลางนั้นด้วย

การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัด ให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง มาตรา ๔๑ ให้กระทรวงศึกษาธิการจัดทำประมาณประจำปีของศาสนสมบัติกลางด้วยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม และเมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้งบประมาณนั้นได้ การบริหารสาธารณูปการ เป็นงานสำคัญละเอียดอ่อน เป็นงานระดับบารมีของพระสังฆาธิการ ผลงานจากการจัดการสาธารณูปการได้ชัดเจนถูกต้องตามรูปแบบ เป็นส่วนหนึ่งทำให้พระสังฆาธิการได้รับการยอมรับและได้รับการพิจารณาเป็นพิเศษต่อหน้าที่การงาน แต่บางครั้งก็เป็นเหตุก่อให้เกิดปัญหา เช่น ปัญหาความขัดแย้งระหว่างวัดกับชาวบ้านจนถึงลูกกลามใหญ่โต เพราะการสาธารณูปการเป็นต้นเหตุ ถ้าหากเจ้าคณะผู้ใหญ่ได้เห็นความสำคัญตรากสอบการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้า

^{๑๙} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺเฑ) การคณะสงฆ์และการศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๖.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

^{๒๑} กฎมหาเถรสมาคม, คู่มือพระสังฆาธิการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๑๕๕๓), หน้า ๒๓.

^{๒๒} กองพุทธศาสนสถาน, การพัฒนาวัดสู่ความเป็นมาตรฐาน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๕), หน้า ๗.

อวาสาได้ดี การขัดแย้งระหว่างวัดกับชาวบ้านจะลดน้อยลงตามลำดับ และความสมัครสมานสามัคคีระหว่างวัดกับชาวบ้านจะมีมากขึ้น เป็นเหตุให้การบริหารกิจการคณะสงฆ์ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยดีงาม ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาเรื่อง “พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา” เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปและปัญหาอุปสรรคการจัดการศาสนสมบัติของวัดเพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและหลักพุทธธรรมเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัด และเพื่อนำเสนอแนวทางพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา

๕. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๕.๑ เพื่อศึกษาระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ

๕.๒ เพื่อศึกษากระบวนการในการจัดการศาสนสมบัติของวัด

๕.๓ เพื่อนำเสนอพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา

๖. ผลการวิจัย/การแก้ปัญหาโดยการวิจัย

ผลการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงประเด็นสำคัญในเพื่อนำเสนอพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาตามวัตถุประสงค์ในการวิจัยดังนี้

๖.๑ ผลการศึกษาระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการ

การวิเคราะห์ระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการโดยภาพรวมใน ๕ ด้าน ได้แก่ ๑) การได้ทรัพย์สินมาเป็นศาสนสมบัติของวัด ๒) การกั้นที่ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์ ๓) การให้เช่าที่ดินหรืออาคาร ๔) การให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ที่กัลปนาหรือที่วัด ๕) การเก็บรักษาเงินของวัด พบว่า ระดับปฏิบัติการในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนาของพระสังฆาธิการโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๙๖$, S.D. = ๐.๗๔๐) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน ดังนี้ ๑. ด้านการเก็บรักษาเงินของวัด ($\bar{X} = ๔.๐๐$, S.D. = ๐.๘๐๖) ๒. ด้านการได้ทรัพย์สินมาเป็นศาสนสมบัติของวัด ($\bar{X} = ๓.๙๙$, S.D. = ๐.๗๙๓) ๓. ด้านการให้เช่าที่ดินหรืออาคาร ($\bar{X} = ๓.๙๗$, S.D. = ๐.๗๖๔) ๔. ด้านการให้เช่าที่ธรณีสงฆ์ที่กัลปนาหรือที่วัด ($\bar{X} = ๓.๙๒$, S.D. = ๐.๘๐๕) และ ๕. ด้านการกั้นที่ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่จัดประโยชน์ ($\bar{X} = ๓.๙๐$, S.D. = ๐.๗๘๙)

๖.๒ ผลการศึกษากระบวนการในการจัดการศาสนสมบัติของวัด

กระบวนการจัดการศาสนสมบัติของวัดเป็นงานที่ละเอียดอ่อนเป็นตัวหลักของการคณะสงฆ์ แต่ผู้ปฏิบัติโดยตรงคือเจ้าอาวาสซึ่งเป็นพระสังฆาธิการระดับวัด เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้นต้องมีความสัมพันธ์กัน ๒ ประการ คือ

(๑) ควบคุมการจัดการศาสนสมบัติ

(๒) ส่งเสริมการจัดการศาสนสมบัติ

การควบคุมหนี้เจ้าคณะจะเพิกเฉยมิได้ถ้าเพิกเฉยเสียเป็นการละเว้นการปฏิบัติต้อง สอดส่องดูแลชี้แจงแนะนำในการสาธารณูปการของเจ้าอาวาส ดังนี้

- ๑) ควบคุมการทำแผนผังวัดให้สอดคล้องกับยุคพัฒนา
- ๒) ควบคุมแบบแปลนเสนาสนะแต่ละวัด ให้อยู่ในหลักประหยัดและพอเหมาะพอควรแก่สภาพท้องถิ่น และให้ก่อสร้างตามแบบแปลน
- ๓) ควบคุมให้แต่ละวัดที่สร้างถาวรวัตถุให้เป็นทรงไทยหรือให้รักษาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสำคัญ
- ๔) ควบคุมการเงินและบัญชีรับ - จ่ายของแต่ละวัดให้เป็นไปตามหลักบัญญัติ
- ๕) ควบคุมดูแลการเอกสารต่างๆ ของเจ้าอาวาส เช่นรายงานขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมาให้เป็นไปโดยถูกต้อง

๖) ควบคุมการจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปตาม กฎ กระทรวง การส่งเสริม เจ้าคณะทุกชั้นควรส่งเสริมเจ้าอาวาสในการจัดการศาสนสมบัติ ดังนี้

- ๑) ออกตรวจตราเยี่ยมเยียนเจ้าอาวาสผู้เร่งรัดการพัฒนาวัด
- ๒) แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาส
 - (๑) ในการจัดหาช่างดำเนินการก่อสร้าง
 - (๒) ในการดูแลแบบแปลนอาคารตลอดแผนผังวัด
 - (๓) ในการทุนก่อสร้างด้วยการขอเงินงบประมาณอุดหนุนจากทางราชการ
 - (๔) ชี้แจงแนะนำการปฏิบัติงานสาธารณูปการเพื่อให้ เข้าใจ ถูกต้อง
 - (๕) จัดความขัดแย้งระหว่างวัดกับชาวบ้านซึ่งมีการสาธารณูปการเป็นเหตุ
- ๓) แนะนำการจัดงานวัด และการเรียไร้ให้เป็นไปตามระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคม
 - ๔) ช่วยยกฐานวัดที่ได้พัฒนาดีแล้วเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง
 - ๕) ช่วยยกย่องเจ้าอาวาสผู้มีผลงานสาธารณูปการดีหรือแม้รองเจ้าอาวาสและหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสก็ควรยกย่องด้วย แต่อย่าให้เกินกว่าเจ้าอาวาส
- ๖) แนะนำแจ้งการจัดประโยชน์ของวัดให้ถูกต้องตาม กฎ กระทรวง

๖.๓ นำเสนอพุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดใน พระพุทธศาสนา

พุทธบูรณาการเพื่อการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ๔ ขั้นตอน คือ

๑. ขั้นฉันทะ (วางแผน)
๒. ขั้นวิริยะ (ลงมือทำ)
๓. ขั้นจิตตะ (ตรวจสอบ)
๔. ขั้นวิมังสา (ปรับปรุงแก้ไข)

ขั้นฉันทะ (วางแผน) ได้แก่ วางแผนจัดทำแผนแม่บทในการพัฒนาวัด วางแผนจัดทำพิมพ์เขียวก่อนก่อสร้างเสนาสนะ เปิดรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน วางแผนจัดทำแม่แบบในการสร้างถาวรวัตถุ วางแผนจัดทำต้นแบบหรือโปรแกรมบัญชีต่างๆ เพื่อแจกจ่าย จัดประชุมเจ้าอาวาสและไวยาวัจกรเพื่อชี้แจงการจัดทำเอกสาร แต่งตั้งคณะกรรมการด้านศาสนสมบัติขึ้นหนึ่งชุดทำหน้าที่ในการชี้แจง ควบคุมการดำเนินการ แต่งตั้งคณะกรรมการในการส่งเสริมการจัดการศาสนสมบัติ

ขั้นวิริยะ (ลงมือทำ) ได้แก่ ดำเนินการตามแผนแม่บทฯ ดำเนินการก่อสร้างตามพิมพ์เขียวซึ่งระบุรายละเอียดต่างๆไว้อย่างครบครัน จัดประชุมชี้แจงเจ้าอาวาสให้ทราบถึงแม่แบบที่กำหนด ให้แต่ละวัดดำเนินการตามแบบบัญชีที่กำหนด จัดทำระบบการจัดเก็บเอกสารให้เจ้าอาวาสนำไปปฏิบัติ ชี้แจง และควบคุมการจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปตาม กฎ กระทรวง มีการประชุมคณะกรรมการอยู่ประจำ ออกตรวจตราเยี่ยมเยียนเจ้าอาวาสผู้เร่งรัดการพัฒนาวัด ช่วยยกฐานวัดที่ได้พัฒนาดีแล้วเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง ช่วยยกย่องเจ้าอาวาสผู้มีผลงานสาธารณูปการดีหรือแม่ฮ่องเจ้าอาวาสและหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสก็ควรยกย่องด้วย แต่อย่าให้เกินกว่าเจ้าอาวาส

ขั้นจิตตะ (ตรวจสอบ) ได้แก่ ตรวจสอบผลการดำเนินการตามแผนแม่บทฯ มีคณะกรรมการจัดจ้างและตรวจรับงาน เปิดโอกาสให้ประชาชนตรวจสอบได้ แต่งตั้งคณะกรรมการตรวจสอบผลการดำเนินการ ให้แต่ละวัดส่งบัญชีเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง กำหนดให้เจ้าอาวาสรายงานผลการดำเนินการในรอบปี เพื่อตรวจสอบ มีการตรวจสอบผลการจัดการศาสนสมบัติของวัดว่าเป็นไปตาม กฎ กระทรวง หรือใหม่ จัดทำรายงานผลการส่งเสริมการจัดการศาสนสมบัติ สำนวณความพึงพอใจของพระสังฆาธิการ

ขั้นวิมังสา (ปรับปรุงแก้ไข) ได้แก่ แก้ไขปรับปรุงแผนแม่บทให้ทันสมัย แก้ไขปรับปรุงข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นระหว่างการก่อสร้างโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน หากวัดใดดำเนินการไม่ถูกต้อง ก็ให้กลับไปดำเนินแก้ไขใหม่ให้ถูกต้อง พัฒนาระบบจัดเก็บเอกสารให้ทันสมัยและมีประสิทธิภาพอยู่เสมอ แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าอาวาส แนะนำการจัดการงานวัด และการเรียไรให้เป็นไปตามระเบียบและคำสั่งมหาเถรสมาคม แนะนำแจ้งการจัดประโยชน์ของวัดให้ถูกต้องตาม กฎ กระทรวง

๘. การเผยแพร่/การประชาสัมพันธ์

จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์มอบให้ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยทั่วประเทศ

จัดทำผลการวิจัยฉบับย่อ จำนวน ๑๐๐ เล่ม

ตีพิมพ์ในวารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มีนาคม

๒๕๖๐.

๙. ภาพประกอบกิจกรรมการวิจัย/การเผยแพร่ผลงานวิจัย

การเผยแพร่ผลงานวิจัยตีพิมพ์ในวารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มีนาคม ๒๕๖๐.